נרות
לקדושי עליון

מוקדש לזכר קהילות הקודש במרמורוש שנחרבו כליל
בסערה ובלהבות אש בשנות הזעם.

סיפור מחיי בית אבא והסביבה, בה כיהנו כרועים רוחניים,
ופרקים על חייהם של היהודים היקרים והקדושים
באספקלריא של הלכה, כפי שהם משתקפים מתוך ספרי
הלכה ואגדה מגדולי התורה והחסידות.

מאת

יהודא יואל דויטש

איש שארית הפליטה

ניו-יורק, תש"ם

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2021

את הספר אפשר להשיג בארה"ב :

J. J. DEUTSCH

697 WEST END AVENUE
NEW YORK, N. Y. 10025

212-663-9163 • OFFICE 724-0706

בארץ ישראל :

הרב משה דויטש
נתניה
רחוב א. שפירא, 1

כל הזכויות שמורות למחבר

Published and Manufactured in U.S.A. by

M P Press, Inc., New York City

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2021

והיו עיניך ראות את מוריך
(ישעי' ל, כ.)

Jehuda Joel Deutsch
יהודה יואל דויטש
697 WEST END AVENUE, NEW YORK, N. Y. 10025 • 212-663-9163 • OFFICE 724-0706

קוראים נכבדים.

הנני מוצא לי לחובה להביא לתשומת
לבכם את הערותי בקצרה:

את התואר ים לגבולי התורה והתפילה
ציינתי כאן שנתנה במקור או כני שרה
בהתשדתי בשרת הנבואה. לא התכוונתי,
חלילה ועל שועלי קוראים. דבר שנבלע מבינתי -
אלא מהבוא ואהבתי אניהם ומנין כגבים.

כי לרגלי הוו מסתכן בה על סלבי שות ופרוש,
מהם שאבתי חומר להבקת הגלוג- "גיות לקנוש עלון"
לדוגמא, נשמתם. השתדלתי במוטה וכולתי לצין
את המקורות הפנים הסלבי וגם הוספתי כמלן
כשוה מוחדת. ומבקן והרשוה אולה מוסגרת.

את שמות האנשים, המוסדות והדוכלות וכוי,
כשאתי בוודש, כמו שנתבו במקומם ההם, דבר,
שהבדרים והוו לקוראים ונם להן בוחם
נכתבים ובלשונם.

בכבוד ויקר

יהודה יואל דויטש

ת"ס אלוקי אבי קדבי, תשמ"א

תוכן הענינים

מחיי בית אבא והסביבה

עמוד

מורי ורבי הגאון ר' יהודא יואל דייטש זצ"ל 1
נאום הרב מנחם דוד חודרוב שליט"א

רבי המובהק הגאון ר' משה דייטש הי"ד-זצ"ל 3
הרב מאיר הרשקוביץ נ"י

אחד מבני העליה הרה"ג מאיר דויטש זצ"ל 6
הרב משה לוין, נתני-ה (זצ"ל)

א.

תולדות וקורות חייו של רבי יהודא יואל 7 — 24

הילד מופיע ומפתיע גדולי תורה בבית מדרשו של האדמו"ר בספינקא. — תלמיד הבעל „ייטב לב" בסיגט. — מו"מ בהלכה עם רבו בשחר ימיו.. — על שולחן חותנו בגאניטש. — רואה את רבו בחלום המגלה לו תשובה בהלכה שנתעלמה ממנו באותה שעה. — רבי ישראל האגר, אב"ד במרמורוש בשעתו, ממנה אותו כמו"ץ ומעיד עליו שיודע את הש"ך בעל פה. — הסבא קדישא מויז'ניץ מביע רצונו לשבת על כסאו שעליו לימד תורה לשמה. — מסרב לקבל עול הרבנות בקהילות גדולות. — פוסק גדול ונערץ על גדולי דורו. — עם האדמו"ר מאוטוניע, הקושי-ה על עצת הרבי להחסיד. — הרב ורעיתו נפטרו ביום אחד, ערב סכות תרע"ט. — השאיר אוצר חד"ת שהושמד בשנות השואה.

ב.

בנו וממלא מקומו רבי משה 25 — 42

מקבל עול הרבנות לקיים צוואת אביו. — סיפור פלא בשעת כניסתו לבריתו של אברהם אבינו. — על שולחן חותנו בדיביווע. — חלוקי דעות עם רבי מנחם טאבאק והכרעת הרב מברעז'אן. — צנוע ונחבא אל הכלים, בעל מזג טוב ונוח לבריות. — חסיד נלהב של הסבא קדישא מויז'ניץ. — פוסק מובהק ועוסק בהתרת עגונות. — אגרתו אל הרבי מאוטוניע בענין היתר עגונה. — עזרתו לבני עדתו בשנות הזעם. — נספה באושוויץ עם אמי הצדקת מלכה הי"ד.

ג.

שארית בית אבא 43 — 63

אחינו רבי מאיר יורש נאמן. — תלמיד הגאונים מהרי"ץ דושינסקיא מחוסט, ורבי עקיבא סופר מפרסבורג זצ"ל. — חבר הבי"ד לתקנת עגונות בפרסבורג. — עולה לא"י בסכנת דרכים. — חבר הרבנות בנתני-ה. — שאיפתו לחנצחת שם אבותינו. — אגרות קודש של הרביים לבית ויז'ניץ. — נפטר בדמי ימיו. — השאיר דור ישרים. — הספר תורה של בית אבא שניצל בנס, הגיע מרוסיה-הקרפאטית לא"י והוכנס בהיכל להנצחת בית אבא.

צאצאי זקני רבי יהודא יואל. — צאצאי זקני הרה"ח נחמן זיידא הויפמאן 63 — 70

תוכן העניינים

מחיי קהילות הקודש במרמורוש

עמוד

פרק ראשון **73 — 77**

סקירה בקיצור נמרץ

יד ושם לקהילות הקודש שהיו ואינן. — אורח חייהם באספקלריא של ספרי הלכה ואגדה. — רובם היו נמנים על התנועה החסידית. — כשישים אלף יהודים ומאתיים קהילות היו לפני השואה. — מניין מצאו את פרנסתם. — רביים בעלי שיעור קומה ורבנים גדולים הטביעו את חותמם. — סיפור על ביקור של המרא דאתרא רבי ישראל הגר, והדיין רבי יהודא יואל דייטש, בעיירה דיביווע. — פרקים על חייהם הנעלים ומותם האכזרי בשנות הזעם, הי"ד.

פרק שני **78 — 88**

אמונתם בצדיקי הדור

החסידים חיכו בכיליון עיניים לביקורם של רבותיהם. — זכרונות משתי שבתות של הרביים לבית ויז'ניץ בעיירה וילחוביץ. — החלה משולחן הרב הצדיק מבלז ופסק דינו של הבעל „ערוגת הבשם" בנוגע למכירתה לפני פסח. — השאלה אם מותר להבריק בשבת להאדמו"ר שיתפלל עבור חולה ותשובת הרב מברעז'אן. — סגולה לאשה שלא תפיל את פרי בטנה לפי הוראת הבעל „ייטב לב" מסיגט. — מדת החסד של הבעל „אמרי יוסף", האדמו"ר מספינקא, ובירור בעייה בהלכות צדקה. — חלוקת המחוז למדינות צ'כוסלובקיה ורומניה, והקשיים ש„חלוקה" זו גרמה להתושבים. — תשובת הבעל „עצי חיים" מסיגט, אם מותר לעבור את הגבול בשבת ויו"ט, בכדי לבקר בחצרות הרביים. — אימרה נאה של הסבא קדישא מויז'ניץ.

פרק שלישי **89 — 101**

עניים בגשמיות ועשירים ברוחניות

השגחת הבעל מהר"ם שיק על החינוך בעיר חוסט. — הביקור הראשון של הגה"צ מהרי"ץ דושינסקי ב„תלמוד תורה" בחוסט ותשובת הילד שהפתיע אותו. — עמלו על המחיה ועל הכלכלה ואכלו בימות החול פת תירס. — השקלא וטריא כיצד מברכים על פת תירס. — לא אכלו בשר רק בשבת, ותשובת הבעל ערך ש"י מסיגט בנוגע לטענת חזקה של השוחט. — מאכל עממי מפורסם פתיתים עם קטניות (טשיפקעליך מיט באנדליך), ופסק דינו של הבעל „קרן לדוד" כיצד לברך עליו. — לכבוד שבת הכינו מעדנים. — שתי הישיבות הראשונות: בעיר חוסט בהנהלתו של המרא דאתרא בשעתו, הגה"צ רבי שמעלקא קליין, ובעיר סיגט מיסודו של הגאון רבי יהודה מודרן. — התפתחות הישיבות בשעתם של: הבעל „ייטב לב" בסיגט, והבעל „ערוגת הבשם" בחוסט. מספר הישיבות הלכו וגדלו עד שנות החורבן.

תוכן הענינים

עמוד

פרק רביעי — **102 — 113**

הכנסות הקהילות והחברות ובעיותיהן

מנהגים ותקנות שונות בכל תחומי החיים. — המקורות להכנסות הקהילות והקשיים לגבות את הכספים. — הפורשים והמסרבים שגרמו למחלוקת. — מעשה בשוטר שרצה לתפוס את האדון „מפטיר" ולזרקו לבית הסוהר. — מכירת „העליות" היוו חלק חשוב בחיי הציבור וענף מגוון בספרי שאלות ותשובות: למי שייך „מפטיר" בראש-חודש שחל בשבת. — הגבאים מוכרים „כהן" והכהנים אינם מוחלים. — ועוד שאלות מסובכות המפיצות אור על החיים. — פרטי-כל מאסיפת הקהילה בדיביווע בשנת תרנ"ח. — החברה משניות דעיירה גאניטש שלחה מתנה את ספרי „זוהר" הקדוש להסבא קדישא מויז'ניץ, שניצלו בדרך נס ונמצאים ברשות נכדו האדמו"ר רבי מרדכי האגר שליט"א.

פרק חמישי — **114 — 145**

גדולי התורה והחסידות

א.

בית קוסוב־ויז'ניץ: הרביים לבית זה היו הראשונים שהפיצו את משנתו של הבעש"ט במרמורוש. — הרחיבו את הדיבור על מצוות אהבת ישראל. — האדמו"ר הראשון, בעל „אהבת שלום", מטעים על הצורך לומר לחבירו בפה מלא: א ח י. — בנו רבי חיים מסביר, כי על הצדיק לרדת ממדרגותיו בשעה שהעם זקוק לישועה בגשמיות. — הבעל „דברי חיים" מסאנץ מבקרו בקוסוב. — הבן זקונים, רבי מנדלי מויז'ניץ, מביא בספרו „צמח צדיק" חד"ת מחותנו הקדוש מריז'ין. — העיירה ו י ז' נ י ץ קיבלה שם עולם בזכותו. — בנו רבי ברוך, דמות מופלאה ומצניע לכת. — חתימת כתי"ק על התנאים של חתנו רבי מרדכי חודרוב. — הדרשה לפני תקיעת שופר. — בניו המפורסמים. — הסבא קדישא רבי ישראל, חכם עתיק ועניו אמיתי, ואישיות מזהירה לעילא ולעילא. — בניו הגאונים ומרביצי תורה; רבי מנדלי מוישא ורבי אליעזר מויז'ניץ, נפטרו במיטב שנותיהם. האחים הצדיקים, רבי חיים מאיר ורבי ברוך, משרידי החורבן בוני הבית מחדש בא"י. — מבקרים בארה"ב. אגרות קודש. — צאצאי הבית ממשיכים ומרחיבים.

ב.

הרביים לבית סיגט: מיסד הבית הבעל „ישמח משה" מאוהל. — על נסיעתו אל „החוזה" מלובלין מספר נכדו בספרו „ייטב לב". — בנו יחידו רבי אליעזר ניסן מגיע לסיגט ובידו מכתב מאביו: „**כי ראוי הוא לאותה איצטלא**" — לכהן כאב"ד. — הגה"צ רבי יקותיאל יהודה — אדריכל של חסידות זו. — מנהיג בעל שיעור קומה ומחבר פוריה. — מעמיד תלמידים גדולים. — בנו הבעל „קדושת יום טוב" לא נשא פנים לאיש. — אגרתו אל הרב מווייצען, מפקח הירחון „תל תלפיות", בנוגע

תוכן הענינים

להתנועה הציונית. — בנו וממלא מקומו רבי חיים צבי — בעל „עצי חיים", פוסק מובהק. — נסתלק בדמי ימיו באופן פתאומי. — בנו יקותיאל יהודה נבחר כרבה של סיגט בגיל י"ד. — בעל נפש חנינה ומסר את נפשו בשנות השואה לטובת הפליטים. — הגאון הצדיק רבי יואל טייטלבוים שליט"א, בן הבעל „קדושת יו"ט", ממשיך השושלת והמל-חמה נגד הציונות ומדינת ישראל. — רבי משה טייטלבוים שליט"א, בן הבעל „עצי חיים" ידוע בשם הרב מסיגט. — הוציא מחדש ספרי אביו ובפתחא זעירא (עצי חיים — חולין) הקדיש שורות נרגשות על הבית הגדול והקדוש שנחרב בשנות הדמים..

פטירת האדמו"ר הגה"ק מסטמור זצ"ל

המונים משתתפים בהלוי-ה. — מאמרי בעתון על קורות חייו. — עלה בכוחות עצמו. — שיחה מענינת על המדינה.

ג.

משהו על: בית ספינקא, בית נדבורנה, רבנים וראשי ישיבות גדולים, קדושי עליון שעלו על המוקד.

פרק שישי **166 — 185**

על החורבן ועל הפורקן

הרשעים שפכו דם נקי על פי „חוק"... תרצח יהודים. — מעדיף לציין את ההשמדה במילת „חורבן" מאשר „שואה". — הנושא הוא מעל למילים. אין הסבר לטרגדיה זו ויפה לה הדממה. קנוניה כלל עולמית עזרה ומנעה הצלת יהדות אירופה. — רבנים כותבים על החורבן. — „חוקים יהודסי" בהונגריה בראשית המלחמה. — האם מותר לברוח ולסייע לאחרים לברוח על פי הלכה. — גירוש היהודים מרוסיה-הקרפאטית לפולניה. — פעולות הצלה בעיירה ברדיוב. — מסירות נפש של הנוער בסלאטפינע. — פליטים בסביבת האדמו"ר מויז'ניץ בגרויסוורדאן. — עשרה ימים באושוויץ — גהינום של מטה. — חלום אמת חלמתי במחנה בוכנוואלד. — רועים רוחניים שרידי החורבן הדליקו מחדש אור התורה והחסידות. — עלינו למלא את החלל ולהנציח זכרם ומורשתם של קדושינו-יקירינו.

מדור הנצחה **187 — 215**

כזוהר הרקיע מזהירים. — מפתח שמות האנשים לחלק ב'. — מקורות ספרים, תמונות וכת"י לחלק שני.

מורי ורבי הגאון ר' יהודא יואל דייטש זצ"ל

נאום הרב מנחם דוד חודרוב

אישיות נפלאה ומקיפה. גאונית, פיקחית ולבבית שעל כמוהו אמרו חז"ל: "ואהבת את ה' אלוקיך, שיהא שם שמים מתאהב על ידך" (יומא פ"ו ע"א).

קווים הללו נשארו חקוקים במוחי על האי ארי' דבי אילעא, מורי ורבי הגאון הדגול מוה"ר יהודה יואל דייטש ז"ל, מאז אשר זכיתי להמנות בין תלמידיו, הידוע בשם: "גאניטשער רב" (דיבוער ריקא), במחוז מארמאראש, אונגאַרן.

שמו קודם לו שנתפרסם בכל קצוי הארץ. רבני המדינה פנו אליו בשאלותיהם החמורות, ותשובותיו שהיו נבנות בסדר נכון והגיון עמוק, לפשר לברר כל השיטות בש"ס ופוסקים הנוגעות להענין, נתקבלו בעולם הרבנות לפסק הלכה. במיוחד בדיני ממונות הי' ניכר למומחא היותר גדול. דעתו הצלולה, חכמתו הבהירה וידיעותיו בהוויות העולם עמדו לו להוציא דין אמת לאמיתה של תורה.

מנהגו הי' לבוא אל ביתנו, בית אבא ז"ל, (= הרב הצדיק רבי מרדכי חודרוב), לבידעוולא, עיירה עתיקה, בכל יום שני בשבת ושהה עד יום רביעי. בימים הללו חלק רבנו את יומו, לשיעורים תמידים אשר למד עמנו, אני וחברי, וחלק אחד לעסוק בעניני רבנות, להשיב לשואלי דבר וכן לשמוע בין אחים בדיני ממונות. הוא הזמין אותי לשבת על ידו, ולעשות הערות בטענותיהם של המתדיינים וכן בפסקיו.

דרכי לימודו היו ישרים ועמוקים ומסביר בחסד עליון. השפיע על תלמידיו להבין ולהשכיל, ונחה אותם כמלח מצוין לשוט בים התלמוד לדרך החידוש, עד שנראה בעיניהם כאילו החידושים של עצמם הם. כלל אמר לתלמידיו: "את הגמרא תלמדו בתחילה שלא בעזרת פירוש רש"י. ואחרי כן תבחנו עד כמה כיונתם לדעת הפרשנדתא הקדוש, ואם דרכו של רש"י ז"ל אחרת היא, מאשר למדתם, אז תעמדו את עצמכם על סלע הבחינה: אפשר טעיתם במה שהוא, ואם תיגעו ולא תמצאו, תתלו באשלי רברבי, כלומר, תחפשו במפרשי הש"ס, אולי תמצאו מי שהוא מגדולי הפרשנים הולך מדרככם, ואז תתעמקו לדעת מאי בין שיטות רש"י לשיטתם הם, ובאופן כזה תתחדד הבנתכם ותסתיים שמעתתא".

ובעיקר הי' ממעריצי פירוש רש"י הקדוש, שהי' לו למאור הגדול בדרך לימודו. וכך הי' אומר: "הפלא ופלא. כשאני הולך על פתחי מלמדי תינוקת ושומע מנעימי קול תורתם, בלימוד חומש ורש"י, אני עומד משתומם, איך אפשר להם לצעוד קדימה, פסוק אחר פסוק, בדרך ישרה, בעת כשאני לעצמי פותח את ה"חומש", לעיין בפרשת השבוע, כבר בפסוק הראשון אני נטבע במצולות ים התלמוד, ואי אפשר לי לזוז ממקומי ללכת הלאה. והמלמד והתלמידים הפעוטים מתקדמים כל כך מהר. הפלא ופלא".

הי' אומר לתלמידיו: אם יש לכם איזו קושיא עצומה באיזה ענין שהוא, ולא

תמצאו פתרון מספיק, אל נא תתיאשו לאמר, הבנתנו קצרה. אל תדחנה מדעתכם, אלא שמרו את הקושיא בכיסכם (בלשונו באידיש: באַהאַלט זי אין טאַש), ובזמן מן הזמנים תמצאו מענה נכונה. וכשתגיע להוראה בסמיכת חכמים, ותבוא שאלה רגילה לידך, אל תהסס להשיב עלי': כשר, טריפה, טהור, טמא, אסור, מותר וכדומה. אבל, תהי' מיראי הוראה לעיין בפוסקים אפילו על שאלת ביעא בכתחא. כך הי' משתדל לקבוע בתלמידיו חיזוק ועוז של: תאמין בעצמך!

וכשם שהי' מעמודי ההוראה במדינה, כך הי' ידוע ל"מגיד" ודרשן נפלא, הלכה ואגדה הלכו אצלו שבולי זרוע, ההלכה נעשתה אגדה, והאגדה הלכה.

זכורני: כשהייתי עוד בגיל הנערות עשיתי אתו את חופש הקייץ בישוב קטן בהרי הקארפאטים, מקום הרים גבוהים וירוקים מעצי ברושים, והי' נוהג לעשות טיולים בצוות תלמידיו הגדולים וגם אני, הקטן, בתוכם... אהבתי לשמוע את פטפוטיו, פטפוטי דאוריתא טבין. הטיולים הללו נתברכו בכפלים, בבריות גופא ונהורא מעליא, שהי' מאיר עיני שומעיו בתורתו ובחכמתו.

לדוגמא ארשים מה שהוא שעוד נקבע בזכרוני: מאי דכתיב "דבש וחלב תחת לשונך" (שיר השירים ד.)? ופירש מורי, מי שדורש בלשונו ברבים, יש דברים שהם בבחינת חלב, ויש שהם בבחינת דבש. החלב יוצא מגופה של הבהמה ולכן כשר לאכילה רק חלב של בהמה טהורה, שכל היוצא מן הטהור טהור. מה שאינו כן הדבש, אף שיוצא מגוף הדבורה שהיא מין טמא, הדבש כשר לאכילה, מפני שאין הדבש חלק מגוף הדבורה. היא, הדבורה, רק מלקטת נופת צופים מפרחים שונים, מערבת אותם באופן אומנותי־טבעי, ומגישה לנו מתוק מדבש. ואף כי לא מגופה הדבש, נקרא על שמה: "דבש דבורים". וכן הדורש ברבים יש דרשן שאומר חידושי עצמו, ויש דרשן שמלקט שושנים מפי מאורי וגדולי התורה, מאבדם בכשרונו, ומגיש לשומעיו מתוק מדבש ונופת צופים. וגם ליקוטים אלו נקראו, ובצדק, על שמו...

הוא הי' אומר בבדיחותא: באמת קשה מאד לחדש דבר בזמן הזה, כי אם החידוש טוב, כבר כתוב בספרי "ראשונים", ואם לאו — נמצא ב"אחרונים"... ולגבי דידי, חש אנכי, כי הטיולים עם רבי, טבעו בי חוש מיוחד לדרוש ברבים, ולהבחין בין טוב למשובח...

ועוד עלי להזכיר דבר שהשאיר בי רושם עמוק, שלא נמחק עד היום.

הייתי אז כבן שש: אדוני אבי מורי ורבי הרה"צ ר' מאטעלע זצ"ל, קבע את דירתו במחוז מארמאראש (= בשנת תרנ"ג), בגליל "דיבווער־ריקא" (= כך קראו את הסביבה על שם נהר "ריקא"), בתור אדמו"ר לשושלת וויז'ניץ, וגם כאב"ד של הגליל. בשנה הראשונה גרנו בגאניטש, שהי' מרכז הגליל, ואחרי כן העתקנו לגור בעיירה בידעוליא. וכמנהג שוששלת וויז'ניץ הי' האדמו"ר יורד לפני התבה בימים

הנוראים לתפילת „מוסף", והראש בית־דין התפלל „שחרית". ובכן, היתה זאת הפעם האחת שזכיתי לשמוע אל הרינה ואל התפילה של מורי ורבי ז"ל. וכמה מן התרוממות הנפש היתה בתפילתו. בנעימה קדושה עמד והתחנן לפני בוראו, מבקש רחמים, כבן המתחנן לפני אביו. כמליץ מנוסה ורגיל הביא טענותיו לפני המקום להוציא דין אמת לאמיתו, עד שהשם ב"ה, יאמר סלחתי כדבריך. דבריו שיצאו מן הלב נכנסו ללבות המתפללים, בהתעוררות רבה לתשובה שלימה. וכן נכנסו ללבי הצעיר ונשארו חקוקים בי עד היום. כבר עברו כשבעים שנה, אבל טעמה של התפילה ההיא לא פגה ממני, ובמיוחד הפיוט „יראתי בפצותי". האימה והנעימה עדיין חקוקות בלבי עד כדי כך, שבכל שנה ושנה ממש, בעת ש„הבעל שחרית" מנגן „פיוט" זה, בנוסח המקובל, אני חופש, בחפש מחופש, לשמוע צלצול מה שהוא, מאותה הנעימה הקדושה ששמעתי אז, ממורי ורבי ז"ל.

מכיר טובה אנכי, הכרה לבבית, לידידי היקר והנעלה, הרב ר' יהודה יואל דייטש שליט"א, הנקרא בשם זקינו הדגול, מורי ורבי ז"ל, על אשר קיבל על עצמו את העבודה הקשה שבמקדש, לחפש באשפות החורבן, למצוא פליטה מאמריו ותורתו של זקינו ז"ל, לעשות ציון לנפש חי', ולהחיות נפשות של הצמאים והתואבים למשנתו.

נאום הרב מנחם דוד חודרוב

ח"י אלול תשכ"ו.

יחד עם כל בית ישראל אני מבכה על פטירתו של האי גברא רבא ויקירא, שלשלת היוחסין מגזע טולנה ויז'ניץ, ריז'ין ולמעלה בקודש, גדול בתורה, במדות, פיקח, ידיד בית אבא וידיד נפשי הרב הגה"צ רבי מנחם דוד הודרוב, בן מרן רבי מרדכי האדמו"ר מטולנה-ויז'ניץ זצ"ל נפטר ביום י"א אדר תש"מ, בניו יורק ושם מנוחתו כבוד.

יהודא יואל דויטש.

קווים לדמותו של רבי המובהק

הרב מאיר הרשקוביץ

מורי ורבי המובהק, מרנא ורבנא הגאון רבי משה דייטש זצוק"ל, אב"ד דק"ק גאניטש והגלילות, פתיל חייו הטהורים נפסק על ידי הזדים הארורים וביחד עם בני קהילתו הועלה עולה תמימה על מזבח הזהב של קידוש השם, הי"ד. חקוק בזכרוני אותו היום, אסרו חג של פסח, תש"ד, עת החלה השואה הנוראה במדינתנו, כאשר צאן מרעיתו בני קהילתו נהו אחרי רבם הגדול, ועליו הי־ה לחזק ידיים רפות ולאמץ ברכיים כושלות. הוחלטתי אז לעקור מעיירתי ולחפש מקום מקלט, וכשנכנסתי לביתו לקבל ממנו ברכת פרידה, זלגו עיניו דמעות של תפלה ואהבה גם יחד: וכאשר נשקתי את ידיו בפעם האחרונה אמר לי: „הלואי ונתראה למתן תורה ואתה דע את אשר לפניך".

אנסה לשרטט את הקווים הראשיים והבולטים באישיותו של האדם הגדול בדורו. אינני מתיימר לחשוב אפילו למלא את משימתי בתכלית השלימות, אך מן הפרט נדון על הכלל ומן המועט הנכתב על המרובה שנעדר. דרך לימודו הי־ה אפיינו ומיוחד במינו. אהב את הפשט הפשוט והחשיב מאד את הבקיאות. פעם שמעתי מפיו הקדוש בשמא דהאי גברא רבא, אביו הגאון הגדול רבי יהודה יואל זצוק״ל, שאם מי שהוא מתקשה באיזה מקום בסוגיה, אז במקום להתעכב בחיפוש אחרי יישובים מפולפלים, יותר רצוי להמשיך בבקיאות, שעל ידה יפתחו לפנינו שערי התירוצים הפשוטים. וככה היתה דרכו לפתוח בחכמת בקיאותו את השערים המצויינים בהלכה ובאגדה, כי הלכה ואגדה היו טמונים בסתר כנפיו סלה, ואפילו בדברי אגדה הבריקו דבריו בחריפות אפיינית ומיוחדת במינה. הוא לא ידע מה זה שטחיות, הכל הבריק.

אני זכיתי למה שלא זכו אחרים בגילי. תמיד השתדלתי להסתופף בצלו ולהיות במחיצתו. כוונתי את השעה שעמד לצאת מבית מדרשו לבית הכנסת הגדול ל״שבת הגדול דרשה״ או ל״שבת תשובה דרשה״, ואז רצתי לקחת את הספרים שהיו מוכנים על שלחנו ולשאת אותם אחריו לבית הכנסת. איזה גאון פנימי הרגשתי לכתת את רגלי אחרי הרבי האהוב שלי, ואף הוא לא מנע את חסדו ממני והפנה את מבטו בכווני וחיוך של אהבה וחבה רחש על שפתיו, ולאשרי לא הי־ה גבול. ואמנם נהניתי מהכלל של ״גדולה שימושה של תורה יותר מלמודה״ (ברכות ז, ב), כי רבות אלפני בדרך זו. כמה פעמים הסתכלתי עליו מן הצד, מאחת הפינות שבבית מדרשו, וראיתו מעיין בשמעתיה בעמקות מפליאה עד שלא הרגיש בסביבתו, ופתאום נהרו עיניו ופניו צהלו מרוב שמחת התרת הספיקות. אחרי חויה רוחנית זו הי־ה רגיל לשבת בכורסיא דיקריה ולעשן מתוך הרחבת הדעת, ותמיד היו גפרורים מוכנים בכיסי בכדי לשמשו בעת־רצון שכזה...

ביום סגריר אחד ישבתי בבית המדרש ועיינתי באיזה ספר ורבנו התעמק במו״מ עם בנו הגדול, רבי מאיר, שנהוראי שמו והאיר עיני חכמים בהלכה, וקנאת סופרים התעוררה בי. התפללתי תפלה חרישית לצורי וקוני שיזכני להבין את שיחות האבא הגדול והברא כרעיה דאבוה. אותו היום לא זזתי מכותלי בית המדרש, כאילו הרגשתי שאזכה לאיזה דבר מיוחד... בשעה שלש בערך, נכנס רבנו ו״משניות״ זרעים בידו ורמז לי לשבת על הספסל קרוב לכסאו. ששתי מאד וחיכיתי למוצא פיו, והוא אמר לי: ״תורה שבעל־פה צריכים ללמוד ולדעת בעל־פה, וזה זמן שאני מרגיל את עצמי ללמוד משניות בעל פה. נתן לי את ה״משניות״ והתחיל בעל פה: מאימתי... והמשיך עד סוף דמאי, ממש מלה במלה. מי שלא ראה את פניו אז לא ראה אושר אמיתי ושמחת התורה. לשמחתי לא הי׳ גבול שזכיתי להקשיב לקול מורי ורבי למעלה משעה וחצי. גם עכשיו עודני שומע את קולו המצלצל באזני...

באותו המעמד שמעתי ממנו פירוש על המשנה הראשונה של פאה: „אלו דברים שאין להם שיעור: „הפאה והביכורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה". — בעניני צדקה (= פאה, ביכורים), קרבנות (= והראיון) וגמילות חסדים ותלמוד תורה, אין אדם יודע להעריך את המצוות עד היכן מגיעות (= אין להם שיעור), כי הם דברים נשגבים, ועומדים ברומו של עולם. ולא לחנם הזהירה התורה בעניני צדקה בכפילות לשון (= נתן תתן. פתוח תפתח, העניק תעניק וגו'). וכל הנביאים הזהירו על הבאת הקרבנות בנפש טהורה, כדכתיב: וכל פגול לא ירצה. ובודאי שבגמילות חסדים ישנה זהירות יתירה איך להתייחס אל הזולת... ואחרון אחרון בתלמוד תורה, שאין שיעור. כמה יכולים להשיג על ידי לימוד לשמה, וח"ו — להיפוך!

אחת החויות הגדולות בבית הרב היתה סעודת שלש סעודות. אחרי תפלת מנחה התחילו ה„פני" להתיישב מסביב לשולחן הארוך שבבית המדרש. הצעירים הסתובבו קבוצות קבוצות. ה„זמירות" בחשכת הלילה הרקיעו שחקים, וכאשר הגיעו ל:על ישראל שלום, השתררה דממה, וכולם חיכו חיכו בדחילו ורחימו „לתורה" של הרב. מיוחדת במינה היתה אמירת ה„תורה" שלו. לא התחיל במדרש פליאה או קושיה שטחית, אלא נגע ישיר בתמציתה של כל הפרשה, של הבעיה שהתבלטה בסדרה, וככה בנה שאלה אחרי שאלה, ומשה שפיר קאמר בכל דיוק והנמקה. חכמתו עמדה לו גם בזה, ששבילי העיירה ובעיות השעה וכו' היו נהירים ליה, ועל כן ידע לכוון בתורה שלו, בעקיפין ובמישרין, לכל הבעיות הבוערות, לחנוך הצעירים, לחזוק המוסדות שבקהלה וכו'. תמיד התחיל במשפט: „אין די כתבים פונ'ם טאַטע זכרונו לברכה שטייט" (= בכתבי אבי ז"ל נמצא.), וסיים עם המלים: „עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו אמן", ואז נשמעו הקולות: לעכט, לעכט, לעכט (= נרות), והמשמש — שהתפלל מעריב לפני גמר התורה, מהר למטבח — ששם האזינו לדברי הרב הרבנית מלכה הי"ד ובנותיה ועוד נשים צדקניות — והביא את הנרות. אחרי ה„הבדלה" ישב לנוח ולעשן„כאחרי עבודה מייגעת, ומסביבו מקורביו ובני משפחתו. אלו היו מהרגעים הנהדרים בבית הרב.

כל יוצאי מרמורוש, ובמיוחד אנשי גאניטש, הם אסירי תודה למוציא לאור הספר הזה, ידידי היקר הרב יהודא יואל דויטש נ"י, שרבות עמל לחזק את הקשר והידידות בין יוצאי מרמורוש בכלל ואנשי גאניטש בפרט. ביתו נאוה לשם ולתפארת בניו יורק. רעייתו הדגולה, מרת בלומה תחי', כל הכבוד לה, על החנוך ששניהם נתנו ונותנים לבנם יחידם היניק וחכים, משה יחזקאל פייבוש נ"י. בטוחים כולנו ששושלתא דדהבא תמשך ומעשי אבות סימן לבנים, וזאת התורה לא תמוש מביתם מעתה ועד עולם.

אחד מבני העליה

הרב משה לוין (נתניה) [זצ"ל]

...ויעש ד' אלוקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם (בראשית א'). ובמדרש רבה (פרשת ב'): בתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב כתנות אור.

בני עליה מועטים המה בכל דור ודור, וביחוד בימינו אנו אחרי שעברנו שואה איומה כזאת ושכלנו יותר מששה מליון אחים הכי טובים שבנו. הנה אחד מבני עליה היה המנוח הדגול והיקר הרב הגאון מוה"ר מאיר דויטש זצ"ל, מבעד בחינת הענוה שכסתה אותו בכל צעדיו, בקע האור של תורתו בכל מהלכיו וצעדיו, בתחום החיים ובתפקידו הקדוש שמילא כאן בנתניה עירנו, כרב דגול, וכגוף פעיל בשטח הכשרות, בכל צעדיו ומהלכיו קרן האצילות והנפש היפה שבו, תוכו היה כברו.

לא נגזים אם נמליץ על המנוח היקר, מה שנאמר על משה רבנו: "לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא" (במדבר יב, ז). בחיים ישנם הרבה בתים והרבה רשויות, רשויות הרבים ורשויות היחיד. והנה על פי רוב האדם המופיע ברשות הרבים כאיש המדות המורם מעם, מי יודע איך הוא ברשות היחיד שלו, שעין לא רואה. אחרת היה משה רבנו "בכל ביתי", בכל הרשויות היה אותו משה, תוכו היה כברו, וברו היה כתוכו. אותם הדברים ראיתי על המנוח הרב דויטש זצ"ל, האור שקרן ממנו לא הבדיל בין רשות לרשות.

בימים הראשונים שעמדתי להכנס לעירנו נתניה, הייתי בבית המנוח כאורח קבוע, וראיתי את אורח החיים של המנוח בביתו הוא, ביחס שלו לבני משפחתו. בכל פעולה ובכל דיבור היה בולט החינוך שהמשיך למסור ולחנך את בני ביתו. דבר זה היה מזכיר לי מה שהדרשנים אומרים על רבי אלעזר בן עזריה כשרצו למנות אותו כנשיא סנהדרין, ענה: "אמר להו איזיל ואימליך באינשי ביתי", (ברכות כז, ב.). אומרים הדרשנים שתשובתו היתה, שמקודם יראה אם הוא מולך ומושל במשפחתו הוא, אז יש לו תקוה שיצליח להנהיג גם את הזולת... וכזה היה הרב הדגול. אם אנו רואים ב"ה את בני ביתו היקרים כולם תלמידי חכמים גדולים ויראי אלקים מרבים, זהו פרי החנוך של המנוח שהצליח בחכמה ובתבונה לחנכם.

כמו כן את תפקידו הרוחני שמילא במקומנו, מילא וניהל בתבונה ובחכמה יתרה. רובם ככולם התיחסו אליו באמון ובדרך ארץ, כי כולם הרגישו את כוונתו הטהורה הנקיה מכל נגיעה עצמית איזו שהיא. היה לו חלק גדול בהתמנותי כאן לעירנו לתפקידי.

לצערנו הרב לקח אותו אלוקים במיטב שנותיו, כשהעתיד היה לפניו בשטחים רבים בעירנו, וחבל על דאבדין ולא משתכחין. בקשתינו שטוחה לפניו, כשנמצא קרוב לפני כסא הכבוד בשמים, שיהיה למליץ יושר על משפחתו האדיבה והמיוחסת, ועל כל בני עירנו, וימחול ויסלח לנו, ונזכה כולנו לגאולה הקרובה לביאת המשיח אמן סלה.

תולדות וחיי אבי זקני רבי יהודא יואל דייטש

(תרכ״א — תרע״ט)

בן עניים נודע כילד פלא

אבי זקני הגאון רבי יהודה יואל דייטש זצ״ל נולד בשנת תר״כ או תרכ״א, בעיירה ספינקא במחוז מאראמאראש, לאביו הרבני החסיד ר׳ יעקב ולאמו הצדקת מרת יוטא. ההורים סבלו כל ימי חייהם עוני ודחקות, אבל לא התאוננו על רוע מזלם, כי נתברכו בבנים הגונים, תלמידי חכמים ויראי השם ובמיוחד היתה גאוותם על בנם יהודה יואל. ראשית חינוכו קבל ב„חדר״ וכבר בגיל רך הצטיין בכשרונותיו והיה נודע בסביבה כולה כילד פלא.

שיחק לה המזל לעיירה קטנה ספינקא, על שפת נהר „טיסו״ והסמוכה לעיר סיגט המעטירה, שבה קבע אהלו, בשנת תר״ל, הגאון הצדיק רבי יוסף מאיר וייס, מחבר הספר „אמרי יוסף״ על התורה, ובגללו נתפרסם בעולם התורה והחסידות. קהל גדול היה נוהר לחצר האדמו״ר לימים נוראים וגם לשבתות השנה. הרבי השגיח ודאג לתנוקות של בית רבם שילכו ל„חדר״ ויעסקו בתורה השם וקיבל את הנערים בסבר פנים יפות בחצרו. גם יהודה יואל היה מבאי ביתו של האדמו״ר שהכיר בו שלגדולות נוצר.

רבי יחזקאל מילער, סופר סת״ם וחבר נעורים של אבי זקני בספינקא, נהג לספר:

„פעם אחת נזדמנו לבית מדרשו של האדמו״ר אורחים חשובים וביניהם הגאון רבי חיים ארי׳ כהנא ,דיין ומע״צ דסיגט ומחבר ספר „דברי גאונים״ על חושן משפט. נושאים לשיחות לא חסרו לגאונים אלו. אולם, הואיל והדיין היה ממשפחת כהנים מיוחסת, נכדו של הגאון רבי יהודה הכהן בעל „קונטרס הספיקות״, לפנים אב״ד דסיגט, העלו לדיון בעיות הלכתיות בעניני קרבנות והקרבתם.

אלו שהיו באותו מעמד נהנו לראות כיצד גבורי תורה אלה לוחמים מלחמתה של תורה בבקיאות וחריפות. בפנה אחת עמד חברי יהודה יואל והאזין לכל השקלא וטריא. אחד מן הציבור, שהכיר את הילד

השנון, הציע, לעלותו על השולחן ולשמוע מה הוא יודע בסוגיה זו. כאשר העלוהו על השולחן הסמיקו פניו ובעיניים ביישניות הסתכל בפני המסובים בראש. ומה מאד הופתעו הנאספים בשמעם דברי חן ודעת יוצאים מפיו, בבירור סוגים שונים של קרבנות לפרטיהם״. . .

תלמיד הבעל ,,ייטב לב״ בסיגעט

טרם הגיע לעול המצוות עברו הוריו לגור בעיר סיגט, מטרופלין של מאראמאראש. עם בואם הלכו לקבל את ברכת המרא דאתרא, רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים, הידוע בשם ,,ייטב לב״ על שם ספרו. ההורים הביעו את משאלתם, שבנם יהודה יואל יתקבל כתלמיד בישיבתו. הרב נענה לבקשתם והילד תפס מקומו בין כתלי בית מדרשו.

עיניו של הגאון מסיגט האירו באור תורה וחכמה בשעה שהגיד את ה,,שיעור״ לפני תלמידיו. אישיותו המזהירה ושיחתו האבהית עם תלמידיו השאירו רושם בל ימחה על התלמיד החדש והצעיר. בחורים מצוינים מהונגריה וגליציה באו להנות מתורתו ולהתחמם מזיו נועם משנתו. הוא לא הקפיד כאשר התלמידים הפסיקו אותו באמצע ה,,שיעור״ והביעו סברה או חידוש משלהם. אדרבה, הוא עודדם לכך. רבה של סיגט, בן הגאון הצדיק רבי אליעזר ניסן, אב״ד דק״ק סיגט שבהונגריה ודראהוביץ׳ שבגליציה, ונכד האדמו״ר רבי משה טייטלבוים, הבעל ,,ישמח משה״ מאוהל, היה מפורסם בדורו כפוסק מובהק ורבים וגדולים פנו אליו בשאלותיהם. ומנהג יפה הנהיג בישיבתו, כאשר הגיעו אליו שאלות מסובכות הציע את הענין לפני גדולי תלמידיו, האזין להערותיהם ובירורו ביחד הלכה פסוקה. לא עבר זמן רב וגם התלמיד הצעיר, יהודה יואל, השמיע את הערותיו. הקשיב הגאון לדבריו וראה שהוא תופס את הסוגיה כהלכה ודבריו דברי טעם. יחס זה מצד רבו עודדוהו לשקוד על התורה ובתקופה קצרה קנה לו שם כאחד התלמידים ,,הטובים״ ביותר ומתמיד גדול.

בבית אבא היו רגילים לספר: פעם אחת, למחרת יום הכיפורים, בזמן שאבי זקני למד בישיבת בעל ,,ייטב לב״, הזמינו רבו לחדרו ושאלו: **,,יואל, האם יש לך ידיעות בהלכות סוכה? ברצוני להציגך בפני רבנים חשובים העומדים לבוא אלינו לחג הסוכות, שבודאי יבחנו אותך בענינא דיומא״.** אבי זקני היה נבוך קצת, כי הלכות אלו לא היו שגורות בפיו. הוא קיבל את דברי רבו ברצינות והתחיל מיד ללמוד מסכת סוכה עם

המפרשים, עשה לילות כימים, עבר על מסכת סוכה מרישא ועד גמירא והיה מוכן ומזומן להיבחן על ידי רבנים גדולים.

כשלוש שנים למד תורה וחכמה מפי רבו בסיגט, אותו ראה כרבו המובהק והיה קשור אליו בכל נימי נפשו. התבונן בהליכותיו ומעשיו, שהשפיעו על עיצוב דמותו הרוחנית.

מאורע גדול היה כאשר הופיע הספר „ייטב לב" על התורה (סיגעט תרל"ה), פרי מחשבתו של הגאון מסיגט. הספר הזה יצא בלי שם המחבר

אמרות יי אמרות טהורות מזוקק שבעתים

ספר

ייטב לב

על חמשה חומשי תורה

אשר חנן אלקים את עבדו תחת כי לתת את תבואתו ויבחר בזרעו אחריו.
הגה הוא נחבא אל הכלים. דך נגלם. וילט פניו בתמדתו וינלם.
זה שתו לעולם:

זה יצא ראשונה

על

ספר בראשית

נדפס פה מו"ס-סיגעט יע"א

בבית-דפוס התשוחפת

בשנת להרת את בני ישראל לפ"ק.

יפה כלבנה ברה כחמה מאירת עינים

צילום ונוסח השער מהדפסה הראשונה

ובשער החיבור כתוב בין השאר: ,,הנה הוא נחבא אל הכלים . . . זה שמו לעלם'' . . . ברם, בסיגט ובעולם התורה ידעו, כי בשם הספר נרמז שם המחבר, כלומר: ראשי תיבות של ,,ייטב'' **יקותיאל יהודה טייטלבוים.** תלמידיו, חסידיו ומעריציו למדו בעיון בספר הזה ועז היה רצונם לרדת לסוף דעתו של רבם הדגול. גם אבי זקני התעמק בספר וכאשר דברי רבו בפרשת תולדות, ד''ה ויהי, בדברי הרמב''ם מהלכות מכירה, לא היו מובנים לו, לא היסס להציע הערותיו בכתב לרבו. חביבים היו על רבו השקלא וטריא של תלמידו והוא ענה לו באריכות וכותב: ,,שלום לאהובי תלמידי החריף ובקי מו''ה יהודה יואל דייטש נ''י וכו' '' (שו''ת אבני צדק חלק חו''מ סימן ט''ז), והתלמיד החריף ובקי הזה היה אז, לפי המשוער, כבן י''ד או ט''ו שנה . . .

רואה את רבו המנוח בחלומו

ספרי רבו לא ירדו מעל שולחנו וכשבאה לפניו שאלה, בזמן שהיה כבר פוסק מובהק, עיין בספרו שו''ת ,,אבני צדק'' (לעמבערג, שנת תרמ''ה) וגם העלה בזכרונו הזמנים שלמד בישיבה בסיגט, לדעת כיצד פסק רבו בענין הנידון.

ועד כמה שאבי זקני היה קשור לרבו אפשר ללמוד מהסיפור ששמעתי מפי דודי, אחי הצעיר של אבי, הרב רבי ברוך, הי''ד, שמסר בשם אביו את העובדה דלקמן:

,,פעם, פנו אלי בשאלה מסובכת בחמץ שעבר עליו הפסח והיה בנידון ענין של הפסד מרובה. ביררתי את השאלה והגעתי למסקנה כוח דהיתרא עדיף. הסתמכתי גם על זכרוני, שבירור שאלה מעין זו התקיים בישיבת רבנו בסיגט בנוכחותי והפסק דין יצא לקולא.

אחרי ששלחתי את תשובתי לשואל, עלה בדעתי לעיין בספר שו''ת ,,אבני צדק'' בהיותי בטוח, כי אמצא בו תשובה בנידון זה. ומה מאד התפלאתי שלא מצאתי שום דבר. חששתי שמא טעיתי, חס וחלילה, בדבר הלכה, ישבתי כל הלילה וביררתי שוב את הענין ונוכחתי לדעת שדברי נכונים ובנויים על אבני ההלכה. ברם, מדוע הושמטה שאלה זו מספרו של רביז את זה לא הבנתי ועל כך הצטערתי מאד.

באמצע ההירהורים נפלה עלי שינתי ונרדמתי. והנה בחלומי אני רואה את רבי הקדוש עומד על ידי ואומר: **יואל, אל תדאג, זכרונך לא הטעה אותך ויפה פסקת. שאלה מעין זו ביררנו בבית מדרשנו והיא**

גם נדפסה בספרי „אבני צדק" בסימן וכו'. בהקיצותי משינתי, תרתי משמע, גם שינה וגם לימוד, פתחתי את ה„אבני צדק" והזדעזעתי נורא. אכן, חלום אמת חלמתי. רבי הגדול הרגיש את צערי במרומים והראה לי תשובה שנתעלמה ממני באותה שעה" . . .

הסיבה שלא מצא את התשובה היתה: היות והשואל שאל בשתיים, בענין חמץ בפסח ובענין אחר, הושמטה תשובה זו מחלק או"ח.

בגיל שבע עשרה הוסמך ל„יורה יורה ידין ידין" מאת הגאון רבי שלמה יהודה טאבאק, דיין דסיגט ומחבר ספרי ערך ש"י ותשורת ש"י. באותו הזמן התחילו לדבר בו נכבדות. בעיירה גאניטש, שבין הרי הקרפטים הגבוהים, ישב הרבני החסיד רבי מאיר מילער ולו בת עדינה וצנועה. רבי מאיר, איש אמיד, הציע נדוניה ו„מזונות" לכמה שנים, ובהסכמת ההורים נשא בגיל י"ז או י"ח את בתו איידעל, שהיתה צעירה ממנו בשנה אחת. החתונה התקיימה ברוב פאר והדר והזוג הצעיר קבע את אוהלו בעיירה גאניטש.

על שולחן חותנו בגאניטש

רחוב אחד וצר היה בגאניטש ומשני צדי הרחוב בתים קטנים, בנוים מעץ ומהם עתיקים הנראים כעומדים ליפול ברוח מצויה. קרוב למאתיים משפחות, כאלף וחמש מאות נפשות, חיו בבתים אלו, לפני השואה. היהודים חיו במרכז העיירה, ואילו שכניהם הנוצרים גרו בשדות, בהרים ובגבעות מסביב לישוב. ממה התפרנסו אנשי העיירה? אם תמצא לומר זו היא שאלה קשה שאין עליה תשובה, לכאורה. פשוט, חיי ניסים וחסדי השם! ואם יש את נפשך לפתור חידה זו בלשון בני אדם, הרי אפשר להצביע כי על הרי הקרפאטים היו יערות ויהודים כרתו את עצי היער ועסקו במסחר עצים. בגבעותיהם היו שדות תבואה ואילני פירות והם עסקו בחקלאות בעצמם, או מסרו את שדותיהם לשכניהם הנוצרים לאריסות למחצה, לשליש ולרביעי. עסקו גם במסחר: פירות, בהמות גסות ודקות. היו גם בעלי חנויות ואנשי מקצוע: סנדלרים, נגרים, חייטים וכו'. חיים קשים ומרים היו מנת חלקם בששת ימי המעשה. ברם, עם כניסת השבת פשטו צורה ולבשו צורה אחרת ובבתיהם שררו שלום ומנוחה, שמחה וחדוה.

בגאניטש המשיך אבי זקני את לימודו והיה לומד כל הלילה עד שהאיר השחר, מילא את כריסו בש"ס ופוסקים, ראשונים ואחרונים,

ואת הערותיו ציין בשולי עמודי הגמרא וארבעת חלקי שו״ע. ,,הגהות״ אלו היו מאירות עיניים ומבריקות. היה עמקן גדול ובעל סברה ישרה. שיטת לימודו היתה על דרך הפשט ובירור שיטות הראשונים. בשכלו הזך צלל לעומק כוונתם, שלמרות שדעותיהם אינן שוות, בכל זאת יש לדבריהם בסיס ויסוד בגמרא עצמה. לאחר שביאר את הסוגיה ניגש לליבון ההלכה, לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא.

הוא לא סמך על זכרונו העצום, אלא חזר ושנה תמיד על משנתו ורגיל היה לציין ולהדגיש: **,,את רוב תורתי למדתי עד גיל עשרים ושבע, ומאז אני חוזר על לימודי שלא תשכח משנתי מפי״.** מלבד שיעוריו הקבועים והשאלות שעמדו על הפרק שדן בהן, היה נהג ללמוד עשרות דפי גמרא במסכתות שבת ועירובין, מדי שבת בשבתו. בחדשי אלול ותשרי היה מסיים מסכתות ראש השנה, יומא וסוכה. בימי השובב״ים היה לומד כל ששה סדרי משנה, ח״י פרקים ליום. תלמידו ומבאי ביתו, ר׳ שמואל אבא הערשקאָוויטש ז״ל (עלה לישראל בתחלת שנות השלשים, ונפטר בירושלים בשנת תש״ד), סיפר: הרב היה מבקשני לבחון אותו בששה סדרי משנה, נתן לי את ספר ,,משניות״ והוא היה אומר בעל פה. נהניתי לראות את הפלא הגדול, שלא טעה אף במלה אחת״... אגב, גם אבא מארי נהג כמו אביו. תלמידו, הוא ידיד נפשי ורעי, הרב מאיר הרשקוביץ נ״י, היה התלמיד הבוחן את רבו במשניות.

עם בואו של אבי זקני לגאניטש, עת היה עוד סמוך על שולחן חותנו, התחילו לפנות אליו בשאלות איסור והיתר, בעניני אישות ובדיני ממונות ונוכחו לדעת, כי הוא לא רק גדול בתורה, אלא חכם ופיקח המבין דרכי אנוש והליכותיו, וכך התבשלה ההצעה, למנותו באופן רשמי כמורה הוראה במחוז.

הסבא קדישא מויז׳ניץ על גדלותו בתורה

אמנם, בימים ההם לא זכו להתקבל כאב״ד ומורה צדק רק שני סוגי תלמידי חכמים: א) רב בן רב שמילא את כס הרבנות מכוח חזקה. ב) מי שהמליצו עליו הרביים הגדולים, בעלי השפעה בקהילות ובסביבה. ודא עקא, כי לאבי זקני חסרו מעלות אלו. איש חסיד ויהודי תמים היה אביו, רבי יעקב, אבל לא רב, והאברך כשלעצמו הרי הוא תלמיד מובהק של הבעל ,,ייטב לב״, אדריכל ומבסס חסידות ,,סיגעט״ במאראמאראש, ואנשי המחוז בשעתם היו רובם ככולם חסידי האדמו״ר רבי מנדלי האגר מויז׳ניץ. מובן מאליו, כי חסידי ויז׳ניץ לא ראו בעין

יפה את התפשטותה של חסידות סיגט, ומשום כך חששו למנות את ה„עילוי" מסיגט כמורה הוראה בגבולם. אבי זקני היה שקוע כולו בים התלמוד והפוסקים ודבר אין לו בנוגע למשרה זו. זאת ועוד: הוא גמר בלבו לא לקבל עליו עול רבנות מחשש שתפקיד זה יפריע לו בלימודיו.

עם הסתלקותו של האדמו"ר רבי מנדלי מויז'ניץ זצ"ל, ער"ח חשון תרמ"ה, הוכתר בנו יחידו הגאון הצדיק רבי ברוכ'ל כממשיך השושלת.

מרן רבי ישראל מויז'ניץ זצוק"ל (תר"כ — תרצ"ו)

באותו הזמן נתמנה בנו של רבי ברוך, הגאון רבי ישראל, כרב בעיירה בידוולה ובכל המחוז. המונים נתקשרו אל האברך הגאון, בן הכ"ה, ובלעו דבריו בצמא. בשעתו, שוב עלה על הפרק למנות דיין לכל המחוז — „דיבוער ריקא" — והיו כמה מועמדים. ברם, רבי ישראל הכריע את הכף לטובת אבי זקני בציינו: **ר' יהודה יואל הוא לא רק בקי בש"ס**

ופוסקים, אלא הוא יודע את הש"ך בעל פה . . .

כשלוש שנים (תרמ"ה — תרמ"ח) כיהן רבי ישראל כרבה של המחוז והרב והדיין היו מבקרים בעיירות לפקח על הענינים הרוחניים בקהילות. כל ימי חייו היה אבי זקני קשור בעבותות אהבה אל רבי ישראל, הידוע בשם **סבא קדישא,** וגם ביקר בחצרו, עת שישב על כס האדמו"רית בוויז'ניץ. האדמו"ר היה מתפאר עם ידיד נפשו והיה מציע לרבנים גדולים: **„אנא תשוחחו עם רבי יהודה יואל בדברי תורה ותכירו מוח חריף" . . .**

עד כמה שהסבא קדישא מוויז'ניץ הוקיר את אבי זקני אפשר להבין מעובדה, שהייתי עד ראיה לה והיא חקוקה בזכרוני משחר נעורי. ומעשה שהיה כך היה: פעם, בילה האדמו"ר שבת בוילחוביץ, ובאחד מימי החול כיבד את אבי בביקורו. אנשי העיירה יצאו לקבל את פניו ברחוב, לבשו בגדי שבת ובידיהם כרוזי ענק: **„ברוכים הבאים", „צדיק וקדוש בא לגבולינו",** ממש חג „שמחת תורה". המון גדול דחקו וצבאו על פתחי וחלונות ביתנו, בכדי לקבל „שלום" מהרבי או, לכל הפחות, להסתכל בזיו קלסתר פניו. בקושי גדול הצליחו להכניס את **הסבא קדישא** לביתנו.

בשבילי, נער בגיל עשרה, היה זה מחזה נהדר. בראש השולחן ישב האדמו"ר ומסביבו בניו: רבי מנדלי הבכור, אב"ד ווישא, רבי חיים מאיר'ל, אב"ד ווילחוביץ, רבי אליעזר, אב"ד וויז'ניץ, אבא וכל בני המשפחה. עמדתי על יד האדמו"ר בשעה שאבא נתן לו את ה„קוויטעל" והאזנתי להערות האדמו"ר לאבא. כאשר הגיע לשמי — יהודא יואל — שמעתי את הרבי כממלל לעצמו: **„יהודה יואל, יהודה יואל, הגדול הגאון הזה שנפטר כל כך צעיר . . .** פתאום פנה אל אבי ושאל: איפה הכסא של ר' יהודה יואל ז"ל? הכסא, שמור ונמצא בעלית הבית — ענהו אבי. אתם מבינים, הטעים האדמו"ר, כלפי המסובים, רציתי לשבת על הכסא שעליו למד ר' יהודה יואל כל הימים תורה לשמה . . . (ובלשונו באידית: איר פאַרשטייט, איך האַב געוואַלט זיצען אויף דער שטיל, וואָס ר' יהודה יואל האָט געלערנט אַלע יאָרען תורה לשמה.). הביקור הזה השאיר עלי רושם כביר שלא אשכח כל ימי חיי.

כשנתיים לאחר שעזב רבי ישראל את הרבנות בעיירה בידוולה, כאמור לעיל, נתמנה במקומו גיסו, חתן האדמו"ר רבי ברוך מוויז'ניץ, הרב הצדיק ר' מרדכי תאדאראוו. בשנה הראשונה לבואו למחוז גר הרב החדש, רבי מרדכי, בגאניטש, ואחרי כן עבר לדור לבידוולה. אבי זקני שימש אב"ד של **המחוז. הרב הצדיק רבי מרדכי היגר לארה"ב, בשנת תרפ"א,**

ונתפרסם בשם האדמו"ר מטאלנע־וויז'ניץ זצ"ל. בנו הגדול וממלא מקומו, הרב הגאון רבי מנחם מענדעל חאדאראוו שליט"א, תלמיד של אבי זקני,

בחגיגת הבר מצווה של בננו משה נ"י, ה' אדר תשל"ה. הרב מ. חודרוב שליט"א (במרכז)
מימינו ר' יהודא יואל ומשמאלו הבחור הבר מצווה

חונה כעת בברונכס, ניו יורק, כיבדני ב„צרור" זכרונות, קווים לדמותו של סבא זצ"ל, (ראה מאמרו מורי ורבי הגאון ר' יהודא יואל) והוא גם עודדני ללקט חד"ת ולהוציאם לאור. והנני מודה לו על כך, מקרב לב.

רבי מרדכי חודרוב זצ״ל (תרכ״ז — תרצ״ז)

רבי מנחם מענדל חודרוב שליט״א

היה מיקל גדול וגדולי דורו העידו על גאונותו

אבי זקני עלה וגדל בכוחות עצמו והוא ידוע כמיקל גדול. פסקי הלכות שלו נתקבלו בעולם התורה והוא לא היסס להביע דעתו, בניגוד לגדולי הפוסקים.

להלן כמה דוגמאות: בשאלה חמורה בעניני אישות הוא מביא את דברי מרן החת״ס והגאון רעק״א זצ״ל, שכבר פסקו לאיסור, וכותב: **„והנה, אם אמנם מאן ספין ומאן מפיס לחלוק על גדולים הללו, ובפרט בנושא חמור כזה, מכל מקום תורה היא וללמוד אני צריך. ולענ״ד נראה להקל, על כן לא אמנע מלהציע את דעתי העניה״.** (ראה התשובה עמודים 25—32).

בתשובתו בענין דין מחודש שמביא החיי אדם בשם הגאון ר׳ אבלי פאסווועלער זצ״ל, באחד שטעה ולא אמר המלך הקדוש בליל ראש השנה שאינו חוזר, וכולם תפסו על הגאון הזה, שלא ראה את דברי הרבנו יונה. ועל כך הוא כותב: **„ואני אומר, דכולם שגו בהבנתו** [=דברי ר׳ אבלי], **ואין לדבריו שייכות עם דברי הרב״י, ובאמת ראוים הדברים למי שאמרם״.**

(ראה התשובה בעמודים 8—9).

הרב רבי יקותיאל יהודה גרינוואַלד, סופר וחוקר חיי היהודים בהונגריה ובמאראמאראש, כותב בספרו „מצבת קודש" (ניו יורק, תשי"ב, עמוד 27, הערה 60) כדלהלן: „בגאניטש שימש ברבנות הרב הגאון רבי יהודה יואל דייטש. בספרי שו"ת מהגאונים דזמנו, מוזכר שמו בכבוד גדול. אדמו"ר בעל „ערוגת הבשם" (יור"ד רל"א) יתארו בתוארים נשגבים מאד. כן היה בגאניטש הרב הצדיק ר' מאטאלי, תמצא שמו בין החותמים על הספר ערך ש"י".

סבא בא במשא ומתן של הלכה עם גדולי זמנו והללו כיבדוהו והעריכו את גדלותו בתורה. אביא מספר דוגמאות: —

מורו ורבו הבעל „ייטב לב", כתב אליו, כאמור לעיל: „**אהובי תלמידי החריף ובקי**", (שו"ת אבני צדק חו"מ סימן טז). הגאון רבי משה בן עמרם גרינוואלד, אב"ד חוסט, מתארו: „**הרב הגאון המאור הגדול וכו' "** (שו"ת ערוגת הבשם יו"ד סימן רלא). הגאון הפוסק רבי אליעזר חיים דייטש, אב"ד באניהאד, מכנהו: „**כבוד אהובי ידיד נפשי הרב הגאון חריף ובקי**", (שו"ת פרי השדה סימן קיג) הגאון רבי אלעזר דוד גרינוואַלד, אב"ד סאטמאר, כתב: „**לידידי כבוד הרב הגאון חריף ובקי, החסיד המפואר וכו' "**, (שו"ת קרן לדוד או"ח סימן קנו). האדמו"ר רבי חיים טייטלבוים, אב"ד דסיגט, פונה אליו: „**כבוד ידיד נפשי הרב הגאון המופלג וכו' "**, (שו"ת עצי חיים אה"ע סימן כה). בתואר: „**ידידי עליון וידיד נפשי ורחימי, הרב הגאון המהולל, סיני ועוקר הרים**", מציינו הגאון רבי אלטר פעפפער, חופ"ק ביטשקיב, (שו"ת אבני זכרון סימן צו, ב' שמות תרסט). אגב, הרב פעפפער, היגר לניו יורק ונפטר שם.

התוארים דלעיל מעידים על היחס שזכה לו, מאת גדולי דורו. גם לעיירה גאניטש יצא שם בזכותו. השפעתו היתה גדולה ובתקיפות קיים את הצוו: „לא תגורו מפני איש". כולם צייתו לפסק דינו והוא אף מרמז על כך לרבה של חוסט: „כי רובא דאינשי במחנתו ישמעו לקול מוריהם", (שו"ת ערוגת הבשם יו"ד סימן רל"א, הנ"ל). במשך השנים הציעו לו משרות רבנות בקהילות גדולות, אבל סירב לעזוב את גאניטש. סח לי ש"ב הרה"ח רבי גדלי' דוד גרינברגר ז"ל, שפעם אחת הציעו לאבי זקני כס הרבנות בעיר המעטירה סטריא, והוא דחה את ההצעה בציינו: „**כאן בגאניטש קניתי את הסחורה ומפה ברצוני למכרה**" . . . בשנים הראשונות לבואו לגאניטש שימש כראב"ד בכל המחוז, כאמור, וכעשרים שנה כיהן כאב"ד בקהילות גאניטש, נערעסניצע,

נאוואסעליצע, לעה ופוטפלעשא. בסוף שנותיו נתגלה גם כגדול בתורת הנסתר והוא היה אומר: **בכוח התורה אפשר לפעול גדולות.**

במחיצתו של האדמו"ר מאוטיניע

בבית אבא היו מספרים: פעם אחת שבת את שבתו במחוז האדמו"ר רבי חיים האגר מאוטיניע. אנשי המחוז היו ברובם חסידי הסבא קדישא מוויז'ניץ, אחיו הבכור של האדמו"ר מאוטיניע. אבל היו נוהרים, כמובן, גם אל הרבי ר' חיים, גאון עצום, להתשבשם מתורתו ותפילתו. גם אבי זקני היה בין הבאים אל האדמו"ר לשבת.

למחרת, נכנס לחדרו להיפרד, אולם האדמו"ר ביקשהו, שישב על ידו ויחכה קצת. הרבי המשיך בקבלת „פתקאות" מאת הציבור וכאשר סיים סדר ברכות „הפרידה" ובחדר נשארו רק המקורבים, פנה אל אבי

מרן רבי חיים מאוטניע זצוק"ל (תרכ"ג — תרצ"ב)

זקני ואמר: „עכשיו יש לי זמן לשוחח קצת בדברי תורה". שעות ארוכות ישבו באותו הלילה ושוחחו בים התלמוד והפוסקים. באמצע השיחה קם אבי זקני מכסאו והאדמו"ר העיר: „האם הרב מגאניטש עייף כברז „לא, ולא, חס וחלילה, אלא מחפש אני משהו לעשן" — ענהו. הוציא הרבי מכיסו שתי סיגריות וכיבדהו בהן והמשיכו לנצח זה את זה בהלכה.

האדמו"ר נהנה מאד מן השקלא והטריא וציין: זכינו, בעזרת השם, לבאר סוגיות קשות וליישב סתירות ברמב"ם וכו'. לרגע קט שקט אבי זקני, התעמק והעיר: **למען האמת עלי לציין, כי קושיה אחת עדיין מנקרת** במוחי. אדרבה, עודדהו הרבי, נא להציע את הקושיה. עד תפלת שחרית יש עוד זמן. ואז פתח אבי זקני ושאל: אמש, כאשר ישבתי ליד הרבי הקשבתי, שלא בכוונה, את „הצרות" שסיפרו החסידים להרבי. יהודי אחד שפך את לבו, כי אשתו חולה מאד והרופא ציווה לעשות „ניתוח". אולם, הרבי יעץ לו: **לחכות ולא לבצע הניתוח.** כיצד פוסקים שאלה מעין זו הנוגעת לסכנת נפשות?

יפה שאל, ענהו הרבי בחיבה. באמת קושיה חמורה. האדמו"ר קם מכסאו, ניגש אל ארון הספרים, הוציא את ה„זוהר" הקדוש וציין: פה כתוב כי תלמידי חכמים הדבקים באורייתא, המחשבה הראשונה אצלם היא מעין ניצוץ של רוח הקודש. גם אנחנו — המשיך הרבי — משתדלים להיות מן העוסקים בתורת השם, ועניתי ליהודי הזה כאשר עלה לי במחשבה תחלה בשעה ששאל. **„אכן, גדולה כוחה של תורתנו הקדושה"**, העיר אבי זקני.

כאן הנני מרשה לי להוסיף נופך ותבלין להערת האדמו"ר מאוטיניע, אימרה נאה מאת אביו, האדמו"ר רבי ברוך זצ"ל, מובא בספרו „אמרי ברוך" עמוד טו: „אל תשליכנו מלפניך ורוח קדשך אל תקח ממנו". פעם אחת, אחר אמירת סליחות אמר כ"ק ז"ל, שהרהר בשעת האמירה, דראשי תיבות של: **אל תשליכנו מלפניך**, הן — **„אמת"**. וראשי תיבות של: **אל תקח ממנו"**, גם כן, **„אמת"**, והכונה, כאשר השי"ת עוזר שתחלת הכונה היא, **אמת**, וגם סופה, **אמת**, אז יוכל להיות באמצע, „רוח הקודש", דמרומז במה שכתוב, **ורוח קדשך"...**

שתי הסיגריות שקיבל אבי זקני מאת האדמו"ר מאוטיניע היו חשובות בעיניו. אחת עלתה בעשן בלילה ההוא והשנייה שמרה כ„מזכרת" **אהבה וידידות.**

בגאניטש גם יסד ישיבה והקים תלמידים וביניהם גדולים בתורה ובהוראה: הגאון רבי מנחם מענדל מרגליות, דומ"ץ בק"ק קאלין ואב"ד

הארינטש, הרה״ג ר׳ שלמה לייב מגיד מפעטראווע, הרה״ח ר׳ זינדעל איינהארען מוילחאויץ, הרב החסיד ר׳ זלמן סענדעראוויטש, שו״ב בחוסט ז״ל, ויבדל לחיים טובים וארוכים הגאון רבי מנחם מענדל חאדאראוו שליט״א, **חונה בברונכס, ניו־יורק,** ועוד. החזקת ישיבה בעיירה ענייה כמו גאניטש לא היתה מן הדברים הקלים ביותר, אבל הוא ידע ומבשרו חזה, כי נאמנים עלינו דברי חז״ל: ,,הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה״. מובן מאליו, שהפרנסה לא היתה מצויה בביתו, אבל מה לו ולדאגת פרנסה, הרי הוא חי בעולם אחר לגמרי, בד׳ אמות של הלכה. הוא הצטיין לא רק בגדלותו בתורה, אלא גם בתמימותו ובפשטותו. השם: **רבי יהודה יואל,** הוזכר בחיבה, בהערצה וכפלא גדול, על בן עניים שעלה לפסגת התורה ונשאר כל ימי חייו בעיירה קטנה . . .

ביום אחד נפטרו הרב והרבנית

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה בשנת 1914, אנוס היה לעזוב את ביתו מאימת האויב ועבר לעיר הודא־ביסערמין. בשנות המלחמה פנו אליו בשאלות עגונות. אבא היה רגיל לספר: באותו הזמן יצא הספר ,,צמח השדה״, לתקנות עגונות, מאת הרב הגאון רבי אליעזר חיים דייטש, אב״ד באניהאד, (בשנת: הלכה זו נחוצה למעשה, תרע״ז). הגאון רבי ישעי׳ זילבערשטיין, אב״ד דק״ק ווייטצען, מחבר ספר ,,מעשה למלך״ על הרמב״ם, ציין את ,,הערותיו״ על ספר ,,צמח השדה״, וגם אבי זקני העיר על דבריהם. כאשר אבא נפגש עם הגאון מוויטצען, בעיר הבירה בודאפעסט, אמר לו, כי ה,,הערות״ של אביו הן מבריקות ובכמה ענינים אף ניצח אותנו בהלכה.

כאשר עברו ימי הזעם בשנות המלחמה חזר לביתו בתקווה, כי מתקרבים שנות מנוחה ושלום. ברם, עם תום המלחמה התפשטה מחלת השחפת, כידוע, ונגעה בו וברעייתו. והימים ימי חודש אלול, ולמרות מחלתו עסק בתורה וגם עבר לפני התיבה בראש השנה, כמנהגו מאז. למחרת ראש השנה תקפה עליו ועל אשת נעוריו מחלתם. אבא, גר אז בדיבווע וביום ,,צום גדליהו״ בא לדרוש בשלום ההורים ובפיו בשורה טובה: **נולדה לנו בת למזל טוב.** על כך העירה הסבתא: **חבל, שמלכה,** (היא אמי מורתי) **לא חיכתה ימים מספר עם הולדת הבת, והייתי זוכה לשם . . .** אבא, שהבין את הרמז, עודדה וטען: **מה את סחה, אמי היקרה, הרי עוד תזכי לאריכות ימים ושנים.** אולם, היא המשיכה: ,,**בני היקר, ימי בעולם הזה הם ספורים**״ . . . אגב, הבת הנולדה היא אחותי שרה, רעיית שאר בשרי ר׳ יצחק ישראל, משרידי השואה, שגרו בדיבווע,

שברוסיה הקארפאטית אחרי המלחמה, ורק בשנת תשל״א זכו לעלות לישראל.

מצב בריאותם היה ברע ובבית המדרש התפללו ואמרו ,,תהלים״ וביקשו רחמים למען החלמתם של הרב והרבנית. בערב יום הכיפור הזמין אבי זקני את ר׳ מנחם מענדל מילער, ראש הקהילה, ודיברו בעניני ציבור. באמצע השיחה פנה אליו ואמר: **,,הייתי רוצה, כי בני משה ימלא את מקומי״.** איש שיחו עודדו וטען, הרי הרב עדיין צעיר לימים ויתגבר, בעזרת השם, על מחלתו. **,,נא לקיים את בקשתי״** — ענהו.

ביום הקדוש לא נכנס לתפלה בבית המדרש שבביתו, אלא פתחו את הדלת והוא האזין לתפילת השליח הציבור ממטתו, בחדרו הסמוך לבית המדרש. מצב בריאותם הלך והתרופף מיום ליום ובערב סוכות, שנת תרע״ט, כחצות היום נפטרה רעייתו איידעל, נ״ע. עדי ראיה שהיו במקום, וביניהם ידידי ר׳ אנטשעל פייג־איינהארן, ור׳ דן בערקאוויטש, החיים כעת בברוקלין, סיפרו לי: בשקט גדול ובמהירות הוציאו את גופת הרבנית מן הבית, מחמת החג המתקרב ובא, ערכו את הלוויה ולא גילו להרב שרעייתו איננה בחיים. מקורביו עמדו על יד מטתו ושוחחו אתו על ענינים שונים להראות פנים, כאילו שום דבר לא קרה. ומה מאד הופתעו כאשר הרב התחיל ללמוד בעל פה ,,משניות״ והעיר: ,,גם אני אלווה אותה למנוחתה״ . . . וכך הווה: עברו כשבע שעות, ובשעה שבבית המדרש שבביתו התפללו מעריב של חג הסוכות, החזיר גם הרב את נשמתו הטהורה לבורא עולם. יסופר ולא יאומן: ביום אחד, בהבדל של שבע שעות נפטרו הרב והרבנית, ובחייהם ובמותם לא נפרדו. אבי זקני היה ביום פטירתו בן חמישים ושבע ואמי זקנתי חמישים ושש. את הלוויה של אמי זקנתי ערכו, כאמור, בערב החג, ואלו הלוויה של אבי זקני במוצאי שבת, כי יום ראשון דסוכות חל אז בשבת.

לשמע האסון המחריד והכפול הוזדעזעו אנשי המחוז והידיעה המכאיבה פרשה את כנפיה בעולם התורה. אחרי החג נהרו המונים לבית הרב להביע יגונם וצערם העמוק להמשפחה ומכתבי תנחומים נתקבלו מכל קצווי המדינה.

השאיר אוצר חידושי תורה שהושמד בשנות השואה

השאיר אחריו חידושי תורה בכל מקצועות הש״ס ופוסקים: חיבור שלם על התורה, אוצר ,,הגהות״ על כל הש״ס וארבעת חלקי שו״ע, שציין בכתב ידו בשולי עמודי הגמרא ושו״ע, ומאות תשובות בהלכה. את

החיבור על התורה העתיק דודי, הוא בנו, הרב רבי ברוך, והיה מוכן לדפוס. את הארבעת ספרי חלקי שו״ע קיבל בירושה אבא מארי ואת הש״ס דודי, רבי ברוך, הי״ד. התשובות היו אצל חתנו, הרב החסיד המופלג בתורה, הוא דודי רבי בנציון כ״ץ, ז״ל, בעיר טעטש.

זכרוני: בזמן שלמדתי בישיבה בחוסט אצל הגאון הגדול רבי יהושע גרינוואלד זצ״ל, יחד עם בני דודי רבי ברוך : יעקב, החריף העצום, ויהודה יואל, המתמיד הגדול, הי״ד — ולעתים הגענו לסוגיה קשה, היה רבנו

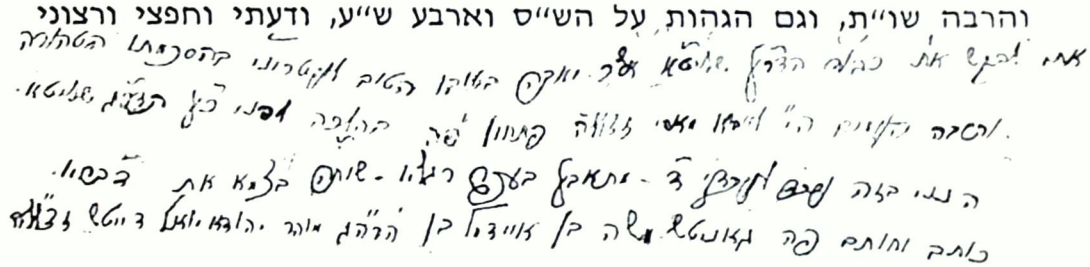
רבי יהושע גרינוואלד זצ״ל (במרכז), הילד משה דויטש, ר׳ יהודא יואל דויטש והרב שלמה שרפמאן (עומדים)

פונה אלינו ושאל: ,,נו, האם ישנן ,,הגהות״ בהגמרא של הסבא שלכסז״. ואז מסרנו את הגמרא לרבנו והוא היה מעיר: ,,הפלא ופלא״ . . . אגב, עובדה זו סיפר בעצמו אדמו״ר מחוסט, בעל ,,חסד יהושע״, זצ״ל, עת שנשא את דבריו במסיבת ,,פדיון הבן״ של בן יחידנו, משה, שהתקיימה בביתנו, בר״ח ניסן, שנת תשכ״ב, בניו יורק.

כאשר עמדו להוציא את חיבורו של סבא על התורה, נתקבלו ,,הסכמות״ מגדולי הדור, שלא הספיקו לגמור עליו את ההלל. בין

המסכימים היו: הסבא קדישא רבי ישראל מוויז'ניץ, אחיו האדמו"ר מאוטיניע, האדמו"ר רבי יצחק אייזיק ווייס מספינקא, האדמו"ר רבי חיים צבי טייטלבוים מסיגט. והגאונים רבי ישעי' זילבערשטיין מוויטצען, רבי אברהם יוסף גרינוואלד, רבה של חוסט ואונגוואר, ורבי יוסף צבי דושינסקי, רב בחוסט וירושלים, זצ"ל. ויבל"ח, האדמו"ר הגאון רבי יואל טייטלבוים מסאטמאר שליט"א.

באגרתו של אבא מארי אל כבוד מרן האדמו"ר רבי חיים מאוטיניע, מיום ר"ח חשוון תרפ"ה, בענין היתר עגונה (ראה עמודים 114-118), כותב אבא, בסוף מכתבו: „עוד זאת אבקש מכהדר"ק (=מכבוד הדרת קדשו) שליט"א, אחרי כי נשאר מכבוד אבא מארי הרב הגאון מוה"ר יהודא יואל דייטש זצלל"ה, הרבה מכתבים בח"ת, מהם חידושי אגדה על התורה והרבה שו"ת, וגם הגהות על הש"ס וארבע ש"ע, ודעתי וחפצי ורצוני

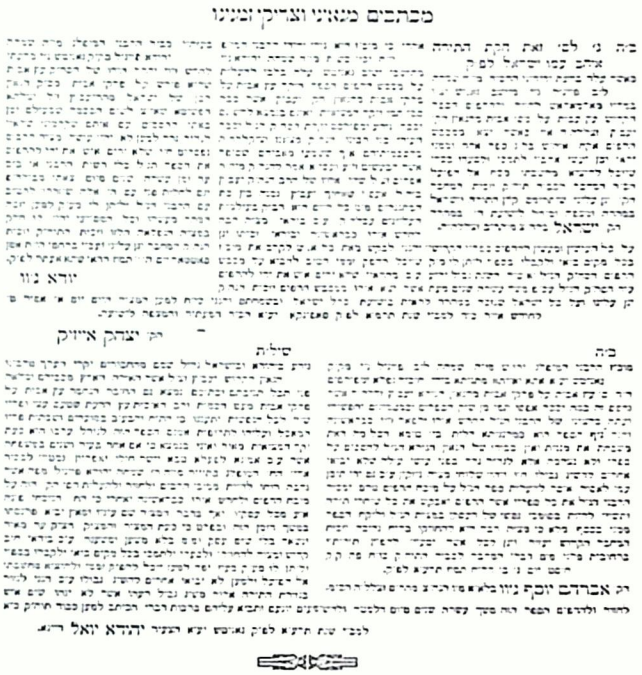
כתב יד של אבא מארי רבי משה דייטש הי"ד.

להוציאם לאור. ויען כי אין לכסף מוצא, על כן הנני רוצה להדפיס מקודם החיבור על התורה, יען כי על זה קפצי זביני, וברצות ד' אוכל להוציא אחרי כן את שאר חידושים לאור. ויען כי אין להדפיס שום חיבור חדש בלתי הסכמת גדולי וצדיקי זמנינו שליט"א, על כן באתי לבקש את כבוד הדר"ק שליט"א, אשר יאבה בטובו הטוב לעטרנו בהסכמתו הטהורה. וידוע לי היטב, אשר כהד"ק שליט"א ידע ובחן והכיר את כבוד אבא מארי הרה"ג זצלל"ה והרבה פעמים הי' לאבא מארי פתחון פה בהלכה לפני כ"ק הדר"ג, על כן בודאי יוכל להפליג בשבח של המחבר וכו' ".

ונאמנים עלי דברי אחי הגדול, הרב רבי מאיר, זצ"ל, מיום י"ט אלול תשי"ח, נתני־ה: „בנוגע לזכרונות ולחידושי תורה מכבוד אבותינו היקרים זצ"ל, אני משתדל לאסוף כל מה דאפשר, אבל תדע שאין אנו יכולים להגיע אפילו לאחוז אחד מהמון חד"ת שנשאר מאבי זקני זצ"ל. אינני יודע עד היכן אתה בקי בחד"ת שלו, אם בכלל ראית אותם, כי רוב הכי גדול היו אצלינו בטעטש אצל כבוד חמי ז"ל, ר' בן ציון כ"ץ. (=אחי נשא,

בזיווג ראשון, את ש״ב העניא, בת דודנו, חתנא של אבי זקני, רבי בנציון כ״ץ ז״ל) ובמשך הזמן שגרתי בטעטש לא הספקתי לעיין בכל החד״ת, ממש ארגז שלם היה מפוזר בכתב יד. לכן, אין לנו אפשרות להשיב את האבידה הגדולה, שאבדנו אנחנו וכל עולם התורה״.

הרבה מחברים שלחו אליו את פרי עטם, לעיון ולחוות דעתו וביקשו את הסכמתו. ואמנם, היו בין המסכימים עם גדולי דורו (ראה עמודים

מכתבים מצדיקים וגאונים

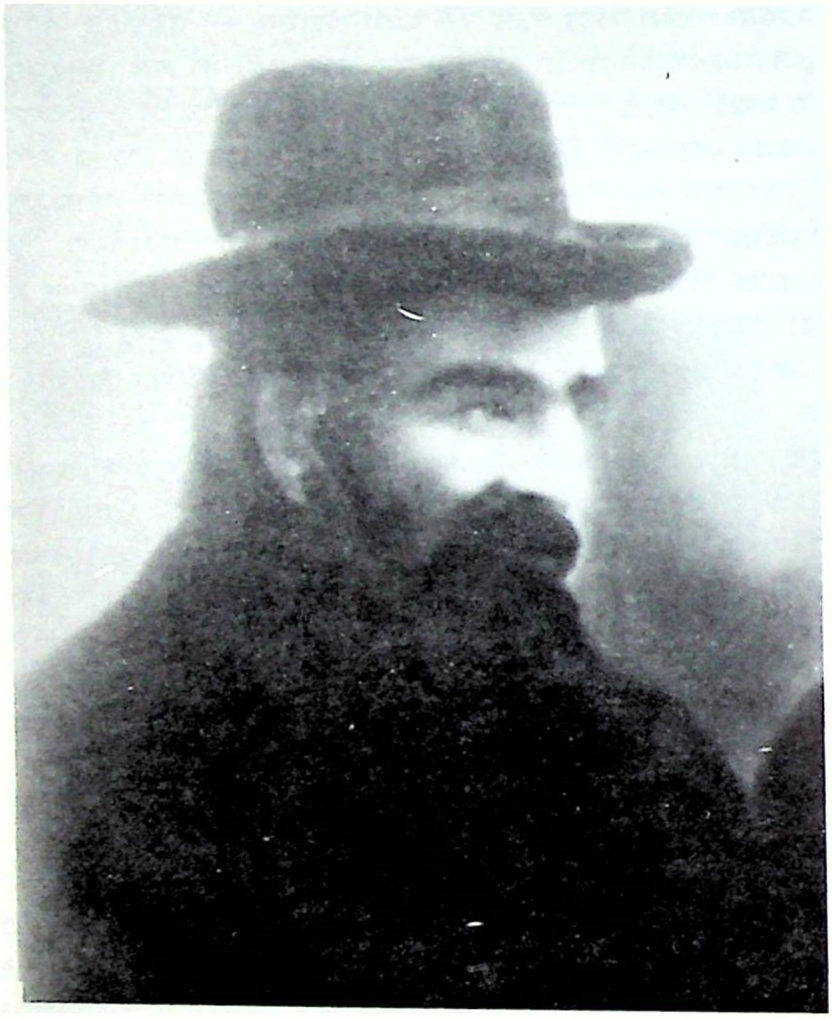
83—85) על ספרים חשובים. אלו שקיבלו ממנו ,,סמיכה״, להורות ולדון, ו,,קבלה״, לשחיטה ובדיקה, היו מאושרים, בידעם כי עדותו חשוב מאד בעולם התורה.

אבי זקני ואמי זקנתי, שנפטרו שניהם ביום אחד, ערב סוכות שנת תרע״ט, כאמור לעיל, הובאו למנוחות בגאניטש. על קברו של אבי זקני הקימו ,,אהל״ ובני המשפחה ואנשי הקהלה היו עולים לשם ביום הזכרון ובעת צרה, ושפכו את לבם לאביהם ורבם הגדול, זי״ע.

הניחו אחריהם: שלשה בנים נשואים, מענדעל, משה וברוך. שתי בנות נשואות, שרה ומרים, ובעליהם בנציון כ״ץ ויעקב חיים לעבאוויטש, ושלשה יתומים קטנים, רבקה, מאיר ויוטא. ראה להלן, בסוף הפרק, פרטים על תולדותיהם, קורות חייהם וצאצאיהם.

תולדות וחיי אבי מורי
רבי משה דייטש זצ"ל הי"ד

(תרמ"ז — תש"ד)

רבי משה דייטש, נגנוע באושוויץ בסיון תש"ד.

עם הסתלקותו של אבי זקני, הכתירו אנשי גאניטש והגליל את אבי מורי ורבי כממלא מקומו. בן שלושים ושתיים היה כאשר קיבל עליו עול הרבנות. אמנם, זה כמה שנים היה עסוק במסחר וניהל את עסקי חותנו, הרבני החסיד ר' נחמן זיידא הויפמאן בעיירה דיבווע וגר סמוך לו, בכל זאת הסכים לקבל עליו את כתר הרבנות, בכדי למלאות בקשת אביו שציווה לפני פטירתו, שהוא ישב על כסאו.

האבידה הכפולה — הסתלקותם של אבי זקני ואמי זקנתי ביום אחד — הטביעה את חותמה המכאיב על בני המשפחה ואנשי הקהילה לכל ימי חייהם. רוחן של המנוח הדגול רחף על כותלי ביתנו, בבית המדרש אמרו חד"ת בשמו, סיפרו זכרונות ודמות דיוקנו של סבא עמדה לפני צאצאיו, תלמידיו ומעריציו כל השנים.

ממשיך השושלת היה אבא, שקיבל עליו בנוסף לעול הרבנות, לפרנס את שלשת היתומים: **רבקה, מאיר ויוטא.** היח נואם בחסד עליון וחוזר תמיד על חד"ת בשם אביו: „**בכתבי אבי זכרונו לברכה מובא**", **(בלשונו, באידית: אין די כתבים פון דעם טאטע, ז"ל, ווערט געברענגט.)**, ואת המילים האלו היה מוציא מפיו באנחה ובצער רב, והוסיף מדילי': **אפשר, לדעתי, להגיד גם באופן אחר".** דודי, הוא אחיו הצעיר של אבי, הרב החסיד רבי ברוך, למדן גדול ומחונן בקול ערב, היה עובר לפני התיבה בשבתות והתפלל „מוספים" בימים הנוראים, שהזכירו לציבור את תפילותיו הזכות והנעימות של אבי זקני זצ"ל. היה פיקח ואבי היה מתייעץ אתו בענינים חשובים, חיבבו מאד והרגיש, שהוא מסייע לו להמשיך את הירושה של אביהם הגדול.

על שם משה רבנו ע"ה

אבא נולד בשנת תרמ"ז, בגאניטש. עדי ראיה סיפרו: **בשעת הכנסתו של הילד לבריתו של אברהם אבינו, כאשר הגיע המברך ל„ויקרא שמו בישראל . . . פנה אל אבי הבן והלה אמר: „זלמן לייב", כלומר: על שם רבו הבעל „ייטב לב" מסיגט (נפטר ו' אלול תרמ"ג). ברם, המברך שתק והביע בכך את תמיהתו. וכל זה למה? כי להבעל „ייטב לב" אמנם קראו: „זלמן לייב", אבל שמו המלא היה: „יקותיאל יהודה", ושמו של אבי הבן היה: „יהודה יואל" . . . וכאשר העמידו על הדבר, החליט לקראו בשם: „משה" בנימוק: „הרי אנו עומדים כעת ימים ספורים לפני חג**

השבועות, זמן מתן תורתנו, ורצוי, איפוא, לקרוא את הרך הנולד על שם משה רבנו, ע"ה, שקיבל את התורה מסיני".

ראשית חינוכו קיבל ב„חדר" ומשחר ימיו הצטיין בסברה ישרה ובעמקות במשנתו. בגיל אחד עשרה ידע ללמוד בעצמו דף גמרא ותוספות ונכנס ללמוד בישיבת אביו, ממנו שאב תורה וחכמה ובגיל ארבע עשרה היה מפורסם כבחור נפלא, בקי בכמה מסכתות בש"ס וד' חלקי שו"ע. אהבת נפש אהבו אביו והשתעשע עמו בדברי הלכה. היה מראה לו את ה„שאלות" שהגיעו אליו והסביר לו, כיצד הוא מסדר ובונה את התשובות. **זכורני: בעודי בטל ילדותי העיר לי פעם אבא, כי כאשר הוא היה בגיל ח"י שנים, היה בקי במאות שו"ת בחת"ס. הבנתי הרמז, שעלי לשאוף להגיע למדריגת אבותי . . .**

במלאות לאבי חמש עשרה שנה, בא בברית האירוסין, בשנת תרס"ב, עם בת גילו, אמי מורתי מלכה, בת הרבני החסיד ר' נחמן זיידא הויפמאן

ר' חיים נח הויפמאן ז"ל

מעיירת דיבווע הסמוכה, איש צדקה וחסד, ירא שמיים ומוקיר רבנן ורעייתו הצנועה ביילא. רבי נחמן ניהל עסקים גדולים, בכל זאת קבע עתים לתורה והאריך בתפלתו בבית הכנסת, מול ביתו על גבעה קטנה. שאיפתו היתה להשיא את ילדיו לצאצאי משפחות מיוחסות בתורה ויראה, והלך בזה בעקבות אביו, הרה״ח רבי משה יעקב, שהשיא את בתו שבע לרבי מנחם טאבאק, בן הגאון הפוסק רבי שלמה יהודה טאבאק, דיין דסיגט ומחבר ספרי ערך ש״י ותשורת ש״י. את בנו חיים נח השיא לצפרה, בת הרבני החסיד ר׳ יצחק ישראל העליר, מצאצאי הגאון יום טוב ליפמאן העליר, בעל התוי״ט, ואילו בנו בן ציון לקח לאשה את רחל, בת הרב ר׳ יעקב מאיר שאנפעלד, זצ״ל, מצאצאי הבעל ,,בני יששכר״ זצוק״ל.

בסוף ימיו הקדיש אבי זקני, מצד אמי, את רוב זמנו ללימודי תורה. פעם, סמוך לפטירתו, גילה לאחי רבי מאיר, שעכשיו הוא לומד את מסכת שבועות בפעם השלושים. נהג ללמוד מסכת זו בימי הספירה, מ״ט דפים, כמנין ימי העומר. הוא נפטר בר״ח טבת בימי חנוכה, בשנת תרצ״ב, בגיל שישים ושלש שנים, בדיבווע. אבא קיצר בהספידו על חותנו האהוב, מחמת קדושת ר״ח וחנוכה, אולם הדברים שאמר עליו בצער עמוק ובבכי רב, השאירו רושם עז ובלתי נשכח על כל הנאספים עד היום הזה.

אחרי האירוסין המשיך אבא לעסוק בתוה״ק ומילא את כריסו בש״ס ופוסקים. נסמך ל,,יורה יורה וידין ידין״ מאת אביו מורו ורבו המובהק, מהגאון רבי שלמה העליר, ראב״ד דסיגט, ומאת הרה״ג רבי מנחם מרגליות, אב״ד הארינטש, זצ״ל הי״ד.

בשנת תרס״ה התקיימה החתונה בדיבווע, ברוב פאר והדר. החתן היה בגיל שמונה עשרה והכלה בגיל שש עשרה. מסופר: **המשתתפים בשמחה טענו עם אבי הכלה, שהיה לו בית מזיגה, כי לא מספיק לקיים השמחה בבית מעונו, אלא צריכים לרדת גם למרתף, שם היו שורות חביות של יין ושכר...**

על שולחן חותנו בדיבווע

בהיותו סמוך על שולחן חותנו בדיבווע עסק בהויות דאביי ורבא וגם עזר לחותנו בעסקיו, כי היה פיקח גם בענף המסחר. ראה הצלחה במעשי ידיו ועסק במצוות צדקה וגמילות חסדים. עניי העיירה פנו אליו בעת

צרה, היה מן העושים והמעשים, ועורר את בעלי היכולת והמתנדבים בעם לעזרת הנצרכים.

בדיבווע היה לומד בצוותא עם אברכים תלמידי חכמים שיעורים קבועים בש״ס ובהוראה. לכאורה, היה אברך תלמיד חכם כמו כל האברכים בני גילו, שהיו סמוכים על שולחן חותנם אחרי חתונתם, וזכו לשני שלחנות, תורה וגדולה במקום אחד. אמנם, אלו שלמדו יחד אתו נוכחו לדעת, כי ,,בן הרב״ מגאניטש מעלה יתירה בו, שכל מה שלמד פעם היה שגור בפיו, והיה מחונן בכוח הסברה, להעמיד את חבריו על הענין שידעו ויבינו אותו גם הם כמוהו. התחבב מאד על אנשי העיירה והם התחילו לפנות אליו בשאלותיהם. בדיבווע שימש בהוראה דודו, גיסו של חמיו, הרב רבי מנחם טאבאק, בן הגאון הבעל ,,ערך ש״י״ מסיגט. הדיין היה מיראי הוראה ומחמיר גדול, לא היה מעורב בין הבריות והתחמק מן העול לפסוק בדיני ממונות. אנשי העיירה גם ידעו, כי הלמדן בן הגאון מגאניטש, הולך בעקבות אביו, בכוח דהיתרא עדיף, והפצירו בו להורות להם בעניני איסור והיתר. אבא, היסס לפסוק הלכה בפני דודו הדיין, אולם קשה היה לו לסרב לבקשת רבים.

הדיין בעצמו היה מתייעץ אתו, לעתים קרובות, בבעיות שעמדו על הפרק. מסופר: פעם עסקו יחד בתיקון ,,עירוב״ בעיירה ונתגלו חלוקי דעות ביניהם בנידון. הדיין פנה לאביו הפוסק המופלג, הבעל ,,ערך ש״י״ מסיגט, ואילו אבא הציע את הענין לפני אביו הגאון. שני האבות צידדו להלכה ולמעשה, כל אחד כדעת בנו. מי יכריע? כתבו אל הגאון רבי שלום מרדכי הכהן שבדרון, רבה של ברעז׳אן, והוא הסכים לדעת אבא מארי.

ועוד עובדה: פעם אחת, כחצות הלילה, דפקו על פתח ביתו קצבי העיירה ושאלה בפיהם, בבהמה ששחטו זה עתה לכבוד שבת. הם גם התחכמו והוסיפו: **,,אמנם, היינו כבר אצל הדיין, אבל בגלל השעה המאוחרת והוא אינו בקו הבריאות ציווה עלינו לפנות אליו״.** היתה זו שאלה מסובכת ולבם של הקצבים נקף, כי היה בזה הפסד מרובה וגם דחקה להם השעה שלא להשאיר את תושבי העיירה בלי בשר לשבת. שעה ארוכה ישב אבא ודן בשאלה זו עד שהגיע למסקנת: **כשר.** ברם, אחרי שבת נתגלה כי הקצבים הערימו על אבא. הם הציעו אמנם שאלה זו לפני הדיין והלה פסק לחומרא, אולם בגלל ההפסד הגדול הורו היתר בלבם ופנו אל אבא בתקווה, שהוא ימצא דרך לקולא. ומה מאד הצטער אבא על שפסק בניגוד לדעת הדיין, אולם את הנעשה אין להשיב. מה

עושים? שוב פנו אל הוריהם הפוסקים. והנה, קרה בדיוק כמו בעובדה דלעיל, כל אחד נוטה לדעת בנו. הדיין עמד בתקיפות על דעתו וטען, שאנשי העיירה נכשלו במאכלות אסורות וגם הכלים צריכים להכשיר. כולם שפכו זעמם על ה„קצבים" בגלל מעשי הערמה והתחכמות שלהם, וכל העיירה כמרקחת. מהם שחוששים לפסק דינם של הדיין ואביו הגאון, ואילו המקילים תולים את עצמם באילן גדול ונופו — הרב מגאניטש ובנו הלמדן . . . הוסכם, איפוא, להציע שאלה זו לפני הגאון מברעז'אן, ותשובתו לא נתאחרה, כי בהפסד מרובה אפשר להקל ומשה שפיר קאמר.

מובן, שהכרעת הבעל „מהרש"ם", הרגיעה את הרוחות, וכמנהג המקום הכריז השמש, בשבת בבית הכנסת: **„בפקודת הדיין הנני מודיע כי נתקבלה תשובת הרב מברעז'אן, שאפשר לסמוך על דעת המקילים והכלים כשרים".** ואז קם הדיין ממקומו ורמז להשמש, בתמימותו הטבעית, שיואיל נא להוסיף את המילים: **„בהפסד מרובה".** חיוך קל עבר על שפתי המתפללים, כי לגבי עניי העיירה גם **„עוף שנטרף" היה נחשב הפסד מרובה . . .**

כאשר פרצה מלחמת העולם הראשונה, בשנת תרע"ד אנוס היה אבא לעזוב את ביתו ומשפחתו, מחשש שיגייסהו לצבא, ועבר לערוך גלות בעיר מיהאליפאלווע שבהונגריה. שם הסתגף בצומות עד שחלה במחלה אנושה, ממנה סבל כל ימי חייו. חבריו שהיו יחד אתו בגלות סיפרו, כי גם בזמנים קשים אלו למד תורה בהתמדה ועשה צדקה וחסד עם חבריו לצרה. עם תום המלחמה חזר לביתו שבור ורצוץ, גם בגופו וגם בממונו. הוא ניסה שוב את מזלו במסחר, אולם חדשים מספר אחרי המלחמה נפטרו, כאמור, אביו ואמו, והיה מוכרח לקבל עליו את עול הרבנות.

איש צנוע ונחבא אל הכלים

אבא היה איש צנוע ונחבא אל הכלים ולא התבלט בתורתו ובצדקתו. ברם, עם הכתרתו כרבה דגאניטש והגליל יצא שמו כפוסק מובהק, דרשן מצויין ופיקח במילי דעלמא. הוא חזר ושנה על ד' חלקי שו"ע והלך בדרך שסלל אביו, שרוב תורתו למד ממנו. היה מומחה גדול בדיני ממונות, והנסיון שלו בשנים שעסק במסחר עזר לו בזה. הצטיין במבט חד, באבחנה בין האמת להיפוכה והכרת אנשים. היה מקשיב להמתדיינים,

כשלכאורה נראה אדיש, ולמעשה הבין ותפס מיד את טענותיהם. והאיש משה הלך וגדל והתעלה כאחד הפוסקים המובהקים בדורו, וראו בו היורש הרוחני של אביו הגאון האדיר זצ״ל.

בעיירות שבמארמאראש היה מקובל ללכת להרב עם כל סיכסוך. גם כאשר היה דין ודברים ליהודי עם נכרי היה האחרון מציע, שהוא סומך על הכרעת הרב. אבא היה מסביר לאינו יהודי כי חוקי התורה אינם חלים עליו, אבל יכול להציע פשרה, והנכרי הסכים לציית בידעו, שהרב הוא אדם נבון וישר. רצוי לציין, שפסקי דינו של הרב היה כוחם יפה גם על פי חוקי המדינה. זכרוני מקרים, שיהודים הלכו לדון בערכאות, והשופט יעץ להם כי מוטב שיציעו את טענותיהם לפני הרב. היו גם עובדות, שלאחר שהרב פסק את דינו, סירב אחד מבעלי הדין לציית לדעת התורה ותבע את חבירו לערכאות. ברם, השופט אכזב אותו מרה בקבעו, היות וכבר פסק הרב את דינו, עליו לחזק את הפסק דין הזה ולתת לו תוקף לפי חוקי המדינה...

פוסק מובהק ומומחה גדול

את אבא היו מזמינים לעתים תכופות לשבת בבית־דין של שלשה והעריכו מאד את מומחיותו בפסקי הלכות ובצדקתו. סח לי ידידי היקר הרה״ח והנעלה, ר׳ דניאל אדלר ז״ל, משרידי הפליטה, שגר בלונג ביץ׳, ניו־יאַרק, את מה שקרה אתו, ומעשה שהיה כך היה: **אחיו, רבי דוד אדלר, חתנו של ר׳ שלמה וויזעל מעיירה טרעסיף, למד את מלאכת השחיטה אצל השוחטים המומחים בסיגט. עם תום לימודו נפטר השוחט בטרעסיף והוצע לו לעסוק במלאכת שו״ב בעיירה. אלמנת השו״ב ואחיו הסכימו ביניהם לחלק את כל הכנסות שווה בשווה. וכך המשיך רבי דוד לשחוט כשלוש שנים.**

השוחט המנוח השאיר בת יחידה וכאשר הגיעה פרקה התארסה עם בן תורה ואמא הבטיחה להחתן ,,נדוניא״, את משרת השו״ב בעיירה. החתן למד את אומנות השחיטה, התחתן בשעה טובה, ודרש כעת את ה,,נדוניא״ שלו: **התמנותו כשוחט העיירה.**

ברם, דא עקא, בינתיים קמו שני צדדים בתוך הקהילה: חסידי וויז׳ניץ, אשר עליהם נמנה השוחט המנוח, טענו דין ,,חזקה״ לחתנו, ואילו אנשי סיגט, אשר למחניהם השתייך ר׳ דוד, דחו טענותיהם בנימוק,

כי היות והמועמד שלהם מכהן במלאכת השחיטה למעלה משלש שנים, הרי טענת ה„חזקה" שלו כוחה יפה וכו'. **וזאת לדעת: בעלי הטענות משני הצדדים לא היו קטלי־קניא. הם היוו את „פני" הקהילה והיו משוכנעים כי הם לוחמים למען „כבוד" רבותיהם, בעלי ההשפעה שבעיירה.**

עומדים משמאל לימין: ר' יהודא יואל דויטש, ר' דניאל אדלר ז"ל (שני משמאל) בחתונת בתו היחידה שרה תחי' עם חיים יוסף בודנר נ"י. הרב רבי יהושע גרינוואלד זצ"ל, אב"ד חוסט (במרכז), והרב חיים גולבסקי שליט"א.

הרב הגאון ר' יואל וועליטשקער, המרא דאתרא, זצ"ל־הי"ד, לא רצה להתערב בדברי ריבות אלו, מטעמים מובנים מאליו, והוסכם להתדיין לפני בית־דין של שלשה בזבל"א.

נסעתי לגאניטש — סיפר לי ר'.דניאל אדלר ז"ל — ובקשתי את הרב כי יואיל נא להיות הרב הבורר מצד אחי. מלכתחילה היסס להתערב בבעיה מסובכת זו, אולם עשיתי כמיטב יכולתי עד שהסכים לבקשתי. אלמנת השוחט הודיעה, כי מצדה יופיע הרב ר' נפתלי הרצל ווייס, דומ"ץ דק"ק ווילחאוויץ, ושני הצדדים בחרו את הרב ר' מאיר גרינוואלד זצ"ל, אב"ד דק"ק טעטש.

הבית־דין של שלשה ישב בטרעסיף ואנשי העיירה והסביבה חיכו

במתיחות ל„הפסק־דין"... שעות ארוכות הציעו שני הצדדים את טענותיהם והם גם רמזו, אגב אורחא, על „הבקיאות" שלהם בספרי הפוסקים בענין הנידון...

עם תום ה„טענות" נכנס הבי"ד לחדר מיוחד לדון בעומקה של הלכה זו. הדיין דווילחוביץ הוכיח בבקיאות וחריפות, שהצדק עם אלמנת השוחט המנוח, וביסס את דבריו על ראשונים ואחרונים. הרב מטעטש הקשיב לדבריו, הוסיף והעיר וראה, לכאורה, בהם דברים של טעם. ברם, אבא האזין להשקלא והטריא של חברין הרבנים ולא הוציא דבר מפיו. שתיקתו עוררה פליאה בעיניהם והעירו: **„מדוע שותק הרב מגאניטש? הגיע הזמן שישמיע את דעתו".** ואז הסביר את פשר שתיקתו: הענין אמנם לא כל כך פשוט. הרי המדובר הוא באלמנה ענייה שהבטיחה בתום לבה „נדוניא" לחתנה. מונחים לפנינו ספרי הפוסקים המלאים סברות ושאלות כרמון בעניני חזקה. ברם, במחילה ממעלת כבוד תורתכם הרמה, ידידי היקרים, מתוך כובד הנידון ובגלל הבעייה המכאיבה, נעלם מכם לפי שעה מקור הלכה זו. הלא מקרא מלא הוא: „למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל", (שופטים, יז, כ.) שמפסוק זה למדו חז"ל לכל פרנסי ישראל שבניהם עומדים תחתיהם. אבל המדובר הוא רק ב„בן" ולא ב„בת", שאין לה חזקת ירושה. וכעת האריך במקורות והוכיח, כי כל ה„בנין" שבנו חבריו הרבנים אין לו יסוד. **ואמנם כן, חבריו הרבנים הגדולים קיבלו את נימוקיו, ור' דוד יצא זכאי בדין.**

עובדה זו מלמדת על עצם מהותו וגישתו של אבא לפסקי הלכות. לא היה ראש המדברים, אלא העדיף לשתוק ורגיל היה בפיו: **צריכים ישוב הדעת".** עיין בספרי הפוסקים וחקר בעצמו מקור הדין בפנים. היה מדמה דבר לדבר והיה רגיש מאד ל„חילוק" דק בהלכות דומות. דיבורו עם בעלי הדין היה תמיד בנחת, חקר ודרש עד שהבין את ה„נקודה" שבטענותיהם. קיים בפשטות ובענווה את הצוו „לא תגורו בפני איש", וגם בעלי הדין ידעו את זה היטב. לא זכור לי אף פעם את מי שהוא מביע תרעומת על פסקי דינו. **אדרבה, כולם צייתו לפסקיו מתוך הכרה עמוקה, כי משה אמת ותורתו אמת.**

בעל מזג טוב ונוח לבריות

אבא היה מטבעו בעל מזג טוב, עדין הנפש, ונוח לבריות. אנשי העיירה היו מבקרים בביתנו בלי שום סיבה מיוחדת, אלא סתם לשוחח

עם הרב והוא קיבל כל אחד בסבר פנים יפות. היו לו ידידים מסורים שהרגישו שחסר להם מהשהוא בסדר יומם אם לא ביקרו בבית הרב. אזכירם לטובה ולהנצחת זכרם: ר׳ מנחם מענדל מילער, ראש הקהלה, ר׳ אלתר בערקאוויטש (דער רבי אלתר) ר׳ אברהם מאשקאוויטש (אברהם פייגא לאה׳ס), ר׳ אלתר איינהארען (אלטער דן׳ס), בנו ברוך (ברוך חי־ה דינע׳ס), האחים היתומים משה ועזרא איינהארען (משה און עזרא

הרה״ח ר׳ אלתר בערקאָוויץ הי״ד (= דער רבי אלתר), ידיד נאמן ויועץ לבית אבא

רעכעל׳ס), ר׳ יואל הערשקאוויטש, ר׳ יצחק פאליקאוויטש (איציק דער ,,שנייידער״), מענדל גוטמאן, אלתר פוקס ועוד, הי״ד.

גם תושבי עיירות הסמוכות היו סרים לביתנו לחטוף שיחה עם הרב, כגון: מחותננו הרב ר׳ יעקב מאיר שאנפעלד, ר׳ שלמה בער שטיינמעץ, הירש אלימלך כץ, בנציון שטיינמעץ, מעיירה בריסטער. ר׳

משה הערשקאוויטש, ר' סענדער ברענער, ר' יעקב פארקאש, ר' גרשון גוטמאן, מדיבווע. ר' וואלף (וואלצ'י) בערקאוויטש, בנו אברהם, וחתנו ר' יעקב שטערן, ר' משה קליין, ר' שמעון פעטעני, האחים ר' דוד ואליעזר יאדקאוויטש, מנערעסניצע. ר' לייביש רויזענפעלד, ש"ב הרה"ח ר' זינדעל איינהארן, מווילחאוויץ. ש"ב ר' יעקב דייטש ואחיו ר' יהודה, ר' אברהם קראקאווער, מטערנעווע. ידידים אלו לא החמיצו כל הזדמנות לבקר בביתנו וגם הרב וגם המבקרים נהנו מפגישות אלו.

לעומת זאת היה אבא שתקן גדול כלפי בני ביתו. אהב את כולנו עד כלות הנפש וכאשר חלה אחד מבני ביתנו היה ער לילות שלמים ליד מטת החולה. כיבד מאד את רעייתו, אמנו היקרה והפיקחית, השאיר לה את הטיפול עם הילדים והיה מתייעץ אתה גם בעניני ציבור. אמא היתה שרויה תמיד בדאגה למצב בריאותו ושמרה עליו כעל ילד קטן שלא יאכל מאכלים המזיקים לו. היה תפוס במחשבותיו בעניני תורה ודאגות הכלל והפרט ואמא ידעה, כי עליה להזכיר לו בשעת הסעודה, כי עכשיו עליו לרכז את מחשבתו להמזון שהוא שם בפיו, כי כך ציוו הרופאים.

דמותו וזיו פניו בשבת

במיוחד היתה מורגשת שתיקתו בשבתות. ההכנות לקראת קבלת פני שבת מלכתא עשה שעה ארוכה לפני כניסתה. לפני סעודת ליל שבת למד בקול ב„זוהר" הקדוש. את ה„זמירות" אמר בנוסח וויז'ניץ. דמותו וזיו פניו בסעודה זו לא אשכח כל ימי חיי עלי אדמות. ישב בראש השולחן תפוס מחשבות ושתיקתו כהודאה היתה. זמירות השבת היו חובקות את עולמו הרוחני. הודה להשי"ת על זכותו לשפוך את שיחו ותפלתו לקל אשר שבת מכל המעשים ועל המתנה הטובה, ושבת שמה, שנתנה לעם ישראל. ביטויים שיצאו מפיו בהשראת קודש ובהדגשה מיוחדת, כגון: **„וזכנו לקבל שבתות מתוך רוב שמחה"**, — **„קמו בניה ויאשרוהו, — „איש על מחנהו ואיש על דגלו"**, — **„מעין עולם הבא יום שבת מנוחה"** ועוד ביטויים מעין אלו, הזריעו אור על המחשבות שבהן היה שקוע בסעודה זו.

השולחן היה מלא ספרים: **נועם אלימלך, קדושת לוי, בני יששכר, צמח צדיק, ייטב לב,** בהם עיין אבא מארי, אחי הגדול רבי מאיר ואנכי. ואילו גיסי הרב ר' מנחם מענדל הכהן קליין, יליד מונקאטש ותלמיד

מובהק של בעל „מנחת אלעזר", האדמו"ר והאב"ד דק"ק מונקאטש, התעמק בספרי רבו **„דברי תורה"** ועוד. אנחנו, הבנים, סעדנו בחדר הספרים, ואילו אמא והבנות סעדו בחדר הסמוך. בשבתות מיוחדות כגון: שבת „שירה", „חנוכה" ובחגים, היו באים נכבדי הקהילה לביתנו ואז סעדנו בבית המדרש שבביתנו.

את סעודת ליל שבת אכלנו יחד עם אבא, אולם את סעודת היום אכלנו אנחנו, הבני בית, עם תום התפלה ואילו אבא אכל בשעה מאוחרת. אחרי הטבילה ב„מקווה" אמר „תהלים" בקול רם, בדביקות ובנעימות ועיניו זולגות דמעות. התחיל את תפלת „שחרית" בציבור, אולם בגלל מחלתו אנוס היה להפסיק באמצע וציווה לא לחכות לו, מחמת טרחא דציבורא. חזר לבית המדרש לתפלת שמונה עשרה וקריאת התורה וגמר את תפלתו ביחידות. היה מאריך בתפילתו ובמיוחד ב„נשמת" כסופר ומונה ממש את המילים. עד היום הזה מצלצלים באזני את ה„פסוקים" שחזר עליהם בבכיות קורעת לב, כאשר צרות רבות פקדו את בית ישראל בשנות המלחמה האחרונה. עמד בפנה בבית המדרש, מעוטף בטליתו והציע את טענותיו לפני בעל הרחמים: **„עד הנה, עד הנה, עזרוני רחמיך, ולא עזבוני חסדיך", בעט איך דיך** (=אני מבקש אותך), **„ואל תטשנו ד' אלוקינו לנצח"...**

עם סיום תפלתו אכל את סעודת היום ואנחנו הצטרפנו ל„זמירות". לא האריך בסעודה זו, אלא הלך לנוח קצת וכאשר קם משינתו הכין את ה„תורה" לסעודה השלישית. השולחן היה מלא ספרים, לא הוציא הגה מפיו, אלא טייל בחדרו, ראינו תנועות ידיים וביטויים על פניו, כמסביר ומתווכח עם עצמו עד שתפס את ה„נקודה", ואז היה רגיל לצאת מחדרו ונכנס ל„מטבח", שם ישבה אמא ע"ה, הי"ד, ואמרה „תהלים" בניגון משלה...

וכשם שבקבלת השבת היה מקפיד שיקדימו, כך היה מכוון במוצאי שבת שיתפללו מעריב בשעה מאוחרת. במסיבת „סעודה שלישית" היה אומר, כמו שציינתי לעיל, חידושי תורה בשם אביו והוסיף מדילי־ה, דברי אגדה והלכה משולבים יחד. עמד על בעיות השעה ולא הטיף מוסר לאחרים, אלא שיתף את עצמו בדברי תוכחה ורמז, על הענינים שמוטל „עלינו" לתקן... הבית המדרש היה מלא מקצה אל קצה והיו מגששים ממש בחושך. מסביב לשולחן ישבו: דודי, הרה"ח ר' ברוך, גיסי, הרב מנחם מענדל הכהן, ש"ב ר' מיכל'ה מילער מצאצאי מרן ה„ברוך טעם", ר' שלמה אליעזר גרינבערגער, אברך מלא וגדוש בתורה ויראה, ר' הערצקא

פאליקאוויטש, ר׳ שאול דאווידאוויטש, ר׳ מעשעל וועג, ר׳ מרדכי גראסמאן, ר׳ חיים אלי׳ סופר סת״ם, ר׳ וואלף פוכס, ר׳ אברהם מאשקאוויטש, האחים ר׳ אלתר ונחמן איינהארען, ר׳ אלתר בערקאַוויטש ועוד. על בעלי ה,,מנגנים״ הקבועים היו נמנים: ר׳ חיים אלי׳ הסופר, דודי, אחיו הצעיר של אבא, הרה״ח ר׳ מאיר, ש״ב (בן דודתי מרים ע״ה) מאיר לעבאוויטש, ר׳ יצחק מילער (איציק מענדעל׳ס) ר׳ בצלאל קעסטענבוים, מבאי ביתנו וחסיד נלהב להאדמו״ר הצדיק ר׳ יהושע מדאלינא זצ״ל, ר׳ משֶה הירש ה,,גדול״ (כך כנהו משום קומתו הכי גבוה מכל אנשי העיירה), הי״ד, ויבדל לחיים טובים וארוכים ש״ב הרבני החסיד, רבי משה טאבאק, נכד מרן הבעל ,,ערך שי״, הגר כעת במונטריאל שבקנדה.

אבא אהב לשבת בביתו, ובקושי הסכים לערוך ביקור מחוץ לעיירתו ולעזוב את משפחתו. מקובל היה אמנם כי הרב יבקר בעיירות השייכות להגליל שלו ונענה לבקשת ידידיו לבקר, פעם אחת בשנה, לשבתות בישובים: נערעסניצע, נאוואסעליצע, לעה (הגליל שלו), בריסטער, מאקרא וטערנעווע. ביקורים אלו היו מאורע חשוב לאנשי המקום. בשבת היה נושא ,,דרשה״ ואמר ,,תורה״ בסעודות שבת. בימות החול היו מציעים לפניו טענותיהם בעניני הקהלה ובדיני ממונות, בין אדם לחבירו. ביקורים אלו היו, כמובן, מקור לא מבוטל לפרנסתו.

ביקורו בעיר קארלסבאד

בגלל מחלתו האנושה היה מבקר כמעט בכל שנה במעיינות הרפואה בעיר קארלסבאד. התאים את מועד ביקורו לזמן בואו של מרן האדמו״ר רבי ישראל, הסבא קדישא מוויז׳ניץ, שהיה חסיד נלהב שלו וקשור אליו בכל נימי נפשו. האדמו״ר השיב לו חיבה ואהבה, שוחח אתו ארוכות וקצרות והזמינו לסעוד על שולחנו בשבתות.

עם שובו מקארלסבאד הוטב מצב בריאותו וגם התעלה ברוחניות. זכורני, שאמר בשם אומרו: **,,אם יהודי בריא בגוף, סימן הוא כי עלה בדרגא גם במובן הרוחני.** ויש לכך רמז בדברי נעים זמירות ישראל: **(תהלים ל, ג־ד) ,,ד׳ אלוקי שועתי אליך ותרפאני. ד׳ העלית מן שאול נפשי חייתני מירדי בור״. אם השם יתברך האזין לתפלתי — ,,ותרפאני״ — פקד אותי בישועה ברפואת הגוף, סימן הוא כי — ,,ד׳ העלית מן שאול**

נפשי וכו' ", העלה והציל אותי מן שאול תחתית ואזכה לחיי עולם הבא הא בהא תליא...

אותו היום שאבא היה שב מקראלסבאד היה כעין „יומא דפגרא" בביתנו. אני לא הלכתי לחדר, כולנו לבשנו בגדי חג ושבת וחיכינו ל„מתנות" שהיה רגיל להביא... לא עברו רק שעות קצרות וראשי הקהילה הגיעו לביתנו לקבל את פניו ולשמוע על הנעשה והנשמע בעולם הגדול. הם התעניינו לדעת: א) האם יש חשש וסכנה שמא תפרוץ, חס וחלילה, מלחמת עולם. שאלה זו היתה אקטואלית מאד עם עלותו לשלטון של הרוצח הארור היטלר, ימ"ש, בגרמניה. ב) מי ומי מהרבנים וגדולי הדור ביקרו בעיר המרפא. במיוחד רצו לשמוע פרטים על רבם הנערץ והדגול, **מרן הסבא קדישא מוויז'ניץ, על בניו ועל כל הפמליא שזכתה להסתופף בצלו.** על השאלה הראשונה ענה באנחה עמוקה: „**צריכים להתפלל להשי"ת וזקוקים אנו לרחמי שמים".** לעומת זאת היה מאריך בתיאור פגישותיו עם חכמי הדור וסיפר על ה„שבתות" הנעלות במחיצתו של האדמו"ר מוויז'ניץ. זכורני, כי פעם אחת סיפר על החיים של היהדות

מימין לשמאל: הסבא קדישא מויז'ניץ, הרה"ג ר' משה דייטש והרה"ח ר' משה

החרדית בירושלים, כפי ששמע מפי אותו גאון וצדיק רבי יוסף צבי דושינסקי, אב"ד דחוסט שעלה ירושלימה וכיהן שם כרבה של העדה החרדית, ובא מירושלים לקארלסבאד. ידידות עמוקה שררה בין הגאון הזה לבין אבא מזמן היותו בחוסט.

הביקור בקארלסבאד היה חויה רוחנית גם בשביל אבא, כי שם נפגש עם גדולי הדור, אשר עם הרבה מהם עמד בקשר בעניני פסקי הלכות, ובשעת ה„טיולים" היתה שעת הכושר לשוחח וללבן בעיות הלכתיות וסתם „חידושים" ו„הברקות" בדברי תורה.

פוסק בעניני עגונות

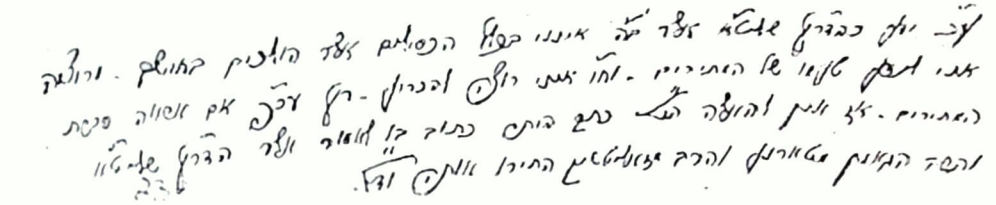
אבא עסק הרבה בהלכות גיטין וקדושין והתרת „עגונות" ובעניינים אלו היה רגיל לצרף שני רבנים לחוות דעתם בנידון. זכורני שבאמתחתו היו תשובות רבות מאת הגאונים: רבי שמואל ענגיל, אב"ד דראדאמישלא ובח"י שניו האחרונים חונה בקאשוי, רבי עקיבא סופר, אב"ד פרעסבורג, רבי שמואל בראך, אב"ד קאשוי, ורבי יוסף צבי דושינסקא, אב"ד חוסט.

חקוק בזכרוני את ה„תשובה" האחרונה, בענין היתר עגונה, בשנה השלישית למלחמה, שהעתקתי להעבירה לידי הגאון רבי שלמה העליר זצ"ל הי"ד, ראב"ד דסיגט, ואת התואר שכתב לו אבא: **„שלמה שמו ושלמה משנתו וכו'..** וסיים בבקשה דחופה: **„לסייע לדבר מצוה גדולה להתיר את האשה הזאת מחבלי עיגון... ולא ישוב פני ריקם... וברית אבות לבנים תזכור"** הבנתי את הרמז במילים האחרונות. רבי שלמה־לע היה פונה לעתים תכופות בשאלות קשות לאבי זקני, רבי יהודא יואל זצ"ל, ואבא רמז לו: **כי עכשיו הגיע הזמן שיכול לפרוע את חובו להבן...**

אבא היה מיראי הוראה ולא יצא מגדר המתינות ישוב־הדעת ושיקול־הדעת. אולם כאשר בירר את הענין והגיע להלכה ברורה — עמד בתוקף על דעתו. דוגמא בולטת אגרתו להגאון מרן האדמו"ר רבי חיים האגר מאוטוניע זצקו"ל, (ראה עמודים 117—118). הוא חותם את שמו, כחסיד לרבו: **משה בן איידיל.** ברם, בנוגע לבקשת האדמו"ר, שיתן היתר להאשה ה ע ג ו נ ה, הוא מציין את חששותיו להלכה זו וכותב:

„על כן ידע כהדר"ק (= כבוד הדרת קדשו), אשר ב"ה אינני בכלל הכסילים אשר הולכים בחושך, ורוצה אני לידע טעמם של המתירים. וח"ו (= וחס וחלילה) איני רוצה להכריע, רק עכ"פ (= על כל פנים) אם

אראה סברת המתירים, אז אתן להאשה הנ"ל כתב היתר, כתוב בו לאמר: אשר כהדר"ק, והרב הגאון מטארנע (= רבי מאיר אריק) והרב מזאלישטשיק (= רבי ארי' לייב בערענפעלד) התירו אותה וד"ל".

שורות אלו כתב אבא בשנת תרפ"ה, טרם הגיע לשנות הבינה...

תלמידי חכמים שבעיירה ובסביבה היו מבקרים בביתנו והציעו לפניו קושיות, בסוגיות שעסקו בהן, והוא האיר להם את הדרך. העדיף את הלימוד גמרא ותוספות על ה„דף" בעיון ובעמקות — על הפילפול וחידוד בעלמא, בכל זאת נהנו, גם השואל וגם המשיב, משיחות אלו. בין השואלים היו: ש"ב רבי אברהם יעקב קויפמאן, השוחט בגאניטש, בקי בש"ס ופוסקים הי"ד. ר' משה דוד פויגעל, למדן מופלג, שנפטר בדמי ימיו ז"ל. הרבני רבי משה הערשקאָוויטש ובנו ר' קאפעל, מעיירה פוטפלעשא. רבי משה ז"ל, היה מלא וגדוש בתורה ובחכמה, וגם בנו ר' קאפעל הלך בעקבותיו, הי"ד. רבי גדלי' דוד בערקאוויטש, השוחט מנערעסניצע, הי"ד. מחותננו הרב רבי יעקב מאיר שענפעלד, הי"ד. מורה הוראה בעיירה בריסטער, וכהנה וכהנה.

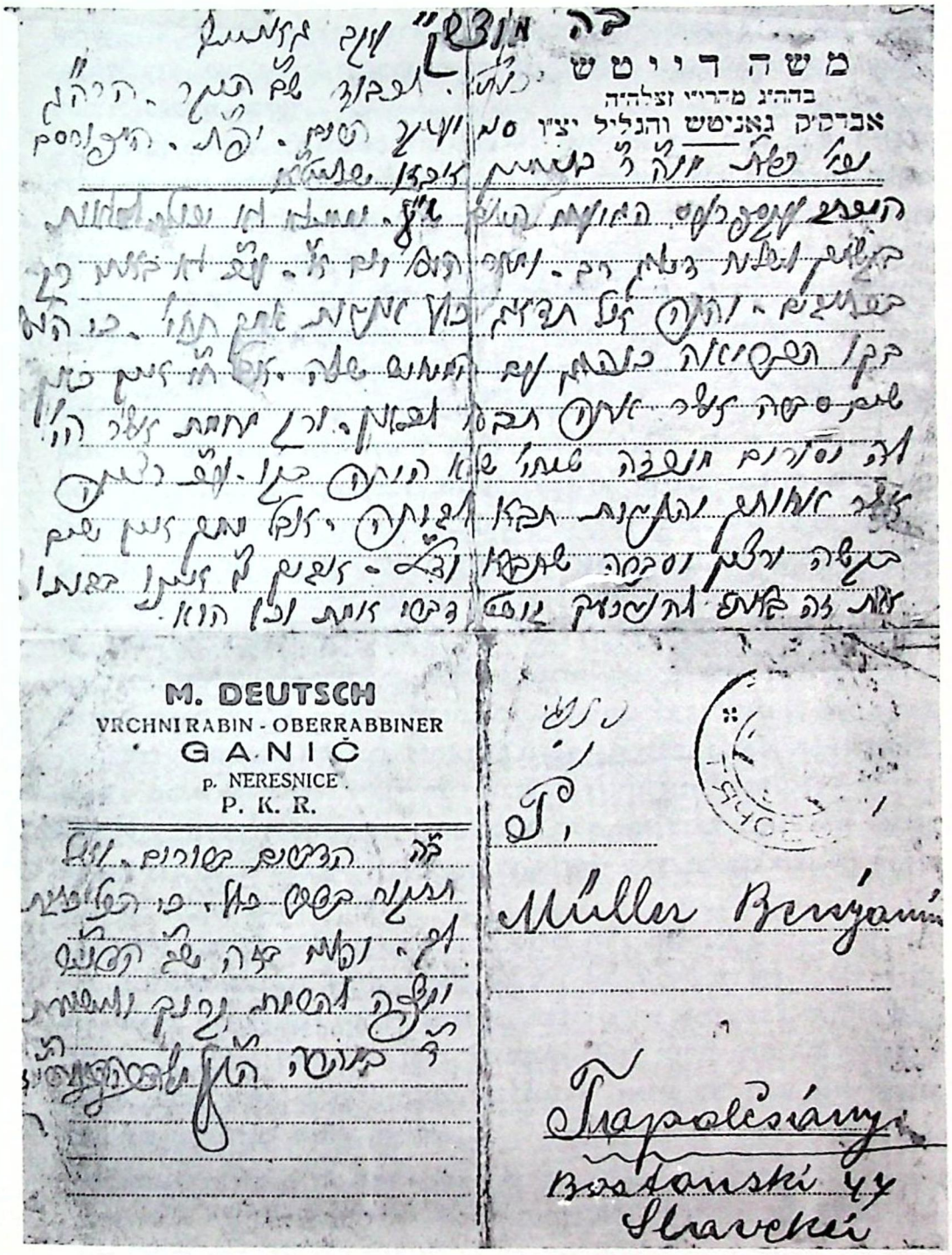
בשנות השואה היה ביתנו „מרכז" לצרות ישראל. אבות ואמהות באים ויוצאים ושופכים לפני אבא את מר לבם, על שלא שמעו זמן רב מבניהם, שנלקחו למחנות־עבודה, סמוך לשדה הקרב ברוסי־ה... השלטון ההונגארי הוציא גזירה קשה על היהודים והיא: **עליהם להוכיח כי הם ואבותיהם, מדורי דורות, נולדו וגרו בהונגריא הגדולה, בכדי להשיג „תעודה אזרחית".** ברם, דא עקא, כי בעיירות אלו לא רשמו ב„פנקסי" השלטון: **יום לידה, זמן נשואין ויום המיתה וכו'...** הרשעים ההונגארים מצאו את דמם — תרתי משמע — של היהודים בפרשה זו — **„תעודה אזרחית",** ובשנת ת"ש הוציאו צוו, כי על יהודים בלי אזרחית לעזוב את המדינה. שוטרים מזוינים הובילו רבבות למדינת פולין, הכבושה על ידי

שלטון הצבאי הנאצי, והשאירו אותם מעבר לגבול, (ראה להלן את הפרק „החורבן"), שם נהרגו ונקברו בקבר אחד, בעיר קאמניץ פודלסק, כשתי רבבות נפשות, הי"ד.

מובן מאליו, כי המשפחות שנשארו בעיירות עשו הכל, בכדי להשיג **זכות אזרחית** בהונגריא. זכורני: באותו הזמן התפלל אבא בהשכמה, וטרם שהניח תפילין דר"ת, יצא למשרדי השלטון המקומי, ובתיקו תעודות ומיסמכים שונים, המוכיחים כי אמנם משפחות אלו חיו בהונגאריא משנים קדמוניות... עמד בקשר מכתבים עם ראשי ה„לשכה החרדית" בבודאפסט, שטיפלו לטובתן בפרשה מרושעת זו... ואזרחית שמה.

אין להעלות על הכתב את הצרות שסבלו היהודים מהגזירות החדשות והתכופות של השלטון ההונגארי. וכך עינו אותם בשנות המלחמה עד חודש אדר תש"ד (מרץ 1944), כאשר חיילי הצבא הנאצי כבשו את הונגריה, ולפני פסח הגיעו אנשי ה„גיסטפו" למחוז, זרקו את היהודים ב„גיטאות" ומשם הובילו אותם לאושביץ. רוב אנשי מארא־מאראש נלקחו ל„גיטו" לעיר מאטעסאלקא, ואילו החולים והזקנים השאירו לפי שעה ונלקחו, באיחור כמה שבועות, ל„גיטו" לעיר מונקאטש. גם אבא ואמא היו שם. סח לי ידידי ר' דן בערקאוויטש, איש שארית הפליטה, הגר כעת בברוקלין, שהיה ב„גיטו" במונקאטש, כי בשביל אבא סידרו מקום מחבא, בעלית הבית, כי הרוצחים רצו להוסיף צער וכאב להרבנים ולגזוז את זקניהם... שם ישב ושפך את תפלתו לפני אב הרחמים שיחוס על שארית עמו. לפני חג השבועות לקחו אותו ואת אמי היקרה והצנועה לכבשן האש שבאושביץ. אבא הלך את דרכו האחרונה כשידו אוחזת ביד נכדו יהודא יואל הקטן, בן אחותי לאה ובעלה הרב ר' מנחם מענדעל הכהן קליין, והי"ד.

שבע יסורים איומים ולא שבע שנים הלך לעולמו. שנות חייו היו רק חמישים ושבעה שנה, כמנין שנותיו של אביו. וכשם שאבי זקני **רבי יהודא יואל** ואמי זקנתי, **איידעל**, נפטרו **ביום אחד**, ערב סוכות שנת תרע"ט, כך נספו אבי מורי ורבי, **ר' משה**, ואמי מורתי היקרה והצנועה **מלכה, בזמן אחד**, בכבשן האש שבאושביץ. **ואיש לא יודע את מקום קבורתם עד היום הזה... הי"ד.**

כתי"ק של המחבר ז"ל

תולדות וחיי אחי רבי נואיר זצ"ל

(תר"ע — ז' אדר תשכ"ב)

אחי נואם (עומד) במסיבה של שארית הפליטה בתל אביב,
לרגל ביקורי הראשון בארץ בשנת תשי"ד

יורש נאמן לבית אבא

אחי הגדול בתורה ויראה, רבי מאיר זצ״ל, נולד ביום ח׳ ניסן תר״ע ונתבקש לישיבה של מעלה ביום ז׳ אדר ב׳ תשכ״ב. בדרך נס ניצל משואת אירופה, אבל היסורים האיומים שסבל במחנות הכריעו אותו בדמי ימיו. איש צנוע ונחבא אל הכלים היה ורק מעטים הכירו את מהותו ומעלותיו. למדן מופלג ופוסק מובהק, פשטן ושתקן גדול, נוח לבריות וזהיר בכבוד חברו.

את חינוכו קיבל ב„חדר״, בבית־אבא ובישיבות הרמות אצל רבותיו הגאונים, רבי יוסף צבי דושינסקי, רבה של חוסט ואב״ד של העדה החרדית בירושלים, ורבי עקיבא סופר, רבה של פרסבורג זצ״ל. הצטיין בלימודיו ובכשרונותיו ויצק מים בבית אבא, אשר רגיל היה לשתף את בנו האהוב בשאלות שונות שהביאו לפניו, ומכאן נסיונו הרב לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. היה גאון במדות טובות ויורש נאמן לבית אבא, הי״ד.

מחלת היאוש לא נגעה בו

נע ונד היה בשנות המלחמה. במחנות העבודה בהונגריה, פולין ורוסיה, סבל נוראות, אבל לא הגעיל את נפשו במאכלות אסורות. נוסף להורינו נשרפו באושוויץ גם רעייתו העניא ובתם היחידה והקטנה, פריידע, הי״ד, ועם תום המלחמה היה שבור ורצוץ, חולה וחלש בגופו, אולם גיבור ברוחו. שרידי משפחתנו: אחי, אחיותינו שרה, אייטעל, פריידע, ואנכי, היו מפוזרים בכמה מדינות ואחד לא ידע על קיומו של השני. עברו כשלשה חדשים עד שזכינו לאיחוד שארית בני משפחתנו. לא אשכח לעולם את הפגישה הראשונה הזאת בעיר בודאפסט. ימים רבים ישבנו יחד מבלי להוציא הגה מפינו. מה נאמר ומה נדבר על האסון הנורא? היינו מיואשים לגמרי, אבל אחינו הגדול עודד אותנו וטען, כי אסור להתייאש. וכך אמר לי: **לבי אמר לי שאתה, אחי, הנושא את שם הסבא הגדול רבי יהודא יואל, תישאר בחיים. עובדה היא, כי עוד כחצי שנה, לפני תום המלחמה, קניתי „מתנה״ יפה בשבילך. בעיר בוקארסט נזדמן לידי „זוג־תפילין״, שנכתבו על ידי סופר בעל „מקובל״, שילמתי בעדם במיטב כספי, ומחר תברך עליהם...״.** אגב, בדקתי את התפילין והסופרים אמרו לי, כי הכתב הוא הפלא ופלא ויקר המציאות.

הסתובבנו יחד בבודאפסט בעירום ובחוסר כל ונזכרתי באמרת אבינו הגדול, שבשנות החורבן היה רגיל לומר: **„ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך"**, (ישעי' נד, ז.), **כאשר השי"ת עוזב את עמו חס וחלילה, אף לרגע קט, „ברגע קטן עזבתיך", השונאים פועלים בזריזות בכדי להשמיד את עם הנבחר. ברם, מי שיזכה לראות בבנין הנהרסות, יווכח לדעת ו„ברחמים גדולים אקבצך", שזקוקים לרחמים גדולים וסייעתא דשמייא, בכדי לקבץ את הנפזרים.**

לא עלה על דעתינו לחזור הביתה ולכל אחד תכניות משלו, כיצד ואיפה להקים את ביתנו מחדש. ברם, אחינו הגדול הביע לפנינו את השלש המטרות שבחייו: א) **מוכרחים לעזוב את הגולה. מספיק היינו בין הגוים ואפשר לוותר אף על ה„טובים" שבהם, הטעים.** ב) **לבנות מחדש את בית־אבא ברוח ישראל סבא.** ג) **להקים מצבת זכרון לאבותינו הקדושים, הי"ד.**

אמנם, לא נעלמו ממנו הקשיים לביצוע המטרות דלעיל, אבל כל המאורעות והיסורים לא הזיזו אותו ,אפילו כחוט השערה, מאמונתו השלימה והתמימה „וצדיק באמונתו יחיה". שערי ארץ ישראל היו סגורים. נסענו ממדינה למדינה ומעיר לעיר, על מנת להתקרב לגבולי ארץ ישראל. אחיותינו שרה ופריידע ביקרו, אחרי החורבן, את עיירתנו גאניטש וחיפשו אצל הגוים „הטובים" את ה„פקדונות" שנמסרו לרשותם, אבל ללא הועיל. הן ראו את בית אבא בחורבנו המלא. ספרי־תורה, המון ספרים וכתבי־יד, חידושי תורה מסבא ואבא, קרועים ומפוזרים בחורבות הבית והחצר. נודע להן, כי הצבא ההונגרי והגרמני השתמשו בבית ובמקדש מעט שבתוכו, כמחסן מזון בשביל סוסים ורוכביהם. אגב, כעשרים שנה לאחר השואה הוברר, כי הספר־תורה הקטן של הסבא, ניצל בדרך נס, ועוד אספר על כך להלן.

חבר הבית־דין לתקנת עגונות בפרסבורג

מבודאפסט עברנו לעיר פרסבורג וקיבלנו שם דירת ארעי ברחוב „היהודים", מספר 30. שנות השיעבוד עשו לאחי את שלהן וזמן רב היה צמוד לערש דוי, בבית החולים שבעיר. עשו לו „ניתוח", אבל לא עמדו על עצם מחלתו. כאשר מצב בריאותו הושתפר, הזמינו אותו הרבנים הגאונים, רבי מרדכי לעבאוויטש (כעת בישראל) ורבי דוד גרוס (הידוע

בשם „טאבער רב" וחונה כעת בברוקלין), הדיינים המצוינים דק"ק פרסבורג, אחרי המלחמה, שיצטרף לבית־דין המרכזי לתקנת עגונות. בחפץ לב קיבל עליו תפקיד זה, בכדי להיות מן המסייעים למצווה רבה זו.

ידידנו הדגול הגאון ר' דוד גרוס שליט"א, הכיר את אחי עוד מזמן שלמדו יחד בישיבת פרסבורג. הם נפגשו שוב בארץ ישראל. וכאשר אחי הביע לפניו את צערו על כתב „הסמיכה" שנאבד לו בשנות השואה, העיד עליו רבי דוד שהוא הוסמך להוראה וכותב: **„בנעוריו הכרתיו כאשר היה ממופלגי הבחורים בישיבה הרמה דק"ק פרעשבורג".** והוא גם מספר על התקופה ההיא, עת ששימש בקודש בבית־דין לתקנת עגונות הנ"ל: **„וכמה פעמים היה לי אתו עמו שעשועים דאורייתא, הן בנוגע להלכה ולמעשה והן לפלפלא טבא, ומצאתי בו טעם זקנים ונוכחתי לדעת שדרכו סלולה וישרה ולא הולך בגדולות ונפלאות, שהוא מתון מתון, ומאז עלה במעלות הקודש הרבה מקנתו בקנין התורה והמידות, שהתורה נקנית בהן, ואשרי איש שלו ככה".**

כשנה וחצי ישב בפרסבורג ומשם יצא לפאריס, בדרכו לארץ ישראל. היות שהלך למקום שאין מכירים אותו, מסר לידו הרה"ג רבי מרדכי לעבאָוויטש שליט"א אגרת ובו כתוב לאמר: **„אשר הוא למד ולימד, אסף וקיבץ חכמה ותורה ויראה טהורה ומתנהג בחסידות. תלמיד דישיבה הרמה בפרסבורג ויצק מים על ידי כ"ק אדמו"ר אב"ד דפה שליט"א [זצ"ל], וגם מילא מקום אבותיו להורות כהלכה ולדין צדק ומשפט, אהוב ומעורב בדעת הבריות במדות טובות ומעלות נשגבות".**

עולה לארץ בדרך מסוכנת

בפאריס התעכב כשנה ושם התחתן, בזיווג שני, עם מרת בלומה, בת הרה"ח ר' מאיר שווארץ ז"ל, ממשפחה מיוחסת בעיר מונקאטש. עובדה היא, כי בכיסו היו ניירות הגירה לאמריקה, אבל הוא העדיף עליה מסוכנת „בלתי ליגאלית" לארץ. בשנת תש"ח, כחדשיים לפני פסח, עלה עם רעייתו ואחיותינו איידעל ופריידע וקבע את מגורו בנתניה. עברו עליו זמנים קשים, אבל הוא קיבל באהבה את חבלי הקליטה. עם בואו לעיר נרתם לעול עבודת הקודש: חינוך, טהרת המשפחה ודאג במיוחד לחזק את מבצרי הכשרות „במתנות" העולים בנתניה ובסביבה.

עם יסוד הרבנות הראשית לנתני-ה כיהן בה כחבר הרבנות וראש מחלקת

תלמיד בישיבת פרסבורג

הכשרות. נתקבל לרבה של בית הכנסת „בית ראובן", קבע עתים לתורה וידידות עזה והדדית התקיימה בין המתפללים לבין מנהיגם הרוחני.

שאף להקים מצבת זכרון לאבותינו הקדושים, הי"ד. ברם דא עקא, כי האוצר הרוחני הושמד בשנות החורבן. אולם הוא לא אמר נואש. עוד בהיותו בפרסבורג חיפש ובדק בבתי־כנסת ואלפנא ובכל מקום שידו הגיעה. אמנם, מציאה גדולה נפלה לידיו, „קונטרס" שהכיל ג' תשובות מאת אאמו"ר לש"ב הגאון בתורה ויראה, רבי בנימין אבא וועג, הי"ד, (ראה עמודים 89 — 103), שגר בעיר טאפאלטשאן שבסלובקי־ה. בפרסבורג גר ש"ב הרב רבי לייב יוסף אינהארן, שו"ב ובעל־תפלה דקהלה, שעמד בקשר מכתבים עם אבא, שהעביר לידו חד"ת מא"ז זצ"ל. אכן, בביתו מצא קצת חד"ת באגדה מאת אא"ז. הביא את החומר לארץ, אבל נאבד ממנו עם פרוץ מלחמת השיחרור, כאשר חיפש מקום מחסה מאימת האויב. כל ימיו הצטער על האבידה הגדולה הזו. רבי לייב יוסף

הדפיס בירחון „הנשר" חד"ת מא"ז **„טעם נפלא על שבת הגדול"**, (ראה „צהר לבית" עמוד 79). הוא נפטר במחנה העבודה יחד עם בנו הרב ר' דוד, תלמיד ישיבת פרסבורג. זכורני: דוד, בחור כארזים, גבה קומה, הצנע לכת ומתמיד גדול ביקר בביתנו לקבל „סמיכה" מאת אבא מארי, ובכתב הסמיכה המליץ עליו: **„ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו..."**. חבל על דאבדין, הי"ד.

הנצחת שם אבותינו היתה אצלו שאלה מכאיבה ובוערת. לא הסיח דעתה ממנו אף יום אחד, ובמיוחד התרגש כאשר לא הי־ה בקו הבריאות... לבו אמר לו, כנראה, כי עליו לחשוש שמא יעבור על: **בל תאחר...** וכך כתב אלי לניו־יורק, ביום כ"ט תמוז תשי"ט:

„אני נמצא עכשיו בירושלים. יצאתי מהבית בעש"ק בכדי להיות בש"ק אצל האדמו"ר מסאטמור שליט"א. אני חושב לבלות כאן במשך כל השבוע לנוח קצת, כי לצערי הרב, אחי יקירי, בימים האחרונים אינני מרגיש טוב. העצבות, הלחץ דם והצרות... אינני יכול לסבול. באמת לא הייתי צריך להודיעך כל הצרות שלי, כי אחי יש לך די משלך, אבל מה אעשה כי נשארנו, בעו"ה, רק שני אחים ולמי אפשר לי לפנות אם לא אליך, אחי יקירי! לכל הפחות אני מנסה לשפוך את שיחי לפניך...

עכשיו, אחי יקירי, מידי פעם בפעם שאני בא ירושלימה מתעוררת אצלי השאלה הבוערת בענין הוצאת לאור איזהו זכר לאבותינו הקדושים הי"ד. עכשיו גמרתי בלבי, בעזרת השם ובלי נדר, להתחיל במרץ רב לסדר את הקונטרס, (=מאאמו"ר זצ"ל) זכרונות וחד"ת מאא"ז זצלל"ה. בקיצור, אם אתה מוכן לזה תודיעני בהקדם, נתחיל, בעז"ה, לעשות ממש בפועל. אני חושב שיהא לך יותר תועלת מהדברים שעשית עד עכשיו..., לכל הפחות מבחינה רוחנית".

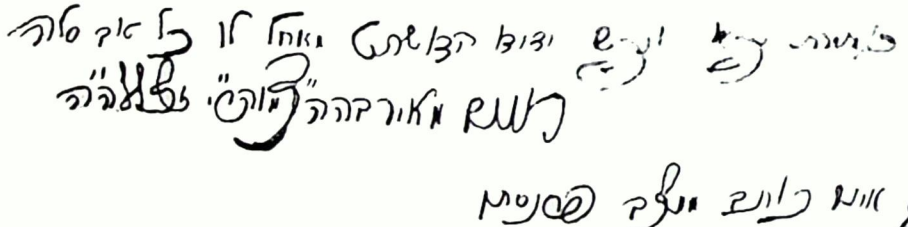
במכתבו הנ"ל הוא כותב פרטים על תכנית הספר, כגון: להזכיר את כל המשפחה, הן מצד אבא והן מצד אמא, בהנצחת עולם. להוסיף חד"ת ממני הצעיר שנשארתי בע"ה בחיים, ואם תרצה, תוכל להוסיף משלך דברי תורה, תמונות וכו'. הספיק לציין „זכרונות", ראשי פרקים ואני גוללתי אותן, כי תמיד שוחחנו בענינים אלו. כתב „הקדמה" ובידו רק חלק קטן של החומר. התשובות בכתב ידיו של אא"ז והשתי תשובות מאאמו"ר הגיעו לידי אחרי פטירתו. ראיתי בזה אות להוציא לפועל

את מחשבתו הטובה של אחי יקירי, מחמד נפשי ועטרת ראשי. את החד״ת של אחי סידר בנו וממלא מקומו, הרב ר׳ משה דויטש שליט״א, מנתני־ה, וגם אנכי נתתי עיני בהם.

כחסיד נלהב לבית וויז׳ניץ, משחר נעוריו, ביקר בצל קדשם של האדמו״רים, רבי חיים מאיר ואחיו רבי ברוך האגר זצוק״ל, שנטעו את חצרותם בארץ, הראשון בבני־ברק והשני בחיפה. הם כיבדו אותו לעבור לפני התיבה, מקומו היה בראש השולחן והתענינו תמיד לשלומו ולפרנסתו. מסגנון מכתביהם אפשר ללמוד על יחסם של הרביים, אל החסיד הנלהב, משרידי המונים שעלו על המוקד הי״ד.

להלן כמה דוגמאות: לרגל הולדת בתו מרים תחי׳, כותב מרן האדמו״ר רבי חיים מאיר זצוק״ל, בי״א טבת תשי״ג, כדלקמן:

שלו״ב לכבוד ידיד נפשי הרה״ג,
מוה״ר מאיר דויטש שליט״א.
כרטיסו עם בשורת מז״ט להולדת הבת לנכון הגיעני. והנני לברכו, השי״ת יעזור שתהא בשטו״מ ויזכה לגדלה, עם כל יו״ח, לתורה לחופה ולמעשים טובים מתוך נחת והרחבה ובנקל, עם שפע ברכה והצלחה.
כעתירת נפשו ונפש ידידו הדושה״ט מאחל לו כל טוב סלה,
חיים מאיר בהה״צ מוהר״י זצללה״ה
מדוע אינו כותב ממצב פרנסתו״.

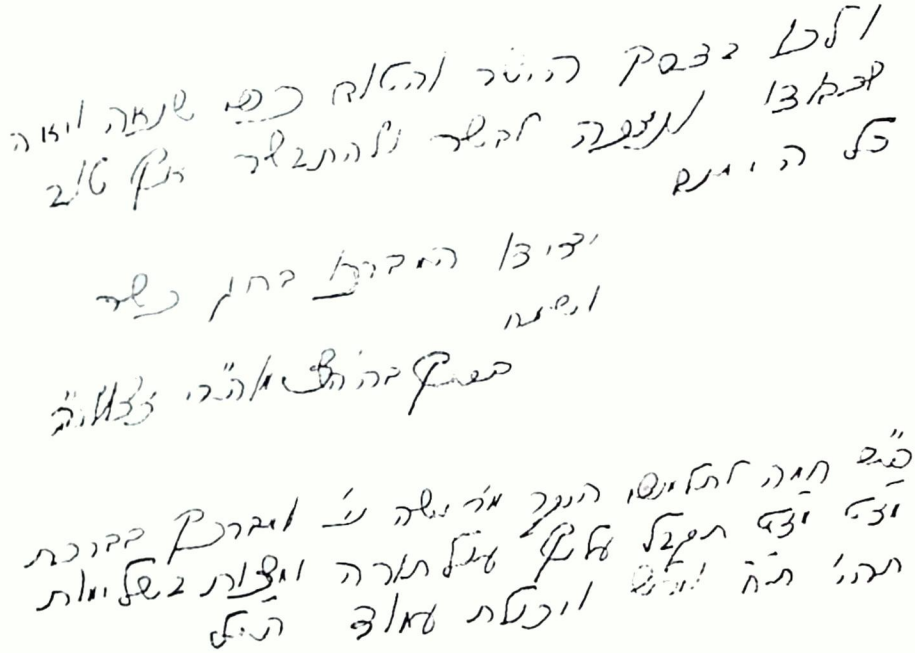
האדמו״ר מסרט וויז׳ניץ מרן רבי ברוך, זצוק״ל, כותב מחיפה, ביום ד׳ דחודש ניסן, תשכ״א, לשמחת חגיגת הבר־מצוה של בנו משה, כדלהלן:

,,שוכט״ס לכבוד ידידי היקר, הרב הגה״ג המפורסם
לשם ולתהלה, שלשלת היוחסין וכו׳,
מוה״ר מאיר דייטש שליט״א.
אחדשה״ט. את הזמנתו לחגיגת הבר מצוה של בנו הוא תלמידי היקר נ״י, קבלתי. מעומק הלב אברכו לגדא ולמזלא טבא בשעה

טובה ומוצלחת. ויזכה לקבל ממנו ומכל יוצ"ח רב תענוג ונחת וילכו בדרך הישר והטוב, כפי שנאה ויאה לכבודו, ונזכה לבשר ולהתבשר אך טוב כל הימים.

ידידו המברכו בחג כשר ושמח,

ברוך בהה"צ מהר"י זצללה"ה.

דש"ש חמה לתלמידי היקר משה נ"י ומברכך בברכת מז"ט, מז"ט. תקבל עליך עול תורה ומצוות בשלימות, תהי־ה ת"ח ויר"ש ויכולת עמוד. הנ"ל".

האדמו"ר מרן רבי משה יהושע הגר שליט"א, היושב כעת במקום אביו הגה"צ הבעל „אמרי חיים" זצוק"ל, בבני־ברק, כותב:

„שלומים מרובים לכבוד ידידי הרה"ג, יקר וחשוב, נכבד ומפואר, מופלא בתורה ויראה ומדות טובות, בנש"ק חו"פ, כש"ת מוה"ר מאיר דייטש שליט"א.

אחדשה"ט. הנני בזה לברך את כ"ה מעומק לבבי בברכת מזל טוב לרגל הבר מצוה של בנו היקר שיחי'. יה"ר אשר בנו היקר שיחי' יוגדל בתורה ויראה וחסידות, וישקוד על דלתי התורה ביום ובלילה וידביק עצמו בבורא כל העולמים ובמצוות ומעשים

טובים. וכתה"ר יזכה לראות אצלו רב נחת ותענוג דקדושה מתוך הרחבה גדולה ושמחת הלב, כאוות נפשו ונפש ידידו עוז, הדו"ש כתה"ר בלונ"ח ומברך את כה"ר בחג כשר ושמח שנזכה במהרה לביאת גו"צ אכי"ר,
הק' משה יהושע בהה"צ שליט"א". [זצלל"ה]

דמותו הרוחנית שעוצבה בבית אבא, בשבתו על ספסל הלימודים בישיבות ובביקוריו אצל האדמורי"ם, היתה עמו כל ימי חייו. מאבינו למד גם את מדת הענווה ובה התחבב על כל יודעיו. גדולי תורה העריכו את גדולתו בתורה ובמדות, והתיחסו אליו בכבוד ובהערצה. במסירות רבה שתל בבניו אהבה לתורה וללומדיה, וכאשר בנו משה, מצעירי ובחירי תלמידיו של הגאון הצדיק רבי ברוכ'ל האגר, האדמו"ר מסרט־וויז'ניץ זצוק"ל, הגיע לעול המצוות לא היה קץ לשמחתו על שזכה

חגיגת הבר מצווה של בנו משה נ"י, ז' ניסן תשכ"א, בנתני-ה. הבר-מצווה נושא דרשה (עומד) הרה"ג רבי משה לוין, אחי רבי מאיר זצ"ל.

לראות זרע ממשיכים בדרכי האבות. באיחור רב נודע לי, כי מצב בריאותו בשעתו היה ברע וכוחותיו הגופניים אפסו לו מיום ליום, אולם הוא הסתיר בפני את דאגותיו והודיע רק על שמחתו.

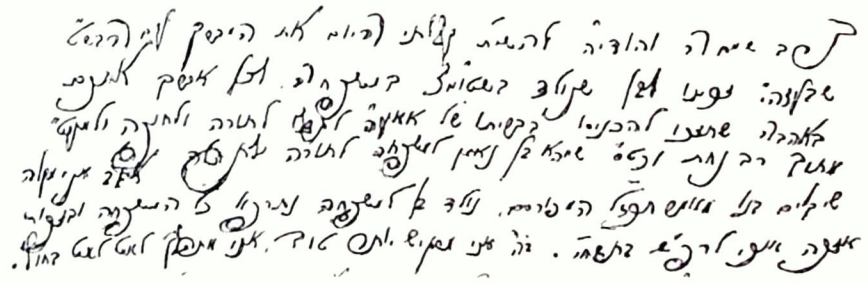
במכתבו אלי, ט' ניסן תשכ"א, הוא כותב: „תהלה להשי"ת עברה

עלינו חגיגת בר־מצווה של בננו היקר משה נ״י בהצלחה רבה. בבית־הכנסת התאסף בש״ק קהל גדול, וב״ה בני דרש דרשה נפלאה. היה קידושא רבא עם דרשות מאת הרבנים של העיר. כמו כן ביום ה׳ בערב היו מאות אנשים מחוץ לנתני־ה, כמעט כל אנשי גאניטש בארץ ישראל באו. דרש יפה בסוגיה לילה לאו זמן תפלין. העבודה היתה קשה מאד. כל המשפחה עבדה להכין את הסעודה. העיקר שהשי״ת יעזור לנו לגדלו מתוך רב נחת ורחבה עם שאר יוצאי חלוצינו. ואני תפלה ומצפה שהשי״ת יעזור לנו, שנזכה בקרוב לשמוע מכם דבר משמח, שתפקדו בדבר ישועה ורחמים. חסדי ד׳ לא תמנו. זכות אבותינו הקדושים תעמוד לנו שנזכה להעמיד דור ישרים יבורך, זרע ברך ד׳ אכי״ר״.

באותו הזמן, לאחר הבר־מצווה של בנו משה נ״י, תקפה עליו מחלתו. בקשתיו שיכתוב על עצם מחלתו, אולם הוא, ברוב טובו, לא רצה לצער אותי ורק פעם רמז על כך. ביום ד׳ ויקהל תשכ״ב (כשבועיים לפני הסתלקותו) הוא כותב: **„בנוגע למצב בריאותי, אני התחלתי לאט לאט להתהלך בחוץ לבית־הכנסת. דבר ברור איננו יודע לכתוב לך. בודאי שיש לי מה שהוא בלב לא בסדר גמור. הרופאים לא אומרים בדיוק״.**

עם קבלת מכתבו הנ״ל שמחתי להבריק לו, כי נולד לנו בן למזל טוב. והוא ענה לי ביום ב׳ אדר ב׳ תשכ״ב (ששה ימים לפני פטירתו) כדלקמן:

ברב שמחה והודיה להשי״ת קבלתי היום את המברק עם הבשורה טובה שבעזרת השם זכינו לבן שנולד בשטומ״צ במשפחה. לכן אברך אתכם באהבה שתזכו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו, לגדלו לתורה ולחופה ולמעשים טובים מתוך רב נחת וכל טוב סלה, שיהא בן נאמן למשפחה לתורה ולתהלה. אגב, אני מקווה שיקיים בנו מאמר חכז״ל המפורסם: נולד בן למשפחה, נתרפא כל המשפחה ואזכה אנכי לרפואה

שלימה בתוך שאר חולי ישראל. ברוך השם אני מרגיש יותר טוב. ברכת מזל טוב בכפליים לרגל השמחה במשפחה שאחותינו חדוה הולידה בת בשטומ"צ.

אכן, עד יומו האחרון לחייו היה מלא תקווה ואמונה כי השי"ת יאריך את ימיו. ברם, לא זכינו וביום ז' אדר תשכ"ב נפלה עטרת משפחתנו. דקות ספורות לפני יציאת נשמתו ביקש, כי גם את בנו הקטן, מרדכי, ישלחו לישיבה.

פטירתו הפתאומית השרה אבל כבד על המשפחה כולה, על אנשי מאראמאראש בארץ, שהכירו אותו עוד מחוץ לארץ, והעריכו כדבעי את „בן הרב" מגאניטש ועל אלפי ידידיו בעיר נתני־ה. קהל גדול השתתף ב„הלויה". שליחים יצאו בפקודת הקודש מאת חצרות הרביים לבית וויז'ניץ, בבני ברק וחיפה. רבני העיר ובראשם האדמו"ר מקלויזענבערג, מייסד „קרית סאנץ" באו לחלק לו את הכבוד האחרון. הספידו הרב משה לוין זצ"ל, רבה של נתני־ה.

שאר־בשרנו המנוח, ר' יהודא דויטש ז"ל, מתל־אביב כתב לי:

„אין בפי מלים מתאימות להביא לידי ביטוי את גודל אסונה של המשפחה כולה. מאיר ז"ל יקירנו כבר איננו. אין להאמין ואין במה להתנחם. לא עוברת שעה שלא אזכור אותו. המנה הגדושה של צער ואבל, הולכת וגדלה. נתני־ה, בה התישבה רוב משפחתנו ומאיר עומד בראשה כתפארת המשפחה, פנה זיוה פנה הדרה, אם לא לכל העיר, הרי לנו, קרובינו וידידנו, נהיתה נתני־ה משוש עירנו. מאיר הנחיל לנו כבוד והמות האכזרי עקר אותו מאתנו ללא עת. אף שמותו בא באופן הפתאומי ביותר ולא היתה אפשרות להודיע לאנשים על האסון הזה במשך כמה שעות, התרכזו מאות אנשים בלויה. ההופעה הספונטנטית הגדולה הראתה גם כן שהציבור ידע מי זה הרב דויטש והמונים נהרו לחלק לו את הכבוד האחרון".

אגב, אחי וש"ב יהודא דויטש ז"ל, שעלה ארצה בתחלת שנות השלושים, היו ידידים בלב ונפש. באהבה קיבל את פני אחי ובני המשפחה, כאשר הגיעו, אחרי המלחמה, לא"י ואף גרו בביתו. הוא נפטר אחרי מחלה ארוכה ורעייתו זלדה תחי' וצאצאיהם קשורים בחיבה למשפחתנו.

רבני ומנהיגי העיר פירסמו בעתונות, ביום השלושים לפטירתו, קווים לדמותו והביעו את יגונם על האבידה הגדולה. ואלו הם דברי

הרה״ג רבי משה לוין זצ״ל:

„אחד מבני החבורה שמת תדאג לו כל החבורה כולה...״.
„דברי חז״ל אלה מתאימים למנוח הדגול, שהיה גדול בתורה וביראה מגזע דורות רבנים וגדולי תורה. למרות גילו הצעיר — כי רק הגיע לעצה — כבר גילה טעם של זקנים ממש. דבריו היו שקולים, מובנים ומאירים ועם זה לא החזיק טובה לעצמו. היה מעורב עם כל בני החבורה, כקטן וכגדול, ובהיותו בין הראשונים ביסוד הרבנות והמועצה הדתית בעיר, הרי כל משימה שהטילו עליו קבל אותה ברצון והתמסר אליה למרות שאחרים מצאו שהיא לא לפי כבודם. בזכות המדות היקרות והתרומיות האלה הצליח להקים את עולה של הכשרות בעיר ועמד בראשה. על האיש היקר הזה דואגת כל החבורה כולה על כל גווני, כי לכולם הוא חסר.

השאיר אחריו את אשתו הרבנית ושלשה ילדים, כולם הולכים בדרך אבות. את הבן הבכור שלח לישיבת וויז׳ניץ בהיותו נאמן לבית הזה, וגם יתר השנים מתחנכים בחנוד של תורה ויראה, דמותו של אביהם הגדול תלוה אותם ונשמתו תהא צרורה בצרור החיים״.

מר א. שוימר.מציין:

„עם פטירתו של הרב מאיר דייטש ז״ל נסתלקה אחת הדמויות הבולטות של היהדות הדתית במקום. היה בנן של קדושים, מצניע לכת והקדיש חייו לצרכי הדת בכלל ולבעיות הפשרות בפרט״.

ומר י. ש. י. כותב:

„כל מכיריו ומוקיריו וכל אלה שעבדו במחיצתו הוכו בתדהמה על ידי מותו הפתאומי, שכן היה האיש בעל סגולות נדירות. נקי הדעת והחנוך הנעלה שקבל מבית הוריו ורבותיו נתן בו אותותיו, כי על כן בר אוריין ובר אבהן היה. משאת נפשו היתה לחנך את בניו לתורה ויראה וראה בזה מטרת חייו, הרביץ תורה ברבים כרב בית־הכנסת „בית ראובן״, והפיץ סביבו דעת תורה ורוח תורה״.

הידיעה המעציבה על פטירתו הפתאומית של אחי הגיעה לביתנו, לניו־יורק, כחמשה ימים אחרי הסתלקותו. חברי וידידי דר. ראובן

גפני ז״ל, שביקר בשעתו בישראל וקרא בעתונות על מותו, המריץ מכתב תנחומים אלי... אולם רעייתי בלומה תחי׳ הטמינה את המכתב ולא גילתה לי על האסון הזה, מחמת השמחה הגדולה שהיתה שרויה אז בביתנו : הולדת בננו הבכור, משה יחזקאל פיבוש, ביום ב׳ דר״ח אדר ב׳, שנת תשכ״ב, שבוע ימים לפני פטירתו של אחי...

אמנם כן, מלכתחילה סברו לא לספר לי על האבידה הגדולה עד אחרי **„השלושים״**. אולם כאשר התחלתי בההכנות לערוך מסיבה חגיגית פומבית לרגל **„פדיון הבן״** של בננו הרך, מסרו לידי כמה מכתבי תנחומים על פטירת אחי. חשכו עיני, נחנק קולי ועיני זלגו דמעות. ישבתי „שבעה״ ואת סעודת „פדיון הבן״ סדרנו בביתנו, בהשתתפות כשני „מנינים״ ידידים וקרובים ובראשם מורי ורבי, הגאון רבי יהושע גרינוואלד זצ״ל, אב״ד דחוסט, שדרש מענינא דיומא והביע את השתתפותו בשמחתנו ובצערנו.

ח. מ. ספירא
ראש הפנים

ב"ה, ירושלים, כ׳ באדר ב׳ תשכ"ב
26 במרס 1962

חברי וידידי היקר
הרב י. י. דויטש
ניו יורק.

באיחור נודע לי על פטירת אחיך היקר, הרב דויטש מנתניה, והריני משתתף בצערך כי רב הוא. אני יודע כמה היית קשור אליו ודאגת לו בכל המובנים. כנראה כי גם פטירתו ללא עת היא תוצאה מן הסבל הרב שהיה מנת חלקו מן הצוררים ימ"ש בימי המלחמה.

המקום ינחם אותך בתוך שאר אבלי ציון וירושלים ולא תוסיף לדאבה עוד.

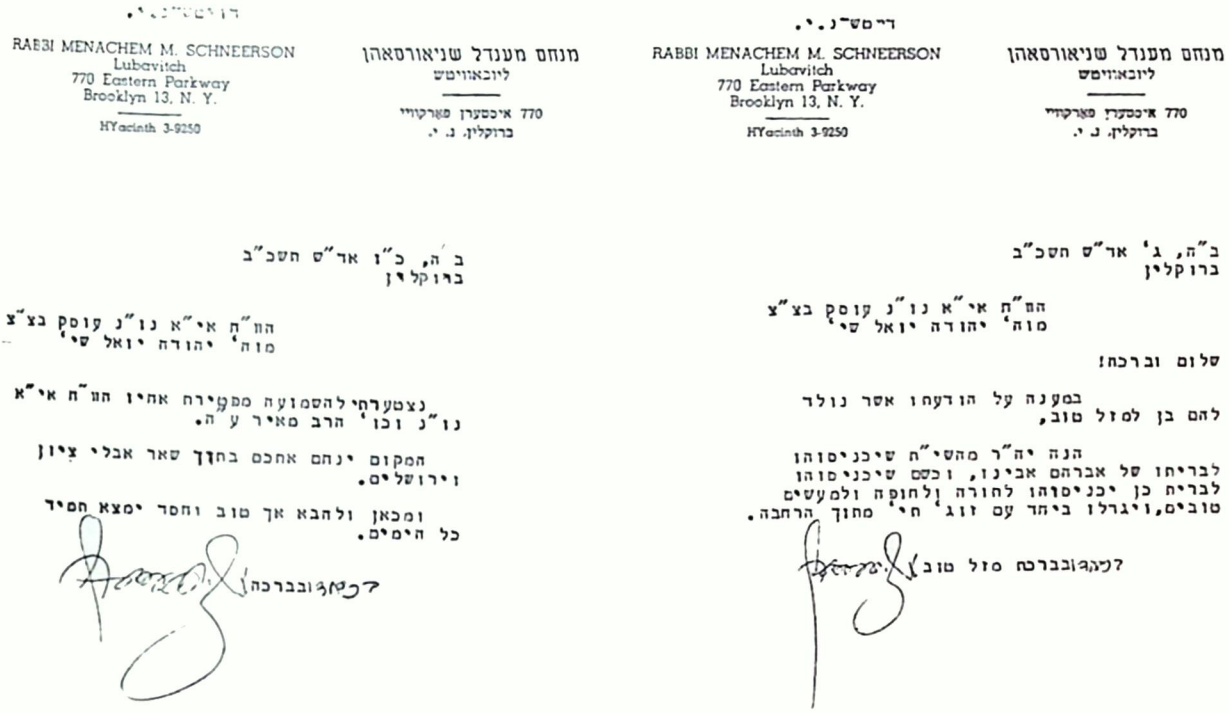
אשמח אם תתפנה לכתוב לי על המתהווה אצלך וכן משלום בנך שעוד מעט יגיע לחודש ימים. אני מחאר לעצמי את השמחה והחדווה שהוא הכניס לביתכם ואני מאחל לכם שתזכו לגדלו מתוך נחת ושלום ושלוה בביתכם ובעולם כולו.

שלום לרעייתך ולכל ידידי וחברי באשר הם.

ברכת חג שמח וכשר,

ח. מ. ספירא

עברה עלי בשעתו אחת מן התקופות הקשות ביותר בחיי. מצד אחד קיבלנו שפע ברכות, בעל פה ובכתב, מאת המון ידידים, לרגל הולדת הבן. ומאידך גיסא, תנחומים והשתתפות בצער, על פטירת אחי. אכן, נסתרים דרכי השם ! וכבר אמרו חז״ל (ברכות נ״ד) : **„חייב אדם לברך על הרעה, כשם שמברך על הטובה״.**

מנחם מענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש
770 איסטערן פארקווי
ברוקלין, נ. י.

RABBI MENACHEM M. SCHNEERSON
Lubavitch
770 Eastern Parkway
Brooklyn 13, N. Y.
HYacinth 3-9250

ב"ה, ג' אד"ש תשכ"ב
ברוקלין

הו"ח אי"א נו"נ עוסק בצ"צ
מוה' יהודה יואל שי'

שלום וברכה!

בסענה על הודעתו אשר נולד
להם בן לסזל טוב,

הנה יה"ר מהשי"ת שיכניסוהו
לבריתו של אברהם אבינו, וכשם שיכניסוהו
לבריה כן יכניסוהו לתורה ולחופה ולמעשים
טובים, ויגדלו ביחד עם זוג' חי' מתוך הרחבה.

בהצלחה ובברכה סזל טוב!

מנחם מענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש
770 איסטערן פארקווי
ברוקלין, נ. י.

RABBI MENACHEM M. SCHNEERSON
Lubavitch
770 Eastern Parkway
Brooklyn 13, N. Y.
HYacinth 3-9250

ב"ה, כ"ו אד"ש תשכ"ב
ברוקלין

הו"ח אי"א נו"נ עוסק בצ"צ
מוה' יהודה יואל שי'

נצטערתי להשמועה מקרירת אחיו הו"ח אי"א
נו"נ וכו' הרב מאיר ע"ה.

המקום ינחם אתכם בתוך שאר אבלי ציון
וירושלים.

ומכאן ולהבא אך טוב וחסד ימצא תמיד
כל הימים.

בהצלחה ובברכה

אחי השאיר אחריו: רעייתו הרבנית בלומה תחי', אשת חיל שהעריכה כדבעי את סגולותיו של בעלה, ועמדה תמיד לימינו, במסירות רבה, ובמיוחד בזמנים קשים שעברו עליו, מבחינות הבריאות, פרנסה, גידול בניהם וכו'. שני בנים, משה, בגיל י"ד, מרדכי דוד, בגיל י"א, ובת יחידה מרים מלכה, בגיל ט'. נתיתמה המשפחה כולה בנתני־ה: אחותנו איידיל־עדינה ובעלה, ר' יצחק מידן, וב"ב. אחותנו פריידע־חדוה ובעלה צבי הרשקוביץ, אשר גם להם נולדה בת שמונה ימים לפני פטירתו. אחותנו שרה ובעלה, ש"ב ר' יצחק ישראל הויפמאן וב"ב, שגרו אז ברוסיה־הקרפאטית ושנים רבות לא ידעו על מותו.

רעייתו האלמנה שלחה גם את בנה מרדכי לישיבת וויז'ניץ, שבחיפה,

כבקשת בעלה המנוח, שעה קלה לפני יציאת נשמתו. וכאן המקום להודות לידידנו הנעלה, הרה״ג רבי נפתלי חיים אדלר שליט״א, בשעתו ראש הישיבה, על דאגתו ועזרתו למרדכי הקטן בחינוכו. משה, כבר למד בישיבה זו, כמה שנים, וזכה להנות מזיו תורתו של האי גברא רבא, הגאון הצדיק מרן האדמו״ר ר׳ ברוכ׳ל האגר זצוק״ל, מייסד הישיבה. שני הבנים — משה ומרדכי — המשיכו ללמוד בישיבה, העומדת כעת בנשיאותם של האחים הדגולים, ידידי בית אבא, כ״ק מרן האדמו״ר רבי אליעזר האגר, ממלא מקום אביו, והרה״ג רבי משה האגר, ראש הישיבה שליט״א.

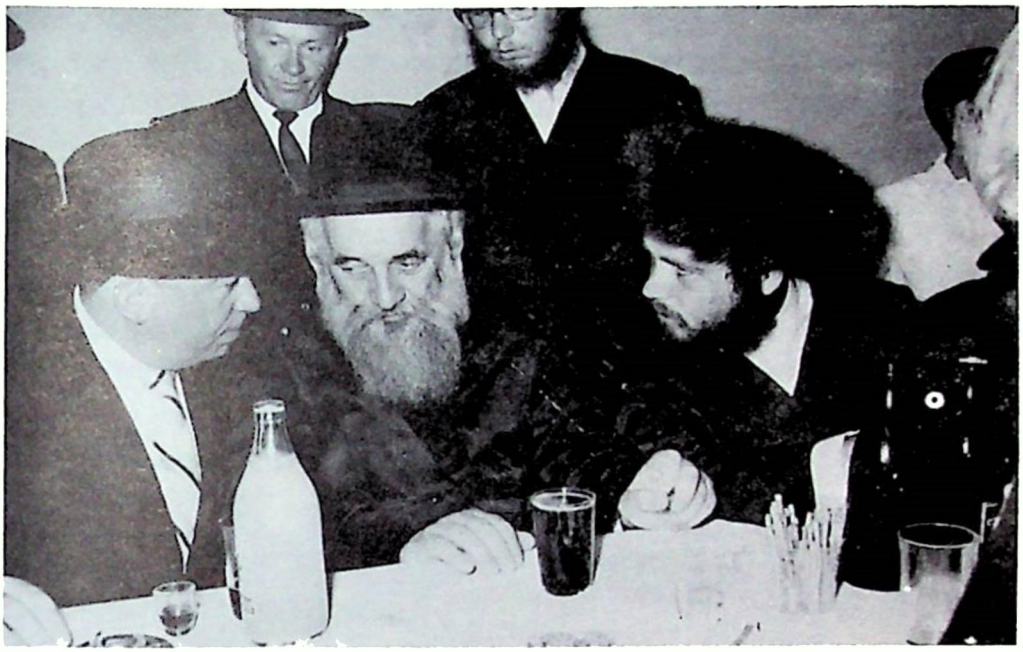
האמא, מסרה את לבה ונפשה לחנך את הילדים בדרכי האבות וראתה בזה את מטרת חייה. ואכן, היא הצליחה בזה, בעזרת אבי יתומים, למעלה מהמשוער. זכתה היא וזכינו אנחנו למה שלא זכו רבים בדורנו : דור המשך, דור ישרים, הולכים בעקבות אבותינו הגדולים, זצ״ל־הי״ד. בגיל שמונה עשרה הוסמך בנה משה מאת הרבנים הגאונים : רבי

החתונה של משה בבני ברק. מימין לשמאל : הרה״ח אברהם יודא ווערטהיימער, אבי הכלה, החתן משה, דודו ר׳ יהודא יואל, וש״ב מ. הופמאן

שלמה שרייבר זצ״ל, ראב״ד של אגודת ישראל בירושלים ; רבי יהושע אהרנבורג זצ״ל, ראב״ד בתל אביב ; רבי משה לוין זצ״ל, הרב הראשי לנתניה. הוא נשא לאשה את טובה רייזל, המושלמת במעלות ובמדות

טובות, בתם של הרבני החסיד, רבי אברהם יודא ורטהימר ורעיתו מבני ברק. נולדו להם: מאיר, הלל, מרים, יעקב, ואיידיל. הבת, מרים, נשואה להרב ר' אלחנן ליבוביץ, בן הרה"ג רבי אברהם יעקב ליבוביץ

בסעודת החתונה. יושבים: החתן הרב ר' משה דויטש, מרן רבי יהושע משה הגר, אדמו"ר מויז'ניץ-בני ברק, ודוד חתן, ר' יהודא יואל דייטש, מניו-יורק

ורעייתו, מלפנים אב"ד בק"ק יאסי, שברומניה, וכעת רב בחיפה. אלחנן, הוסמך להוראה מהרבנים הגאונים: רבי משה ארי' פריינד שליט"א, חבר הבית־דין של העדה החרדית בירושלים; רבי שלמה שרייבער זצ"ל; ורבי בנציון רוטנר שליט"א, רבה דחליסה, חיפה. להם שני ילדים נחמדים. מרדכי, למד בישיבה ובכולל וויז'ניץ, בחיפה ונשא לאשה את אסתר, בת למשפחת גרוס המיוחסת, מבני ברק, והם גם קרובי המשפחה (מצד האם). להם ארבע ילדים. מרדכי ואלחנן ומשפחותיהם גרים בשיכון „רמת וויז'ניץ", שבחיפה, ואילו משה קבע את אהלו בנתניה, וממלא שם את מקום אביו זצ"ל. נתקיימה ההבטחה של **„לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך"** וכדברי חז"ל (בבא מציעא פ"ה): **„מכאן ואילך, תורה מחזרת על אכסניא שלה".** לבי כואב עליך, אחי הגדול, על שלא זכית לראות נחת מצאצאיך, ובמיטב שנותיך הלכת לעולמך!

הכל תלוי במזל אפילו ספר תורה שבהיכל

עם פטירתו של אחי, ביום ז' אדר ב' תשכ"ב, הרגשתי חוב קדוש לקיים את דבריו: הקמת „מצבת־זכרון" להנצחת אבותינו הי"ד, וגם, לרבות — לדאבון לבי — זכר אחי זצ"ל. ואמנם כן, כעשרים שנה אחרי החורבן נודע לנו, כי הספר תורה הקטן, של אא"ז, פרי ידיו של חבר נעוריו, הסופר הרה"ח ר' יחזקאל מילער ז"ל, ניצל מידי הרשעים. מסתבר,

ב"ה

בית הכנסת „בית ראובן"

נתניה — **רח' לילינבלום 3**

חנו כבוד לתורה

הננו מתכבדים בזה להזמין את צבור המתפללים ותושבי העיר להשתתף בטקס

הכנסת ספר תורה

שיתקיים אי"ה ביום רביעי א' דר"ח אייר תשכ"ו 20. 4. 66

ספר תורה זה מבית מדרשו של

הרב ר' משה דויטש זצ"ל הי"ד

אביד דק"ק גניטש והמחוז (רוסיה הקרפטית) ניצל מדי הנאצים ומוקדש לזכרם של הרב ובני משפחתו הי"ד אשר נספו באושוויץ

ולזכר בנו הרב ר' מאיר דויטש זצ"ל רב דביכ"נ הנ"ל

התהלוכה תצא בשעה 6 בערב מדירת הרבנית דויטש. רח' ברודצקי 7

אל בית הכנסת ושם תערך תפלת ערבית חגיגית.

ועד בית הכנסת

כי נוצרי־ה אחת הוציאה את הספר מהארון הקודש והטמינה בביתה. שנים רבות לא גילתה את הדבר, אולם כאשר יהודי האיזור מארמאראש, שסופח לברית המועצות, התחילו לדבר עַל הסיכויים לעלות ארצה,

ר' יהודא יואל דויטש (נואם בטכס). יושב חותנו ר' חיים פנחס פיש ז"ל

עומדים: ר' יצחק מידן והרב משה דויטש.

במסיבה להכנסת הס"ת. מרן רבי חיים מאיר הגר, האדמו"ר מוישא, זצ"ל,

ויבל"ח הרה"ג רבי נפתלי חיים אדלר שליט"א.

החליטה לספר על ה„פקדון" היקר שנפל בחלקה. היא הודיעה על כך לאחותי שרה ובעלה יצחק ישראל, (כעת בישראל) שגרו בשעתו בדיבווע, והם פדו את הספר ממנה. אכן, ידידנו הישיש ר' יצחק לוי איצקאַוויטש

תהלוכת ספר התורה. מימין לשמאל: ר' אלי' פסטרנק-דויטש, ר' ברוך גרינברגר, ר' משה יעקב הויפמאן, ר' משה הרשקוביץ, ר' יהודא יואל דויטש ובנו משה נ"י.

ז"ל (נפטר בארץ), מן ה„ראשונים" שעלו ארצה מרוסיה הקארפאטית, הביא אתו את הספר הזה לישראל.

מובן מאליו, כי ראינו בזה צעד ראשון להנצחת יקירינו. ואמנם, לפסח שנת תשכ"ו נסענו: חמי ר' חיים פנחס ורעייתו־חמותי, טשארנא, פיש ע"ה, ויבל"ח אנכי, רעייתי בלומה ובננו משה, לבלות את חג החירות בארץ ולהשתתף בחגיגת הכנסת הספר תורה להיכלו. הספר הוכנס לבית־הכנסת „בית ראובן" (ר' יעקב שטיין), שבנתני־ה, ביום א' דר"ח אייר תשכ"ו, והוקדש לזכרם של אבא מארי ובני המשפחה כולה שנספו באושוויץ הי"ד, ולזכר אחי זצ"ל, רבה של בית הכנסת הנ"ל. קהל גדול משרידי העיירות שברוסיה הקארפאטית השתתפו בטקס ובין הנואמים היו: האדמו"ר מווישא, רבי חיים מאיר האגר זצ"ל, הרה"ג רבי משה לוין זצ"ל, רבה של נתני־ה, ויבל"ח, הרה"ג רבי נפתלי חיים אדלר שליט"א,

חתנא דבי נשיאה הבעל „אמרי חיים" מוויז׳ניץ זצ״ל, הרב ר׳ משה דויטש, ממלא מקום אביו־אחי, וכותב הטורים האלו. נתקבלו ברכות מרבנים ומנהיגי היהדות הדתית והמאורע מצא הד בעתונות, בישראל ובארה״ב. אכן, עשרות בשנים היה גם הספר תורה הזה נע ונד, לא בהיכל, עד שנתמזל מזלו וזכינו להחזירו להיכלו בארצנו הקדושה.

ב״ה נתניה כ״ה ניסן תשכ״ו

ירידינו היקר,

הרינו מתכבדים בזה להזמין את כבו׳

לטקס הכנסת ספר תורה

מגית מדרשו של

הרב ר׳ משה דויטש זצ׳ל הי״ד

אב״ד דק״ק גאניטש והגליל אשר יתקיים אי״ה ביום רביעי א׳ דר״ח אייר 66 .4 .20 בביכ״נ „בית ראובן".

הספר ניצל מדי הנאצים ומוקדש לזכרם של הרב ובני משפחתו הי״ד אשר ניספו באושוויץ ולזכר בנו

הרב ר׳ מאיר דויטש זצ׳ל.

תהלוכת ספר התורה תצא מדירת הרבנית בלומה דויטש, רח׳ ברודצקי 7 בשעה 6 בערב לבית הכנסת בית ראובן, רח׳ לילינבלום 9, ושם תערך תפלת ערבית חגיגית ושעודת מצוה.

משתתפים:

הרה״ג ר׳ **משה לוין** שליט״א רב העיר, רבנים, יו״ר המועצה הדתית ואורחינו מאמריקה הרב ר׳ **יהודה יואל דויטש** נ״י.

בכל הכבוד

משפחות: **דויטש, מדן, הרשקוביץ, הופמן**

אמנם, ידעתי כי לא יצאתי את ידי חובתי בהנצחה זו — הכנסת הספר תורה להיכלו, הרגשתי, כי עכשיו מוטל עלי לקיים רצונו ושאיפתו של אחי רבי מאיר זצ״ל, להוציא לאור את החידושי תורה מאת אבותינו הקדושים, הי״ד, וגם להוסיף הד״ת של אחי. בחרדת קודש ניגשתי אל המלאכה. ברשותנו היה אז כאמור לעיל רק „קונטרס" אחד, מאת אבינו וכמה תשובות אל אבי זקני, שנדפסו בספרי המחברים בדורו. וכיצד מוציאים ספר שלם? אולם יגעתי ומצאתי תאמין — אמרו חז״ל. במשך השנים הגיעו לידי מספר תשובות, **בכתב יד**, מאת אבי זקני ואבי מורי, (ראה ב„צהר לבית" במקום), וראיתי בזה אות מן השמים, כי עלי להמשיך במפעל חשוב ונשגב זה.

הנני כותב את השורות האלו בשעה שהספר **„משנת בית אבא"** מוכן לדפוס, ואני מסיים את הפרק הזה: **תולדות וזכרונות בית־אבא**, בחודש אדר ב׳, שנת תשל״ח, אשר בשבעה בו תמלאנה שש עשרה שנה לפטירת אחי היקר בנתני־ה, ושם מנוחתו כבוד. יהי רצון שזכות אבות תגן על בניהם ואזכה בקרוב לברך על המוגמר, למען יהיו שפתותיהם דובבות בקבר, אכי״ר.

צאצאי אבי זקני רבי יהודא יואל

אבי זקני מוהרי"י ורעייתו הרבנית איידיל השאירו אחריהם שמונה ילדים: שלשה בנים נשואים ונער אחד. שתי בנות נשואות ושתי קטנות. ואלה הם בניו: רבי משה, רבי מנחם מענדעל, רבי ברוך ומאיר הצעיר. בנותיו: שרה, אשת רבי בנציון הכהן כ"ץ מטעטש. מרים, רעיית רבי יעקב חיים לעבאָוויטש מבורשא, ורבקה ויוטא הצעירות.

רבי משה, הוא אאמו"ר, עליו ספרתי באריכות. אוסיף: שהוא היה אבי היתומים של הוריו. גידלם וחינכם וראה אותם כבניו לכל דבר.

הדוד רבי ברוך, הי"ד, היה איש האשכולות. למד ב„חדר" ובשחר נעוריו הצטיין בתפיסתו המהירה ושכלו הישר. שאף תורה וחכמה מאביו ויצק מים על ידיו. מלכתחלה אף חשבו כי הוא ימלא את מקומו וראוי היה לאותה איצטלא. ברם, לפני פטירתו ציווה אבי זקני, כאמור לעיל, שרצונו שבנו משה ישב על כסאו. פיקח היה וכמעט לא היה איש בעיירה שלא ניצל את חכמתו. עמד לימין אבא והוא היה סומך על דעתו בעניני משפחה וציבור. עד היום מצלצלים באזני המילים: „יהודא יואל, לך אל הדוד ברוך ותבקשו שיבוא לביתנו". הבנתי כי ענין חשוב מעיק על אבא ועליו להתייעץ עם אחיו החכם. אהבה עזה שררה ביניהם. ניהל את עניני הקהילה, הרביץ תורה ברבים ולמד בעמקות ובחן.

היה ספרא רבא. העתיק וסידר כתבי־יד של אביו, „חיבור" שלם על התורה (= שהושמד בשנות הזעם). חסיד נלהב לבית ויז'ניץ. מחונן בקול נעים ועבר לפני התיבה ל„מוספים" בר"ה ויוכ"פ. זכורני: מיד אחרי ט' באב התחיל לפזם את נוסח התפילות לימים הנוראים ולימד אותי את הנוסח. עדין הנפש ונחבא אל הכלים היה. ברם, מידותיו הנעלות ופיקחותו היו לשיחה בפי הבריות, שקראו לו: ברוך דעם רב'ס (= ברוך בן הרב), כך בפשטות בלי שום תואר, למרות שחילקו לו כבוד רב. סיפר הרבה על חיי אביו, כשעיניו זולגות דמעות. (ראה ע' 10, 26). ביתו היה פתוח ובמיוחד, בשנות החורבן, לאנשי העיירה שבאו לקבל הדרכתו כיצד להתגבר על הגזירות הקשות ועודדם וניחמם, כי לא יטוש ה' את עמו. חקוק בזכרוני אימרה אחת, מיעוט המחזיק את המרובה: „חסדי ד' כי לא תמנו" — הצרות מתרבות בכל יום, וחסד הוא מאת השי"ת „כי לא תמנו", שאנחנו מחזיקים מעמד ואינם תמים. ובלשונו: עס איז חסד פון ג־ט, אַז מיר לאָזען זיך נישט אויס פון צרות... אכן, בעל בטחון גדול הי־ה וצדיק שחי באמונתו, שנתגבר על הצרות בחסדי השי"ת.

נשא לאשה את מלכה, בת הרה"ח משה גרינפלד מ„רינא" — הסמוכה לסיגט, בן הרה"ג יעקב משולם גרינפלד — אחיו של הגאון הבעל מהרש"ג, אב"ד סעמיהאלי. הדודה היתה מפורסמת בצניעותה ובשתיקתה. עזרה לבעלה, בניהול החנות ובית מרזח, ודאגה לחינוך ילדיהם. נולדו להם שני בנים ושתי בנות: יעקב, ויהודא יואל; טויבע ויוטא. טויבע נפטרה בבית. הבנים למדו בישיבת הרה"ג צבי לעבאָוויטש, הי"ד, אב"ד טשאפ, ואצל הגאון יהושע'לע גרינוואַלד בחוסט. בין הזמנים למדו בבית המדרש של אבא מארי. יעקב הצטיין בחריפותו, ויהודא יואל בשקידתו.

יעקב התחתן עם בתו של הרבני ר׳ אברהם ווינשטאק מבעהאץ, לפני פרוץ המלחמה, והזוג גר בעיר אונגוואר, ונולדו להם שתי בנות. הדוד והדודה, יעקב ומשפחתו, ויהודא יואל — נספו באושוויץ, הי״ד. נשארה בחיים, בחסדי ה׳, בתם היחידה, יוטא, הנשואה לידידי, ת״ח מופלג שיראתו קודמת לחכמתו, רבי יעקב ראזענפעלד, בן הרה״ח רבי חיים שמואל, ונכדו של החסיד והעסקן המפורסם, רבי משה, הי״ד (= רבי משה טעטשער) מחוסט. רבי יעקב זכה להכיר את חותנו לעתיד, ויודע להעריך כהלכה את מקור מחצבתה של רעייתו, העוסקת במצוות ומע״ט.

יפה ציין רבי יעקב את שם חותנו — „חמודות ברנך״, בגמטריא תס״ד (464), במספר זה נרמז — „ברוך בן יהודא יואל ובן איידל״, שעולים תס״ד... ואמנם כן, איש חמודות, חביב ונחמד לבריות היה רבי ברוך, שנשרף חיים בגיל ה״ן, הי״ד, ויהי זכרו ברוך!

ש״ב רבי יעקב ויוטא, החונים בשיכון „ויז׳ניץ״ שבמונסי, זכו להקים דור ישרים, לכבוד ולתפארת המשפחות המיוחסות.

הדוד רבי מנחם מענדעל ז״ל, נולד בשנת תר״ן בגאניטש למד בישיבת אביו והצטיין במשנתו. התחתן עם גולדע, בת הרה״ח שמואל צבי ורעייתו זיסעל פאסטערנאק, מעיירה מאסיעף. חותנו היה למדן מובהק ואיש מצליח בעסקיו. החתונה היתה אירוע גדול בעיירה, כי מכל הסביבה באו לקבל את פני הגאון רבי יהודא יואל. היה סמוך על שולחן חותנו והקים שם חוג של אברכים ללמוד שיעורים קבועים בש״ס ופוסקים. עזר לחותנו במסחר, אולם לא מצא את סיפוקו הנפשי בעניני חול והביע את רצונו להקדיש יותר מזמנו, להשתלמות בלימוד תוה״ק.

כשמונה שנים אחרי חתונתו נפטרו עליו הוריו. היה על יד מיטתם בגאניטש, והזר הביתה שבור ורצוץ מהאסון הנורא. והנה, שבר על שבר. פתאום חלה מדלקת בריאה. לקחוהו לבית החולים באויבערוויישא הסמוכה, ואחרי שלשה ימים נפטר, ביום כ׳ ניסן תרע״ט, כחצי שנה לאחר פטירת אבותיו (ערב סכות תרע״ט). השאיר אחריו רעייתו גולדע, בת יחידה להוריה, ושני בנים: הבכור יצחק יעקב, גיל ז׳, ואליהו, גיל ה׳.

סח לי ש״ב ר׳ אליהו פסטרנק דויטש, משרידי השואה, כי הם עברו בשעתו לבית סבא וסבתא ושם גדלו והתחנכו. אמא נסעה אתם כמה פעמים בשנה לגאניטש, ובהיותו בגיל עשרה ביקש אבא מארי, כי יבוא ללמוד בגאניטש, והרגיש אהבה אבהית בביתנו.

את יצחק יעקב (= איציק) פגשתי במקרה בעיר גרויסווערדאן בשנות הזעם. משפחתו היתה בעיר פינאמיץ, ברומניה, ואילו הוא חיפש דרכים להציל את נפשו. לא היה גבול לשמחתנו על פגישתנו בעת צרה. עזב את העיר על מנת לחזור לרומניה. תפסוהו, כנראה, ולקחוהו למחנה השמדה „מונוביץ״. ר׳ משה גאנץ ממאסיעף סיפר לאליהו, כי אחיו, יצחק, היה רוח החיה במחנה וסיכן את נפשו לספק עוד מנת מחיה לחבריו בצרה. קפץ מרכבת השמדה, והנאצים ירו עליו ורצחו אותו, הי״ד.

הדודה גולדה, השרידה היחידה ממשפחתה, זכתה לעלות לא״י, שם נפטרה ביום ה׳ ניסן, שנת תשל״ב, נ״ע. נשאר לפליטה בנו אליהו, תלמיד מובהק של

הגאון רבי מנדלי האגר, אב"ד דווישא, שקירבו מאד וטען: נכדו של רבי יהודא יואל חייב ללמוד בהתמדה... התחתן עם ליבע, בת ר' צבי גולד ממאסיעף. עלו ארצה. חנן אותם ה' בשני בנים הגונים: הבכור מנחם, והצעיר פסח, נ"י. שניהם התחתנו ונולדו להם בנות. אליהו, הגר ברמת גן, הוא עסקן ציבורי וחביב על הבריות. נפשו קשורה עם משפחתנו.

הדוד רבי בנציון הכהן כ"ץ ז"ל, מטעטש, שנקרא בפי כל: בנציון חיים לייזער'ס, היה בן יחיד להוריו ונשא את בתו הבכירה של אא"ז — שרה. אפשר להגדירו "תורה וגדולה במקום אחד". כסף ושווה כסף, בית וחנות נפלו לו בירושה מאבותיו והוא המשיך לנהל את העסק. ברם, בין קונה לקונה, עיין בספר ולא הסיח דעתו ממשנתו. שקדנתו היה למופת. למדן מופלג ובקי בש"ס ופוסקים. איש אמת, שחתר לאמיתה של תורה בלימודה ובקיום מצוותיה בלב שלם. בעל צדקה וגמ"ח היה. חי את חייו ע"פ השולחן ערוך, פשוטו כמשמעו. המון שו"ת מאת חותנו היו באמתחתו, שהאירו את עיניו בהלכה. בעל קומה גבוה, זקנו ארוך ופיאות מסתלסלות לו. לבש בגדים ארוכים בימי חול, ובשבת איצטלא דרבנן ופוזמקאות לבנות. רעייתו, הדודה שרה, התפללה ג' פעמים ביום והוסיפה פרקי תהלים וצאינה ראינה. הדוד סבל ממחלת הריאה והיא שמרה עליו כבבת עיניה.

נולדו להם: בן יחיד, זלמן. ושלש בנות: יוטא, בתי־ה והעניא. זלמן לקח לאשה את רבקה לבית ר' יצחק קאמארניק מעיירה ראחוב וגרו שם. נולדו להם: חמשה ילדים, וההורים עם הילדים נספו, הי"ד.

יוטא, התחתנה עם רבי צבי לעבאָוויטש, בן הרבני עזרא ושרה ריזא מחוסט. רבי צבי, תלמיד האדמו"ר מסאטמור (בקראלי), ומהרי"ץ דושינסקי בחוסט, היה למדן מופלג והצלחה האירה לו במסחר. איש צדקה וחסד. נולדו להם: בן, יהודא יואל, ובת פריידע. האבות והבת נספו באושוויץ, הי"ד. יהודא יואל, הגיע לאושוויץ בגיל רך, אולם בגלל קומתו הגבוה לקחוהו לעבודה וניצל. הגיע לארה"ב, למד בישיבת תורה ודעת והשתלם בפיסיקה. מגדולי המדע בעולם.

בתי־ה, התחתנה עם הרה"ח מרדכי אנטשיל לעבאָוויטש, ממשפחה מיוחסת בטערנאווע. אדם המעלה, שעלה ונתעלה במעלות התורה ומידות טובות. נפטר בדמי ימיו. היא נישאה, בז"ש, להאברך המופלג רבי משה אויש, בן רבי עמרם אויש מוותיקי חסידי העיר סאטמור. נספו באושוויץ, הי"ד.

העניא הצעירה, היתה נשואה לאחי הגדול רבי מאיר. אחי היה סמוך על שולחן חותנו־דודו ובביתו השתלם בלימודיו. העניא ובת יחידם, פריידע, נספו באושוויץ, הי"ד. אחי רבי מאיר, משרידי החורבן, התחתן, בז"ש, עם בלומה תחי'. על חייו ראה (ע' 43־63) לעיל.

הדוד רבי בנציון ז"ל נפטר בביתו בטעטש, ביום כ"ד טבת, תש"ג, ושם מנוחתו כבוד. הספידו: אבא־גיסו, והרה"ג מאיר גרינוואַלד זצ"ל, אב"ד טעטש. הדודה שרה נספה באושוויץ, הי"ד.

הדוד רבי יעקב חיים לעבאָוויטש מבורשא, הי"ד. את בתו, מרים, השיא לרבי יעקב חיים, בן הרה"ח ר' שלם לעבאָוויטש מבורשא. רבי יעקב

חיים, תלמיד של הבעל „קדושת יו״ט״ מסיגט, היה ידוע כתלמיד חכם בהא הידועה. הצטיין בלימודו „על הדף״ גמרא ותוס׳, והיה תענוג לשמוע את הסברתו וביאוריו. מאות דפים גמרא היו שגורים עליו בעל פה.

היה לו חנות־מכולת בביתו, אולם פרנסתו היה בעיקר מ„מלמדות״. גם אנכי ישבתי על ספסלי ה„חדר״ שלו. ידע את הכשרונות של כל תלמיד, מסור בכל נפשו למלאכת הקודש והעמיד תלמידים הרבה.

רעייתו, הדודה מרים, אשה עדינה ונמוכת קומה, סבלה ממחלת הריאה והיתה שועלת. מעונם היה מקום מפגש לבני המשפחה. גרו בבית הישן שעמד ליפול ברוח מצויה, שקיבלו במתנה מאת אא״ז, לאחר שהוא עבר לבית חדש. האמת היא, כי לבית הזה כוח משיכה, משום שבין כותליו עסק אא״ז בכל מקצועות התורה... נולדו להם חמשה בנים: מאיר הבכור, מנשה, זלמן, משה ובן זקונים — אברהם.

בנם, מאיר, למד בישיבות, בווישא וטאפאלטשאן, והיה מהתלמידים המצוינים. בקולו הנעים היה מהנה את הציבור בשירה ובתפילה. לקח לאשה את היתומה מלכה, בת החסיד הוותיק לבית ויז׳ניץ, ר׳ משה אדלר ז״ל, ורעייתו פריידע. יחד עם גיסו ר׳ דוד, הי״ד, פתחו חנות והצליחו. נולדו להם: שש בנות ובן יחיד — יהודא יואל. המשפחה כולה נספה באושוויץ, הי״ד.

בנם מנשה, למד ב„חדר״ ובישיבה בפרסבורג. לפני המלחמה חזר הביתה ונלקח למחנות־עבודה. משרידי השואה וחזר לגאניטש, (שנספח לרוסיה) עד שזכה לעלות לא״י. התחתן ושמח בחלקו.

בנם זלמן, למד ב„חדר״ ונהנה מיגיע כפיו. היה באושוויץ וניצל. עלה לא״י, התחתן ונולדה להם בת — מרים. חלה במחלה אנושה, סבל נורא ונפטר בארץ, ז״ל.

בנם משה, למד בישיבת רבי שמואל דוד אונגאר זצ״ל, אב״ד טירנוי ונייטרא, ובישיבת רבי אליעזר וויס, אב״ד טאפאלטשאן. התחתן עם העלמה העדינה יהודית, בת ר׳ יעקב ויוטא וועג מגאניטש. גרו בעיירה, ע״י טאפאלטשאן, ולהם בן יחיד — מאיר. והרעייה והבן נספו באושוויץ, הי״ד. רבי משה, היה באושוויץ כשלש שנים. אינו מסיח דעתו מאימי השואה ונבצר ממנו להביע במילים מה שראו עיניו. אולם, עד היום הזה הוא פורץ בבכיות על שבר עמו. משרידי השואה, למדן עצום, מראשי הקהילה החרדית בוינה. אהוב וחביב על הבריות. נשא (בז״ש) את אחות אשתו, סאסיא תחי׳. קשור בכל נימי נפשו לשרידי המשפחה. איש הספר ואיש המעשה, נאה דורש ונאה מקיים, נרו יאיר.

הבן זקונים, אברהם, למד אצל הה״צ רבי שלמה זלמן פרידמאן שליט״א, אב״ד דראחוב, והשתלם בתורה ובמידות טובות. עברו עליו כל הצרות בשנות הזעם ונשאר לפליטה. נשא את ברכה, בת הרבני אלימלך ודינה גרינפלד ע״ה, משפחה מיוחסת בסאטמור. נולדו להם: שני בנים ושתי בנות: אלימלך, יעקב חיים, מרים **איידעל,** הבנים למדו בישיבות אצל הרה״ג מצעלים שליט״א, ובישיבת נייטרא. שניהם בעלי כשרונות ולמדנים מופלגים, ונישאו לבנות של תלמידי חכמים. חתניהם, בני תורה וממשפחות נכבדות. לרבי אברהם ורעייתו תשעה נכדים, ילדים נחמדים. עוסק במסחר יהלומים באמונה וביושר לב, ודיבורו בנחת עם הבריות, עד כדי כך שאומרים עליו: כמה נאים דרכיו וכמה מתוקנים מעשיו. ונמצא שם

שמים מתאהב על ידיו. הוא ובניו — מחסידי מרן האדמו"ר מסאטמור שליט"א, מתומכי מוסדותיו ובעלי צדקה וחסד. גרים בבורו־פארק, ברוקלין.

הדודה מרים נפטרה בגאניטש, ביום כ"ו תשרי ת"ש. הספידה אחיה־אבא בבכיות קורעות שחקים. הדוד רבי יעקב חיים נספה באושוויץ, הי"ד.

אכן, זכו לדור המשך מבורך, בנים ונכדים, לומדי תורה ומקיימים מצוותיה.

יתמי דרב: אבי זקני השאיר אחריו, כאמור, שלשה יתומים קטנים: רבקה, מאיר ויוטא, ואבא דאג לחינוכם ולהשיא אותם. רבקה, התחתנה עם הרה"ח אהרן מאשקאוויטש מבויטראד, שע"י מונקאץ' ת"ח עצום וירא ה'. היו להם ה' ילדים, שזכו להתחנך על ברכי התורה והיראה. המשפחה כולה נספה. מאיר, למד בישיבת האדמו"ר מנדלי האגר בוישא, שהראה לו אהבה אבהית בידעו את מקור מחצבתו. בעל כשרון ומחונן בקול נעים, וכאשר עבר לפני התיבה זכר הציבור תפלותיו של אביו. נשא את רייזעל, בת הרה"ח ר' מענדעל מילער, ראש הקהילה בגאניטש והיה סמוך על שולחנו. שנים מספר לפני המלחמה פתח חנות והתפרנס בדוחק. נולדו להם שש ילדים ומהמשפחה נשאר רק בן אחד לפליטה — יהודא יואל נ"י, שעלה לארץ, התחתן והקים משפחה הגונה. יוטא, התחתנה עם הרה"ח ישעי' מרדכי ווייגבערגער, תלמיד וחסיד של האדמו"ר מסאטמור, למדן ובעל מדות. נולדה להם בת. האם והבת נספו. רבי ישעי' מרדכי, משרידי החורבן, התחתן בז"ש וקבע את אהלו בירושלים.

צאצאי אבי זקני הרה"ח ר' נחמן זיידא הויפמאן מדיביווע

אבי זקני, מצד אמי, (ראה עליו ע' 27 — 29) הרה"ח ר' נחמן זיידא הויפמאַן, ורעיתו ביילע, לבית נויאוויטש מברעזאוו, היו אוהבים ואהובים על הבריות. ביתם היה פתוח לרווחה. איש אמיד, מנכבדי הקהילה ובעל „תוקע" קבוע. יגע ועמל בתורת ה' ומצא כדי מדתו. חסיד לבית ויז'ניץ וידיד להרביים לבית בושטין, שהיו מתאכסנים בביתו. אבא היה אומר עליו: נקי כפיים וישר במסחר כחותני — מעטים הם.

נולדו להם: מלכה, חיים נח, בנציון, שרה, שבע ועטיא. מלכה, היא אמי מורתי הי"ד, על מעלותי־ה ספרתי לעיל. אוסיף: היא קיימה מצוות כיבוד אב ואם במסירות רבה. מצלצלים באוזני דברי־ה לאבא מארי: משה, אני רוצה לנסוע היום לדיביווע לראות את ההורים. אבא, טען, הרי היית רק לפני שבוע. אולם היא בשלה.

הדוד חיים נח, למד ב„חדר" ובישיבת רבי יהודא גרינוואַלד בסאטמור. איש צנוע וענוותן היה. נשא את צפרה, בת הרה"ח יצחק העליר מבורשא, מצאצאי הבעל תוספת יו"ט. ניהלו עסקים גדולים וההצלחה האירה להם פנים. הדודה,

פיקחית, היתה רוח החיה גם בשטח המסחר. עזרו לנזקקים בסתר.. צאצאים: משה יעקב, פריידא עטיא, מנחם מענדעל, יצחק ישראל, צבי, ורבקה.

משה יעקב, למד אצל רבי י״צ דושינסקי בחוסט, רבי מנדלי האגר בוישא ורבי שמואל דוד אונגאר בנייטרא. התחתן עם רחל, בת ר׳ יונה קליין ממישעלאבערץ. רעיתו וילדיהם נספו. ר׳ משה יעקב, התחתן (בז״ש) עם פריידע לבית מילר ,משפחה מיוחסת, עלו לארץ ולהם שתי בנות: שרה וצפרה, נשואות לאברכים אנשי תורה וחכמה. חביב על הבריות, איש ישר ומחשובי העיר נתני־ה.

פריידא עטיא, נישאה להרבני ר׳ בעריש פרידלענדער, בן הרה״ח ר׳ אייזיק פרידלענדער שו״ב בויז׳ניץ. למד בישיבת ויז׳ניץ, ת״ח ובעל שיחה נאה שהיה מתבל את דבריו בסיפורים יפים. נולדו להם שני ילדים. כולם נספו, הי״ד.

מנחם מענדעל, למד אצל דודי רבי ברוך ואבא מארי בגאניטש, ובישיבת הרה״ג עקיבא סופר בפרסבורג. בעל מדות טובות ולב חם המוכן לעזרת הזולת. בשנות הזעם עמד בראש „קבוצת" מחתרת בהרי הקארפאטים, וברוב מסירותו ניצלו כשבעים איש. עבר לגור בעיר חומוטוב בצ׳כי־ה, שם התחתן עם העלמה בת שבע, בת אברהם ויזנער, מראשי הקהילה בעיר סאבראנץ. עלה לארץ, אולם לא הצליח להסתדר ועבר למונטריאל שבקנדה. הצליח בעסקיו ונולדו להם שני בנים: חיים נח, ואברהם, ובת, שרה צפרה. חיים נח נחנך בישיבות העיר מונטריאל, תורה ודעת, ברוקלין, ובבית המדרש גבוה שבליקוואוד. עלה במעלות התורה והמידות וחביב על הבריות. התחתן עם פנינה, בת הרה״ח ר׳ יוסף בראדי מראשי הנהלת ישיבת נייטרא. אברהם, למד בישיבות מונטריאל ומתנהג בדרכי התורה. שרה צפרה, מצטיינת בלימודי־ה. ר׳ מענדעל, עסקן מסור לטובת מוסדות ויז׳ניץ וחסיד לבית זה, נשיא קהילת „ישראל הצעיר" ופעיל במוסדות צדקה וחסד.

צבי, משרידי השואה, תלמיד האדמו״ר ר׳ חיים מאיר מויז׳ניץ זצוק״ל, נשא את רבקה כהנא מזאדנע, שע״י חוסט. תקעו אוהלם במונטריאל. נולדו להם שני בנים: שלמה, ונחמן, לומדים בישיבות ומצטיינים בלימודיהם ובמידות. צבי דואג לחינוכם בלימודי קודש, איש ישר, הנהנה מיגיע כפיו.

יצחק ישראל, תלמיד אדמו״ר ר׳ יהושע גרינוואלד מחוסט, נשא את אחותי שרה תחי׳. לאחר החורבן חזרו הביתה לרוסיה־הקרפטית שנספחה לרוסיה ונשארו שם. הסיבה היתה: האב־הדוד ר׳ חיים נח, שניצל בדרך נס, היה שבור ועייף לקחת שוב את מקל הנדודים. הם קיימו כיבוד אב במסירות. להם: בן, חיים נח, ובת, מלכה. הם שמרו על גחלת היהדות שלא תכבה ואירגנו „מנין" וכשרות בדיביווע ובסביבה. זכו לעלות ארצה לפני תשעה שנים. הילדים התחתנו וגרים בנתני־ה.

הדוד ר׳ חיים נח נפטר בדיביווע, ביום ד׳ דחומ״ס בשנת תש״ט, ונטמן שם, ז״ל. הדודה צפרה ובתם הצעירה רבקה נספו באושוויץ, הי״ד.

הדוד ר׳ בנציון, קיבל את חנוכו ב״הדר״ ובישיבת רבי יהודא גרינוואַלד בסטמור. נחבא אל הכלים ונוח לבריות. נשא את רחל, בת הרה״ג ר׳ יעקב מאיר שנפלד, לפנים אב״ד דק״ק קורימה, ע״י קאשוי, ודור רביעי להרה״ק הבעל ״בני יששכר״ זצוק״ל. רבי יעקב מאיר עבר לגור לעיירה בריסטער, מקום דירתו של חותנו הרה״ח שלמה אדלר והיה שם המורה הוראה. השאיר חד״ת בכת״י. להדוד והדודה — בנציון ורחל — נולד: בן, צבי אלימלך, ובת, רבקה שרה. רבקה שרה התחתנה, לפני המלחמה, עם ר׳ אברהם ראטה ממונקאץ׳ ולהם בן, ישראל. האמא והבן נספו, הי״ד. אברהם, עלה לא״י ונפטר שם, ז״ל.

הבן, ר׳ צבי אלימלך שנפלד־הויפמאַן, ירד למחתרת, וניצל. תלמידו של אבי־זקנו הנ״ל, ולמד בישיבות אצל הרה״ג שמואל דוד אונגאר בטירנוי ואצל רבה של טאפאלטשאן. על ידי תחבולות שונות וסכנת נפשות הצליח בשנות הזעם להחזיק התפילין ברשותו, וזיכה רבים במצווה זו. נשא את העלמה רייזעל מערמעל־שטיין, משפחה מיוחסת בבערעגזאס. להם בת, רחל, הנשואה לגבריאל גראבסקי באנטוורפן. (להזוג שני ילדים: דניאל ורבקה). ובן, יוסף, תלמיד ישיבת רבנו יצחק אלחנן. ר׳ צבי אלימלך גר בלונג ביץ׳, ניו־יורק, מפעילי קהילת ״ישראל הצעיר״ ואיש חסד.

הדוד ר׳ בנימין. שרה, נישאה להרה״ח ר׳ בנימין ראטה מבריסטריץ שע״י חוסט. ת״ח ומזג טוב. הצטיין בעזרתו לזולת. גרו בעיר מיהאלפאלווע ולהם שבעה ילדים. דאג לחינוך צאצאיו, עמל על המחיה ועל הכלכלה, וקבע עתים לתורה. אנשים חביבים וקשורים בלב ונפש להמשפחה. נספו באושוויץ, ונשארה לפליטה בת יחידה, לאה, שנישאה לש״ב ר׳ ברוך אדלר ולהם בן יחיד, בנימין. אחרי המלחמה גרו במיהאלפאלווע וסבלו מגזירות השלטון. זכו לעלות ארצה וגרים בבני־ברק. בנם יחידם התחתן והקים משפחה לתפארת. לאה וברוך ממשיכים בדרכי אבותיהם ושמחים בחלקם.

הדוד ר׳ משה נ״י. שבע, נישאה לר׳ משה, בן הרה״ח ר׳ אלטער פאַרקאש מוותיקי משפחות מיוחסות בדיביווע. משה, תלמיד בעל ״ערוגת הבשם״ בחוסט, והרב קארלבאך בהאמבורג, השתלם בתורה ובחכמה ומקושר להרביים לבית ויז׳ניץ. ניסה את מזלו במסחר ולא עלה בידו. בתחלת שנות השלושים עלו לארץ, עמלו על פרנסתם ושמחים שאינם נהנים מהבריות. להם שלשה בנים ובת, לאה, שנישאה למר יצחק לוי. ת״ח ומזג טוב. לאחר השואה, והם בא״י, חקרו וחיפשו בנרות שרידי החורבן והושיטו עזרתם לקרובים ולרחוקים. הדוד ר׳ משה בעל שיחה נאה ולו

„זכרונות" מחיי היהודים במרמורוש. השי"ת יאריך ימיהם עמו"ש.

הדוד משה לייב נ"י. עטיא, התחתנה, לאחר פטירת אביה, עם ר' משה יהודא (לייב) הכהן בערקאוויטש, בן הרבני ר' ברוך בענדיט הכהן מסלאטפינא, הי"ד. תלמיד הגאונים: רבי י"צ דושינסקי בחוסט, רבי נפתלי צבי ווייס בבילקע, רבי יצחק אייזיק הלברשטאם, אב"ד סלאטפינע, ורבי שלמה סופר בבערעגזאס. ת"ח ועסקן ציבורי. וכאן המקום לציין: עם פטירת זקני ובבית נשארו הסבתא והבת עטיא, עברו עליהן זמנים קשים. משה לייב החזיר את העטרה ליושנה. פתח חנות והצליח. שוב קיבלו אורחים בבית, החזיקו את הסבתא בכבוד והיא היתה עקרת הבית, כשנים קדמוניות. הסבתא, גיל 81, ועטיא נספו באושוויץ, הי"ד. ר' משה לייב נ"י התחתן (בז"ש) עם שרה גיטעל, בת ר' יוסף מרמלשטיין מבערעגזאס. להם שתי בנות: שינדיל מלכה, הנשואה למר דוב פרוכטר ולהם ארבעה ילדים. ברכה, שנישאה את מר אברהם סנדק, ולהם שלשה ילדים. ר' משה לייב ידוע כאיש מכובד בעירו, נתני־ה.

לאבא מארי ולאמי מורתי, הי"ד נולדו: עטיא; מאיר; לאה; יוטא; שרה; יהודא יואל; איידיל; פריידע ומענדל. עטיא התחתנה עם הרב מנחם מענדל הכהן קליין ממונקאטש, תלמיד מובהק של הבעל „מנחת אלעזר". היה למדן מופלג ויר"ש. נולדה להם בת, יהודית, אולם האמא נפטרה בשעת לידתה בבית החולים בחוסט, ביום י' חשון, ושם מנוחתה. הילדה נשארה בביתנו ואין לתאר במילים את הצער והכאב בשעתו. רבי מנחם נשא בז"ש את אחותי, לאה, ונולדו להם חמשה ילדים. האמא והילדים נספו באושוויץ, ואילו גיסי רבי מנחם נגזע באחר תש"ד, בבוכנוואלד. לא הגעיל את נפשו במחנות במאכלות אסורות. יוטא, נפטרה, לאחר השיחרור, בברגן בלזן, ד' סיון תש"ד, שרה, התחתנה עם ש"ב ר' יצחק ישראל הויפמאן. הם ניצלו בדרכי ניסים. חזרו הביתה ושם נישאו. גרו כעשרים שנה בעיירה דיבויוע, ברוסיה הקארפטית, וזכו לעלות ארצה. נולדו להם בן ובת, שהתחתנו בארץ, ולהם בנים הגונים. יהודא יואל, הוא כותב הטורים ומוציא לאר הספר הזה. איידיל נישאה למר יצחק מיידאן, יליד ברלין ותלמיד ישיבת האמבורג, וזכה לעלות ארצה לפני המלחמה. להם בת, מלכה, הנשואה למר עמיקם גן־צבי. נולדו להם: משה עופר ובשמת. ובן, דובי, תלמיד ישיבה זמושלם במעלות. פריידע נשואה למר צבי מאיר הרשקוביץ, יליד גאניטש, ולהם בת יחידה — מלכה תחי'. הילד מענדל נפטר בבית. על אחי הגדול רבי מאיר וביתו, ראה באריכות (ע' 43 — 62). יהי רצון שזכות אבות תגן על צאצאיהם, שרידי חרב הנאצים, ואך טוב ישמע בגבוליהם, אכי"ר.

נרות
לקדושי עליון

מוקדש לזכר קהילות הקודש במרמורוש שנחרבו כליל
בסערה ובלהבות אש בשנות הזעם.

ששה פרקים על חייהם של היהודים היקרים והקדושים במרמורוש באספקלריא של הלכה, כפי שהם משתקפים מתוך ספרי הלכה ואגדה פרי עטם של גדולי התורה והחסידות. פרקים אלו הם „מנחת אהבתי" לאנשי מחוזי, חסידים ואנשי מעשה בני מרמורוש היקרים, עניים בגשמיות ועשירים ברוחניות, ורבותינו הגאונים בתורה ובמדות הי"ד.

המחבר

הרה״ג חיים יצחק אייזיק הלבר־
שטאם בן האדמו״ר ר׳ יהושע
מדולינא, אב״ד דק״ק סלאט־
פינע, זצ״ל, הי״ד.
הרה״ג יהושע גרינוואַלד זצ״ל בן
הרה״ג אברהם יוסף, אב״ד
דק״ק חוסט.
הרה״ג האדמו״ר יקותיאל יהודא
טייטלבוים זצ״ל־הי״ד, בן מרן
האדמו״ר חיים צבי זצ״ל, אב״ד
דק״ק סיגט.
הרה״ג יואל וועליטשקער זצ״ל,
הי״ד, אב״ד דק״ק טרעסיף.
הרה״ג יעקב פרידמאן זצ״ל, הי״ד
בן רבי שמואל דוד דומ״ץ חוסט.
הרה״ג יעקב מאיר שנפלד זצ״ל,
הי״ד. מו״ץ בק״ק בריסטער.
הרה״ג מנחם מרגליות זצ״ל־הי״ד,
אב״ד הורינטש.
הרה״ג משה גרינצווייג זצ״ל־הי״ד
אב״ד דק״ק ליפשע
דודי זקני הרה״ג רבי מנחם טאבאק
בן רבי שלמה יהודא בעל ערך
ש״י מסיגט, מו״ץ בדיביווע ונפטר
שם זצ״ל.
אבא מארי הרה״ג משה דייטש
זצ״ל־הי״ד בן הרה״ג רבי יהודא
יואל זצ״ל אב״ד דק״ק גאניטש.
הרה״ג נפתלי הרצל ווייס זצ״ל־
הי״ד בן רבי יהודא לייב, דיין
ומו״ץ בוילחוביץ.
הרה״ג נפתלי צבי ווייס, בן האד־
מו״ר מרן יצחק אייזיק מספינקא
זצ״ל־הי״ד, אב״ד דק״ק בילקע.
הרה״ג מאיר גרינוואַלד זצ״ל, בן
הרה״ג אברהם יוסף אב״ד דק״ק
טעטש — נפטר בטורונטו.

הרה״ג נתן נטע ווייס זצ״ל־הי״ד
בן הרב ר׳ שרגא פיביל, אב״ד
דק״ק טרעבושאן.
הרה״ג אברהם חיים ריינמאן זצ״ל־
הי״ד, אב״ד דק״ק קרעטשעניף.
הרה״ג שמעון ווייס זצ״ל־הי״ד,
אב״ד דק״ק ווישק.
הרה״ג אברהם ישכר אייזיקזאַן
הי״ד, אב״ד פאלין ריסקעווע.
הרה״ג האדמו״ר ברוך האגער זצ״ל־
הי״ד, בן האדמו״ר מרן מנחם
מנדל זצ״ל, אב״ד דק״ק אויבער
ווישא.
הרה״ג יוסף בעק זצ״ל־הי״ד, סיגט.
הרה״ג יחזקאל ווידמאן זצ״ל־הי״ד
אב״ד דק״ק סיטשעל.
הרה״ג יצחק בעק זצ״ל־הי״ד, אב״ד
דק״ק מעסיף
הרה״ג יצחק אייזיק עפשטיין זצ״ל
הי״ד, אב״ד דק״ק פעטראַווע
הרה״ג מנחם מענדיל האגער זצ״ל
הי״ד, בן האדמו״ר ר׳ פנחס זצ״ל
אב״ד בארשא.
הרה״ג משה קיזעלניק זצ״ל־הי״ד,
אב״ד דק״ק רעזאוואליא.
הרה״ג צבי כהנא זצ״ל־הי״ד, אב״ד
דק״ק סטרימטעראַ.
הרה״ג שלמה העליר זצ״ל־הי״ד,
ראב״ד דק״ק סיגט.
הרה״ג הצדיק רבי שלמה אליעזר
וויזעל זצ״ל, אב״ד דק״ק טער־
נעווע, נפטר בסאטמור בשנות
השואה ואת עצמותיו העלו לא״י
הרה״ג משה קליין וב״ב זצ״ל־הי״ד
מו״ץ בק״ק דיביווע.
הרה״ג שמואל בנימין דאנציג, זצ״ל,
הי״ד, סיגט.

הגה״צ שלמה זלמן פרידמן — אב״ד
דק״ק ראחוב, משרידי השואה,
נפטר בבני ברק, זצ״ל.

פרק ראשון

סקירה בקיצור נמרץ

עם חורבן בית־ישראל באירופה, חייבים אנחנו הנשארים לפליטה, להנציח את זכרון הקהילות הקדושות שנעקרו ונחרבו כליל. מצווים אנו לספר לדורות הבאים על החיים המגוונים של אחינו בני ישראל שעלו על המוקד על ידי הנאצים הארורים והטמאים. מוטל עלינו לאסוף את העובדות מפי עדי ראיה ושמיעה ולחקור את המקורות בכדי לצייר תמונה מקיפה על החיים בערים, עיירות, כפרים וישובים, שהיוו אוצר של חיי יהודים תוססים.

בשלושים השנים האחרונות, שלאחר השואה, הופיעו ספרי „יזכור" להנצחת קהילות הקודש החרבות והשממות באירופה. אלא שהכל תלוי במזל. הרבה ערים ועיירות טרם זכו ל„נר־נשמה" אפילו בצורת ספר־יזכור. רבות הן הסיבות ואין צורך לפרטן. מספיק להצביע על הצימצום בכוח אדם, עסקנים וסופרים, חסרון כיס וכו'. ברם, כל אלו אינן מספיקות לפטור אותנו מהחוב הקדוש להקים: **יד ושם לערים ואמהות בישראל שהיו ואינן.**

מחוז מאראמאראש שבתוכו היו: קהילות עתיקות, ישיבות ובראשם רבנים, דיינים וגדולי תורה בעלי שם עולם — אף הוא מקופח לעת כזאת בספרות השואה. הופיעו כמה ספרים, קונטרסים, רשימות ומאמרים על יהדות זו, אבל לספר יסודי טרם זכינו. עלינו להילחם עם שר השיכחה ולחרוט בעט ברזל מה שידוע לנו.

מובן מאליו, כי חשיבות מיוחדת לאותם התיאורים והזכרונות שנכתבו על ידי בן המחוז, מי שחזה מבשרו והכיר מבפנים את אורח חייהם במקום. כיליד המחוז וכאוד מוצל, בעזרת ה', מכבשן האש שבאושוויץ, העיק ולחץ גם עלי החוב הזה: **הקמת מצבת זכרון לקדושי עליון שבמאראמאראש.** והנה זכיתי כעת להוציא לאור את הספר „משנת בית אבא", פירורים — „שיירי־טהרה", מחידושי תורה של אבותי הקדושים, שעריסותיהם עמדו במחוז ושם ישבו על כס הרבנות למעלה משישים שנה (תרמ"א — תש"ד), עד החורבן האיום. אמרתי בלבי, הפצוע והנשבר: **עכשיו הגיע הזמן לפרוע חלק מן החוב כלפי בני מחוזי. הקדשתי, איפוא, פרקים אלה למטרה זו ובהם סקירה קצרה ותמציתית על חייהם הנעלים ומותם האכזרי.**

אורח חייהם המשתקפים מתוך ספרי הלכה ואגדה

לא בלי אימתא דציבורא ניגשתי לתפקיד זה. עומדים לפני עיני: **אדמורי"ם ורבנים, למדנים, חכמים וסופרים, יהודים תמימים, אבות ואמהות, אחים ואחיות, עוללים ויונקים שנהרגו ונשרפו על ידי רוצחים לעין השמש ולעין אומות העולם כולן, ששתקו ועמדו על דמנו — דם של ששה מיליון יהודים.**

לא קלה המלאכה לכתוב על השואה האיומה. אין פשוט מילים להביע את האסון הנורא שקרה לבית ישראל בשנות הדמים. ברם, המטרה שלי היא: **לגלות ולפענח את אורח חייהם של יהודי מאראמאראש, בשנים כתיקונן, כפי שהם משתקפים מתוך ספרי שאלות ותשובות ואגדה, פרי עטם של גדולי התורה והחסידות בסביבה.** השקלא והטריא בעניני הלכה מפיץ אור על החיים המעשיים. אימרות „תורה" של הרביים, על יד השולחן בשבתות ומועדים, ושיחות חולין שלהם מלמדות על טיבם ומהותם של יהודים אלו. ב„הקדמות" לספרי שו"ת ודרוש יש חומר מגוון לתולדות המחברים ולמקומות מושבותיהם. עמוקות ורחבות היו בארות התורה והחכמה ביהדות זו. אני לא דליתי ממעיינות אלו אלא כטיפה מן הים. עשיתי נסיון זעיר במגמה לעורר ולהצביע על שפע המקורות, בתקווה כי **ההמשך יבוא.** ציינתי את המקורות והבאתי בקצרה את הנוגע לענין המדובר. מי שרוצה לרדת לסוף דעתם של רבותינו, ובפרט בעניני הלכה, עליו לעיין במקור ויבוא על שכרו.

יודע אני כי טרם נתגלתה יהדות זו באור בהיר. מיוחדת במינה היתה, מושרשת בכל ליבה בתורת ומסורת ישראל וקשורה בכל נימי נפשה אל צדיקי וחכמי הדור. אמונתה בבורא עולם היתה אמונה תמה ושלימה. רובם ככולם, היו נמנים על התנועה החסידית וה„השכלה" כמעט ולא נגעה בה. התנועה הציונית ובעיקר ה„מזרחי" חדרו לשורותי־ה (בשנים תרפ"ה — תרפ"ז), אבל לא התפשטו בגלל ההתנגדות החריפה של גדולי הדור. תנועת „אגודת ישראל" התארגנה (בשנת תרצ"ה) וגם לה קמו מתנגדים בעלי שיעור קומה. מחלת ההתבוללות, אשר הפילה חללים רבים ביהדות הונגריא, לא דבקה בה, ופשיטא כי לתנועת הרי־פורמה לא היתה שום אחיזה. ה„חינוך" היה על טהרת הקודש בלי תערובות של זמורת זר. רבות הן הסיבות לתופעות חיוביות דלעיל. אציין רק שני הגורמים העיקריים: א) **תנועת החסידות, ובמיוחד חסידות „קוסוב־ויז'ניץ", „סיגט", „ספינקא", „נדבורנה", נטעה פה שרשים**

עמוקים. ב) **על כס הרבנות במחוז ישבו רבנים גדולים, מהם תלמידים ותלמידי־תלמידים של מרן רבי משה סופר זצ"ל, בעל החתם סופר שבפרסבורג, שהפיצו את תורת משה:** חדש אסור מן התורה.

איפה מאראמאראש וכמה יהודים היו שם

למרגלות הרי הקארפאטים הגבוהים קיימת כברת אדמה, ארוכה וצרה, ומאראמאראש שמה. תושבי־ה: רותנים, הונגארים, רומאנים, גרמנים, ולהבדיל, יהודים. בשנים שבין שתי מלחמות העולם (1918-1939) היה מספר האוכלוסיה כ־350 — 400 אלף, ובתוכם כשישים אלף יהודים. המחוז היה חלק ממדינת אוסטריה־הונגריא עד סוף מלחמת עולם הראשונה. עם תום המלחמה (1918) חלקו אותו לנתחים. חלק אחד קיבל הריפובליקה החדשה „צ'כוסלובקיה", שנתייסדה בנשיאותו של הדר. טומאס ג. מאסאריק, וחלק אחד סופח למדינת רומניה.

לפני ה„ניתוח" הזה היו **הערים הגדולות סיגעט וחוסט** ואחריהן **העיירות: ווישאוע, בארשא, ביטשקיב, טעטש, בישטינא, סלאטפינע, רעזוואליע, יאסין, קרעטשעניף, ספינקא, בעדעוולא, ווילכאוויץ, דיבעווע, גאניטש, ראחוב, פעטרעווא.**

אולם אחרי ה„ניתוח" עברה סיגעט עם: ווישאוע, בארשא, ביטשקיב, רעזוואליע, מעסיף, ספינקא ועוד, לשלטון רומניה, ואילו העיר חוסט עם: טעטש, בישטינא, וואלאווע, סקערניצא, בעדוולא, גאניטש, דיבעווע, ווילכאָוויץ ועוד, נספחו למדינת צ'כוסלובקיה.

ה„ניתוח" הזה השאיר את פצעיו על האוכלוסיה בכלל ועל היהודים בפרט. דורות על גבי דורות חיו יחד משפחות עתיקות במחוז, ולפתע „גבול" מפריד ביניהם. **אדמורי"ם לבית ויז'ניץ, סיגט, ספינקא, נדבורנה,** היו עתה במדינת רומניה ולחסידיהם בחלק צ'כוסלובקיה היה צורך בתעודת־מסע ורשיון, בכדי לבקר ב„חצרות" הרביים. בשנת 1938, כאשר גרמניה בשלטונו של הרוצח היטלר, ימ"ש, כבשה את צ'כוסלובקיה (חוזה „מינכן" הידוע) החזיר הצורר הנאצי לבני בריתו ההונגארים, את רוסיה הקארפאטית וחבל מאראמאראש, הן חלק שברומניה והן חלק שבצ'כוסלובקיה, שם עשו נסיון להקים מלוכה קטנה תחת שלטון האוקראיניים, ואף הכריזו על עיר חוסט כעיר הבירה. אולם השלטון הזה לא החזיק מעמד והלך לעולמו תוך חודש ימים ואז כבשו ההונגארים את המחוז. היהודים קיוו לחסדם של ההונגארים, אבל חיש מהר נוכחו

לדעת, כי הם שותפים נאמנים לחבריהם הנאצים ועזרו בפועל להשמדת היהודים.

כמאתיים קהילות מאורגנות

כמאתיים קהילות היו מאורגנות היטב וכללו: בתי־כנסת, מקוות־טהרה, חברות קדישא, משניות, גמילת־חסדים, הכנסת כלה וכו'. לפני השואה היה שוחט כמעט בכל ישוב וברובם מורה־הוראה: אב בית־דין, דיין או בעל־הבית למדן ומוסמך להורות. ערב ובוקר התפללו בציבור ולמדו „שיעורים" בגמרא, משניות, קיצור שלחן ערוך, עין יעקב ועוד. לפי רמת ידיעותיהם השתתפו ב„שיעורים" אלו. פשוטי העם אמרו „תהלים" והאזינו לסיפורי צדיקים מפי יודעי חן. היו תלמידי חכמים שנוסף ל„השיעורים" בצוותא קבעו עתים לתורה בביתם. בעיירה ידעו עד כמה יפה חילו של כל אחד ואחד באורייתא. עטורי זקן ובפיאות ארוכות התהלכו ובשבתות ומועדים לבשו קפטאן ושטראמיל על ראשם, וכאשר הגיעו „הימים הנוראים" הזדעזעו אפילו הדגים שבמים מאימת יום הדין.

מניין מצאו את פרנסתם? עסקו בכל מיני מסחר, כגון: בהמות, גסות ודקות, עצי־יער, פירות וכו'. והיו בעלי־מלאכה: חייטים, סנדלרים, נגרים, קבלנים לבנין בתים. רכשו רשיונות מן השלטון לבית־מזיגה, „טראפיק" (= מכירת סיגריות וכו') וגם בעלי „חנויות" ו„איטלזים". לרובם היו שדות של: תבואה, מרעה, ועצי פרי. האדמה היתה אמנם רזה ודלה ובזעת אפם עבדו והוציאו ממנה ירקות, בצלים, תפוחי אדמה, קטניות, וכדומה.

כשעסקו במסחר הוכיחו כשרונם, ברם דא עקא, כי לרש אין כסף ומשום כך ניהלו עסקים קטנים ולכל עסק שותפים. השנונים שבהם היו מסדרים „כתב", בו במפורש יוצא כל התנאים, אבל תמיד צמחו „בעיות" שונות ו„השותפות" הסתיימה עם דברי ריבות ודין־תורה. ומכאן המקור ל„דיני־תורה" המיוחדים במינם ואשר תוכנם ואופיים נמצאים בספרי שו"ת.

מסופר: כאשר כיהן כרבה של העיירה בידוולה והמחוז (תרמ"ה — תרמ"ח) רבי ישראל האגר (לימים הסבא קדישא מויז'ניץ), ולימינו שימש אבי זקני רבי יהודא יואל דייטש מגאניטש, כדיינא, (ראה ע' 13 — 14) ביקרו פעם, כנהוג, בעיירה דיבווע. הרב התאכסן אצל אחד מנכבדי

הקהילה, חסיד וותיק לבית ויז'ניץ. לבעל האכסניא היה סיכסוך עם יהודי אחד, איש פשוט ותמים, בקשר לאחוזת שדה שקנו בשותפות, והם הציעו את טענותיהם לפני הרב והדיין. היהודי התמים טען, כי סידרו „כתב" ביניהם, בו כתוב כל הפרטים בנוגע להשותפות שלהם, והוסיף: **שבשעתו הבטיח לו השותף להעביר לידו „העתק" מן הכתב, אולם לא קיים הבטחתו.**

לאחר שהאזינו הרב והדיין לטענותיהם, שוחחו ביניהם בנידון, בחדר מיוחד, והגיעו לידי מסקנה כי אמנם מתקבל על הדעת כי ברשותו של השותף נמצא ה„כתב" המדובר... מה עושים? הרב פנה אל בעל האכסניא ואמר לו: **אנו סבורים כי ה„כתב" נמצא בידיך. אני מבקשך ומזהירך, כי תואיל נא להודות על האמת!** חיל ורעדה אחזו, נכנס לחדר והביא את ה„כתב"...

מובן מאליו, כי ה„כתב" הזה הזריע אור על הסיכסוך. ברם, הרב הסביר כעת לבעל האכסניא ו„הכתב", כי עליו לעבור ללון למקום אחר... ולמחרת יוציאו את הפסק דין... החסיד המכובד התחנן לפני הרב לא לביישו... הרי הקשיב לדבריו? אולם הרב בשלו: **אסור לי להתארח אצלך ולהיות הפוסק בדין זה.** ואכן, הרב עבר ללינת אותו הלילה להרה"ח ר' הרשל פריעד, חסיד של הרביים לבית „דאלינע" ואחד מייסדי בית הכנסת דאלינע (= דאלינער קלויז) בדיבווע... אכן, כאלו היו הרבנים במחוז וקיימו בתקיפות את הצוו: **„לא תגורו מפני איש"...**

החכם והסופר, רבי יקותיאל יהודה גרינוואַלד מסיגט, חוקר קורות היהודים במחוז (נפטר בקלומבוס אהייא שבאמריקה), מספר בספרו „מצבת קודש", (ע' 11), כי כבר בשנת ת' חייו יהודים במאראמא־ראש. הרבה נמלטו, בשנים ת"ח — ת"ש, מחרב הקאזאקים בפולין והתישבו שם ומצאו את לחמם ביגיעה רבה. ברם, בפרקים הבאים אשתדל לתאר בקיצור את החיים במחוז בתקופות של למעלה ממאה שנה, החל משנת תר"ך. ובמיוחד על חיי היהודים בשנים שבין מלחמת העולם הראשונה והשנייה (1914 — 1939), החורבן האיום, שארית הפליטה והקמת ביתם מחדש, בארץ ישראל ובתפוצות.

פרק שני

אמונתם בצדיקי הדור

אמונתם בצדיקי הדור היתה אמונת־אומן למעלה מן המשוער. קשרים נפשיים אמיצים היו לכל אחד אל האדמו״ר שלו והגעגועים להסתופף בצל קדשו היו גדולים. כל דבר, קטן כגדול, הביאו לפניו לשמע את עצתו ולקבל את ברכתו. בכיליון עיניים חיכו לבואו של הרבי, שהיה נוהג לשבות במחוז פעם בשנה, ושבת זו היתה השבת ,,הגדול״ בסביבה. כולם נסעו אליו, זולת הנשים, שלהם ילדים רכים, הנערים והזקנים החלושים שנשארו בבית. כאשר נמצא איש חסיד בריא ושלם שנשאר בביתו, הסתכלו עליו כעל מי שאינו מן הישוב...

שבועות וחדשים שוחחו בעיירה על מאורע זה. פשוטי העם סיפרו על התפילות והזמירות שיצאו מפי האדמו״ר בהתלהבות ובנעימות והיו ממש מחיה נפשות. במו עיניהם ראו את הרבי אומר ,,שלום עליכם״ ודמעות זולגות מעיניו המזהירות והפיקחות, אם כי בעצם היה מלא שמחה ככתוב: ,,ביום השבת (בויז׳ניץ הוסיפו ,,קודש״) שישו ושמחו״... לאחר השבת נכנס כל אחד לחדרו ומסר לו את ,,הקוויטעל״ (= הפתקא), בו ציין מצוקותיו ויותר מה שרשם בכתב הוסיף בעל פה. ברכת הרבי הפיחה רוח חיים בלב החסידים. לסיכום: ביקורו של האדמו״ר היווה מקור לסיפורים מרתקים, בבחינת: **,,בדידי הווה עובדה״.**

אכן, נכספה וגם כלתה נפשם להיות במחיצתו של הצדיק לעתים תכופות ביותר. ברם דא עקא, כי לא כל אחד היה מסוגל לחסוך מפרנסתו הדלה להוצאות הדרך. קבוצות נסעו ל,,ימים נוראים״ והוותיקים ביקרו ב,,חצרות״ הרביים גם בשאר שבתות השנה.

כאשר הגיעו הרביים לבית ויז׳ניץ לשבת לעיירה שבמחוז נהפכה כל העיירה לאכסניא גדולה וימי החול לימי פגרא. אלפים נהרו אל הסבא קדישא מרן רבי ישראל האגר מויז׳ניץ זצוק״ל (תר״ך — תרצ״ו). כל מי שבא במחיצתו והאזין לתפילתו, שאף על פי שנמוך היה הקול, בכל זאת ערב היה ונכנס לקירות לבם של השומעים. חיבה מיוחדת היתה להסבא קדישא אל יהודי מאראמאראָש. **,,אוהב אני להתפלל יחד עם ידידי במאראמאראָש״** — היה רגיל להעיר.

שתי שבתות בוילחוביץ

על שתי שבתות השמורות בזכרוני מביקורם של הרביים לבית ויז'ניץ בוילחוביץ אספר בקצרה: א) כד הוינא טליא, בעיירת מולדתי גאניטש, ביקר מרן האדמו"ר רבי ישראל זצוק"ל, בעיירה וילחוביץ. תושבי העיירה נסעו אל הסבא קדישא לשבת, ובראשם אאמו"ר, המרא דאתרא, הי"ד. אנחנו, הנערים, שנשארנו בבית הרגשנו כ„גדולים" לכל דבר. בבית הכנסת תפסנו את כותלי המזרח וערכנו תפילה בציבור, ובבית עשינו „קידוש" להוציא את המשפחה כולה. לאחר הסעודה בליל שבת, התאספנו בחצר ביתנו ושוחחנו על המתרחש כעת בוילחוביץ הסמוכה. אחד טען, כי לדעתו הרבי עושה עכשיו „קידוש", והשני הסתכל בכוכבים ויצא לו כי כעת שרים „לכה דודי"...

תוך כדי שיחה ירדה עלינו החשכה והאמהות הזכירו לנו, כי הגיעה שעת שינה. כאשר התפזרנו וברכנו איש את רעהו „שבת טוב", העלה נער אחד „נושא" חדש על הפרק: אנחנו הערב גם „שומרי" העיירה. השכנים הנוצרים יודעים, כי ההורים והגדולים אינם בבית לשבת זו... „הם שכנים טובים" — ענה לו אחד והוסיף בניגון: לא תבושו ולא תפחדו... אני, פחדן מלידה, אמרתי בכוונה גדולה בעת „קריאת שמע": **כי מלאכיו יצוה לך, לשמרך בכל דרכיך וכו'** והצטערתי על שלא נסעתי גם אנכי אל הרבי. אם זכרוני אינו מטעני, היתה זו השבת האחרונה של הסבא־קדישא במחוז, לפני הסתלקותו. השבת עברה בשקט, אולם על השכנים ה„טובים" אספר להלן...

ב) היה זה באמצע החורף בשנת תש"ד (תחילת 1944), כחדשיים לפני שכבשו הנאצים את הונגריה, ואני בין הגולים בעיר גרוסווארדאן. כבר לפני הימים הנוראים עקרתי מבית אבותי שלא אקבל לשירות „במחנות עבודה", שהוקמו בהונגריה, בשביל יהודים שהיו פסולים לשירות בצבא. ר' יצחק פאליקאָוויטש (= איציק דער שנייידער), ידיד נאמן לבית אבא, סיכן את עצמו לטובתי וקיבל בערמה מאת „שופט" העיירה (= ראש העיר) תעודה בשבילי. בתעודה היה רשום השם **סנדר פליקוביץ**, שמו של בנו. **הגיל**, 18 שנה, כלומר, צעיר מדי לשירות **והתמונה**, על התעודה, היתה של... כותב הטורים האלו. ר' יצחק ורעייתו, בניו, מאיר דוד, וסנדר הנ"ל, ואמו לאה נהרגו בשנות הדמים, הי"ד.

עם תעודה זו עברתי לגרוסווארדאן והצטרפתי ל„גדוד" של מרן האדמו"ר מויז'ניץ, רבי חיים מאיר האגר זצוק"ל. ה„גדוד" הכיל מאות

פליטים כמוני, ויהודים שברחו מפולניה להונגריה, כל עוד נשמתם בם. את הגדוד הזה ציינו במספר ט״ו. כלומר, ראשי תיבות של: **טמיר ונעלם...**

בימי אימים אלו התגעגעו יהודי מאראמאראש לראות את האדמו״ר והזמינו לבוא לשבת לוילחוביץ. מלכתחילה לא עלה על הדעת לערוך ביקור זה, מפני שנתינת מכות וגזיזת זקן ופיאות ליהודים הנוסעים ברכבת היו אז מעשים שבכל יום, וגם ריכוז של קיבוץ יהודים בעיירה היתה סכנה גדולה. ברם, אחרי התיעצויות נפלה החלטה **בעד** הביקור.

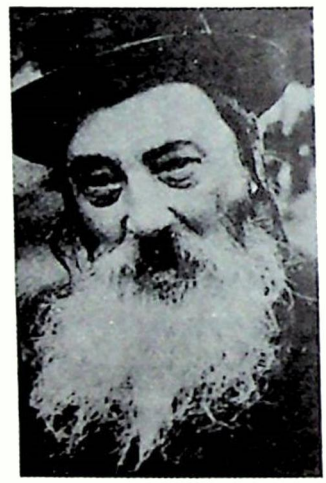
האדמו״ר ופמליא יצאו לוילחוביץ. ראשי הקהילה בעיירה באו בדברים עם השלטון והמשטרה שהבטיחו, עבור ,,מנה״ יפה, כי שום רע לא יאונה להאורחים. גם אנכי השתוקקתי להצטרף אל הפמליא, כי ידעתי שהורי יבואו לוילחוביץ ורציתי לראותם. ומאידך גיסא, הרי התעודה שלי מזויפת, ואסור לי לנסוע למקום שמכירים אותי... הפחד גבר על רצוני העז ולא נסעתי. היתה זאת הזדמנות האחרונה לראות את אבי ואמי היקרים והחמצתי אותה. אכן, כל ימי אצטער על כך...

הרבי והפמליא הגיעו למחוז חפצם בשלום. המון רב נהרו לוילחוביץ לשבת, רובם זקנים ופרחי חסידים, כי המבוגרים היו מזמן במחנות העבודה. האדמו״ר התחיל תפילת ,,הודו״ ומיד פרצו בכיות. משמעות מיוחדת היתה לפסוקים: **רעבים גם צמאים... ויצעקו אל ד׳ בצר להם...** בליל שבת ניהל הרבי את ה,,שולחן״ ולא היה שיעור למעיין הדמעות שזלגו מעיניהם של החסידים, כאשר הרים את ידו ואמר: **אוי... רבון כל העולמים אדון כל הנשמות, אדון השלום... וזכנו לקבל שבתות מתוך רוב שמחה וכו׳.** וכיצד צלצלו המילים: **איש על מחנהו ואיש על דגלו״... ,,ואפיק ית עמך מגו גלותא״...** עדי ראיה שהיו באותו מעמד, ש״ב הרה״ח ר׳ יעקב רוזנפלד, וידידי וחברי ר׳ בנציון טננבוים נ״י, מחוסט, סיפרו לי כי שעות של התרוממות הנפש עברו באותה שעה על הציבור, מי שהיה נוכח, ונשאר בחיים, זוכר אותן בחיל ורעדה.

היה נראה לכאורה, כי השוטרים בעיירה העלימו את עיניהם מן האורחים. ברם, השכנים הגויים הודיעו על המתרחש ל,,מרכז״ המשטרה בעיירה טרעסיף, ומשם יצאו שוטרים מזוינים בדחיפות לוילחוביץ, ואז הגיעו התחילו להכות, חקרו ודרשו תעודות זהות ורצו לדעת: **מניין כל כך הרבה יהודים...?** בשבת בבוקר לא קיימו תפלה בציבור, לבושי קפטות ושטרימל התחבאו במרתפים ובעליות הבתים. ובמסתרים תבכה נפשם על קדושת השבת וכבוד ישראל שחולל. בקושי הצליחו להגיע ל,,הסכם״

עם המחבלים, בעד ,,מנה'' הגונה, כי עם יציאת השבת יעזבו את העיירה. כיצד ומתי נפרדים מאת האדמו''ר? מרן התיישב על כסאו, על הבימה שבבית הכנסת, במוצאי שבת, וצאן מרעיתו עמדו בתור ועלו מצד אחד, תחבו את ,,פתקיהם'' לידיו וירדו מצד השני בחפזון רב... ש''ב ר' יעקב רוזנפלד מסר לי, כי כאשר עלה אבא מארי להיפרד מאת האדמו''ר חבקו זה את זה ואבא הפטיר בבכי: **הלוואי ועוד נתראה...** שבת זו היתה השבת האחרונה של האדמו''ר במחוז, ושבת ה,,שחורה'' שמה לדורות. כעבור חדשיים כבשו הגרמניים את מדינת הונגריה, סגרו את היהודים ב,,גיטאות'', ומשם הובילום לכבשני האש שבאושוויץ, הי''ד.

אמנם, מן השבת הראשונה, ביקורו של הסבא קדישא, רבי ישראל האגר, ועד ביקורו האחרון של בנו וממלא מקומו מרן רבי חיים מאיר, עברו כי''ג שנה, בערך. אולם בתקופה קצרה זו היינו עדים לחורבן איום

רבי ישראל מויז'ניץ

רבי חיים מאיר מויז'ניץ

של בית ישראל באירופה, ובתוכו מחוז מאראמאראַש. האדמו''ר רבי חיים מאיר ואחיו, האדמו''ר מסרט־ויז'ניץ, רבי ברוכ'ל, ניצלו בדרך נס, וזכו להקים מחדש את ,,בית ישראל ויז'ניץ'', בארץ ישראל. הראשון, בבני־ברק, והשני, בחיפה. שני האחים הצדיקים נפטרו בארץ.

החלה משולחן הרב מבלז

אמונתם בצדיקי הדור משתקף גם מתוך ספרי השאלות והתשובות, מגדולי הדור. להלן מספר דוגמאות: —

ר׳ ישראל יעקב טערקלטויב, מעיירה וואלאווע הסמוכה לחוסט, חסיד לבית בלז, זכה לקבל „חלה״ אחת מן הי״ב חלות משולחן האדמו״ר רבי יהושע מבלז ושמח, כמובן, על אוצר״ זה שבאמתחתו. ברם, לא עבר זמן רב והאדמו״ר, שסבל ממחלה אנושה, נסע לעיר ווינה ל„ניתוח״ שעבר בהצלחה, אבל לאחר ימים מספר נחלש הצדיק ורמז שברצונו לשוב הביתה. בדרכו לבלז החזיר את נשמתו הטהורה למעלה. היה זה ביום שלישי, כ״ג טבת תרנ״ד. כבן שבעים שנה (תקפ״ה — תרנ״ד) היה בהסתלקותו, זצוק״ל.

מובן מאליו, כי עתה שמר ר׳ ישראל יעקב הנ״ל את ה„חלה״ שלו כבבת עינו וכשהגיעו ימי ניסן וחג הפסח עומד ומתקרב, נבוך היה בדעתו מה לעשות עם החלה...? מתחילה חשב למכרה לנכרי. אולם לבו נקפו האמנם יש היתר לכך? את דאגתו הציע לפני הגאון רבי משה גרינוואלד זצ״ל, אב״ד דחוסט, כמבואר בספרו שו״ת „ערוגת הבשם״ חלק ב׳ או״ח סימן קי״ב. וביום יא ניסן תרנ״ד ענהו: —

„אודות שאלתו על אחת מי״ב חלות שהי׳ מונח על שלחן הטהור של כ״ק (= כבוד קדושת) אדמו״ר הרה״ק (= הרב הקדוש) מבעלזא זי״ע, וניתן לו והוא חביב בעיניו עד לאחת, יותר מכף מלא נחת. ונפשו בשאלתו אי רשאי למכרו עם החמץ בשטר מכירה״.

הבעל „ערוגת הבשם״ מציין כי שאלה מעין זו נשאל הפרי־חדש (סימן תס״ז) ולדבריו אפשר להתיר **„בנתנו לעכו״ם מכירו וידוע שלא יגע בו, אף על פי שדעתו לזכות בה לאחר הפסח, לפי שכבר נכנס לרשות אחרים הוי לי׳ חמצו של אחרים״.** הגאון מפלפל בדברי הפר״ח ומציין, כי מכל מקום הרי היהודי רוצה בקיומו של החמץ הזה, וכבר פסק המגן־אברהם בסימן ת״ן ס״ק י״א: **דאפילו חמצו של גוי אסור להיות רוצה בקיומו״,** (הפר״ח חולק על דין זה), עיין בפנים ותרווה נחת.

רבה של חוסט, תלמיד מרן הבעל „כתב סופר״ וחסיד נלהב לבית בלז, הרגיש בצערו של החסיד ומצא פתרון אורגינאלי לבעייה זו ומסכם: **חלה זו שהיתה מונחת על שולחן גבוה של מרן ז״ל, נכון לקיים בה מצות שריפת חמץ, „כהאי דאמרינן בברכות דף ל״ט בר״א ור״א כי הוי**

מתרמי להו ריפתא דעירובא, הואיל ואתעביד בה מצוה חדא לתעביד בה מצוה אחרינא", (= רב אמי ורב אסי כאשר נזדמן להם לחם שעירבו בו אתמול עירובי חצרות, ברכו עליו המוציא לחם, אמרו: הואיל ובלחם זה נעשתה מצווה אחת — עירוב — נעשה בו מצווה נוספת — ברכת המוציא). ומציין, כי ב„מנחת חינוך" מבואר, דלשיטת התוספות, שריפת חמץ היא מצווה שצריך לקיימה **בקום ועשה.** כלומר, אם אין ליהודי חמץ, עליו לחזור אחריו, בכדי לקיים מצוות ביעור. ועוד עובדה.

האם מותר להבריק בשבת להאדמו"ר שיתפלל עבור חולה ?

הרב רבי פישל פעלדמאן, מעיירה ביטשקיב שעל יד סיגט שאל את הגאון רבי שלום מרדכי הכהן מברעזי'אן (תקצ"ה — תרע"א) אם מותר לשלוח מברק בשבת אל האדמו"ר שיתפלל עבור חולה הזקוק לרפואה שלימה במהרה. מובן, כי הכתיבה תיעשה על ידי נכרי ואין כאן רק איסור דרבנן: **אמירה לנכרי שבות.**

הרב פלדמאן נוטה להקל, כך נראה מתשובת הרב מברעזי'אן (מהרש"ם חלק ג' סימן רכ"ה) שכותב : —

„ובדבר שילוח הט"ג (= הטלגרמה) בשבת לצורך חולה, מה שאמרו בשם הגאון אבד"ק פרעמישלא וכעת בלבוב (= רבי יצחק שמעלקיש זצ"ל) שהתיר, בספרו לא כן הוא, כי ב„בית יצחק" חא"ח [סי' נ"ז] פסק בפשיטות דגם אם נכתבה ה„דעפעשא" (= המברק) מערב שבת יש לאסור, דמלבד דיש לחקור דהרשימה עצמה הוי ככתב כיון דדרכו בכך, ובפרט דצריך לכתבה אח"כ (= אחר כך) לכן אין להתיר גם לשיטת החו"י, דבאומר לעכו"ם שיאמר לעכו"ם אחר ליכא שבות".

ובהמשכה של התשובה : —

„אך לצורך חולה שיש בו סכנה, למאמינים בצדיקים, יש לומר דהוי כמקום פיקוח נפש דמותר לחלל שבת אפילו באיסור תורה, ומכל שכן בשבות. ובתשובה אחת הארכתי, אם מותר לחלל שבת בדבר שאינו בטבע וכו', אבל בכל זה צריך שיהא אתמחי אותו צדיק שיפעול בתפילותיו".

והבעל מהרש"ם מסיים: —

„ועובדא ידענא, בעיר מולדתי בזלאטשוב שהי' חולה מסוכן, ובאותו זמן היה מו"ר (= מורי ורבי) הגה"ק (= הגאון הקדוש) מוהר"ש אבד"ק בעלז זצ"ל, משובתי ש"ק בבראד, והתיר דיין אחד לכתוב, על ידי עכו"ם

בשבת קודש, שם החולה [ושם] אמו ושלח לבראד. והרעיש הגאון מהרש"ק (= רבי שלמה קלוגר) ז"ל, ופסל את הדיין מלהורות עוד. וכבוד מו"ר הגה"ק הנ"ל נתרעם גם כן על הכותב ואמר, עכשיו אני מחויב להתאמץ שישיג החולה רְפואה, שלא יוגרם על ידי חילול שבת קודש. וכן הי' שנתרפא. ובכל כהאי גוונא אין להקל, ובפרט בדור הזה אין להקל מכמה טעמים, ועל כיוצא בזה אמרו, שבת היא מלזעוק וכו', יכולה היא שתרחם וכו' ".

סגולה לאשה שלא תפיל פרי בטנה

אביא עוד דוגמה: —

יהודי אחד שפך את צערו לפני הגאון הצדיק, רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים (תקס"ח — תרמ"ג), אב"ד דסיגט, כי אשתו הפילה בעבר והיא כעת בהריון וחרד הוא לקראת הבאות. הרב יעץ לו שאשתו תעשה מפה חדשה לספר־תורה של בית הכנסת, ואת המפה הישנה תקח לעצמה ותכרוך בה את בטנה, כסגולה להוליד את זרעה. ברם, אביו, רב מופלג בתורה ויראה (= כך מתארו הרב מסיגט), התפלא: **כיצד מותר להשתמש במפה של ספר־תורה, שיש לה קדושה, לדבר חול?** את תמיהתו הציע לפני הרב והוא מבארו בספרו שו"ת „אבני צדק", חלק או"ח סימן י"ג וכותב:

„מכתבו הגיעני. על דבר אשר שמע מבנו שאמרתי שאשתו המפלת תעשהְ מפה חדשה לס"ת והמפה הישנה תטול לעצמה ותכרוך בה את בטנה. ועמד משתומם שהיא נגד גמרא מגילה כ"ז, איבעי' להו מהו למכור ספר תורה ישן ליקח בו חדש. ומסקנא, אבל תורה בתורה לא, ומכל שכן בנידון דידן שמשנה מקודש לחול. וגם הש"ך ביו"ד מסיק לחומרא, דלא כהר' מנוח. ואפשר משום לשבת יצרה הותר, אבל זה נראה דוחק. ואי משום רפואה, הא אסור להתרפאות בדברי תורה. ואפשר משום סכנה, כמו שכתב תוס' שבועות ט"ו, אבל לא נראה שיהא זה סכנה, עכ"ל".

הרב מסיגט שהדבר הבולט באישיותו הוא המזיגה של גאונות וחסידות, מביא שפע מקורות, מיישר דברי הפוסקים, ומסכם כדלקמן: —

„הן אמת כי לא מלבי אמרתי זה, כי הוא מנהג מתפשט בעולם עשות ככה, שקבלה בידם שזה שמירה וסגולה להגן על אשה שלא תפיל פרי בטנה. וגם אין לוקחת המפה לחלוטין להוציאה לחולין, אלא כורכת בה לעת שצריכה לכך, אחר כך מחזירה אל מקום קדושתה. אבל על כל זאת יקשה, איך מותר להשתמש בו [בה] לחול, אף שנותנת בעדה

מפה חדשה, מכל מקום הישנה אינה יוצא [יוצאת] לחולין, לדעת המגן־אברהם סי' קנ"ג ס"ק י"ד הנ"ל, ואפי' להפמ"ג (= פרי מגדים) דעל ידי מכירה יוצאה לחולין, היינו במכרו בעל המפה, אבל אין רשות לאשה ליקח מפה מבית־הכנסת, ליתן אחרת תחתי' מבלי דעת בעלים, שאינם רוצים למוכרו כלל, ואין אדם מוכר דבר שאינו שלו, ואם כן בקדושתו קיימא".

„ולתרץ מנהג העולם שתי תשובות בדבר: חדא, למה דמבואר מדברי הר"ן פ' בני העיר, גבי מתנה במעמד ז' טובי העיר, דבית הכנסת ותשמישי קדושה אין קדושתן אלא מדרבנן. והרי מבואר ברדב"ז בלשונות הרמב"ם סי' קנ"ג, דדוקא איסור דאורייתא אסור לעשות לחולה, מה שאינו רפואה אלא משום סגולה. אבל, איסור דרבנן מותר. שנית, נראה לי דליכא כאן איסורא כלל. **והוא על פי מה שכתב בתה"ד סי' קנ"ד, העתיקו הרמ"א סי' קנ"ד, שנהגו להנות בכמה הנאות מדברי קדושה כגון, מטפחות ומעילים ומפה [כך הוא בתה"ד], דכיון שנהגו כך ואי אפשר להזהר, לב בית־דין מתנה עליהם מעיקרא, כדי שלא יבואו לידי תקלה, ואפילו לא התנו כהתנו דמי. הכי נמי נאמר, כיון שנהגו הנשים ליקח מפה להגן בסגולה שלא תפיל, לב בית דין מתנה על זה להשתמש בו [בה] לכורכה, או אפשר לב ב"ד מתנה, שאם תתן אשה, הצריכה לכך, מפה אחרת תחתי', תצא הישנה לחולין, ואחר זמן כשמחזרת, חוזרת אותה הישנה לקדושתה".**

אכן, דוגמה קלאסית, לגאון ואדמו"ר לאלפים חסידים, שנהנו ממנו עצה ותושי־ה.

עזרה לנצרכים וחידוש בהלכות צדקה

הרביים במחוז לא הצטיינו רק במתן עצות וסגולות לחסידיהם, אלא הושיטו עזרה ממשית ל„נצרכים". כאשר „יורד" מנכסיו היה במצוקה, דאגו להעמידו על רגליו. אספו כספים מחסידים עשירים לטובת העניים. גם מכיסם הם נתנו בצנעה לנזקקים, ולא היה זה מן הדברים הקלים ביותר, כי „הקומץ לא השביע את הארי", והלכות רבות נתחדשו בסוגיא זו. והנה דוגמא: —

האדמו"ר מספינקא, מרן רבי יוסף מאיר וויס (תקצ"ח — תרס"ט) היה מפורסם גם במידת הצדקה. בעיירה ספינקא, על שפת נהר טיסו הסמוכה לסיגט, היה קר מאד והאדמו"ר נדר בשביל „הלבשת ערומים".

והנה נודע לו שלעני אחד אין תפילין וגמר בלבו, שבעד הכסף שנדר להלביש ערומים, יקנה תפילין להנצרך. ברם, בעייה כעת לפניו: **האם מותר לקנות תפילין מכסף שהיה מיועד לקנות בגדים. האם תפילין בכלל בגד הם?** האדמו״ר, גאון־פוסק, לא סמך על דעתו ופנה אל הרב מברעז׳אן ובספרו שו״ת מהרש״ם, חלק א׳ סימן קמ״ח, כתוב לאמר: —

,,למחו׳ הרב הגה״צ המקובל וכו׳, מו״ה יוסף מאיר ווייס נ״י שליט״א, בסאפינקא, בארץ הגר.

מכתבו הגיעני. ועל דבר שאלתו במעות שנדר להלביש ערומים, אם יוכל לקנות מזה תפלין, לעני שאין לו תפלין. והביא כת״ר (= כבוד תורתו) מתיקוני זהר תיקון כ״א, היא שמלתו לעורו, דא משכא דתפלין, דאתמר בהון, ויעש וגו׳ כתנות עור וילבישם, הרי שנקראים מלבוש. ויפה העיר ואני מוסיף, דהא בסוטה (י״ג ב׳), מה הקב״ה מלביש ערומים, דכתיב ויעש וגו׳ כתנות עור וילבישם וכו׳, הרי שנקרא הלבשת ערומים״.

הרב מברעז׳אן מבאר באריכות את הבעייה ומציין, כי בגמרא סוטה, (שם י״ד ב׳), בב״ר, בילקוט וגם בהקדמת תיקוני זהר תיקונא ז׳, מפרשים לכתנות עור בענין אחר. ומסיק: **,,דבלשון בני אדם אין תפלין בכלל מלבוש. ועי׳ רש״י זבחים (י״ט ע״ב) בד״ה ששם וכו׳, לאשמועינן דלאו בגד הוא, עכ״ל״.** ומסיים: **,,ואין לקנות תפלין ממעות מלביש ערומים, זולת באם שקורין בלשון חול, ולא בלשון הקודש, בשם מלבושים, אַז יש להקל״.**

עם תום מלחמת העולם הראשונה (1918) חלקו את מאראמאראַש לשני נתחים. חלק אחד קיבלה צ׳כוסלובקיה וחלק אחד מדינת רומניה. שתי הממשלות הבינו את הקשיים ש,,חלוקה״ זו תגרום לאזרחיהם והוסכם ביניהן, כי יתנו להם ,,דרכון״ ורשיון לעבור את הגבול בכל עת. על שוטרי הגבול הוטל לבדוק את ה,,דרכון״, בשעת הלוך ושוב, ולאשר בחתימתם את העוברים ושבים. אזרחים, משתי המדינות, ביקרו לעתים תכופות, מהכא להתם ומהתם להכא. ברם, בעייה הלכתית כעת: **האם מותר לחצות את הגבול בשבתות ומועדים, בכדי לבקר בחצרות הרביים והרבנים להתבשם מאור תורתם וזיוו תפילתם...?**

הרב רבי חיים צבי טייטלבוים, אב״ד דסיגט (תרמ״א — תרפ״ו) מבאר בספרו שו״ת ,,עצי חיים״, חלק או״ח סימן כ״ג: —

,,שאלה. הכפרים שהם בתוך תחום העיר, והן עתה נתחלקה המדינה, והעיר היא ממדינה זו ובני הכפרים הם ממדינה אחרת, ורגילים המה מעולם לבוא אל העיר להתפלל בימים טובים, ובפרט

בימים הנוראים, גם ביומי דכלה, לשמוע מפי הרב הדרשה, הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. ובידם הכתב בהממשלה, הנקרא „פאס" (= דרכון"), לבוא אל העיר. אמנם קודם הכניסה צריך הממונה על הגבול לחתום את שמו עליו. אם מותר לתתנו להממונה בשבת ויום־טוב והוא יעשה בו כרצונו".

האדמו"ר הגאון הצעיר (בן מ"ו היה בהסתלקותו) מציין כי יש נימוק לאיסור והוא: מרן המחבר פסק, או"ח ה' שבת סימן רנ"ב, שאסור ליהודי ליתן את בגדיו, לפני שבת, לכובס נכרי ולהגיד לו לכבסם בשבת, מפני שהנכרי הוא **שליחו של ישראל.** ובנידון דידן, הרי העובדה, כי היהודי נותן את ה„דרכון" שלו לנכרי ה„ממונה" על הגבול בשבת, הוי, לכאורה, כאילו קובע ואומר לו, **שיחתום בשבילו בשבת.**

ברם, הוא מחלק בטוב טעם ודעת ומטעים: שאין לדמות נידון דידן לדינו של מרן המחבר, כי בכביסת הבגדים היהודי רוצה שהנכרי יעשה

רבי יצחק אייזיק מספינקא
בן הבעל „אמרי יוסף"

רבי חיים צבי מסיגט
בעל „עצי חיים"

את המלאכה **בשבילו** בשבת. הנכרי עצמו מוכן לכבסם בימות החול. אולם בענין ה„דרכון", הרי הנכרי בעצמו כ„ממונה" לשמור על הגבול, מוטל עליו התפקיד לדעת מי עבר הגבול ומתי חזר, כי אזרח של מדינה אחרת אינו רשאי לשהות מחוץ לגבולו רק זמן מוגבל. נמצא, איפוא, כי ה„ממונה" **אדעתא דנפשי' (= על דעת עצמו) כותב בשבת ולא משום שליחותו של היהודי, והנאת ישראל ממילא אתיא — הלכך מותר.**

הוא גם מוסיף, כי כמו שאנו מתירים איסור דרבנן משום הפסד ממון (או"ח סי' רמ"ד סעיף ו'), אפשר לומר דגם משום הפסד מצווה יש להתיר, ומסכם: —

„אולם כל זה רק לצורך מצוה, כגון לשמוע הדרשה או להתפלל בשבתות ויום־טוב, דיש צער גדול למי שרגיל, לבטל. אבל לדבר הרשות כגון, לטייל וכיוצא בזה, חלילה להקל, דכל ההיתר הוא דיש להתיר שבות משום מצוה".

אכן, צער רב הצטערו היהודים התמימים כשנבצר מהם להסתופף בצלו של הצדיק והפסידו מצווה רבה. בתשובת לב עקבו אחרי כל תנועה וצעד של הרבי. וכאן המקום להביא את אימרתו המפורסמת של הצדיק ר' לייב בן שרה, תלמידו של המגיד ממזריטש זצ"ל. הוא היה אומר: **לא נסעתי אל רבנו הקדוש בשביל לשמוע תורה מפיו, כי אם בשביל לראות כיצד הוא קושר את שרוכי נעליו.** כלומר, הוא רצה ללמוד מרבו התנהגות וגם ללמוד ממנו, כי צדיק גדול אינו עושה שום דבר חולין, אלא הכל על טהרת הקודש. גם בעניני חול ורשות הוא מכניס קדושה וטהרה.

נעים לי לסיים את הפרק בדברי קדשו של הסבא קדישא, מרן רבי ישראל מויז'ניץ זצוק"ל. בספרו „אהבת ישראל" (פ' ויחי עמוד צ"ב) מבאר דברי חז"ל: **קדש עצמך במותר לך** (יבמות, כ'). וכתב בחובת הלבבות (שער עבודת האלקים פ"ד), אשר כל מעשי בני אדם אינם יוצאים מן הציווי והאזהרה, והיינו, **דליכא רשות.** ועיין בספה"ק תורת חיים (= מזקינו רבי חיים מקאסוב), בענין אז"ל, שלא למד דוד מאחיתופל, אלא שני דברים בלבד. היינו, **שלא נמצא רשות, כי אם שני דברים, מצוה או עבירה.**

אמנם כן, כך למדו רבותינו, כי על האדם לדעת שבעצם קיימים רק **שני דברים** בשבילו: מצווה, או — עבירה. עניני רשות ודברים הגשמיים: אכילה, שתייה, שינה וכו', צריכים לקדש שיהיו לשמו יתברך.

אנחנו, שרידי החורבן, זוכרים כיצד יהודי המחוז היו קשורים אל צדיקי וגדולי דורם. עדרים עדרים היו מתאספים לחצרותיהם. והעדרים על רועיהם באו. יחדיו נסעו אל הצדיק, ויחדיו השליכו אותם ל„גיטאות" ומשם כצאן לטבח אל . . . כבשני האש שבאושוויץ. **ה' ינקום לעינינו נקמת דם עבדיו השפוך!**

עניים בגשמיות ועשירים ברוחניות

בעיר חוסט היה נהוג עוד משנות כהונתו (תרכ״א — תרל״ט) של הגאון רבי משה שיק, כי המרא דאתרא השגיח על החינוך בעיר. בהקדמה לספרו שו״ת מהר״ם שיק חלק או״ח — אהע״ז אנו קוראים: **„השגחה יתרה היתה לו על צעירי הצאן. עד כמה שנים לפני הסתלקותו באו מדי שבוע בשבוע המלמדים עם תלמידיהם בערב שבת קודש לנסיון, כל שבוע**

רבי משה שיק הבעל מהר״ם שיק

מלמד עם כתה אחרת. ואם רצה בעל־בית להוציא את בנו מהחדר ללמדו אומנות, לא היה רשאי בלי הסכמתו, והיה שואל את המלמד אם הילד באמת לא יצליח בלימודו. ואם בעל־בית רצה לשלוח את בנו לישיבה היה צריך לקבל את הסכמתו לאיזה ישיבה לשלחו״... וכך נהגו כל הרבנים אחריו, ששימשו כאב״ד, ומהם שהלכו לבקר את ה„תלמוד תורה״ שבעיר בכל ערב שבת.

כיצד מברכים על הפת...?

מסופר: כאשר הגיע הגאון רבי יוסף צבי דושינסקי לכהן כאב בית דין דחוסט (בשנת תרפ"א), הלך ל„תלמוד תורה", בכדי לבחון את התלמידים. הרב החדש, שבא מעיר גאלאנטא, הסמוכה לעיר פרסבורג המעטירה, לא הכיר את אורח חייהם של יהודי מאַראַמאַראָש. **כיצד מברכים על הפת** — שאל הרב את צעירי התלמידים. נער אחד קפץ ממקומו וענה בהתלהבות: **רבי, אני יודע! בשבת עושים „המוציא" ובימי השבוע „שהכל"...** (= שבת מאַכט מען אַ „מוציא", און אין דער וואָכען

רבי יוסף צבי דושינסקי — המהרי"ץ

אַ „שהכל"). לא הבין הרב את תשובת התלמיד, ואז לחש באזניו ה„מלמד" את פירוש הדבר: הנער הזה הוא בן עניים ובביתם אוכלים כל ימות השבוע פת העשוי מקמח תירס (= מילייא ברויט), שברכתו „שהכל" ורק לכבוד שבת אופים „חלות" מקמח חיטים ומברכים **המוציא . . .**

אמנם כן, אצל משפחות רבות לא טעמו פת חיטים משבת לשבת. ראשי המשפחות עמלו על המחיה ועל הכלכלה, בששת ימי המעשה, אולם לא עלתה בידם לפרנס את בני ביתם בכבוד. אנוסים היו להסתפק

בימות החול בלחם העשוי מקמח תירס שקשה היה לקיים באכילתו מצוות „ושבעת" . . . ועל אסטניס מוטל היה להזיר עצמו ממנו . . .

מדוע מברכים על פת תירס „שהכל"? ומה טיבו ואיכותו?

מרן ה„חתם סופר" דן בבעייה זו, ובתשובתו בחלק או"ח סימן נון, (ביום ג' טבת תקפו), לשאלת החכם הרבני המופלא, ידיד עליון, מו"ה יהודה, הוא כותב:

„על דבר פת ותבשיל הנעשים מקמח של מין קטניות הידוע הנקרא „קוקריץ" און „טירקשען ווייץ", אשר ממש עיקר אכילת אדם מאותו מין על דרך הנזכר לעיל. ואיבעי' לי' למעלתו, אם נברך עליו שנ"ב (=שהכל נהי־ה בדברו) או בפה"א (= בורא פרי האדמה)".

השואל סבור, **„דאין מברכים עליו בורא מיני מזונות, אף על גב דמיון זיין טובא ורגילים לקבוע סעודה עליו, בעירו ובמקומו".**

בתשובתו מציין הבעל חתם סופר, כי בורא פרי האדמה אי אפשר לברך עליהם, היות ועיקר נטעתם אינם לאכילת אדם, **„דלאו אדעתא דהכי נטעו, אלא לעופות, ופיטום אוזות לאוכלן כמות שהן. ועל דרך הדוחק שבני אדם אוכלין אותם. ואף על גב שאינם נאכלים לאדם אלא ניטחנים וכתושים, מכל מקום אין זה עיקר פריין, ואין לברך אלא שהכל".**

ברם, ה„חתם סופר" מסופק, אם הוא מין קטניות, ואז ברכתו שהכל, או מין אורז וברכתו „מזונות" ומציין: **„אך כל זה אם הוא פשוט שהוא מין קטניות ממש, אך אני מסופק בדבר הרבה . . . ויען כי אין בידינו דבר ברור, ואין דעתינו מכרעת אפילו כדעת הנמלה, לא יאכלנו אלא בתוך הסעודה, לא אותו ה„טירקשי ווייץ" ולא ה„טיטרקי", עד יבוא מי שדעתו רחבה מדעתינו ויעמד הדבר על בוריו".**

שאלה זו העסיקה את בעלי הלכה במאראמאראָש. אביא כמה דוגמאות: —

הרב נחמן כהנא זצ"ל, (נפטר ט' תמוז תרס"ד) אב"ד דספינקא, בספרו „ארחות חיים" על שלחן ערוך או"ח (עם הגהות הבעל מהרש"ם מברעזאן), עמוד פה, מצביע על שפע מקורות, ולדברי החתם סופר דלעיל, ומביא את דעתו של הגאון הקדוש רבי יצחק אייזיק מקאמארנא זצ"ל„ בספרו „אוצר החיים" סוף פרשת וילך: **„דבמקום שזורעין אותן אדעתא דהכי, לעשות ממנו לחם ותבשיל, ובעת היוקר שמביאין ממנו למדינות אחרות לעשות ממנו פת ותבשיל, בכל אלו מברכין בורא פרי האדמה".**

הגאון ר' שלמה יהודה טאבאק זצ"ל, (תקצ"ב — תרס"ח), דיין דסיגעט, בספרו „ערך שי", או"ח, עמ' מה, כותב: **„ויש לעיין בתבשיל של „טענגערי־מעל" (=קמח תירס), שקורין „טקאנע" (מאמליגע), דבמדינה זאת דרך אכילתן בכך, ומצדד שיש לברך עליו „האדמה".**

הרב החסיד ישראל חיים פרידמאן זצ"ל (תרי"ט — תרפ"ב), אבד"ק ראחוב, מביא בספרו לקוטי מהרי"ח חלק א' עמוד קכז, את המקורות דלעיל, ומסכם: **„אך כבר נהגו העולם לאכלן שלא בתוך הסעודה (= לא כמסקנת החתם סופר), ומברכים עליהם שהכל"**

היו משפחות שעירבו קמח חיטים וקמח תירס ולשו עיסה לפת. אַז התעוררה בעייה חדשה: **האם חייבים להפריש חלה מעיסה זו?** ר' מאיר גוטמאן מסיגעט, פנה בשאלה זו אל רבי משה שיק, רבה של חוסט, והוא דן בה בספרו שו"ת מהר"ם שיק, חלק יו"ד סימן שכו וכותב: —

„מכתבו קבלתי. ואם אמנם שאין אני מכיר אותו ואין אני יודע לתארו, ואין דרכי להשיב להאיש שאין אני מכיר אותו, ובפרט שבקהלתו רב לכם, הרב הגאון הגדול המפורסם מו"ה יקותיאל יהודא טייטלבוים ויוכל לשאול ממנו, אפילו הכי כיון שממכתבו נראה שיש בזה לאפרושי מאיסורא, על כן אני כותב לו תשובה, על דבר העושה עיסה מחיטים מעורב בתוכו גם קמח שנקרא „טענגערי מעהל" (= קמח תירס), אם חייב בחלה או לא וכו' ".

השואל מציין לדברי השלחן ערוך, יו"ד, סימן שכד, שפסק: **„העושה עיסה מחיטים ומהאורז, אם יש טעם דגן חייבת בחלה, אף על פי שרובה אורז, ואם לאו פטורה".** ובטורי־זהב שם מביא את דברי מרן הבית יוסף בשם הרשב"א: **„דוקא באורז אמרו כן, לפי שנגררים אחרי החטין, אבל שאר המינים לא".** והשואל מסופק בנידון דידן מה הדין, כי קמח תירס אין נגרר, לכאורה, אחרי החיטים.

הבעל מהר"ם שיק מביא, כדרכו בקודש, את דברי רבו החתם סופר דלעיל שכתב, דקמח תירס ספק מין אורז הוא. נמצא, כי גם פה שייך הטעם: **שנגרר אחרי החיטים.** ומסכם לדינא: **„ואם כן כל שנותן ממנו ומערבו עם קמח חיטים, בודאי חייב בחלה כל זמן שיש בו טעם דגן, דהיינו אחד בשישים, וצריכין להפריש ממנו חלה עכ"פ (= על כל פנים) בלא ברכה".**

אכן, יהודים עניים במאראמאראַש דאגו כיצד להשקיט את רעב משפחותיהן בפת ותבשילים משונים, ואילו בעלי הלכה, שלמדו תורה

מתוך הדחק, עמלו ודשו בסוגיא: **כיצד מברכים עליהם?...**

מסופר: פעם ביקר יהודי מגליל העליון (= אויבער־לאַנד) בישוב אחד במחוז לרגל מסחרו. בית־מלון ללון ומסעדה לאכול לא היו בכפר, ואחד מן התושבים הזמין את האורח להתאכסן בביתו. שוחחו על דא ועל הא, כמנהג גוברין יהודאין, עד שהגיע זמן סעודת ערבית. עקרת הבית ערכה את השולחן והגישה פת־תירס. בעל־הבית פנה באדיבות אל האורח והזמינו לשבת על יד השולחן. ברם, האורח שאל: **איפה מים לנטילת ידיים...?** על לחם זה — ענהו המארח — אין צורך בנטילת ידיים. התיישב האורח על מקומו וסבור, כי עליו לברך **מזונות...** אולם בעל־הבית העיר לו: שהכל... וכך ישבו וסעדו את ליבם בפת־תירס, חתיכת גבינה וכוס חלב עד שהגיעו לברכה אחרונה. כעת כבר שתק האורח וחיכה לפסק דינו של בעל־אכסניה, והלה התחיל בקול: **בורא נפשות...**

אחרי הסעודה המשיכו ושוחחו, על מצב היהודים בגליל העליון ובגליל התחתון, והגיע זמן שינת ערבית. בעלת־הבית עשתה כמיטב יכולתה והכינה מקום לשינה בשביל האורח הנכבד על... הרצפה. היה זה מטה משונה בעיני האורח ובחיוך על שפתיו העיר: משנה שלימה וחדשה למדתי הערב. נוכחתי לדעת, כי אפשר לאכול לחם בלי נטילת ידיים, לברך עליו „שהכל", ואין חיוב בברכת המזון. שמא — המשיך — פטור אנכי גם מ„**קריאת שמע**", כאשר ארד לישון על הרצפה...

מתי אכלו בשר

רוב המשפחות לא טעמו טעם בשר בימי החול. ברם, אפילו העניים ביותר עשו מאמץ לקנות בשר ודגים לכבוד שבת. במאראמאראַש אמרו: כאשר אדם הולך באמצע השבוע אל השוחט ובידו עוף לשחוט, הרי אין זה דבר פשוט ושתי סיבות לכך: חולה או יולדת בבית והרופא פקד עליהם לאכול מרק־עוף וחתיכת בשר. או שמא העוף עצמו חולה מסוכן ועל בעל העוף להיות זריז ולשחטו כהלכה, טרם יצא נפשו ויתנבל...

למרבה הצער, הרבה אמת היה בסיפור מבדח זה. רבי שלמה יהודא טאבאק, דיין דסיגעט, רמז על כך בספרו שו"ת „תשורת שי" סימן רסג, שנשאל: **כפר אחד, מכמה שנים מחמת שהיו מתי מעט, כשהוצרכו לבשר קראו לאיזה שוחט מישובים הסמוכים. לפעמים קראו שוחט מישוב זה, ולפעמים מן ישוב אחר. וכעת נתוסף באותו כפר (= נתוספו האנשים) וגם מחזיקין מקולין ליתן בשר להשרים. ורוצים ליקח שו"ב (= שוחט**

ובודק) שידור אצלם, כי הרבה פעמים נצרכים לבשר מיד ואין השו"ב מהישובים נמצאים בביתם, ומוכרחים לנחור בהמות ליתן להשרים. וגם כשנצרכים לבשר כשר ליולדת וחולה, רחמנא ליצלן, קשה להמתין עד שילכו ויבואו השו"ב מהישובים הסמוכים. ואותם השו"ב (= השוחטים הקודמים) מעכבים וטוענים, שיש להם חזקה באותו כפר". והוא השיב: **„לפי עניות דעתי הדבר פשוט שיכולים בני הכפר לזקח להם שו"ב שידור אצלם".** וטענת חזקה ליכא בזה, כי כל זמן שלא היו בני הכפר יכולים להחזיק שוחט בעצמם, היו מוכרחים לשחוט אצל השוחטים מהישובים הסמוכים, אולם כעת שנתרבו התושבים ויש בכוחם למנות שוחט בכפרם רשאים לעשות כן, וראיה מהרמ"א בחושן משפט סימן קמט, סעיף לא, שפסק: **„יחיד שהיה לו ספר תורה והחזיק שהציבור קורא בס"ת שלו, אם היה לציבור ס"ת אחר, כשקראו בשלו, מקרי חזקה ואסורים לשנות, ואם לא היה להם ס"ת אחר, לא מקרי חזקה".** מבואר, כי לא שייך טענת חזקה בזמן שיש סיבה מדוע קרא הציבור בספר תורה של היחיד, כי לא היה לציבור ספר אחר, אולם עכשיו שיש להם ספר מותר לציבור לשנות ולקרוא בספר שלהם. והוא הדין בנידון דידן. אמנם, אנשי הכפר קראו להשוחטים מהישובים הסמוכים, בזמן שלא היה להם שוחט בכפרם הם, אבל עכשיו שיש ביכולתם לקבל להם שוחט שיקבע דירתו בישובם, אין השוחטים הקודמים יכולים לטעון טענת חזקה.

מאכל עממי מפורסם

במחוז היה מאכל עממי מפורסם: פתיתים עם קטניות. ובאידית: **„טשיפקעליך מיט באנדליך".** המאכל היה מין תערובות: כמות גדולה של קטניות, מעשה קדרה העשוי מקמח כעין פתיתים, ורוטב. וכך היה מבשלים אותו. תחילה בישלו את הקטניות במים, כמה שעות, בכדי לרכך אותן. אחרי כן הכניסו את הפתיתים בקדרה, ולבסוף תיבלו אותן עם קצת קמח, שומן ובצלים, בכדי לתת טעם לרוטב. גם הקטניות וגם הפתיתים נשארו עומדות בפני עצמן.

תבשיל זה היה יכול לקיים טרי ימים מספר, ומשום כך בישלוהו בכמות גדולה, וכל דכפין סעד את לבו בו. העלהו על שולחן עניים ועל שולחן עשירים. ברם, בבית העשירים לא היה התבשיל הזה המאכל העיקרי לסעודה והוסיפו עליו לחם ותבשיל אחר. אולם בבית העניים

— למרבה הצער — היה זה המאכל העיקרי והיחידי... העשירים ברכו „המוציא" על הפת ופטרו בברכה זו את כל הארוחה, אבל אצל העניים התעוררה בעייה... **כיצד מברכים על „טשיפקעליך מיט באנדליך"?**

רבי אליעזר דוד גרינוואַלד, אב"ד דק"ק אויבער־וויטשא (תרע"ב־תרפ"א), מביא בספרו „קרן לדוד" ח' או"ח סימן נד: **„נשאלתי כמה פעמים איך להתנהג כשאוכלין תבשיל שקורין „טשיפקליך עם באנדלעך", דיש בו ג' מינים. דהיינו, מעשה קדרה העשוי מקמח, שברכתו בורא מיני מזונות, והקטניות, בורא פרי האדמה, והרוטב, שהכל, אם יש לברך על כל אחד ואחד בפני עצמו, או סגי בברכה אחת, כדין עיקר וטפל".**

רבי אליעזר דוד גרינוואַלד

הוא מבאר את הבעייה לכל אגפיה וכותב: אם לדון פה לפי הכלל **„עיקר וטפל מברך על העיקר ופוטר את הטפל"** (ברכות מד), הרי הקטניות הן, לכאורה, **העיקר** והלבביות (= הפתיתים) הן **מיעוט וטפל** לגבם, ויש לברך על הקטניות „האדמה" ומפטרים בזה את הלביבות. ברם, זה אינו, כי הרי הטפל פה הוא קמח **מחמשת המינים** ולגבם כבר נפסקה הלכה, כי אפילו כשהם מיעוט אינם נחשבים כטפל, ואין העיקר פוטר אותם ויש לברך עליהם „מזונות". זאת ועוד: מסתימת דברי הפוסקים משמע, כי אם המיעוט הוא **מחמשת המינים,** מברכים עליו „מזונות" ומפטרים בברכה זו גם את המין השני, **שהוא הרוב,** אפילו

כשהוא עומד בפני עצמו. משמע, לכאורה, כי בנידון דידן מספיק לברך „מזונות" על הפתיתים ומפטרים בזה את הקטניות והרוטב.

ברם, הוא מפקפק על האמור לעיל, כי בתבשיל זה הקטניות הם הרוב ומהווים למעשה ,עם הרוטב, את **עיקר המאכל,** והמין ז׳ העשוי מקמח הוא מיעוטא דמיעוטא, ויש לברך לכאורה, על שניהם: **על הקטניות ועל המין ז׳.** ומסכם: **„על כן נראה להורות בנידון דידן, ליקח מקודם מעט קטניות לבד ולברך עליהן בורא פרי האדמה, ואחר כך לברך בורא מיני מזונות על הלביבות, ובזה מוציא את עצמו מידי ספק, אם לא שהמין דגן הוא הרבה, באופן שאין הקטניות עיקר האכילה, אלא שניהם, דאז אין צריך לברך אלא על מין דגן"...**

אכן, התבשיל המשונה הזה שימש מזון רוחני לבעלי הלכה, אולם לא היה בטעמו ובאיכותו להשקיט את הרעב של העניים...

וכשם שהסתפקו במיעוט בימות החול, כך דאגו להרבות במאכלים לכבוד שבת: אפו „חלות" מקמח סולת, קנו בשר ודגים וקצת יין לקידוש היום, נשים זריזות טמנו חמין (= טשאלאנט) בתנור ועשו כל מיני תבשילים מירקות ופירות. וכאשר הדליקו את נרות שבת, הרגישו את קדושת שבת מלכתא בכל פנה שבבית. ה„מנורות" היו פשוטות והנשים הדליקו מספר רב של נרות. גם המנורות וגם הנרות שימשו דיון לנושאים בהלכה.

הגאון רבי משה גרינוואַלד (תרי״ג — תר״ע), אב״ד דחוסט, דן בספרו שו״ת „ערוגת הבשם" חלק או״ח סימן ק״ע, בשאלה שפנה אליו הרבני מו״ה אברהם גראהל, מישוב טארן, וכותב: **„מה ששאל בעובדא דהוי באחד שלקח פרי אדמה (= תפוח אדמה) ועשה בו נקב, כדי להעמיד בו נר להזכרת נשמות, וצווחו עליו אנשי בית־הכנסת שהוא חילול יום־טוב. ומעלתו דימה שאין בו שום איסור, לפי מה דאיתא במגן אברהם סי׳ תצ״ח ס״ק ל״ב, דבקמח ופירות ליכא משום גומא. ידע מע״כ (= מעלת כבודו) דשפיר צווחו האנשים, דבודאי יש בו חילול יום טוב"... הבעל „ערוגת הבשם" מבאר דברי הפוסקים בנידון ומסכם: „בעושה גומא בפרי עצמו וכוונתו לתקן בית קיבל לנר, דלאו משום תולדה דחורש קמחייבינן לי׳, אלא משום תולדה דבונה, וזה שייך גם באוכלין".**

אכן, על פסק דין זה התפלא הרב ר׳ ישראל חיים סאמעט ואת הערותיו הציע לפני תלמידו של הבעל ערוגת הבשם, הגאון רבי חיים מרדכי יעקב גוטליעב, שמיישב דברי רבו (ראה שו״ת יגל יעקב, או״ח

סי׳ מ״ט — ן), וכותב: **„מה שכתב מעכ״ת, שאין דרך לעשות בית נר בתפוחי אדמה. הנה תשובת הערוה״ב ז״ל היה ל„מאראמאריש״, ובכל מקומות שהייתי בשם (= היה יליד המחוז), בעיני ראיתי, אשר זה דרכן של רוב האנשים העניים, וגם הבעלי בתים כשאין מספיק להם די כלים לנרות לוקחין תפוחי אדמה, ובפרט לצורך שבת ויום טוב עכ״פ בדרך ארעי״.**

כאמור, נהגו להרבות במספר הנרות, אולם היו זמנים שקשה היה לקיים מנהג זה, ואז התעוררה שאלה: האם מותר לשנות את המנהג בשעת הדחק...?

הרבני מו״ה יצחק איינהאָרן, פנה בשאלה זו אל הגאון רבי חיים צבי טייטלבוים (תרמ״א — תרפ״ו), אב״ד דסיגעט, והוא מבארה בספרו שו״ת „עצי חיים״, חלק או״ח סימן כ״ב וכותב: **„על דבר אשר שאל,** באשה שהיתה רגילה להדליק כ״ו נרות לשבת, ומחמת דוחקה, כי אין ידה משגת, הדליקה נרות קצרות. ונפשה בשאלתה, יען אשר בבואה לפני השלחן לאכול כבר כלו (= הנרות) מפני קטנותן, אי רשאי לגרוע ממנין הנרות ולהדליק תמורתן נרות ארוכות, אשר ישוו במשקלם כהנרות אשר דלקה עד עתה״.

הבעל „עצי חיים״ מפלפל בנידון ומביא השוואות מפתיעות ומברי־קות מש״ס ופוסקים, כי, לכאורה, בכל מקום, שניים חשובים מאחד (רש״י במשנה מנחות ק״ח), אולם להלכה מסיק: **„דעדיף נרות גדולים והם מעט במנין, מאלו הי׳ הרבה נרות וישב בחושך בשעת הסעודה, ואפילו אם יהי׳ נר אחד דולק, מכל מקום יש הנאה יותר ועונג שבת, באם יהי׳ אורה הרבה, כמבואר במגן אברהם סימן רס״ג סעיף ח׳, דכל מה דמתוסף אורה יש בהם שלום בית ושמחה יתירה להנאת אורה בכל זויות וזויות״, עיין שם באורך.**

בחורי הישיבות ותומכיהם

אמנם כן, אנשי מאראמאראָש נטלו חלק הארי מעשרה קבים דלות שירדה לעולם, אולם לא היו להם טענות כלפי שמיים והיו שמחים בחלקם. את צעירי הצאן שלחו ל„חדר״ ואת הגדולים ל„ישיבות״, בהן למדו רק גמרא ותוספות, מפרשים ופוסקים, ולא עלה על הדעת ללמוד חכמה אחרת. פני ההורים צהלו משמחה כאשר בניהם חזרו מהישיבות לפסח ולימים נוראים, ומהם שידעו עשרות דפים גמרא וכמה סוגיות בש״ס... בעל פה.

בחורי הישיבות גלו למקום תורה ואכלו „ימים" אצל בעלי בתים, שלרובם פרנסתם בדוחק, אולם עשו מאמץ להיות נמנים בין תומכי דאורייתא. גם הורים עניים שלחו חבילות מזון לבניהם בנכר, בכדי למלא את החסר...

ועלי לציין, כי בהונגריה הגדולה, בסלובקי־ה ובמאראמאראַש נתקיים: **קנאת סופרים תרבה חכמה.** שאיפת כל רב היתה, להיות תופס ישיבה ולהפיץ דעת תורה וחכמה. משום כך נתרבו וגדלו הישיבות. במאראמאראַש גופא היו ישיבות בעלי שם, בהן למדו בחורים מחוץ לגבולות המחוז וגם ממרחקים באו.

הרב יקותיאל יהודה גרינוואַלד (נולד בסיגט תר״ן ונפטר בקלומבוס אַהייאַ שבאמריקה ביום י״ח בניסן תשט״ו), סופר וחוקר תולדות היהודים בהונגריה, מספר בספרו „מצבת קודש" (ניו יורק, תשי״ב), עמוד 39: „בשנת תרי״ח היו רק שתי ישיבות בכל המחוז. אחת בעיר חוסט בהנהלתו של הגאון רבי שמעלקא קליין, אב״ד דחוסט (בשנים תרי״ב־תרכ״א), הבעל „צרור החיים", וישיבה קטנה מעשרים בחורים בעיר סיגט, מיסודו של הגאון רבי יהודה מודרן (נולד בפרעסבורג ח׳ סיון תק״פ ונפטר בסיגט בש״ק פ׳ נח, ד׳ מרחשון תרנ״ד), תלמיד מובהק למרן ה„חתם סופר" והגאון רבי מאיר א״ש, אב״ד דאונגוואַר".

ברם, עם בואו של הגאון רבי משה שיק, הבעל מהר״ם שיק, לכהן כרבה של חוסט, בשנת תרכ״א, נתוספו ספסלי בית המדרש ובחורים מגליל העליון באו ללמוד בישיבתו. וכאשר נתקבל לרבה של סיגט, רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים, בשנת תרי״ח, יסד אף הוא ישיבה בעירו ותלמידים מרחוק ומקרוב באו לשמוע את לקחו. קהילות חוסט וסיגט ומנהיגיהם היו מן הראשונים שיסדו ישיבות במחוז.

בהקדמה לספר שו״ת „אבני צדק" (לעמבערג תרמ״ה), מאת הגאון רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים זצ״ל, כותב נכד המחבר: **„ואלו פינו מלא שירה אין במו פינו למלל את גבורתו, להשמיע תהלתו, רחמנותו והשגחתו, על כל בחור קטן וגדול מבני ישיבתו. מבואו ועד צאתו, שם מעיינו בו להחזיקו ולהחיותו, להשלים מחסורו די פרנסתו, עדי הדריכו מנוחה להמציא לו עזרתו. מאהבת אב לבנים נפלאת למו אהבתו. בחכמה וענוה יתירה הורם דרך התורה ואורח ישרה, לבלתי לכת אחרי הבחורים דורשי חכמה זרה. נסעו ממתקה ויחנו במרה. ובכן גדלו והצליחו וכעל מים פארות שלחו, ומגדיים נעשו תיישים כולם אהובים כלם ברורים,**

במלחמתה של תורה גבורים. כל רואיהם יכירום כי המה זרע ברך ותמימי דרך. נטע נעמן נטע בלבותם, מים רבים לא יכלו לכבותם, עד עת זקנה ושיבתם. וככוכבים במסלותם, יצהירו בכל מקומות מושבותם". אכן, כאלו היו תלמידיו של הרב מסיגט, זי"ע.

על מסירת נפשם של אנשי חוסט להחזקת הישיבה אצטט שורות קצרות, שכתב הגאון רבי אברהם יוסף גרינוואַלד, אב"ד דחוסט־אונוואַר, בהקדמתו לספר שו"ת „ערוגת הבשם", או"ח, לאביו הגאון רבי משה גרינוואַלד זצ"ל. וכך ציין. —

„ואני טרם אכלה לדבר... לא אוכל מלדרוש בכבוד אכסניא של תורה, ה"ה הבעלי בתים היקרים, נגידים וקצינים, יראים ושלמים, תלמידי חכמים ונבונים, אהובים וחביבים, אנשי מעשה וחסידים דק"ק חוסט, אשר אני שוכן בתוכם... זה כמה דורות אשר משמים קא זכי להו לקהלא קדישא הדין להיות אכסניא לתורה. ועוד מימי קדם, בעת אשר זרח שמשו של משה רבינו, מאור הגולה, בעל מהר"ם שיק זלה"ה, יצא טבעם בעולם לשם תפארת ולתהלה כי תורה מאתם תצא. ואחרי כן, בהלו נרו של אבא מארי זצלה"ה על ראשם, לא פסקו מעל שולחנם בחורי חמד, מופלגי תורה, אשר החזיקו אותם, כל אחד לפי נדבת לבו, וארוחת תמיד ניתן להם. וגם את אבא מארי זצ"ל החזיקו בכבוד, יותר מכפי יכלתם, כל ימי חייו, וגם במותו לא נפרדו, כי בחרו בי הצעיר... ובעזרת השי"ת התורה מחזרת על אכסניא שלה".

רבי אברהם יוסף (תרל"ח — תרפ"ח), מילא מקום אביו וניהל את הישיבה בחוסט עד שנתקבל כאב"ד דק"ק אונגוואַר. אנשי חוסט בחרו במקומו את רבי יוסף צבי דושינסקיא (בשנת תרפ"א), כאב"ד וריש מתיבתא, והלה הוסיף נדבכים להבנין הרוחני הזה. תלמידים שהיו דבקים בו עוד משנות שבתו בגאלאנטא, שבגליל־העליון, באו עכשיו לחוסט לשאוב מזיו תורתו וצדקתו. הרב דושינסקיא עלה לירושלים עיר הקודש וכיהן שם כרבה של העדה החרדית עד יום הסתלקותו, ערב סוכות, תש"ט, אַז מינו אנשי חוסט את הרב הגאון רבי יהושע גרינוואַלד, בן רבי אברהם יוסף ונכד לבעל „ערוגת הבשם", כאב"ד. הוא המשיך בדרכי אבותיו הגאונים וניהל את הישיבה במסירות. זכיתי לשבת על ספסלי בית מדרשו, כשלש שנים, ועד היום הזה עומדת לפני דמות זיו דיוקנו של אותו גאון וחכם, בעל מסביר נפלא ופה מפיק מרגליות, כיצד הוא עומד על הבימה באימה וביראה ומרביץ תורה לתלמידיו

שבלעו בצמא את דבריו, שהיו ערבים ונעימים לאוזן השומעים, מעין ,,זמירות היו לי חוקיך". פעמיים ביום הרביץ ,,שיעור" לתלמידיו בהסברה.

איש הלכה ואיש אמת היה, שחתר לאמיתה של תורה בלימודה ובקיום מצוותיה באמת ובלב שלם ושאף לנטוע את המידות הללו בלב תלמידיו. אהב והתעניין במצבו של כל תלמיד וביקשם ללמוד בהתמדה, להקפיד על הליכותיהם, בכדי שהבריות יאמרו, צאו וראו: **אלו הם לומדי הלכות והליכות...** היה עסוק בעניני הקהילה, אולם בעיות הישיבה עמדו בראש דאגותיו. מלא חן וחכמה היה וכבש את לבבות של ,,עמך" וראשי הקהילה גם יחד. ר' יהושע־לה קראו לו בלשון חיבה. למעלה מעשר שנים ניהל את הקהילה והישיבה בחוסט עד שהנאצים כבשו העיר.

ידידים מסורים לו. אזכיר אחד מהם: **הרה"ח ר' ברוך צבי זעלינגער,** ידיד אבא מארי, שהזמין אותי לסעוד על שולחנו בשבת. עמל קשה בבית־חרושת שלו לעשיית מי־סודה (סודא פאַבריק). הלך ל,,שולחן" הרב והתפלל בישיבה בשבתות לפני התיבה, בקול נעים חוצב להבות אש. היה איש אמיד ולקח לבנותיו חתנים למדנים מופלגים. חסיד וותיק לבית ויז'ניץ. זכורני: כאשר נפטר הסבא קדישא מויז'ניץ, נתן ,,פתקא" לבנו בכורו, האדמו"ר רבי מנדלי האגר מוויזשא, שהעיר לו: **צב"י** — ראשי תיבות של אבי הקדוש ואמו: **ישראל בן צפרה,** ובכן, זכות אבא ז"ל תגן עליו. **פלאי פלאים — טען ר' ברוך צבי — הרי בדיוק כך אמר לי אשתקד הסבא קדישא בכבודו ובעצמו...**

הרה"ח ר' ברוך צבי זלינגר הי"ד

רבי יהושע-לה — רבה האחרון דחוסט זצ"ל

מרן הרב מחוסט, משרידי השואה, עבר לארה״ב, ואת היסורים שעברו עליו ועל קהילתו כתובים בקונטרס ,,עין דמעה״, בראש ספריו שו״ת חסד יהושע, המעידים על גדלותו בתורה. נקטף בדמי ימיו בגיל ס״ה, ביום ו׳ אב תשכ״ט. הרה״ח ר׳ ברוך צבי ורעייתו שרה, וכמה מיו״ח נשרפו באושוויץ. בנו ר׳ בנציון טננבוים נ״י וגיסו ר׳ דניאל אדלר ז״ל הקימו בית־המדרש בחצר וויז׳ניץ בבני־ברק, לזכר הוריהם. סח לי בנו, ידידי ורעי בנציון, כי כאשר הפריד מהמשפחה לרדת למחתרת אצל נכרי אחד, נתן לו אביו את: הספה״ק נעם אלימלך, כסגולה להצלה. אכן, איש חסיד היה ר׳ ברוך צבי־הירש, הי״ד.

לפני השואה היו במאראמאראַש ישיבות במקומות אלו: חוסט, סיגט, אויבער־ווישא, דראגמערעשט, ראחוב, סלאטפינא, וולאווע, ווישק, בילקע ועוד. בני מאראמאראַש למדו גם בישיבות: מונקאַטש, (אצל בעל ,,מנחת אלעזר״ זצ״ל), סעליש (האדמו״ר מספינקא, בעל ,,חקל יצחק״, הי״ד), טשאפ, אונגוואַר, קאשוי, שבגליל התחתון, ונסעו למרחקים לגליל העליון: פרעסבורג, גאלאנטא, סערדעהעלי, נייטרא, טירנוי, טאפעלטשאן, קעזמארק ועוד.

תמונה מהישיבה לפני השואה, האדמו״ר הגאון אב״ד דחוסט, רבי יהושע גרינוואַלד זצ״ל ומספר תלמידים חשובים.

פרק רביעי

הכנסות הקהילות והחברות ובעיותיהן

הקהילות במרמאראַש הצליחו לשמור על מנהגים ותקנות שונות ופיתחו שיטה של אטונומיה פנימית בכל תחומי החיים, על אף היותן נתונות לשלטון זר. המקורות לשלם משכורת לכלי קודש, אב־בית־דין, דיין, שוחט וכו' היו: מסים שהטילו ראשי הקהילות על הקצבים ובעלי בתים לקופת הקהילה. קצב שרצה לשחוט גסות ודקות חייב היה להמציא ,,פתקא'' (= געבעלע־צעטעל) להשוחט, תמורתו שילם סכום הנקוב, **טרם** ששחט. בעל הבית שהחליט לשחוט עוף לכבוד שבת קנה, אצל הממונה של הקהילה, ,,פתקא'', ולכל אחד צבע ומחיר משלו... היו קהילות שהטילו מס על ,,שמרים'' לאפיית פת וחלות. הטילו ,,איסור'' לקנות שמרים בחנות, אלא רק אצל הממונה מטעם הקהילה. בשנים קדמוניות (= לפני מאה שנה) היו קהילות שעשו ,,תקנה'' שלא לקנות יין, יין שרף, ועוד משקאות לכבוד שבת וחגים וכו', רק מיהודי בעל בית מזיגה'' (= ווערץ־הויז), שהיה לו רשיון מטעם השלטון, (ראה להלן בפרק זה פרטי־כל אורגינאלי מקהילת דיבווע). אלו שעברו על ,,תקנות'' דלעיל היו פורצי גדר עם כל המסתעף מזה... היו מקומות שקיבלו אישור ל,,תקנות'' הקהילה מאת השלטון, ועל ידי כך היו להן תוקף חוקי... אסור היה להביא בשר מקהילה אחרת וקראו לבשר זה... שחיטה חוץ. המון קולמוסים ודיו נשתברו ונשפכו בנוגע להלכות אלו.

בתי הכנסת ובתי התפילה שבעיירות ובערים, שימשו כמבצרי היהודים התמימים, החסידים והפשוטים.

המקורות להחזקת בתי־כנסת היו: **מכירת עליות, נדרים ונדבות, מס־שנתי וכו'.** בשבת מכרו את ה,,עליות'' ולכל אחת מחיר משלה. על שלישי, שישי ומפטיר קפצו קונים, שהתחרו והעלו את המחיר. בשבת קודש אמנם קנו בתום לב ובכוונה כנה לשלם בהקדם. ברם דא עקא, כי עם יציאת השבת דאגת הפרנסה היתה בעכרם, ואנוסים היו לדחות את הפרעון ל,,כשירחיב''...

כאשר קרבו ימות החורף וקופת הקהל היתה ריקה, והצריכו לקנות עצים להסקת מקדש־מעט, תיקון בדק־הבית וכדומה, נאלצו ה,,גבאים'' לגבות את החובות. מה עשו? הזמינו להתיעצות את ראשי

הקהילה והוסכם להשתמש בנשק סודי. את החלטתם מסרו ל„שמש" והלה עלה על ה„בימה" לפני תפלת „מוסף", דפק על השולחן והכריז: **בפקודת הגבאים מתבקש כל בעל־חוב להשאיר את „טליתו" בבית־הכנסת בתור משכון לסילוק חובו לקהילה...**

עם תום התפלה עמדו הגבאים על יד הפתח ואספו את ה„טליתות". רובם השלימו עם ה„גזירה" בידעם את המצב הדחוק, אבל היו גם „מסרבים" שהתעטפו את עצמם בטליתותיהם וטענו: דבר אין להם לגבי עצם ההחלטה. אלא מאי, מקפידים הם על נקיון בגדיהם וחוששים שעל ידי תערובות המון „טליתות" ימצאו רבב על טליתם הם... הגבאים העלימו את עיניהם מן ה„פורשים" האלו, כי אילו היו מורידים את ה„טלית" מעל כתפיהם ביד חזקה, הרי סכנה של ריבות ותגרות ידיים רחפה על פניהם...

במוצאי שבת זירזו נשים צדקניות את בעליהן שילכו לפדות את הטלית. הגבאים לא עמדו בתוקף על דעתם. מי שהסביר, כי אין בידו לשלם עכשיו את כל הסכום והבטיח לסלק את חובו במשך הזמן, החזירו לו את המשכון היקר. אולם ה„פורשים" מן הציבור היוו בעייה וסיכנו את שלומו. תקנת הקהילה היתה: מי שאינו משתתף בהוצאות הקהילה, כפי יכולתו, לא ימכרו לו „עלייה". בהגיע יום־הזכרון (= יאַרצייט), של אבותיו וקרוביו, קשה היה ל„פורש" זה לעמוד בתקנה חמורה זו. הייתכן שבשבת שלפני יום־הזכרון לא יעלה „מפטיר"...? מאליו מובן, כי כאשר בעייה זו עמדה על הפרק נחלקו הדעות אלו מחייבים את התקנה וטוענים: **יקוב הדין את ההר.** ולעומתם מטעימים, כי יש להתנהג **לפנים משורת הדין.**

זכורני: בעיירה אחת דנו ודשו בסוגיא זו עד שפרצה מלחמת אחים. במקרה עברו „שוטרים" על יד בית־הכנסת ובשמעם את צעקת הנשים והילדים, נכנסו לקודש פנימה ובעזרתם שככה המלחמה. השוטרים לא הבינו מה בעצם התרחש פה וביקשו הסבר על המאורע, בכדי לרשום „פרטי־כל"... הנוגעים בדבר אמנם ניסו לגולל את הפרשה הסתומה, אולם אזנו של השוטר לא קלטה את עצם סיבת המריבה וטען: **אני מעונין לדעת מי הוא האשם בסיכסוך הזה? „האשם העיקרי"** — צעק יהודי פיקח — הוא **„המפטיר"...** אם כך הדבר, הכריז השוטר בתרועת נצחון: **עלינו לזרוק את האדון „מפטיר" בבית הסוהר לחודש ימים, ורק כך לא יהין לפרוע בעתיד את יום המנוחה...**

מכירת עליות לתורה

היו קהילות שמפני דרכי שלום לא מכרו את ה„עליות", אלא ה„גבאים" כיבדו כל אחד ב„עליה" המתאימה לו והעולים נדרו לבדק הבית. היו ישובים שמכרו את ה„עליות" פעם אחת בשנה. אחד קנה, שלישי, והשני, רביעי, והשלישי, מפטיר, לכל השנה וכו'. מובן מאליו, כי לאוו כל אחד היה מסוגל לעסק גדול כזה. העשירים קנו, והעניים היו תלוים בחסדם וחיכו ל„כיבודים" מצדם.

המשא ומתן עם „עליות" היווה חלק חשוב בחיי הציבור ולו גם ענף מגוון בספרי שאלות ותשובות מאת גדולי התורה במחוז. הנה דוגמה:

הרבני החסיד, ר' יששכר דוב שטאקהאמער, שו"ב (= שוחט ובודק) בישוב לערדינא, פנה בשאלה מעניינת אל רבי אליעזר דוד גרינוואַלד, אב"ד דק"ק אויבער־וויטשא (תרע"ב — תרפ"א) ובספרו „קרן לדוד", או"ח ס' כח, כתוב לאמור: **„לתשובת שאלתו אודות אשר נהגו בכמה מקומות שמוכרין עליות ב' וה' ושבתות של כל השנה בפעם אחת, ומכרו עליית „מפטיר" מכל השבתות בעד ב' מאות זהובים ועליית „רביעי" של ראש־חודש בעד עשרים זהובים, ואירע ראש־חודש בשבת, שקורין ל„מפטיר" פ' ובראשי חדשיכם, ושניהם רוצים לזכות בעלי' זו. בעל המפטיר טוען, שקנה „מפטיר" מכל השנה, ובעל רביעי טוען, שקנה קריאת ובראשי חדשיכם מכל השנה, ושואל הדין עם מי".**

השואל העיר, כי ה„מפטיר" שייך למי שקנה ראשון, כלומר: אם בעל ה„מפטיר" קנה ראשון, הרי התכוון לזכות גם את ה„מפטיר" בשבת שחל בו ראש־חודש, ואין הקונה השני יכול לקנות מה שהוא כבר זכה. והוא הדין להיפוך. והוא מביא ראיה ממשנה חולין, פב, א.: **„שנים שלקחו פרה ובנה, איזה שלקח ראשון ישחט ראשון. ואם קדם השני זכה".** ההסבר הוא: הואיל ובעל הפרה מכר את האם **היום** לאיש אחד, אסור לו למכור את הבן **באותו היום** לאיש אחר. ומשום כך מי שקנה ראשון זכה ומותר לו לשחוט. והוא הדין בנידון דידן, מי שקנה ראשון את ה„מפטיר", זכה ועולה לתורה.

ברם, הבעל „קרן לדוד" דוחה את דבריו ומסביר: **„דבאמת ליתא. דאפילו מכרו את עליית ראש־חודש קודם, נמי לא זכה הוא בעליית מפטיר, משום שאין שם רביעי עלי'. אל א„מפטיר".** כלומר: השם קובע את עצם הקנייה. וכולם קוראים ל„מפטיר", גם בשבת שחל בו ראש־חודש — „מפטיר ולא „רביעי". וראיה לכך מהסוגיה בבא קמא כז, א.: **„פתח**

בכד וסיים בחבית? אמר רב פפא, היינו כד היינו חבית. למאי נפקא מינה? למקח וממכר". ותמצית הסוגיה היא: אחד קנה מחבירו חבית והלה רוצה ליתן לו כד, שהיא קטנה מחבית. הדין עם מי? הדבר תלוי בלשון בני אדם. במקום שכולם קוראים לחבית, חבית, ולכד, כד, על המוכר ליתן לקונה חבית. ברם, במקום שיש מיעוט אנשים שאינם מקפידים וקוראים לחבית, כד, ולכד, חבית, יכול המוכר לטעון: אני שייך לה„מיעוט", והזכות בידו ליתן לו רק כד, משום: דאין הולכין בממון אחר הרוב"... ובנדון דידן ברור, כי כולם קוראים לעלית מפטיר, „מפטיר", גם בשבת שחל בו ר"ח, משום כך זכה בה זה שקנה מפטיר לכל השנה.

עליית כהן שימשה אף היא מקור לא אכזב לדברי ריבות. בקהילות רבות מכרו „כהן" לישראלים, בגלל המחיר הטוב ששילמו, למרות טענות הכהנים שאינם מוחלים על כבודם.

הרבני החכם, ר' אהרן ברענער ז"ל, למדן מופלג בעיירה דיבווע, הציע שאלה זו אל אבי זקני רבי יהודא יואל דייטש זצ"ל (תרכ"א — תרע"ט), וזו תמציתה בלשונו של אבי־זקני: **„מתוך רבות המון טרדות העמוסים עלי בימים הללו, חמסתי לי איזה רגעים לקיים הבטחתי לעיין בדין הנהוג במקומו, שמוכרין המצות בהכרזה וקורין ישראל ראשון, אף שיש כהנים ואינם מוחלים, אין משגיחין עליהם, רק המעלה בדמים לו קורין. אי יאית למעבד הכי או לאו. תשובה: טרם כל חל עלינו חובת ביאור אי הך דכהן קורא ראשון הוי דאורייתא, או דרבנן. והנה פשטא דש"ס בכל מקום משמע דהוא דאורייתא. אכן, התוספות ורא"ש חולין פרק ז' כתבו, דאינו רק אסמכתא".** (ראה ב„משנת בית אבא", עמוד 10), אבי זקני מביא המקורות ומפלפל בדברי ראשונים ואחרונים, עיין שם ותרווה עונג רב.

והנה עוד „שאלה" מסובכת בענין עליה לתורה שהציעו לפני רבי שלמה יהודה טאבקא זצ"ל (תקצ"ב — תרס"ח), דיינא דק"ק סיגט, והוא מבארה בספרו „תשורת שי", סימן קן. וזו תמציתא:

„בעל־בית אחד חירף את ראש־הקהל, ופסקו לו „טובי־הקהל" שלא יתנו לו עליה לתורה. ונולד לו בת, ומנהג מכבר לקרות אבי הבת לתורה והחזן יקרא שם הבת, אשר יצוהו האב. וצווח (= צעק) אבי הבת שיעמדו עמו לדין־תורה ויציית (= יקיים) דין תורה... ולא אבו שמוע, וקרא החזן מעצמו שם להבת. ובא השאלה, האם הקהל יש להם כוח על זה, ואם מהני שם שנקרא שלא על פי האב".

השאלה היא, איפוא, בשתיים: א) אם יפה כוחם של ,,טובי־הקהילה'' להוציא פסק־דין מעין זה כלפי חבר הקהילה. ב) למעשה הרי כבר קראו להבת הנולדה שם בישראל, אולם החזן עשה מה שעשה על דעת עצמו, והאב טוען כי ברצונו לקרוא לבתו שם אחר לגמרי...

הבעל ,,תשורת שי'' מזריע אור על בעייה זו ומעיר, כי אמנם כן, ל,,טובי־הקהילה'' יש כוח בית־דין, כמבואר בחושן משפט סימן ב, אולם כוחם יפה אך ורק לענינים שהציבור מינו אותם עליהם, ,,וטובי העיר'' שלנו לא המחום הציבור רק לפקח בצרכי ציבור, לא לשפוט בין אדם לחברו או לענוש, דעל זה יש בית־דין מורי־הוראה בפני עצמו, ועוד מבואר בשאלות ותשובות מהר''ם מינץ סימן סג: **,,הקהל שהחרימו למאן דצייית דינא, יכול לכופם להתיר לו נידויו, ואפילו אמר, באמירה בעלמא, צייתי דינא... כל שכן שלא להחרים לכתחלה ואפילו יחיד נגד רבים, עכ''ל''.**

ולענין אם כוחם יפה של אחרים לקרוא שם לילד, שלא בהסכמת ההורים, מציין המחבר: **,,ובסוף ספר גלגולים בליקוטים, בסוד חיבוט הקבר, מבואר, השם שקוראין לו אביו ואמו, הוא נחשב למעלה בכסא הכבוד וכן הוא (= הילד) גם כן נקרא למעלה, כי הדברים אינם במקרה כי הקדוש־ברוך־הוא מזמין אותו בפי אביו ואמו שיקראו לו שם זה. ולכן רבי מאיר ורבי יהודה היו בודקין בשמא''... ונמצא השם שקורין אותו אביו ואמו הוא השם של הנשמה הקדושה, עכ''ל''.**

הדיין מסיגעט מוסיף, כי אפשר שזה הוא טעם המנהג שקוראים להילד שם בישראל, **כשהאב עולה לתורה,** משום דהשכינה אצל התורה, כמו שכתב רוקח והובא בבית־יוסף או''ח סימן תרכא. ומסכם לדינא: **,,וכיון דהמנהג במקום זה ליתן עליה לאבי הבת לקרוא שם, אין לבטל המנהג, דאפילו במידי דלאו ממון, המנהג עיקר ואין לבטלו, כאשר הוכיח מהרי''ק בשורש ט. ואם כן מחויבים הקהל ליתן לו עליה שיקרא לה (= לבתו) שם חדש אשר יקבנו''.**

תקנות ובעיות החברות

בכל קהילה היו ,,חברות'' שונות: משניות, גמילת־חסדים, הכנסת־כלה, ביקור חולים, תלמוד־תורה וכו', ולכל אחת תקנות ובעיות משלה. נכבדי הקהילה כיהנו ,,גבאים'' לחברות ודאגו שהענינים יתנהלו כשורה. הממונים על חברת ,,תלמוד־תורה'' דאגו כי בני עניים ילכו ל,,חדר''

והמשכורת בשביל ה„מלמד" שילמה החברה. ואילו ה„גבאים" של חברת „משניות" אירגנו „שִׁיעור" קבוע בלימוד ששה סדרי משנה ופעם בשנה ערכו „סיום" במעמד אנשי החברה, מרא דאתרא, וראשי הקהילה. ביום־הזכרון (=יאַר־צייט) של חבר שנפטר למדו משניות לעילוי נשמתו. עֶרב יום־הזכרון, בשעת תפילת מנחה, מסרו ה„גבאים" לאנשי החברה „פתקא", בו היה רשום שם הנפטר וה„אות" שעליו ללמוד.

הרבני ר' יעקב פאללאק, גבאי דחברה משניות דק"ק ריסקאווע, העלה בעייה הלכתית בקשר ל„פתקאות" דלעיל והיא: **כאשר יום־הזכרון חל במוצאי שבת קודש, הכינו את ה„פתקאות" בערב שבת. והשאלה היא, איפוא, אם מותר לחלק אותן בשעת תפלת מנחה בשבת, שאז כל אחד מצוי בבית־הכנסת, וגם יוכלו ללמוד תיכף בערב הפרק שהוטל עליהם. שמא יש לחשוש לאיסור „הכנה" משבת לחול...?**

את חששו הציע לפני רבי חיים מרדכי יעקב גאַטליעב זצ"ל, יליד המחוז, ששימש בהוראה בעיירות: מיידאן, בארשא, אויבער־ווישא, ריזאוואליא, ובאחרית שנות חייו כיהן כאב"ד דקהל ספרדים במיש־קאלטץ, והוא דן בזה בספרו „יגל יעקב" חלק או"ח סימן מו.

השואל רצה לדמות את הנידון לדינו של ה„שערי תשובה" הלכות מגילה סימן תרצג, סק"ב, שמבאר: בפורים שחל במוצאי שבת, אם מותר לטלטל את ה„מגילה" לבית־הכנסת בשבת מבעוד יום, ומביא מחלוקת הפוסקים ומסכם: **שאסור להביאה משום הכנה משבת לחול. ויש להחמיר שלא להביאה על ידי קטן, אלא ימתין עד שתחשך, או יביאנה בצנעה, מבעוד יום, לבית־הכנסת, ומעיין ב„מגילה" קצת דרך לימוד, דאז לא מחזי כל כך כהכנה. השואל ציין גם ל„מגן אברהם" הלכות סוכה סימן תרסז, סק"ז שהעלה שאסור להכין יין ביום ראשון של יום טוב לחבירו, ואסור לחפש הספר־תורה (= לגולל למקום הקריאה) משבת ליום טוב, משום הכנה.**

ברם, הבעל „יגל יעקב" דוחה את דבריו בציינו: אין הנידון דומה לדין „הכנות" המגילה, יין מיום טוב לחבירו ולגולל הספר תורה משבת ליום טוב. נימוקו: **איסור „הכנה" שייך אם הוא משתמש באותו הדבר גופא שהכין מבעוד יום. והנה במגילה ובספר תורה, הרי הוא קורא מתוך אותה המגילה והספר שהכין בשבת, והוא הדין ביין. מה שאינו כן בנידון ה„פתקאות", כי הרי „אינו קורא כלל מתוך הפתקא, והפתקא היא רק רשימה לידע את ה„אות" אשר ילמדו, וזה יכול לדעת תיכף בראותו את**

הפתקא בשבת, ואין לו צורך כלל עוד להפתקא, לאחר שראה מה כתוב בה וכו' ". עיין שם באורך.

במקרה והנפטר לא זכה להקים בית בישראל, או לא השאיר בן שיתפלל לפני התיבה ויאמר „קדיש" לעילוי נשמתו, דאגו שאחד, ראוי והגון לכך, יקבל עליו את התפקיד הזה, בחנם או בשכר.

אפיינית שאלה אחת של... דיני ממונות שנתעוררה במקרה מעין זה. בעיירה פעטרעווא נפטר ר' ישראל פערל ע"ה ולא השאיר אחריו בן. אשתו האלמנה פנתה אל השוחט בבקשה, כי הוא יתפלל ויאמר קדיש לטובת נשמת בעלה המנוח, והיא תשלם לו במיטב כספה. השוחט ר' משה זאב נענה לבקשתה והתחיל למלא את תפקידו כדבעי. פתאום נודע לו שאביו מת ועליו, איפוא, להתפלל ולומר קדיש לעילוי נשמת אביו...

השוחט הציע את הנידון לפני הגאון רבי אליעזר דוד גרינוואַלד, והוא מבארו בספרו „קרן לדוד" חלק או"ח סימן לב: **„על דבר אשר שאל ממני אודות מה שהתחייב עצמו להתפלל בכל יום לפני התיבה ולומר קדיש עבור נשמת המנוח, מ' ישראל פערל ע"ה, וקיבל כבר שכרו מאשתו האלמנה. וכעת נודע לו שאביו ז"ל הלך לעולמו ושבק חיים לכל בני ישראל, ומוכרח להתפלל ולומר קדיש עבורו, אם צריך להחזיר להאשה הנ"ל מה שקיבל, לפי שאינו יכול לקיים התחייבותו, מצד שמוכרח להתפלל ולומר קדיש עבור נשמת אביו ז"ל".**

הבעל „קרן לדוד" מביא השוואות מש"ס ופוסקים ומנתח את עצם השאלה: בנוגע ללימוד משניות ואמירת קדיש, הרי אפשר ללמוד לטובת שני הנפטרים כי יכול להוסיף פרק אחד וקדיש עבור בעלה, אולם בנוגע לתפלה אי אפשר להתפלל פעמיים... והוא מדמה את הנידון להא דפסק בחושן־משפט סימן שב, ס"ב: **„במשכיר בית לחבירו ואחר שהשכירו לזה מכרו לעכו"ם, או אנס, שהפקיע שכירות הראשון, הרי זה חייב להשכיר לו בית אחר כמוהו, וכן כל כיוצא בזה".** ומסכם: דלא מועיל להתפלל בשביל שני נפטרים תפלה אחת, ובנידון דידן הוא חייב, **„מטעם מנהג אשר כבר קבלו עליהם כל ישראל, לכבד בזה אבותיהם להתפלל לפני התיבה ולומר קדיש"...** ופסק, כי אם האלמנה רצונה לחזור בה, מחויב השוחט להעמיד לה אחר שיתפלל ויאמר קדיש לטובת נשמת בעלה.

מובן מאליו, כי הוצאות" של החברות עלו תמיד על ה„הכנסות" ועל הממונים לדאוג כיצד לסלק את החובות... אולם הם נשאו את עול הציבור באהבה, בידעם כי הם עוסקים בענינים חשובים ונשגבים.

כאמור, תיקנו ,,תקנות'' שונות, בכדי להרבות הכנסות הקהילה. הנני מביא להלן פרטי־כל מאסיפת הקהילה בעיירה דיבווע, מיום א' ויחי, תרנ''ח : —

,,ב''ה. אנחנו ח''מ (= חותמים מטה) אנשי יושבי דיביווע באסיפת כולנו יחד, בהכרזה ומודעה מקודם לכל הקהל כדיני, אחרי אשר אספנו יחד, זה אשר יצא מאתנו בכח תקנות הקהל בענין האריגאליען והאלי־סענצען (= רשיונות למכור משקאות) מפה. דהיינו כי כולנו הח''מ התחייבנו א''ע (= את עצמינו) ליקח שפיריטאס וראהם (משקאות חריפות־שרף) מהאפאכטיר (= בעל הרשיון) ר' אהרן שרעטיר נ''י ע''פ (= על פי) האופנים והתנאים אשר יתפרשו עם האפאכטיר האנשים הנקובים פה בשמותם, דהיינו, ר' אהרן ברעניר נ''י, ור' זאב כהנא נ''י, ור' ברוך נ''י ואחיו ר' אברהם גוטמאן, ור' משה פויגיל נ''י, כפי אשר יבואו עמו החמשה הנבררים הללו לעמק השוה, כן מחויבים אנחנו כל קהל עדתינו לאשר ולקיים בלי שום שינוי ומגרעות כלל. ואחרי אשר הנבחרים הנ''ל יתפרשו עם האפאכטיר, כולנו מקבלים עלינו באיסור מבלי לעבור על הפשר הזה וכ''ז (=וכל זה) נעשה על שנת 1898 הבע''ל כל השנה. וכל איש מאנשי קהל עדתינו אשר יעבור ע''ז (= על זה) ולא יקיים כפי התפשרות אנשים הנ''ל, אז דינו ככל עובר על תקנות הקהלות והוא מובל (מובדל) ומופרש מקהל עדת ישראל. וכ''ז (= וכל זה) נעשה בתוקף התקנות הקהלות ביתר שאת, באסיפת רוב הקהל בבנינו ומנינו. ולראיית האמת באעה''ח (=באנו על החתום) פה דיביווע א' ויחי תרנ''ח, דען 2/1 1898, וגם נעשה במושב והסכמות הה''צ אב''ד דפה שליט''א''.

חתמו על השורות דלעיל כשישים איש (ראה צילום לקמן) עלי להעיר: בשנת תרנ''ח כיהן כאב''ד דמחוז מאראמאראש הרב הצדיק רבי מרדכי חודורוב זצ''ל, חתן מרן רבי ברוך האגר מוויזניץ זצוק''ל, ואבי זקני שימש כראש בית־דין. מעניין לציין : ר' אהרן ברעניר, למדן מופלג, (ראה תשובה אא''ז אליו, ע' 10 — 15), חתם את שמו והוסיף : **,,נאם אהרן ברעניר, באופן שיבוא הדבר לידי גמר וכפי אשר דברנו גם בע''פ (= בעל פה)''.**

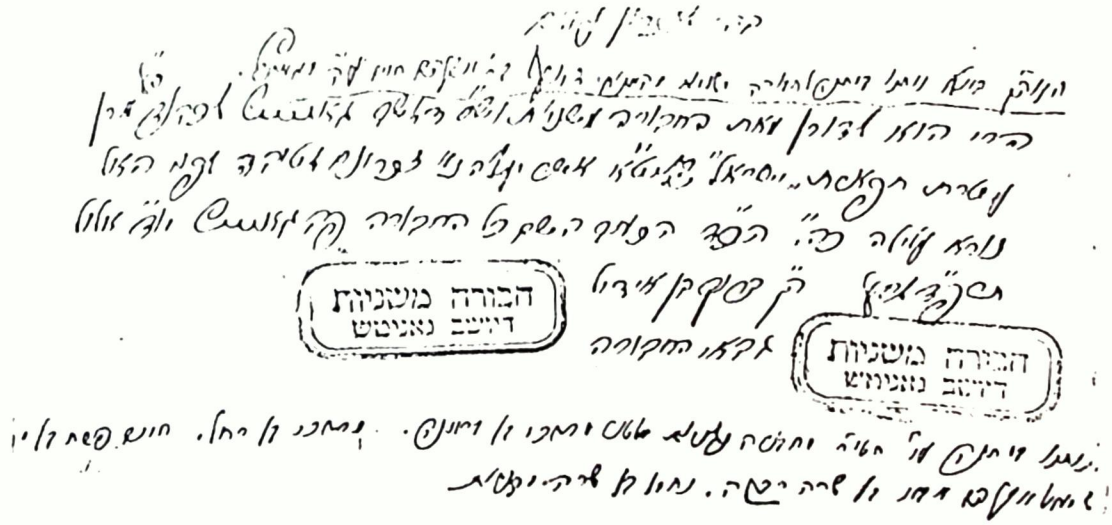
לחברות ,,משניות'', למשל, היו גם הכנסות מהחברים שציוו לפני פטירתם, כי חלק מרכושם הדל, ספרים וכדומה, שייכים להחברה. זכורני : בגאניטש שימש אחיו הצעיר של אבא, הוא דודי ורבי היקר, הרב החסיד ר' ברוך, הי''ד־ז''ל, אשר נוסף לגדלותו בתורה היה ספרא

נרות לקדושי עליון

שמות החותמים על הפרטי-כל בדיבווע

רבא, כגבאי דחברה משניות. פעם קיבלה החברה מתנה יקרה — ספרי „זוהר" הקדוש — וראשי־ה החליטו להעבירם כתשורה למרן רבי ישראל האגר הסבא קדישא מוויז'ניץ. היה זה בשנת תרפ"ד. ספרים אלו עברו בירושה לבנו וממלא מקומו מרן רבי חיים מאיר, הבעל „אמרי חיים" זצוק"ל, ניצלו בדרך נס, בשנות החורבן, ועם הסתלקותו נפלו בירושה לבנו מרן רבי מרדכי האגר שליט"א, האדמו"ר מוויז'ניץ־מונסי, שבניו־יורק. בפתח השער של ספרי הזוה"ק כתוב לאמר: —

„ב"ה, לזכרון עולם. הזוה"ק (= הזוהר הקדוש) האלו ניתנו במתנה לחבורה משניות מהמנוח ר' יוסף בר' אברהם חיים ע"ה מגאניטש. הרי הוא לדורן מאת החבורה משניות וש"ס דיושב גאניטש לכבוד כ"ק (= כבוד קדושת) מרן עטרת תפארת „ישראל" שליט"א אשר יעלה נא זכרונם לטובה לפני האל נורא עלילה כה"י (= כל הימים) הכ"ד (= הכה דברי) הכותב בשם כל החבורה פה גאניטש, יו"ד אלול תרפ"ד לפ"ק. הק' ברוך בן אידיל, גבאי החבורה. וניתנו במתנה ע"י (= על ידי) הטו"ר (= הטובי וראשי) מחבורה משניות. אלטיר מרדכי בן בראנה. מרדכי בן רחל. חיים פסח בן מרים. שמואל אברהם אבא בן שרה רבקה. נחמן בן שרה יהודית".

צילום מהכת"י האורגינאלי של דודי הרה"ח רבי ברוך דייטש, הי"ד

וכאן המקום לציין: דודי רבי ברוך היה חסיד נלהב של הסבא קדישא מוויז'ניץ, והאדמו"ר חיבב אותו למעלה מהמשוער, ביודעו ומכירו את מקור מחצבתו וגדלותו בתורה וביראה. רגיל היה הסבא קדישא להעיר אליו, בשעת ברכת הפרידה וקריאת ה„פתקא" שלו: **„גם ברוך יהי־ה" . . .** ר' חיים פסח הנ"ל, היה מוותיקי החסידים. חקוקים בזכרוני את הסיפורים הנעימים שלו, בבית מדרשנו לאחר תפלת ערבית, מבית הרביים לבית וויז'ניץ. כל השומעים בלעו בצמא את דבריו, כשעיניו זלגו דמעות וכמה פעמים לא עלה בידו לסיים את הסיפור . . . היה מפורסם כשליח ציבור וותיק, מלא התלהבות ואש קודש, והיה רגיל לעבור לפני התיבה בחצרות הרביים. ר' חיים פסח ומשפחתו נספו באושוויץ הי"ד.

ר' אלטיר מרדכי בן בראנה הנ"ל, הוא ר' אלטיר מילר, הידוע בשם **„דער רבי אלתיר".** היה תלמיד חכם גדול ו„מלמד" וותיק עם תלמידים הגונים, גמרא ותוספות ומפרשים. היה ידיד מסור לאבי זקני רבי יהודא יואל ויועץ נאמן לאבי מורי, נספה באושוויץ, הי"ד.

ר' שמואל אבא הרשקוביץ ז"ל.

נחמן בן שרה יהודית, הוא ר' נחמן אייני האַרן, המכונה נחמן דן'ס. ר' דן היה חסיד וותיק לבית ווז'ניץ, נפטר שם. ושם מנוחתו כבוד. לר' דן היו ארבעה בנים: ר' אלתיר, ר' נחמן הנ"ל, ר' מענדל ור' משה, שהיה מאריך בתפלתו בדביקות וכאשר אמר „שמע" הזדעזו כותלי בית המדרש, הי"ד. מרדכי בן רחל, הוא ר' מרדכי הערשקאַוויטש ז"ל. היה לו כמה „פרנסות", אולם דאגתו היה שנערי ישראל יגידו „תהלים" בציבור. בנו ר' שמואל אברהם אבא בן שרה רבקה, הנ"ל, היה תלמיד של אבי זקני. עלה לארץ בתחלת שנות השלושים ונפטר, אחרי מחלה אנושה. נטמן בהר הזתים. בנו הצעיר, צבי מאיר, נשא את אחותי פריידע־חדווה ולהם בת יחידה מלכה, על שם אמי, הי"ד.

פרק חמישי

גדולי התורה והחסידות

הפרק הזה נועד במיוחד בשביל הדור הצעיר, הרוצה לדעת את אורח חייהם של רועי האומה. במאראמאראש תקעו „חצרותיהם" גדולי החסידות ועל כס הרבנות ישבו אישיים בעלי שיעור קומה. איני מתימר לתוּן את הביטוי המלא לדמותם. ברם, ציינתי את ה„מקורות" ופתחתי לפני הקורא פתח כחודה של מחט, ועליו לעיין בהן — שיפתחו לפניו פתח כפתחו של אולם.

בית קוסוב ויז'ניץ (האגר)

האדמו"רים לבית „קוסוב ויז'ניץ" היו „הראשונים" שהפיצו את תורת החסידות במחוז ולהם משפט הבכורה. ראשית צמיחתה היתה בשנים תקס"ב־תקס"ה. מסופר: כאשר נדד רבי ישראל בעש"ט עם תלמידיו על הרי הקארפאטים, הביט על מאראמאראש, פנה לתלמידו רבי יעקב קאפיל חסיד מעיר קולומייא ואמר: **„גן יפה קאפיל, שמור נא על הגן הזה..."** רבי יעקב קאפיל (נפטר תקפ"ו) היה אביו של רבי מנחם מנדל האגר האדמו"ר הראשון לבית זה. ואמנם, צאצאיו שמרו וחרשו, נטעו וזרעו בגן הזה את משנת הבעש"ט וראו ברכה במעשי ידיהם. משנת החסידות שהביאה עמה מפנה, שרבותיה ראו את עיקר עיסוקם באנשים ולא בספרים לבד, עומדת במרכז אצל הרביים לבית זה. הם הטיפו את מצוות **אהבת ישראל**, שהיא מדרגה גדולה ומרוממת את האדם לעבודת השם. משום כך יש לשמור עליה מכל זיק של גאווה, ומכל קורטוב של יוהרה...

רבי מנדלי, שקראו לו „אהבת ישראל" על שם ספרו, מסביר כי לא מספיק לאהוב את חבירו בלבו פנימה, אלא יש צורך להגיד לו בפה מלא שהוא **אוהבו וריעו.** ובלשונו: **„וכמו כן ראוי לאדם לשתף עצמו עם חבירו ולאהוב אותו בדיבור דייקא. ואף שעיקר האחוה הוא בלב, כנודע, אעפ"כ צריך להיות האחוה בהתגלות הדיבור ג"כ, והיינו לומר לחבירו: אחי... (אהבת שלום, פ' קדושים).** על מצווה זו של אהבת ישראל הרחיבו את הדיבור הרביים לבית ויז'ניץ. היטב לבטא משמעותה הסבא קדישא רבי ישראל מוויזניצא. הוא היה אומר: **„מיר האָבען נישט חסידים. מיר האָבען גוטע ברידער.** (= אין לנו חסידים. יש לנו אחים טובים)...

רבי מנדלי (תקכ״ח — טו״ב חשוון תקפ״ז), דאג לצאן מרעיתו בגשמיות ועל ידי כך העלה אותם גם ברוחניות. וכך הוא מפרש את הפסוק ,,**כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלוקים ואת תורותיו**״... — דהנה יש בני אדם שאין נוסעים להצדיק כי אם בהזדמן להם איזה סיבה ועילה, והיינו כשיש ביניהם דברי ריבות, נוסעים להצדיק בכדי שיפשר אותם. או שנוסעים להצדיק עבור פרנסה, או רפואה וכיוצא. אבל יראת ד׳ נשכח מלוח לבם. וזהו שאמר משה: **כי יהיה להם דבר,** הנוגע **בהם לצרכן,** ואזי באו אלי. ושפטתי בין איש ובין רעהו, פי׳, שאני עושה להם המשפט שיש להם בין איש ובין רעהו, אבל עיקר כוונתי הוא, להודיע להם: **את חקי אלוקים ואת תורותיו,** היינו, עבדות השי״ת. וכן הוא בכל דור ודור, בכל צדיק וצדיק, שהוא בחינת משה כי אתפשטותא דמשה בכל דרא ודרא״ (אהבת שלום, פ׳ יתרו).

ספרו ,,אהבת שלום״ הוא אבן פינה במשנת החסידות, בו הוא מדגיש במיוחד את המצוות: שמירת שבת, טהרת המשפחה ונתינת צדקה. חתנו, רבי גרשון אשכנזי, כותב בהקדמתו: ,,**על כן קראנו את שם הספר ,,אהבת שלום״, כי שבת קודש נקרא שלום, ותיקון אות ברית קודש נקרא שלום, ומעשה הצדקה נקרא שלום״...**

הוא השאיר אחריו שני בנים, רבי חיים ורבי דוד, ובת אחת. רבי דוד, חתנו של רבי משה ליב מסאסוב, ידוע כהאדמו״ר מזאבלטוב, והבכור רבי חיים ישב על כסאו בקוסוב, ונתפרסם על שם ספרו בעל ,,תורת חיים״. כאביו העמיד את מצוות אהבת ישראל במרכז משנתו. וכך הוא מפרש את הברכה: ,,**ברוך אתה ה׳ הבוחר בעמו ישראל באהבה״. מתי בוחר ה׳ בעמו? באהבה... אם יש בו אהבה, אחוה וריעות״** (תורת חיים, ע׳ פו).

רבי חיים גרס, כי יש זמנים שהצדיק שהוא דבוק תמיד באלוקים, צריך לרדת ממדרגותיו, בכדי לדאוג לצרכים הגשמיים של ,,עמך״. ובלשונו: ,,**כי הצדיקים הגדולים תמיד דבקים באלוקים, רק מחמת שישראל צריכים להם לעניני גשמיות, צריך להפריד עצמו מהדביקות. על כן צריך שמירה גדולה בעת ההיא״.** ומסביר, שמעלות משה רבנו ע״ה היה: ,,**וירד משה מן ההר אל העם״,** כלומר, ירד ,,מן ההר״, ממדרגותיו הגבוהות, ״אל העם״, לראות הצטרכותם הגשמיים של העם (תורת חיים, פ׳ וישלח).

האב והבן, רבי מנדלי ורבי חיים, היו עשרות בשנים הרועים הרוחניים במחוז. לא מינוי „כלי קודש" בלי הסכמתם ועל פיהם יישק כל דבר. גם בעיר סיגט היתה גדולה השפעתם. גדולי הדור ביקרו אצל רבי חיים. הגאון רבי שלמה זלמן עהרנרייך הי"ד, רבה דשאמלוי, מספר בספר „תולדות קול אריה", קורות חייו של זקינו רבי אברהם יהודה הכהן, אב"ד דק"ק בערעגסאז ומאד, שבהונגריה: **„כאשר זקיני דר במאד, בא מרן בעל „דברי חיים" מצאנז למאז לשבת. ונתאספו ג' מאות אנשים חסידים. בשב"ק התפלל הד"ח בבית הכנסת ולא שינה נוסח אשכנז, שנהוג שם. ועוד לא עבר שנה שלימה, פתאום בא מרן הד"ח לבית אא"ז. ושאל לו זקיני למה בא רבינו? והשיב: שרוצה לנסוע דרך מארמארוש לקאסוב אל הרב הקדוש ר' חיים זי"ע".**

רבי חיים נולד בשנת תקנ"ה, בערך. ונפטר בכ"ה אייר תרי"ד. השאיר אחריו שלשה בנים ושלש בנות. רבי יעקב שמשון (תקנ"ז־תר"ח), שישב על מקום אביו בקוסוב. רבי יוסף אלטר, האדמו"ר מראדיווץ, שעלה לא"י בשנת תרל"ג ונפטר שם בח' תמוז תרל"ט. והבן זקונים, רבי מנחם מנדל, האדמו"ר מויז'ניץ.

רבי מנדלי מויז'ניץ חתנו של רבי ישראל מריז'ין

רבי מנדלי נולד בכ"ד אייר תק"ץ ומשחר נעורו הכירו בו כי נוצר לגדולות. בגיל שש כבר דיברו בו נכבדות והציעו את העלמה מרים, בת הצדיק רבי ישראל מריז'ין, שנתקבלה על שני הצדדים. בשעת התנאים שאל הצדיק מריז'ין את רבי חיים: **יואיל נא המחותן לציין מעלותיו של החתן? שמו כשם אבי, בוודאי יהיה דומה לסבו — ענהו...** החתונה התקיימה בעיר קישינוב, בשנת תר"ד, והחתן היה אז בגיל י"ד. מיום חתונתו עד פטירתו של חותנו, ג' חשוון תרי"א, שאף ממנו מלא חפניים תורה וקדושה. בספרו צמח צדיק" (פ' ויתרו) הוא מביא בשמו: **הגבל את ההר וקדשתו"... אמר חותני הקדוש ז"ל, כי הגבל את ההר, ר"ל** (= רצונו לומר) **האותיות שקודם „הר" הם ק"ד, והאותיות שאחר „הר" הם ו"ש, והם ביחד אותיות קדוש, וזה הגבל את ההר וקדשתו"...**

עם הסתלקותו של חותנו חזר לקוסוב. משם עבר לכהן כאב"ד דויז'ניץ ועם פטירתו של אביו, הוכתר גם כהאדמו"ר בויז'ניץ, בגיל כ"ה. ואכן, זכה לעלות לפסגת הר ה' בקדושה והפך את שם העיירה

„ויז'ניץ" ל„מושג" ולהשקפת עולם במשנת החסידות.

הוא שאף לשלימות והסביר: **„ויבא יעקב שלם" — פרש"י: מלבן ועשיו. יש לפרש, שיעקב קנה השלימות על ידי עשו ולבן, שראה איך הם מוסרים נפשם בהשתדלות רב בעניני הגשמיים חיי שעה, על אחת כמה וכמה שצריך למסור נפשו בהשתדלות גדול לקנות שלימות האמיתי חיים הנצחיים (צמח צדיק פ' וישב)".**

הוא הדין במידה הענווה. כלומר, צריכים לשאוף לענווה אמיתית הכרה עמוקה כי האדם בטל ומבוטל ואינו כלום, וללמדה מכל אדם. וכך הוא מבאר את הפסוק: **„והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה".** כיצד עלה על דעת משה רבנו ע"ה שהוא קטן מהשפל שבישראל. הרי רק הוא זכה לעלות למרום, לדבר עם השי"ת פנים אל פנים, ועל ידו ניתנה התורה? ברם, אדון כל הנביאים קנה ענווה ושפלות מכל האדם, דווקא משום שהם היו רק „על פני האדמה", והוא זכה להיות בשמיים... ובלשונו: **שהם היו רק על פני האדמה, ולא היה להם השגה כל כך בגדלות הבורא ועשיית המצות, ועכ"ז הי' מאמינים באמונה שלמה לעשות רצון הבורא יתברך. והוא הי' בשמים מ' יום והשיג גדלות הבורא, מה שאין אדם יכול להשיג, על אחת כמה וכמה שצריך לעשות רצון הבורא יתברך בשלימות יותר. ולכן, הי' בעיניו יותר שפל מכל אדם, כי הוא, נגד השגתו הגדולה אינו עושה כלום, כפי מה שהם עושים אף על פי שאין להם השגה זו" (צמח צדיק, פ' שלח).**

הוא הדריך את עדתו לעזור לחבירו בעת צרה. על השתתפותו בצער הזולת תעיד העובדה דלקמן. ומעשה שהיה כך היה: בת יחידתו, שרה, אשת רבי שמואל רוקח מסקאהל, בנו בכורו של האדמו"ר רבי יהושע מבלז, חלתה פעם בבית חמיה. בשעת מחלתה היתה משגרת איגרת בכל יום לאביה והודיעה לו על מצב בריאותה. פעם לא הגיעה איגרת והצטער על כך. שאלו בנו רבי ברוך: אבא, נפילת הרוח הזו על שום מה? שלומה טוב והאיגרת נתאחרה. ועל כך ענהו: דע בני, כל ימי חיי הנני עמל להעלות את המצוות עד לדרגתן העליונה, ובכמה מהן אף זכיתי לכך. אך את המצווה „ואהבת לרעך כמוך" לא יכולתי לקיימה בשלימות. לפעמים נדמה היה לי, כי גם את המצווה הזו השגתי בשלימות וצערו של כל יהודי כואב לי כצערי שלי, אך כעת, כאשר הרגשתי צער גדול על שלא קיבלתי האיגרת מבתי שבבלז, למדתי לדעת שלא הגעתי למדרגה של אהבת ישראל כדבעי. ועל כך חלשה דעתי...

רבי מנדלי נפטר ערב ר״ח חשוון תרמ״ה. השאיר אחריו שני בנים ובת אחת. רבי ברוך הבכור, מילא מקומו, והבן השני, רבי יעקב יצחק דוד, נסתלק בצעירותו ולא השאיר בנים. רבי ברוך נולד בשנת תר״ה ושני הסבים — רבי חיים מקוסוב ורבי ישראל מריזיו — החליטו לקרוא את הרך על שם הצדיק רבי ברוך ממז׳בוז. כאשר נתמנה כאדמו״ר מויז׳ניץ סירב לקבל ,,פתקאות״. ברם, ביטל את רצונו מפני רצון חסידיו. גם דברי תורה סירב להגיד. וכאשר שאלו על סיבת הדבר? השיב: לומר דברי תורה ברבים ולגלות רזין דאורייתא, אינו נכון לעשות זאת מדעתו, כי יש צורך לגילוי דעת ממרומים שהקדישוהו לכך...

הוא ניהל את עדתו רק שמונה שנים ונפטר בכ׳ כסלו, ערב שבת קודש, תרנ״ג, בגיל מ״ח שנה.

חתנו הרב הצדיק רבי מרדכי חודרוב ליקט אמרותיו הקצרות, מפי השמועה, והדפיסם בספר ,,אמרי ברוך״ (בתרע״ב), מעט הכמות ורב האיכות. דמות מופלאה וצדיק גדול היה ומצניע לכת עם אלוקיו. נאמנים עלינו עדותם של הבנים הגדולים על אביהם הקדוש. בנו רבי ישראל כותב בהסכמתו: **,,אמנם, לפעמים הי׳ שומעים איזה יחידי סגולה קול דברים שיצאו מפי קדשו, אמרות נעימות: לפיד אש בוערות, בקיצור נמרץ נבחר בחרוץ. והנה אלה הדברים הי׳ עצורים בלב השומעים ועתה הגיע עת דודים לגלות מצפונים לאור עולם״.** ובנו רבי חיים כותב: **,,קוה קויתי לאנר ויבא, ולשמש והנה יצא על הארץ, ה״נ כתבי דמר אאמו״ר זצלה״ה, אשר לעוצם קדושתו דרכו בקודש לצמצם ולהלביש אמרי קודש בקוצר אמיץ״.**

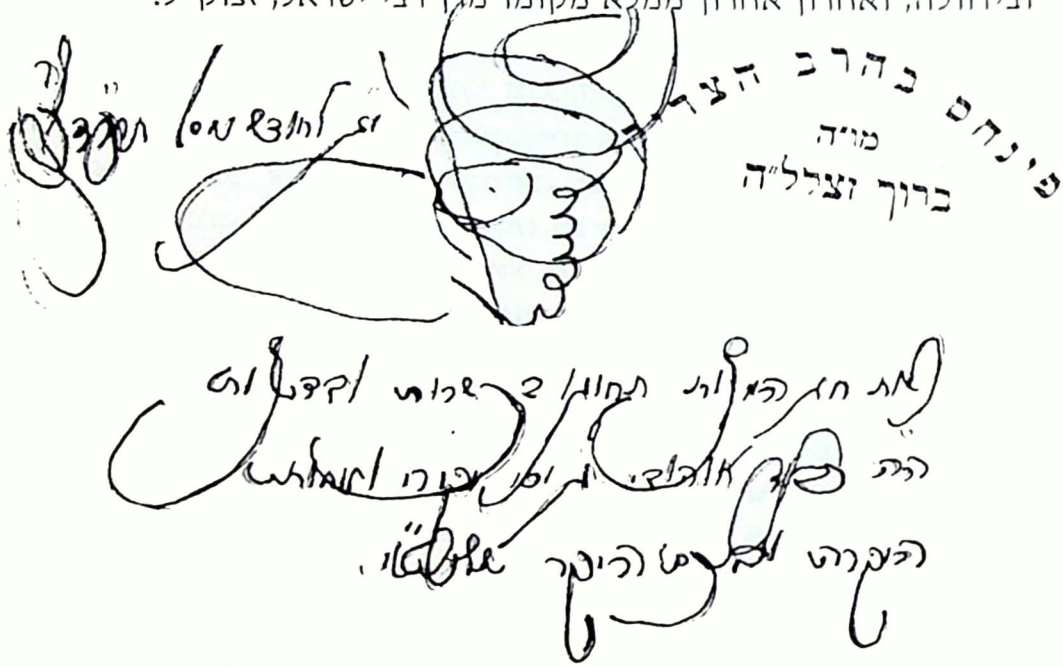
הדרשה לפני תקיעת שופר

זכורני, כד הוינא טליא שמעתי מפי החסיד הוותיק, ר׳ חיים פסח פארקאש הי״ד, את הסיפור הזה: פעם נסע יהודי אחד מבוקובינה, שלא היה נמנה על עדת החסידים, אל האדמו״ר ר׳ ברוך לראש השנה. תפלותיו חדרו ללבו ולאחר תפלת שחרית ניגש אל הרבי ושאלו: ,,באיזו שעה ישא את ה,,דרשה״? ,,מיר וועלען נאך זעהן״ (= עוד נראה) — ענהו. לאחר הפסקה קצרה חזר האדמו״ר לבית המדרש, והציבור פרץ בקולות מרקיעות שחקים: **למנצח לבני קרח מזמור.** ברם, דממה שררה כאשר הרבי התחיל לפזם את הפסוקים: **ידבר עמים תחתינו... עלה אלוקים בתרועה... כי מלך כל הארץ אלוקים וכו׳.** האורח הרגיש כעת

התעוררות גדולה, עיניו זלגו דמעות ולבו נשבר על מעשיו שצריכים תיקון. לאחר התפילה שאל הרבי את החסיד החדש: **„נו, כיצד מצא חן בעיניו הדרשה שלנו"? דרשה כזאת מעולם לא שמעתי ולא אשכחה כל ימי חיי — ענהו...**

רבי ברוך השאיר אחריו תשעה בנים ושלש בנות: רבי ישראל מויז'ניץ, רבי חיים מאוטוניע, רבי משה משאץ, רבי שמואל אבא מהורודנקא, רבי יצחק דוד מסטרוז'ניץ, רבי פנחס מבורשא, רבי פייביש מזעליטשיק, רבי יחיאל מיכל מהורודנקא, רבי שלום מדאמישט. חוה, אשת רבי שמואל דב חודורוב מפעטריווא, רחל, אשת רבי מרדכי חודורוב מטולנע, שינדל, אשת רבי שלם יוסף מטשרנוביץ.

מן המפורסמים במאראמאראש היו בניו: האדמו"ר מאוטניע רבי חיים, שביקר לעתים קרובות במחוז, רבי פנחס, שתקע את חצרו בווישא, בבורשא ובסיגט, חתנו רבי מרדכי חודורוב, שגר בגאניטש ובידוולה, ואחרון אחרון ממלא מקומו מגן רבי ישראל, זצוק"ל.

כתב ידו של האדמו"ר מבורשא באגרתו לגיסו הה"צ מהר"ם חודרוב לניו-יורק.

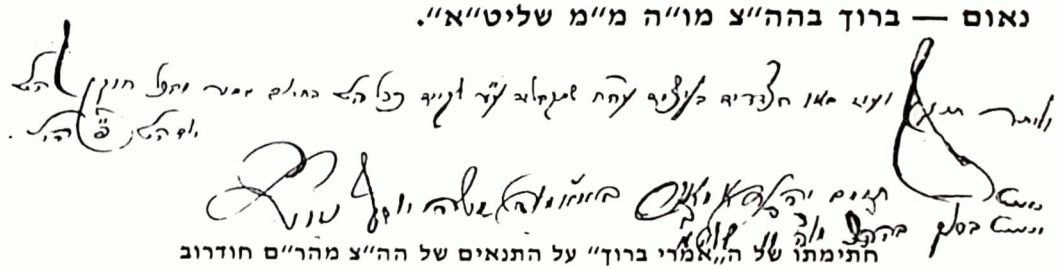
האדמו"ר מאוטיניע היה גאון אדיר גם בנגלה ופרסם חד"ת בהלכה. גדולי ישראל אשר לא היו נמנים על מחנה החסידות כיבדוהו וחשבוהו לאחד מגדולי הדור. גם לאחר שהוכתר כאדמו"ר אהב להתפלפל בים

התלמוד והפוסקים, לא כאחיו הבכור רבי ישראל שהסתיר את גדולתו בתורת הנגלה. נהרו אליו המוני חסידים ולמדנים רבים נמנו על עדתו. ט״ל שנים ניהל את מחנתו, נפטר באי דחנוכה תרצ״ב ונטמן בסטאניסלב. מחד״ת נדפס הספר ,,טל חיים״. (ראה עליו ב,,משנת בית אבא״, ע׳ 114 — 118, ו,,בנרות״, ע׳ 18 — 19).

האדמו״ר מבורשא, רבי פנחס, ישב בבורשא ובמלחמת העולם הראשונה עבר לווישא. בשנת תרפ״ז תקע אהלו בסיגט. למדן מופלג, בעל מקובל ואוהב ישראל. זכורני : כד הוינא טליא ביקר בבית אבא ללינת לילה. אנשי העיירה באו לקבל את ברכתו ואני, הקטן, סירבתי לעלות על מיטתי באותו הלילה, כי חשקתי להסתכל בזיוו קלסתר פניו שהאירו באור הגנוז והאיש היה מלא חכמה וחן. נפטר בסיגט י׳ אדר תש״א.

חתנו ,רבי מרדכי חודרוב, היה בנו של הרב החסיד רבי חיים יהודא מאיר, חתנו של הצדיק רבי דוד׳ל מטאלנע. רעייתו של רבי דוד, כידוע, היתה מצאצאי הצדיק רבי משלם זושא מהאניפולי. אצל בנו, הרה״ג רבי מנחם מענדל חודרוב שליט״א, נמצא כתב ,,התנאים״ של אביו, מיום אור ליום ב׳, כ״ט לחודש תשרי תרל״ד, פק״ק וויזניצא.

כדאי לציין, כי אבי הכלה התחייב לסלק נדן ומתנות, **בכוח הרשאה מאביו,** ואילו אבי החתן התחייב, **בכוח הרשאה של חותנו,** ובכתב התנאים כתוב לאמר : **,,אבי החתן הנ״ל הבא בכו״ה = בכוח הרשאה) מחותנו הרב הצדיק המפורסם וכו׳ מו״ה דוד שליט״א מטאלנע התחייב א״ע (= את עצמו) לסבל לנדן החתן הנ״ל שמונה מאות רו״כ דיפאזי־טין, חוץ מתנות להכלה... אבי הכלה הנ״ל הבא בכו״ה מאביו הרב הצדיק המפורסם וכו׳ מו״ה מנחם מענדיל שליט״א התחייב א״ע לסבל לנדן נכדו הכלה הנ״ל סך שמונה מאות רו״כ דיפאזיטין, חוץ מתנות להחתן...״** ובסוף כתב התנאים : **,,וליתר תוקף ועוז באו הצדדים בעצמם עה״ח (= על החתום) שמקבלים ע״ע (= על עצמם) לקיים ככל הנ״ל בחיוב גמור ובכל תוקף הנ״ל. נאום — חיים יהודא מאיר בא״א מו״ה משה יוסף נר״י. נאום — ברוך בהה״צ מו״ה מ״מ שליט״א״.**

חתימתו של ה,,אמרי ברוך״ על התנאים של הה״צ מהר״ם חודרוב

עם הסתלקותו של חותנו רבי ברוכ'ל מויז'ניץ, בתרנ"ג, נתמנה רבי מרדכי כרב במאראמאראש ונתפרסם בשם: **האדמו"ר מטאלנע־ויז'ניץ.** בשנה הראשונה לבואו גר בעיירה גאניטש ומשם עבר לעיירה בידעוולא. אבי זקני רבי יהודא יואל כיהן כראב"ד של המחוז, (ראה „נרות" ע' 14 — 17). ישב שם כעשר שנים ועבר לקולומייא, בודאפסט והיגר לארה"ב, בתרפ"א. בנו יחידו, הוא ידיד נפשי, רבי מנחם דוד חודרוב שליט"א (נולד בויז'ניץ בתרמ"ז), תלמיד אבי זקני (ראה מאמרו ב„נרות") התחתן עם הרבנית הענעלע, בת דודו רבי שמואל אברהם אבא הגר, האדמו"ר מהאראדענקא. רבי מנדלי, שיאריך ימים ושנים, סיפר לי שהוא נסע לסטאניסלב, אל הגאון רבי ליבוש הורוויץ, לבקש ממנו „סמיכה". לא גילה לו מי הוא, אלא ביקשו כי יבחן אותו. הבעל „הרי בשמים" הסכים לכך, ושעות ארוכות בלילה בדק אותו בהוראה. למחרת היתה תעודת הסמיכה בידו, ורק אז גילה לו את מקור מחצבתו. התפלא הרב על בחור, מצאצאי גדולי החסידות, שהוא גם גדול בהלכה... הוא שימש כמו"ץ בקולומייא ובטשערנאָוויץ (תרע"ד — תר"פ), אולם לא היה לו כסף לרכוש דירה בטשערנוויץ. בשעתו השתתף כציר לוועידת אגודת ישראל, בפרסבורג. הוועידה החליטה לשלוח „משלחת" לארה"ב ולצרפו אלי־ה. הוא הסכים לכך, כי חשב שבאמריקה יצליח לגייס את הסכום הנחוץ לו לקנות דירה. ברם, לא הצליח בזה ונשאר בארה"ב. היה זה בשנת תר"פ. כעת דאג להביא את הוריו ואת משפחתו. ואכן, בשנת תרפ"א הגיעו לארה"ב ולשמחת האב והבן אין שיעור. הרה"צ רבי מרדכי שהתחנך בבית זקנו ר' דוד'ל בטאלנע, יסד אגודת האדמו"רים בארה"ב ועמד בראשה. היו לו חסידים ומעריצים. הגדיל לעשות בנו, רבי מנחם דוד שליט"א, בגדלותו בתורה, בחכמתו ובמעשיו לטובת הכלל והפרט. פעיל ומראשי אגודת ישראל, אגודת הרבנים, הסתדרות תלמידי ישיבות הונגריא ועוד. ידידי אביו ערכו מסיבה לחוג את יובל השבעים שלו. אז אמר בנו לכבד את הוריו... במה? להדפיס ספרו „במועדו" ולהקדישו לשמם ולכבודם.

באמתחתו של הרב חודרוב איגרות מאת הרביים לבית ויז'ניץ ומכתב מאת הצדיק רבי משלם זושא מהאניפולי וגם התפילין דר"ת של הרבי ר' זישא זצוק"ל. כפי שמסר לי עובדה דהווה הכי הווה: לאחר פטירתו של הרבי ר' זישא ביקרה פעם רעייתו הרבנית את הצדיק רבי מנדלי, בעל „אהבת שלום" בקוסוב וסיפרה לו שהיא זקוקה ל„הכנסת כלה" בשביל צאצאיהם. רבי מנדלי שמח, כמובן, לקראת המצווה שהגיעה

לידו. והרבנית הצדיקת נתנה לו במתנה את „התפילין" של בעלה הקדוש. התפילין עברו בירושה לצאצאי רבי מנדלי והגיעו לידי נכדו רבי ברוכ'ל, הבעל „אמרי ברוך" (= אבי זקנו של הרב חודרוב שליט"א). עם הסתלקותו אמרה הסבתא, כי התפילין שייכים לו, כי הוא הרי מגזע הרבי ר' זישא, מצד אא"ז, הצדיק רבי דוד'ל מטאלנע. מקובל, כי רבי מנדלי מויז'ניץ, הבעל „צמח צדיק", הניח עוד את התפילין האלו.

הסבא קדישא דמות מופלאה לעילא ולעילא

רבי ישראל נולד בויז'ניץ, ב' אלול שנת כת"ר, ובשחר ילדותו כבר היה אוצר בלום מלא כל טוב. בגיל ט"ו נשא לאשה את הינדה, בתו של רבי מאיר הורביץ מדזיקוב, הבעל „אמרי נועם", בביתו ישב כשלש שנים ובשנת תרל"ח חזר לויז'ניץ. עם פטירת סבו, רבי מנדלי בתרמ"ה, ואביו הוכתר כהאדמו"ר מויז'ניץ, נתקבל כרבה של העיירה בידוולה. בשעתו נתמנה אבי זקני, רבי יהודא יואל, כדיינא, (ראה „נרות לקדושי עליון", ע' 14 — 12). כשלש שנים כיהן שם ועם הסתלקותו של אביו, כ' כסלו תרנ"ג, הוכתר כממלא מקומו.

עוד בחיי אביו, כאשר כיהן כאב"ד בויז'ניץ, יסד תלמוד תורה לילדי ישראל, ובשנת תרס"ג יסד ישיבת „בית ישראל" לבחורי חמד, שבראשה עמד בנו בכורו רבי מנדלי ורבי יהושע בוימל. ואף לאחר שהוכתר כאדמו"ר ואלפי חסידים ממאראמאראש, גליציה המזרחית, בוקובינה והונגרי־ה נהרו אליו — דאג לקיומה ולשיגשוגה של הישיבה.

צדיק גדול, חכם עתיק ועניו אמיתי היה. וכאשר סיפרו לו פעם על צדיק שהקפיד על רב אחד שלא בא לבקרו, העיר: **אני מתפלא על אלה אשר כן באים לקבל פני...** ברם, עובדה היא כי רבנים גדולים באו ונדחקו להיות במחיצתו. מסופר: ר' עזרא אדלר מדיביווע הפציר בו פעם, כי יבטיח לו ישועה בפה מלא. והוסיף: **„על הרבי לדעת, כי מעולם לא דרכו רגלי על מפתן ביתו של רבי אחר".** עזרא, — הטעים הרבי — זו היא גם טעות וגם עוולה מצדך. **למה אינך מבקר אצל רביים אחרים, שבוודאי הם גדולים וטובים ממני...**

אהב את כל אחד מישראל כמו שהוא. סח לי בן גיסו ואחותו, הרה"ג רבי מנדלי חודרוב שליט"א, **עובדה,** שהוא היה נוכח בה: פעם באו אליו אב ובן והאב שפך לפניו את דאגתו, כי חושש שיגייסו את בנו לצבא. שאל הרבי את הבן: מה פרנסתך? פקיד ביער אנכי — ענהו. ומה עם

שמירת שבת? קר ביער וקשה לשמור את השבת כהלכתה. ומה עם התפילה? בחורף קשה להניח תפילין, מפני שעלי לקום ולצאת לעבודה טרם עלות השחר. נאנח הרבי עמוקות והעיר: יהודי אינו שומר שבת ואינו מקיים מצוות תפילין, היתכן? האבא והבן שתקו... ברם, הרבי הושיט את ידו להבן ואמר לו: **„הלוואי שתמצא חן אצלם, כמו שמצאת חן אצלי".** לימים פגש הרב חודרוב את האב ושאלו מה קרה עם בנו? והלה סיפר לו כי שוחרר מהצבא, ואז הבין את דברי הרבי. בנו, בחור כארזים לא מצא חן בעיני הגויים... זאת ועוד: בנו חזר בתשובה ומדקדק בקלה כבחמורה.

הסבא קדישא רבי ישראל בביקורו בקארלסבאד

בשנת תרע"ה, כאשר ה„קוזאקים" כבשו את ויז'ניץ, עבר לעיר גרויסווארדאן, שם גרו יהודים אשכנזים וחששו שמא תפרוץ מחלוקת. אולם הוא אהב גם את ה„מתנגדים" והעיד על עצמו: **„אהבתי אותם כל כך, עד שגם הם החלו לאהוב אותי"...**

ניהל את עדתו למעלה מארבעים שנה (תרנ״ג — תרצ״ו) ונתפרסם כבעל „אהבת ישראל״, על שם ספרו, וכבש לעצמו מעמד בכל שכבות החסידיות. חסידים מטבעם רואים, כידוע, רק ברבם הם, דמות מופלאה. ואם אדמו״ר זוכה להערכה והערצה גם מצד אלו שאינם נמנים על אנשי שלומינו, וגם לרבות מחוגים שאינם מחובשי בית המדרש של החסידות — הריהו מוכרח להיות לעילא ולעילא. ואכן, אישיות כזו, ענק רוח, גדול בנגלה ובנסתר, אהוב ונערץ בכל חוגי החסידים — היה הסבא קדישא רבי ישראל מוויזניצא זצוק״ל.

נפטר ביום ב׳ סיון תרצ״ו, בליל ש״ק. עצמותיו הועלו לארץ, בי״ג אדר תש״ט, וארונו הוטמן בבני ברק.

השאיר אחריו חמשה בנים ושש בנות. בניו: רבי מנחם מנדל, רבי חיים מאיר, רבי אליעזר, רבי ברוך, ורבי שמואל אבא. בנותיו: חיה, אשת רבי שלום רוקח מסקאהל. חוה, אשת רבי אלתר יחזקאל הורוויץ מדזיקוב. שרה, אשת רבי צבי חייט מרימנוב. דבורה, אשת רבי אברהם יהושע השל מזינקוב, והניא, אשת רבי מרדכי פרידמאן מבויאן.

הבכור, רבי מנדלי, נולד בשנת תרמ״ה בבידוולה שבמאראמאראש. גאון בתורה ונואם בחסד עליון. נשא את בת דודו, רבי מרדכי חודרוב, האדמו״ר מטולנה־ויז׳ניץ. בשנת תרפ״א נתקבל כאב״ד דווישיווא והקים שם בנין מפואר לישיבה, עם פנימיה ובית תבשיל, בה למדו כארבע מאות תלמידים, והוא נדד, לטובת הישיבה, בכמה מדינות באירופה ועד לארה״ב הגיע. חותנו, רבי מרדכי, וגיסו רבי מנדלי חודרוב, שגרו בארה״ב (משנת תרפ״א — תרפ״ב) עמדו לימינו, ועד היום הזה מספר גיסו, רבי מנדלי חודרוב שליט״א, על הרושם הגדול שעשה גם על רבנים „ליטוואקים״ בנאומיו, כי פה מפיק מרגליות היה האיש.

בשעת בקורו בארה״ב נפטר אביו והצטער על שלא השתתף בהלוויתו. עם שובו מארה״ב הוכתר כאדמו״ר והמונים נהרו אליו. זכורני: את השבת הראשונה, מחוץ לעירו, שבת בטעטש. וכאשר עמדו להוציא את הס״ת מ„הארון״, עמד שם ר׳ לייביש רויזענפעלד, הי״ד, מווילחוביץ, וטען: **„לא נוותר על הדרשה״.** בויז׳ניץ לא נשאו דרשות והוא היסס לשנות ממנהג בית אבא. ברם, ר׳ לייביש בשלו: **העולם רוצה לשמוע ה־ד־ר־ש־ה...** ובאין ברירה נענה ואמר: **„כאשר אבא התפלל והרים את ידו כלפי מעלה, לא היה צורך בדרשות. אפשר שאנחנו כן צריכים לעורר ע״י דרשות...** נפטר בי״ג טבת תש״א, בגיל חמישים ושש, והסתלקותו,

בדמי ימיו, היתה אבידה גדולה לעולם התורה והחסידות. בנו וממלא מקומו, הרה״צ רבי ברוך, נספה באושוויץ, הי״ד זצ״ל. ובנו רבי חיים יהודה מאיר, משרידי השואה, המשיך את השושלת בברוקלין, עלה לא״י

מימין לשמאל יושבים: הה״צ רבי מרדכי חודרוב, חתנו הגאון האדמו״ר רבי מנדלי מווישא-ויז׳ניץ, ובנו הרה״ג רבי מנדלי חודרוב (עומד). צולם בארה״ב.

ונפטר שם בי״א באייר תשכ״ט, זצ״ל. בעמל רב הצליחו תלמידיו להוציא ספר ,,שארית מנחם״, ובו כטיפה מן הים מחד״ת של האי גברא רבא זי״ע.

בנו השני, רבי חיים מאיר, נולד בויז׳ניץ בשנת תרמ״ח, והוכנס

בבריתו של אברהם אבינו ביום כ״ב בכסליו. העיר אביו: ,,סימן טוב הוא יום שחל בו הברית — ב״ך יבורך ישראל״... נשא את בת הצדיק רבי זאב מרחמסטריבקה: בשנת תר״ע נתמנה כרבה של ווילחוביץ, שבמאראמאראש, אולם רוב הזמן היה בבית אביו. היה מבקר לעתים תכופות במחוז ושהה מספר חדשים. עוד בחיי אביו ראו בו אנ״ש דמות של מנהיג בעל כנפיים. פיקח ומעורב בין הבריות היה. כוח אדיר חנן אותו בוראו בגרונו, ונשמה יתירה נתן לו בתפילתו ובשירתו. בשעתו לא ניהל ,,שולחנות״, אלא ערכו מסיבות (,,באטא״) בליל שבת, אחרי הסעודה. שעות ארוכות ישב עם צאן מרעיתו, שבלעו בצמא כל הגה שיצא מפיו, והמידות הנעלות של אביו־רבם נסוכות היו על פניו של בנו זה, שיושב לפניהם ועוסק ב,,עבודת הקודש״ מתוך שמחה ואהבת ישראל.

אכן, עם הסתלקותו של אביו ירש הוא את מקומו בגרויסווארדאן ויהודי מאראמארש, ברובם הגדול, נהרו אליו. בשנות המלחמה שימש ,,חצרו״ מקום מקלט לפליטים מארצות אירופה שנכבשו ע״י הגרמנים. הייתי אז בין הגולים והתפלאתי לראות כיצד הוא ניהל ,,שולחנות״ בשבת, עודד יהודים נדכאים, שר זמירות בהשתפכות הנפש ומרקיע שחקים: **,,ואפיק ית עמך מגו גלותא״...** פעם עמדתי בפינה בבית מדרשו ואני רואה אותו מטייל ומתקרב אלי: **יהודא יואל, שכחת כי שבת היום, מרה שחורה?** אחז אותי בידו, הוליך אותי עד ,,הבימה״ ואמר להגבאי: תכבד אותו ב,,עלייה״...

בימי אדר תש״ט כבשו הגרמנים את גרויסווארדאן, ואחרי פסח הקימו את ה,,גיטו״ ו,,חצרו״ היה בתוך הגיטו. הרבי ובני ביתו הצליחו לברוח לרומני־ה וניצלו בדרכי ניסים.

עם תום המלחמה חזר לגרויסווארדאן, אולם בעינו רוחו ראה כי עליו לבנות מחדש את בית ויז׳ניץ בארצנו הקדושה. עבר לבלגיה ומשם עלה, דרך פאריס, לא״י. אחיו הצעיר, הצדיק רבי אליעזר, אב״ד וראש ישיבת ,,בית ישראל ודמשק אליעזר״ בויז׳ניץ, עלה לארץ עוד בשנת תש״ד, והקים את בית מדרשו והישיבה בתל אביב. גאון בתורה ובמידות, ואהוב על הבריות היה. חסידי ויז׳ניץ בארץ קיבלו את פניו בהתלהבות והסתופפו בצלו בזכרם, מה שאמר עליו אביו הסבא קדישא: **,,כאשר ישאלוני בעולם הבא, מי אתה? אענה: אביו של רבי אליעזר׳ל אנכי...״** ברם, הוא לא האריך ימים, ואחרי מחלה אנושה נסתלקה נשמתו

הטהורה למעלה, באור ליום כ׳ אלול תש״ו, ובן חמישים וחמש היה בפטירתו זצוק״ל.

עם פטירתו נתייתמה הישיבה, ועם בואו של מרן רבי חיים מאיר עמד בראשה וביתו ברחוב לילינבלום 16, שימש מרכז לחסידות ויז׳ניץ. ברם, הוא שאף להקים שיכון, מרכז לתורה ולחסידות, וטען: **על יהודים חרדים להוכיח כי יש בכוחם לעסוק בבנין וביצירה של שכונות חרדות ולפעול גדולות למען חיזוק הדת.**

הוא יצא לגולה, לגייס את האמצעים, והגיע לארה״ב. זכיתי לעמוד לימינו ולא אשכח לעולם אותו הערב, בביתו בויליאמסבורג, כאשר סיפר לי על התכנית ועל הסכומים הזקוקים לכך. יהודים משארית הפליטה היו אז, בשנים תש״ח — תש״ט, במתי מעט, ואילו יהודי ארה״ב סברו, כי הרבי חלם חלום... הייתי אז ,,ירוק״, אולם כבר ידעתי קצת על הדרכים לריכוז כספים ,ותיארתי לו את המצב. האזין ואמר: **יהודא יואל, האם אתה סבור שאני מסוגל לכך? ברור, שאין זה נוסח ויז׳ניץ, עניתי...** פתאום הוציא ,,מכתב המלצה״ מאת מנהיג אגודת ישראל, הרב ר׳ יצחק מאיר לוין ז״ל, ,,האמת ניתנה להיכתב״... **,,אולי כדאי לפרסם את המכתב״**, העיר. הרהרתי ועניתי: **לא. מדוע? ,,לא עולה על דעתי כי בית ויז׳ניץ זקוק למליצות, ואין זה לכבוד הרבי שלי״** הדגשתי... **,,איפה הידידים של ויז׳ניץ״**, העיר באנחה עמוקה. הסתכלתי בשתי עיניו הגדולות, החמות והאוהבות, שזלגו דמעות... גם אנכי בכיתי על חסידי ויז׳ניץ שנספו בשנות השואה!

למרות הקשיים לא התייאש וחיזק את רוחו בעובדה שקרה להצדיק רבי משה לייב מסאסוב. וכך היה המעשה: רבי משה לייב היה עוסק תמיד בפדיון שבויים, והיה מכתת רגליו מעיר לעיר לאסוף ממון. פעם היה זקוק לסכום גדול וחזר על פתחי עשירים, אולם לא הצליח. הרהר הצדיק בלבו: הנני נע ונד בדרכים, ימים ולילות ביטלתי מלימוד תוה״ק וגם את המצווה החביבה עלי לא קיימתי. אשוב הביתה, לבית מדרשי, ואעסוק בתורה ועבודה.

והנה באותו היום, טרם חזר לסאסוב, נודע לו כי אל בית העצורים הובא יהודי שנתפס במעשה גניבה. רץ רבי משה לייב למקום, וראה לפניו יהודי, שפניו וגופו פצועים וחבולים מהמכות שקיבל מהשוטרים. הצטער הצדיק בצערו ואמר לו: אני אפדה אותך. המכות הכאיבו לך ומהיום והלאה בטח לא תגע ידך ברכוש שאינו שלך. השיב לו היהודי:

מדוע לא ? אגע גם אגע. מחוסר פרנסה אנכי, ואם לא עלה בידי לפתוח את הקופה הפעם, אצליח בפעם הבאה...

למד הצדיק מסאסוב קל וחומר לעצמו, ואמר: אם גנב זה שלא הצליח בגניבתו אינו מוותר על מלאכתו, על אף המכות שעלול לקבל, אני, כלום משום שלא עלה בידי לקבץ מעות הפעם אוותר על מצוות פדיון שבויים...?

עובדה זו — הטעים — נותנת בי עידוד להמשיך במפעל, בנין ה„שיכון" בבני ברק. ואכן, כך הווה: הוא לא הצליח בביקורו הראשון, אולם בביקורו השני בארה״ב הצליח לאסוף סכום הגון. וכאן המקום לציין, כי הפעם בא אתו חתנו, הרה״ג ר׳ נפתלי חיים שליט״א, ולו חלק גדול בהצלחתו.

מתוך השיחות וחילופי מכתבים עמו ראיתי כי מטרה כפולה לפני עיני רוחו: א) להקים מבצר לתורה וחסידות. ב) לעודד יהודים דתיים לעלות ארצה. הוא לא אהב את הגלות, פשוטו כמשמעו.

במכתבו, תל אביב, י״ז מנ״א, תש״י, כתב אלי:

החייתני במכתבך. מעת הפרדי ממך לא כתבת אלי כלום. ת״ל אנכי שבע רצון מישיבתי פה. תקותי ברבע הראשון משנת תשי״א לקבוע דירתי בהשכון בעזהי״ת. בית הישיבה הנה כבר באמצע הבנין.

אודות ביאתך הנה, לדעתי נכון שתבוא. שמה אין שום מי שיתענין בענינך, משא״כ כאן, וקרוב הדבר שעד מהרה תמצא ב״ג. ועוד זאת צריכים להתבונן, אם סכנת המלחמה אינה גדולה שמה, יותר מכאן. השי״ת ירחם עלינו כי צריכים אנחנו כל ישראל לרחמים גדולים.

ידידו עוז החפץ רב שלומו וטובו ומצפה לישועה,

הק׳ חיים מאיר בהרה״צ מוהר״י זצללה״ה.

בניית השיכון התקדם והוא כתב אלי, בי״ט מנחם אב, תשי״א:

כוח״ט וכ״ט לכבוד ידידי עוז, הבחור החשוב וכו׳

מו״ה יהודה יואל דויטש נ״י.

אחדשה״ט באה״ר ואה״ע,

מכתבו בא נכון לידי. ועל דבר שאלתו... דעתי ועצתי היא... לראות למהר את הענין, שלא יקח זמן הרבה ובינתיים יעזור לו השי״ת... בכדי שיוכל לבוא עם משפחתו לארה״ק.

ב"ה אצלינו הכל בסדר. השיכון מתפתח ב"ה באופן נאה ויאה. השי"ת יעזור גם להבא.

ובזה הנני ידידו דושה"ט, המצפה לישועת ד' במהרה,

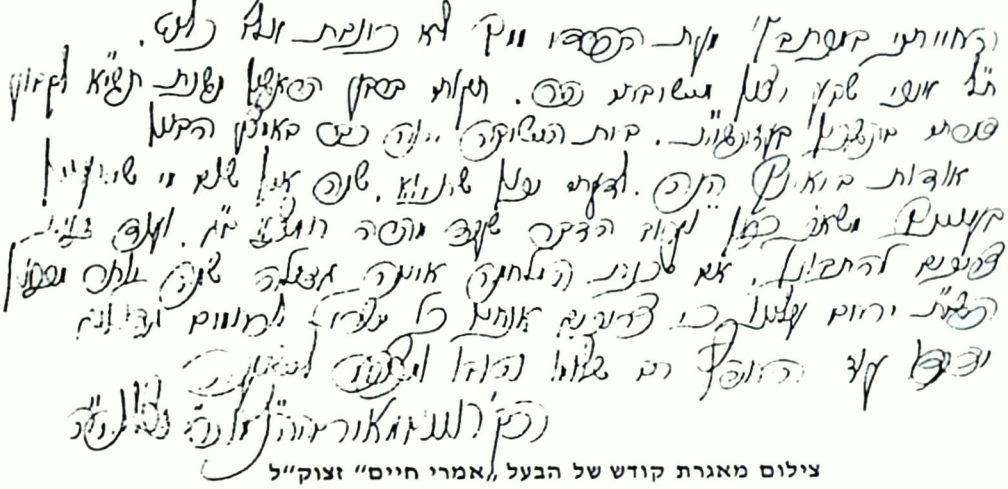
הק' חיים מאיר בהרה"צ מוהר"י זצללה"ה.

וחתנא דבי נשיאה, רבי נפתלי חיים אדלר שליט"א, מוסיף:

„ידיד יקיר לי!

במקרה אני כאן וראיתי את מכתבך בצירוף הדר"ש אלי. באמת התפלאתי שלא זכיתי עד כה לראות שורה ממך. למה ומדוע? משוקע בהביזנס? השכון מתפתח יפה ב"ה, ולולא שאלת הכסף הי' הכל בסדר. מה חדשות אצלך? מה דעתך לתוצאות הבחירות?

ידידך דוש"ט, נפתלי".

צילום מאגרת קודש של הבעל „אמרי חיים" זצוק"ל

ואכן, הצליח למעלה מהמשוער והקים קריה נאמנה לתורה ולחסידות, ישיבה גדולה, תלמוד תורה ומוסדות ציבור המהווים תל תלפיות ליהדות החרדית בארץ ובתפוצות. הוא ואחיו הצעיר, רבי ברוך האדמו"ר מסרט ויז'ניץ, היו מן „הראשונים" שבחזון ובמעוף הראו את הפלא, כי אפשר לנטוע מחדש את „חצרות" הצדיקים, שנחרבו בשנות השואה, בארץ ישראל. בעקבותיהם ואחריהם הלכו עוד אדמורי"ם שהקימו קריות חסידיות בארץ ישראל.

בשנים האחרונות לחייו סבל מנחלות קשות. פעם ביקרתי בצל קדשו, לאחר שיצא מבית החולים. שאל אותי, אם שמעתי בניו־יורק על

מחלתו ואם התפללתי לבריאותו? ידעתי והתפללתי — עניתיו. סיפר לי על מה שעבר עליו והדגיש: **„דע לך, יקירי, כי מאמין אנכי שבזכות תפילות רבים, הנני יושב עכשיו על יד שולחני".** רבי, — אמרתי — כלל ישראל צריכים לו והוא יוליכנו לקראת משיח צדקנו. ברם, לא זכינו וכשיצאתי מניו־יורק, לביקור נוסף לישראל, ביום הרביעי פרשת צו, תשל"ב, ובדעתי לשבות את „שבת הגדול" בצלו — נודע לי במטוס כי הוא בבית החולים. הגעתי ללוד באור ליום שישי והוא נתבקש לישיבה של מעלה באותו הלילה. רבבות הלכו אחרי הארון הקודש ואני בתוכם. נזכרתי באימרתו השגורה: **„איפה המוני ידידי בית ויז'ניץ?".** הרהרתי על רבבות יהודי מרמורוש שנספו באושוויץ הי"ד. ראיתי אמנם דור חדש, שחינך הוא, הודות לסגולותיו ובזכות אבותיו. ברם, ידעתי כי **„האחרון"** משרידי מלכות החסידות לבית זה, שבק לן חיים ואין תמורתו. ממשיכי דרכו הם: בנו האדמו"ר מרן רבי משה יהושע האגר שליט"א, היושב על כסאו בבני־ברק, ובנו מרן האדמו"ר רבי מרדכי שליט"א, החונה במונסי שבניו־יורק. ליום הזכרון הראשון להסתלקותו (ט' סיון תשל"ב) פרסמתי **„רשימה"** בעתונות ולהלן חלק ממנה. השאיר אחריו כת"י שיצאו בשם „אמרי חיים", חד"ת בנוסח הרביים לבית זה (= נוטריקון). אכן, מלבד שרביט המנהיגות שקיבל בירושה מבית אבא, היה בעצמו מחונן בכשרונות נעלות. בשבילי היה סמל של „פיקח" ו„ידיד" לכל מי שנברא בצלם אלוקים, אשר מעטים הם בדורנו.

הרבי מוויז'ניץ הישיש, שחסידיו נושאים אותו על כסיסם, פשלב ידיו עם וכדו הרבי מגלו הצעיר. "דור לדור יביע אומר".

האדמו"ר רבי חיים מאיר זצוק"ל

מיטן וויזשניצער רבי'ן אין גרויסווערדאן

דעם מיטוואָך, ט' ניסן איז געווען דער ערשטער יאָרצייט פון דעם אַלטען וויזשניצער רבי, ר' חיים מאיר'ל האגער זצ"ל. איך בין אָנגעקומען קיין ישראל פיר שעה פאַר זיין פטירה און האָב זיך באַטייליגט אין דער מאַסען לויה, ערב שבת הגדול תשל"ב, אין בני ברק.

מיט זיין פטירה האָט זיך אָפגעשלאָסען אַ תקופה אין מלכות וויזשניץ. ער איז געווען דער לעצטער זון פון דעם "סבא קדישא", דער רבי ר' ישראל. נאָכ'ן גרויסען חורבן זענען געבליבען צוויי רביים פון וויזשניץ, רבי חיים מאיר'ל און זיין יונגערער ברודער ר' ברוכ'ל, דער סערעט־וויזשניצער רבי, וועלכער איז נפטר געוואָרען ב' השון, צוריק מיט 9 יאָר. ביידע האָבען זוכה געווען איבערצו־פלאַנצען "וויזשניץ" אין ישראל, רבי חיים מאיר אין בני ברק און רבי ברוך אין חיפה. "די רויטע חיפה הויבט שוין אָן וויס צו ווערען", פלעגט ער זאָגען...

דער נאָמען "וויזשניץ" הויבט זיך אָן מיט'ן זון פון דעם "תורת חיים", האדמו"ר ר' מנחם מענדעל, וואָס איז געווען דער מרא דאתרא פון דעם שטעטל וויזשניץ און דער איידעם פון רבי'ן ר' ישראל פון ריזשין זצ"ל.

אין זיין ספר "צמח צדיק" ברענגט ר' מענדעלע וויזשניצער, אַז זיין שווער פלעגט דערציילען: אַ רב האָט זיך נוהג געווען צו רעדען שבת הגדול וועגען די דינים פון תשובה, ווייל פסח איז גדלות דמוחין ((גרויסקייט פון מוח) און מען דאַרף תשובה טאָן, און שבת שובה האָט ער ג'דרש'נט ווי אַזוי מען דאַרף כשר'ן כלי חרס (ליימערנע כלים), ווייל דער מענש דאַרף וויסען, אַז ער איז אַ חרס פון ערד. און דער ריזשינער רבי האָט געזאָגט, אַז דער דאָזיגער רב האָט געהאַלטען גוטע "דרשות" פאַר'ן פאָלק. ווען מיר פראַווען איצט דעם יאָרצייט איז דער זאָג אַ גוטע "דרשה" צו זיין צעבראָכען און טאָן תשובה.

ס'איז שווער אין אַ צייטונגס אַרטיקעל צו שילדערן די גרויסע פערזענליכקייט פון דעם נפטר. איך געדענק אים זינט אַ אינגעל פון אַ יאָר זיבען. ער איז געווען רב אין ווילחאוויץ, אַ שטעטל אין מאַראַמאַראָש. מיין זיידע, דער גאון ר' יהודא יואל דייטש ז"ל, איז געווען דיין וועז דער סבא קדישא איז געווען רב אין דער געגענט. מיין פאָטער הרב ר' משה, דער גאניטשער רב הי"ד, איז געווען אַ גרויסער חסיד פון דעם סבא קדישא און ידיד נפש מיט אים. איך בין געווען אין "גע־טאָ", אין גרויסווערדאַן און געזען ווי זיין "הויף" איז געווען אַ מקום מקלט פאַר הונדערט פליטים פון פוילען און אונגאַרן. וועד קען באַשרייבע זיין מסירת נפש פאַר די פאַרוואָגעלטע? קרוב צו אַ יאָר בין איך דעמאָלסט געווען אין זיין מחיצה

מיר האָבען שוין געוואוסט פון דעם גרויסען אומגליק פון פולישען אידענטום. אונגאַרן איז געווען דאָס לעצטע לאַנד וואָס די דייטשען האָבען באַזעצט און גלייך זיך געמומען צו פאַרניכטען אידען. עס זענען געווען פינסטערע טעג, אָבער דער רבי האָט געפראַווט „ליכטיגע" שבתות. „זינגט אידען גוט שבת" — האָט ער אָנגעהויבען פראַווען דעם טיש.

ווען איך האָב אים באַגליים צו זיין אייביגער רו צוזאַמען מיט אַן עדה פון העכער צוואַנציג טויזענט אין בני ברק, האָב איך געטראָכט פון יענעם פאַר פסח, אין יאָר 1944 אין גרויסווערדאַן. אידען זענען נישט אַרויס פון זייערע היימען. די אונגאַרישע פאָליציי און די דייטשע „געסטאַפּאָ" לייט האָבען שפּאַצירט אַרום דעם „וויזשניצער הויף" אין האָבען באַשטימט די געגענט פאַר דער „געטאָ". טויזענטער משפּחות זענען פאַרשלעפט געוואָרען קיין אוישוויץ און איך צווישען זיי. דער רוב איז אומגעקומען על קידוש השם הי"ד. און איצט? גייט אַ מאַסע אידען נאָכ'ן „ארון" פון דעם צדיק, אין ישראל. אידישע פאָליציי היטען די אָרדענונג און לאָזען גלייכצייטיג פאַלען אַ טרער, אויף דער גרויסער אבידה. עפּעס האָט זיך דאָך געענדערט. אידיש בלוט איז מער נישט הפקר...

ער האָט געפירט מלכות וויזשניץ אין דער שווערסטער תקופה פונ'ם פאָלק. אַליין מיטגעמאַכט דעם חורבן און איבערגעלעבט די רוצחים. תמיד דערמאָנט די גרויסע קאַטאַסטראָפע און געגאָסען מיט טרערן: וואו זענען אונזערע גוטע פריינט? איך האָב אַ סך געדאַרפט מיט אים וועגען חורבן. די דאָזיגע זכרונות זענען שוידערליכע, דריקען אויף האַרץ און פיינליך צו פאַרצייכענען. ער האָט אונז אָבער תמיד מחזק געווען און נישט דערלאָזט צו יאוש. מיט זיינע לעצטע כוחות האָט ער איבערגעפלאַנצט „וויזשניץ", אויפגעהויבן דעם „דגל בית ישראל" און האָט אויף דעם פאָן צוגעשריבען איין וואָרט: „נצח" — אייביג — וויזשניץ וועט, בעזרת השם, עקזיסטירען ביז ביאת הגואל.

זיין ליבשאַפט צו אידען האָט נישט געהאַט קיין גרענץ. ער פלעגט איבער־זאָגען אין נאָמען פון זיין פאָטער זצ"ל: „מען דאַרף גוט זיין צו יעדען, אָבער נישט מיט יעדען".

גרויס איז געווען זיין ליבשטאָפט צו ארץ ישראל. ער איז געפאָרען קיין בעלגיע און פון דאָרט עולה געווען קיין ישראל. זיך באַזעצט אין תל אביב און באַשלאָסען צו בויען אַ „שיכון" אין בני ברק. אין יאָר 1949, איז ער געקומען קיין אַמעריקע וועגען זיין פּראָיעקט. די צאָל פון דער שארית הפליטה איז דעמאָלט געווען אַ קליינע. די שבתים אין וויליאַמסבורג זענען געווען „גהויבענע", אָבער אינדערוואָכען איז געווען שוואַך...

איך וועל קיינמאָל ניט פאַרגעסען יענעם „שבת־שירה" אין וויליאַמסבורג. עס איז שוין שפעט נאָך חצות, פרייטאָג־צו־נאַכטס. ער שטייט אין מיטען בית המדרש, אַרומגערינגעלט מיט פיר־פינף „מנינים" אידען און זאָגט שירת הים מיט פייער און ברען. איך שטיי לעבן אים, קוק אין זיין ליכטיגען געזיכט און זע ווי פון זיינע גרויסע טיפע קלוגע אויגען גיסט זיך אַ ים מיט טרערען. ער בלייבט שטיל פאַר אַ וויילע און זאָגט מיר אין אויער: „אַזאַ „שירה" וואָס איך האָב געזאָגט פאַראַיאָרן, ביים שפת הים, אין תל אביב, האָב איך שוין יאָרען לאַנג נישט געזאָגט". אַ ציטער האָט מיך אָנגעכאַפט. פאַר מיינע אויגען זענען געשטאַנען די טויזענטער אומגעקומענע חסידים פון אונזער געגענט מאַראַמאַראָש. און וועג דער רבי זצ"ל האָט מיך געפרעגט: „פאַרשטייסט"? האָב איך צו אים געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ. אָנדייטענדיג, אַז דער ווישניצער „ניגון" וועט נאָך בלייבען איז ארץ ישראל...

ער האָט געפירט מלכות ווישניץ 36 יאָר (כי ל"ו המלוכה). זיינע קינדער האדמו"רים רבי משה אין בני ברק, און רבי מאָטעלע, אין מאנסי, שליט"א פירען אָן מיט דער גאָלדענער קייט פון ווישניצער חסידות. דער זכות פון די גרויסע רבנים פון ווישניץ זאָל באַשיצען דעם כלל ישראל. יהי זכרו ברוך.

רבי חיים מאיר זצוק"ל ויבלח"א בנו רבי משה יהושע שליט"א במסיבת חסידים בבני ברק.

רבי ברוך, בן הסבא קדישא רבי ישראל מוויזניצא, אף הוא משרידי הפליטה, נולד בשנת תרנ"ה ונקרא על שם סבו הבעל „אמרי ברוך". כיהן כרבה של קהילות פאליין, במרמורוש, קוצמאן וסרט, בבוקובינה, ומכאן השם: **האדמו"ר מסרט־ויז'ניץ.** „החכם שלי" קראו אביו. היה גאון בתורה ופה מפיק מרגליות. נאומיו ואמרותיו היו שנינות ולענין. בסרט הקים ישיבה על שם אביו והפיץ תורה ודעת תורה. לחם נגד הפורצים בחומת היהדות. בעל מזג טוב וחביב על הבריות.

היה חתנו של הרה"ק רבי ישששכר מבעלזא זצוק"ל (בזיווג ראשון) ושנתיים ישב בבלז וחותנו הדריכו בתורה וחסידות. בזיווג שני נשא את הרבנית בת הצדיק רבי אליעזר ניסן, בן הרה"ק נפתלי חיים בדז'יקוב שהתגורר בצפת וסירב לקבל עליו עול הרבנות. אולם בא"י ידעו על צדקותו.

עם עלות השלטון הנאצי הוגלה מסרט לטרנדניסטריה. שם סבל קשות ופעל גדולות למען אחיו בצרה. חזה מבשרו את השואה האיומה וכל ימי חייו לא הסיח את דעתו מנוראות החורבן. התלאות והצרות השפיעו על מצב בריאותו והיה שבור ורצוץ בגופו, אבל לא ברוחו. אחרי המלחמה הציעו לו משרות חשובות בגולה, אולם החליט כי מקומו בארץ ישראל. פגשתיו אחרי המלחמה באנטוורפן שבבלגיה, טרם עלייתו ארצה. משם יצא לפאריס בדרכו לא"י. קיבלתי את פניו בתחנת־הרכבת. אחי הגדול רבי מאיר ואנכי סדרנו מסיבה בביתנו לכבודו. ראיתי לפני חולה מסוכן. קשה היתה לו הנשימה. כאשר הגיע לביתנו הארעי בפאריס, וחיכו לו רבנים חשובים וציבור לקבל את פניו — ביקשני שאבקש את סליחתם, כי עליו לנוח קצת. וכך אמר לי: „**כוחותי אפסו. אולם בטוחני שהשי"ת, הנותן ליעף כוח, יעזור לי בזכות אבותי ובזכות עלייתי לארצנו הקדושה, למען הקמת הבית שנחרב, בארץ האבות".** הכנסתי אותו לחדר אחר, ולאחר שינה של שעה, קם כשפניו מלאות חן ואמר: **עכשיו אשמח לראות את ידידינו, שרידי הפליטה.** פשט צורה ולבש צורה והתעניין בשלום כל אחד ואחד.

למחרת יצאנו ללוותו לתחנת הרכבת, משם יצא למארסייל להפליג באנייה לארץ. לא אשכח מעולם את שמחתו. נכנסתי לרכבת ועמדתי על ידו בחלון, כשהוא נפרד מידידיו. רבי, פניתי אליו: „**אני מתקנא בו שהוא עולה ארצה".** הסתכל עלי בעיניו החמות ואמר, יהודא יואל, עוד מעט ואני נוסע ואפטר ממך מתוך סיפור חסידי: „**פעם נכנס אל**

הצדיק רבי מיכל'ה מז'ולוטשוב יהודי עם „פתקא" ובקשתו, כי הרבי יתפלל בעדו שיזכה לעשות תשובה... הרכין הצדיק את ראשו על השולחן, ואחרי כמה דקות אמר להיהודי: תפילתי נתקבלה למחצה. השי"ת מוכן ומחכה לתשובתו, וכעת עליו לגמור את המחצה ולחזור באמת בתשובה שלימה..." הוא הדין בנידון דידן — הטעים — השי"ת מוכן שאתה ורבים כמוך יעלו ארצה. והכל תלוי ברצונך...

(בחלון הרכבת בפריס בדרכו לא"י). האדמו"ר מסרט-ויז'ניץ ור' יהודא יואל דויטש

הוא עלה בשנת תש"ו והחליט להקים את משכנו דווקא בעיר חיפה האדומה. בעיר זו, שיהודים חרדים מעטים בה, צריכים לתקוע מבצר של תורה וחסידות — ציין. הכל מודים כעת כי „רמת ויז'ניץ", במעלה ההר לפסגות הכרמל, היא ה„מזוזה" של חיפה. השכונה היא גאותה של היהדות החרדית כולה. הוקם בה ישיבה „יחל ישראל" על שם אביו מרן הבעל „אהבת ישראל" זצוק"ל. לישיבה חדר אוכל, פנימיה, „תלמוד תורה", מוסדות צדקה וחסד, קופות גמילת חסדים וכו'. היה בעל כוח משיכה, קירב את הרחוקים והעמיד תלמידים הרבה, ממשיכי מסורת בית ויז'ניץ.

אהבתו לתלמידיו ולכל נפש מישראל לא ידעה גבול. היה גאון במידות הענווה ופשטות, ומוכיח, על מחלוקת ופירוד. **„מדוע לא נאמר „כי טוב" ביום השני לבריאה? משום שהבדילו בין מים למים שהיו**

בריאה אחת". ואם במים כך, קל וחומר בין יהודים"... והוא היה אומר: **בשריפת חמץ שורפים גם את הנר ואת הנוצה, שהשתמשו בהם בשעת בדיקת החמץ. הנוצה, ניחא, הרי נגעה בחמץ ודינה בשריפה. אולם הנר לא נגע בחמץ בכלל? אולם, בשעת בדיקת חמץ צריכים לבדוק את העוונות, כידוע, ונמצא שהנר עזר לחפש את חטאת האדם, ומשום כך דינו בשריפה".**

הגיע לארה"ב בשנת תשט"ו לטובת הישיבה. ערכו מסיבות לכבודו בכמה שכונות בניו־יורק העיר ועשה רושם רב בהופעותיו ובנאומיו, אבל הוא הרגיש, כי יהודי ארה"ב אינם מעריכים כהלכה את מפעלו. זאת ועוד: חשש שמא ישנם כאלה שחושדים בו, כי להקים מפעל כזה ממנו והלאה. משום כך עמד דווקא על „נקודה" זו וציין: אמנם אמרו „**כבדהו וחשדהו**", אבל ה„כבדהו" צריכים לקיים בלב ונפש חפצה ולהרבות בו, לעומת זאת „חשדהו", יוצאים במיעוטא דמיעוטא. וראייה לכך: מהכנסת אורחים של אברהם אבינו. הוא ציווה להביא להאורחים ג' שוורים, חמאה וחלב וכו'. ואילו מים הביאו מעט „יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם". למה? המים לרחוץ רגליהם הביאו מפני שחשדם שערביים הם ומשתחוים לאבק רגליהם (רש"י, שם), ומספיק „קצת" מים. כלומר, לא צריכים לחשוד הרבה...

זכורני: שבת אחת שבת בווסט־סייד, שכונה עשירה ויהודים רבים בה. עמדתי על ידו בשעה שנשא את ה„דרשה" והטעים: „מורי ורבותי, לדאבוני אני לא בקוו הבריאות וקשה עלי הטלטול בדרכים, אבל אני רוצה שתדעו שאנחנו מקימים בחיפה צבא גדול — „מפי עוללים ויונקים יסדת עוז להשבית אויב ומתנקם", אם נחנך את בנינו בדרכי התורה והיראה, אנו בטוחים בנצחון לראות במפלתן של שונאי ישראל, ולשמוח בארץ ישראל מתוך נחת והרחבה. קשה היה עליו הדיבור ועשה „הפסקות" קלות בנאומו, אולם דיבר בהתלהבות כשאהבת א"י בערה בלבו. הביקור הזה הכניס למעלה מאלף דולאר. סכום פעוט...

פעם קבעו לו פגישה עם תורם אחד. לפני מועד הביקור טלפן התורם כי חס הוא על כבודו של הרבי — והוא יבוא אליו. ברם, האדמו"ר לא הסכים לכך וציין: **באתי לארה"ב לאסוף ממון ולא כבוד. אם התורם יבוא אלי, בטח ינכה חצי מהסכום כי הרי חלק לי כבוד, ונמצא הישיבה מפסידה...** הדגיש את חובתה של היהדות החרדית בבנין הארץ. לא העלים את הצללים, אולם ציין שהגישה למה שמתרחש בישראל צריכה להיות חיובית. מובן, שקמו עליו מבקרים ומקטריגים. האמת היא כי

הרבה מן המבקרים הלכו בעקבותיו, אחרי כמה שנים, וכלפי המקטריגים עומדת כעת ,,רמת ויז'ניץ'' — מגדלאור לקדשי ישראל — תשובה קולעת ופסקנית !

היה ידיד נאמן לבית אבא והתעניין בגורל המשפחה (ראה אגרת לאחי רבי מאיר זצ''ל, ע' 49 — 50). וכאשר הודעתי לו על שמחת כלולותי בניו־יורק, שגר לי אגרת ברכה :

כוח''ט לכבוד ידידי הנכבד וכו'
מו''ה יהודה יואל נ''י.

אחדשה''ט. את מכתבך קבלתי. מה אומר לך ידידי, מאד שמחתי מהבש''ט שמצאת בעזהשי''ת את זווגך. השי''ת ברוב רחמיו יעזור שהזווג יעלה יפה, בשעה טובה ומצלחת ותזכה לבנות בית נאמן לה' כפי שנאה ויאה לכבוד אבותיך זצ''ל. יהא רעווא מן שמייא שתהי' השנה הבאה עלינו לטובה שנת ששון שנת שמחה שנת פדות שנה שתתרומם קרן ישראל אכי''ר.

ידידך המברך בברכת מז''ט ובכוח''ט

ברוך בהה''צ מוהר''י זצללה''ה.

במפעלו הברוך רשם פרקי היסטוריה בארץ ישראל, נוסף על דברי ימי חייו משחר ילדותו ועד עלייתו. כוחותיו הלכו ואפסו ונתבקש לישיבה של מעלה ביום ב' חשוון תשכ''ד. הוטמן בזכרון מאיר, ליד קברו של אביו הס''ק רבי ישראל, זיע''א. שבק חיים לכל חי שבע יסורים, אבל לא שבע ימים (בן 68), אולם זכרונו יאיר את דרכנו לעולמי עד. בנו רבי אליעזר שליט''א, נתעטר בכתר האדמו''ר מסרט־ויז'ניץ, ואילו בנו רבי משה שליט''א, נתמנה כראש ישיבת ,,יחל ישראל'' ברמת ויז'ניץ־חיפה, ובניו הם ערבים טובים שלא יבש המעיין ולא יקצץ האילן.

כתי''ק חידושים בהלכה ובאגדה נאבדו בשנות השואה. ומאז לא העלה בכתב חד''ת ממעיינו המתגבר. אולם תלמידיו וחסידיו רשמו את דבריו, ופרסמו אותם בספר ,,מקור ברוך'' עם הקדמה מבני מרן זי''ע.

ליום הזכרון הי''ג פרסמתי מאמר ולהלן חלק ממנו :

פון ווישניץ סעדעט ביז חיפה

איך גלויב, אַז די פאַסיגע וועלט צו באַצייכענען די פערזענליכקייט פון דעם סערעט־ווישניצער רבי'ן, ר' ברוכ'ל האַגער זצ"ל, זיינען: אַ גאון, אַ צדיק און אַ פקח איז ער געווען... אַ גאון אין תורה, אין חכמה, אין קדושה און אהבת ישראל. און נאָך עפּעס: ער האָט מקיים געווען דעם „לא תגורו מפני איש". זיין מיינונג האָט ער געזאָגט קלאָר, אפילו ווען עס האָט נישט געפעלן געווען מענשן.

אהבת ישראל, די מידה וואָס שטייט אין צענטער פון ווישניצער חסידות, האָט ער פאַרטיפט און פאַרברייטערט. חסרונות דאַרף מען זוכען ביי זיך אַליין, נישט ביי יענעם. זיין פאָטער, דער סבא קדישא רבי ישראל זצוק"ל, האָט איינמאָל נאָך בדיקת חמץ געזאָגט צום חסיד, ר' מרדכי חנא ז"ל: „מיר האָבען שוין בודק חמץ געווען אין שטוב א־צט בעט איך דיך, אַז דו זאָלסט בודק חמץ זיין אין מיין האַרץ". רבי, מיר האָבען דאָך געלערנט: „מקום שאין מכניסין בו חמץ, אין צריך בדיקה" — אינ'ם פלאַץ וואו מען ברענגט ניט אַריין קיין חמץ דאַרף מען נישט בודק זיין — האָט ר' מרדכי חנא געענטפערט.

ר' ברוכ'ל האָט באַקומען „סמיכה" גאָר יונג, פון די גאוני הדור רבי מאיר אראק פון בוטשאַטש און רבי א. מ. שטיינבערג, דער בעל „מחזה אברהם" און בראָדער רב. ער איז געווען רב אין פאַלין־ריסקווע, מארמאראָש, אין קוצמאן, ביקאָווינע און אין סערעט. עס איז געווען אַ קאַמף וועגן רבנות אין סערעט. זיין פאָטער האָט געוואָלט, אַז זיין זון זאָל ווערן רב. פאַרוואָס? ער זיצט דאָך בכבוד אין קוצמאַן — האָט מען אים געפרעגט. „איך ווייל נישט, אַז מיין ברוכ'ל זאָל גיין פרי שלאָפען, פרייטאָג צו נאַכטס (אין קוצמאן זענען נישט געווען אַ סך חסידים), האָט דער סבא קדישא געזאָגט...

אין סערעט האָט ער געגרינדעט די ישיבה און אַ סך געטאָן פאַר חיזוק הדת. מיט דער פטירה פונ'ם פאָטער האָבען ווישניצער חסידים אים געקרוינט אַלס סערעט־ווישניצער רבי. ווען די נאַציס ימ"ש זיינען געקומען צו דער מאַכט, האָט ער מיט זיין משפחה און קהילה אָנגעהויבען צו וואַנדערן און זיינען אָנגעקומען, אין שמחת תורה קיין טראַנסניעסטער. זיין הויז איז אויך דאָרט, אין די ביטערע צייטן, געווען אַ צענטער פאַר געפלאָגטע און הונגעריגע אידן.

נאָכ'ן חורבן האָט ער געשטרעבט עולה צו זיין קיין ארץ ישראל. די ראשי הקהילה פון סערעט האָבען אים געבעטן, אַז ער זאָל אַהיים קומען, אָבער ער האָט נישט געוואָלט. אויך די קהילות אין בעלגיע, וואו ער איז געווען אַ יאָר פאַר

זיין עליה, האָבן אים פֿאַרגעשלאָגן צו וועלן זייער רב, און ער האָט נישט אַקצעפּטירט.

איך וועל קיינמאָל נישט פֿאַרגעסן מיין באַגעגעניש מיט אים נאָכ'ן חורבן.

אַזוי איז געווען די מעשה: פון בעלגיע איז ער געפֿאָרן דורך פֿאַריז־מאַרסעיל, קיין ארץ ישראל. איך בין געווען אין פֿאַריז און ער האָט מיר געשריבען אין אייר תש"ז (1947), אַז איך זאָל אים אָפּוואַרטן אין פֿאַריז ביי דער באַן־סטאַנציע. מיר, מיין ברודער הרב ר' מאיר ז"ל און נאָך פריינט, זיינען אַרויס צו דער סטאַנציע צו דער באַשטימטער צייט, אָבער די באַן איז נישט אָנגעקומען. עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז די באַן איז שוין אָנגעקומען מיט שטונדען פריער. וואָ איז דער רבי? וואו זוכט מען אים? בין איך געפֿאָרן צום אָפּיס פון „דזשאָינט", און דאָרט האָב איך אים געטראָפֿען. איך בין געבליבן ממש פֿאַרשטיינערט: דער רבי זיצט אין פֿאָרצימער, עסט אַ „סענדוויטש" פון טרוקן ברויט מיט האַרטער סאַלאַמי, ווישט דעם שווייס פון זיין פּנים. ער כאַפּט מיך אַרום און קושט מיך. איך זעה פֿאַר זיך אַ חולה מסוכן, שוואַך און צעבראָכן, ער שלעפּט פּעקלעך „צרות" פון כלל ישראל. רבונו של עולם, האָב איך געטראַכט: דאָס איז ווי‌זשניץ? זו תורה וזו שכרה?...

דער רבי האָט פֿאַרשטאַנען מיינע געדאַנקען און געזאָגט: מען טאָר נישט פֿאַרלירען דעם בטחון. מיר זיינען געפֿאָרען צו אונזער דירה אין האָטעל, און דאָרט אים געבעטען עפּעס עסן. „יהודא יואל", זאָגט ער, „טו אַ מצוה און גיב מיר אַ בעט. איצט קען איך גאָר נישט טאָן". ער האָט געשלאָפֿען אייניגע שעה, אויפֿגעשטאַנען אַ פרישער, עפּעס טועם געווען און די צורה האָט ווידער געלויכטן: אַ שמייכל אויף זיין פּנים האָט זיך באַוויזן און ער דערציילט וועגען זיינע פּלענער אין ארץ ישראל. „רבי", האָב איך אים געזאָגט, „קודם דאַרפט איר זיין געזונט". „געזונט זיין, מיין קינד, איז אַ שווערער ענין. איך בין דאָך שוין יאָרן קראַנק... איך האָף אין זכות פון מיינע הייליגע אבות אַז השי"ת וועט מיר געבן כוח אַז איך זאָל קענען טאָן מיין חלק אין א־בערפלאַנצן „ווי‌זשניץ" אין ארץ ישראל".

אין סיון תש"ז, איז ער אָנגעקומען קיין ארץ ישראל. ער האָט באַשלאָסען זיך צו באַזעצן דווקא אין חיפה, די „רויטע חיפה". ער האָט געקויפט אַ „מגרש" פֿאַר אַ גרויסע סומע, כאָטש זיין קעשענע איז געווען ליידיג. ער איז געפֿאָרען קיין אַמעריקע און קראַנקערהייט א־ז ער אַרומגעפֿאָרן זיכן פינאַנציעלע הילף פֿאַר זיין פּראָיעקט. פֿאַר זיך און זיין משפּחה איז ער געווען אַ מסתפק במיעוט, אָבער ער האָט געהאַט מוט און אַ גרויסען יצר טוב צו בויען תורה־חסידות פּעסטונגען, טראָץ דעם וואָס ער איז געווען פיזיש שוואַך און קראַנק.

זיין ליבשאַפט צו ארץ ישראל האָט נישט געהאַט קיין גרענץ. נאָך דער זעקס־טאָגיגער מלחמה אין 1967 איז ער אויפגעטראָטען ביי אַ פאַרזאַמלונג פון פרומע אידן אין תל אביב, און געזאָגט: „די פעלקער שטודעמען. זייער צאָרן ברענט אויפֿן קליינעם, אָרימען פאָלק, וואָס האָט געקעמפט פאַר זיין עקזיסטענץ. פאַרוואָס, וואָס איז דער רעש? פאַרוואָס באַרעכטיגען זיי נישט אונזער זכות צו באַשיצען זיך פון שונאים, וואָס ווילען אונז פאַרניכטען? דער ענטפער איז: עפעס האָט זיך געענדערט. דורות האָבען גויים געזען און געהערט, אַז דער עם ישראל איז הפקר. אידען קאָן מען שלאָגען, פלאָגען און הרג׳ענען און קיינער זאָגט גאָרנישט. און אי־צט? אידען ווילען זיך נישט לאָזען טויטן פון גויים. אַן עם קשה עורף. נאָך מער: אידען באַהאַלטען זיך נישט. זיי נוצען זייער כוח פון דעם עיקר „הבא להרגך השכם להרגו". אָט דאָס איז שווער צו אַקצעפטירען" — האָט ער אויסגעפירט.

ער האָט דערציילט, אַז הרב הקדוש רי״ד מבעלז זצ״ל (זיין שוועי) האָט געזאָגט: „דעריבער איז געקומען די ישועה פאַר אידען אין מחנה ארם, דווקא דורך „אנשים מצורעים", קליינע בעלי מדרגות, צו לערנען לדורות, אַז עס איז נישט קיין „מוז" (הכרח) צו העלפען אידען פון זייערע פיינט דווקא דורך גרויסע מענשען. השי״ת שיקט זיין הילף דורך שליחים פון די גאָר קלענסטע. יעדער איינער איז כשר ביי השי״ת צו העלפען און מציל זיין אידען" (זעה „קול ברמה", חיפה, ז׳ כ־כ״ב).

רבי משה הגר ויחודא יואל דויטש קוראים תנליון.

מסיבת קבלת פנים בביתנו בניו יורק לכבוד האדמו״ר מסרט-ויז׳ניץ. מימין לשמאל: מר מנחם (מקס) גלזר, יהודא יואל דויטש, האדמו״ר, ורבי דוד קושיצקי

הרביים לבית סיגט (טייטלבוים)

זכתה תנועת החסידות שגדולי תורה ,,מתנגדים" מובהקים הצטרפו לשורותיה וסופם... שהיו לאדמורי"ם, כגון: רבי מנדלי מקוצק, רבי חיים מסאנץ, רבי צדוק הכהן מלובלין, רבי יהודא ליב אייגר ועוד. על אלה נמנה רבי משה טייטלבוים מאוהל, הבעל ,,ישמח משה" (תקי"ט—תר"א), שבהשפעת חתנו רבי אריה ליב מווישניצא, נסע אל ,,החוזה" מלובלין והיה מגדולי תלמידיו. בשעתו כיהן כרבה דשינאווע. על ביקור זה מספר נכדו רבי יקותיאל יהודא בספרו ,,ייטב לב" (פ' תולדות) כדלהלן: **,,ועובדא ידענא. איש אחד חסיד ועשיר מק' שינאווע, ר' יעקב ז"ל, שלח טאבאק להרב הקדוש מלובלין זלה"ה על ידי מוזלה"ה. ושמעתי מפי**

הבעל ,,ישמח משה" ראש השושלת

קדשו שהי' במחשבתו, הרי לא אמרו ,,הנותן" דורון לת"ח, אלא ,,המביא" דורון לת"ח כאילו מביא ביכורים. משמע, אפילו אינו שלו, רק ,,מביא" נחשב כביכורים. כך עלה במחשבתו של זקני ז"ל. ותיכף שהביאו להצדיק הקדוש הנ"ל והריח בו אמר, שמריח ריח ביכורים. ואין זה חידוש, כי החסיד ר' יעקב שלח והרב משינאווע המביא אותו, עכ"ד". הבעל ,,ישמח משה" היה האב לשושלת זו.

כאמור לעיל, היו הרביים לבית קוסוב־ויז'ניץ ,,הראשונים" במחוז וגם בסיגט גופא היתה גדולה השפעתם. רבי מנחם שטרן, נולד בדראגמי־רעשט, שבמאראמאראש, כיהן כאב"ד דסיגט, משנת תקע"ט עד פטירתו

ביום ט' באדר שנת תקצ"ד. הוא היה תלמידו של האדמו"ר רבי מנדלי מקוסוב. עם פטירתו של רבי מנחם הגיע לסיגט רבי אליעזר ניסן טייטל־בוים, בן יחידו של הבעל „ישמח משה" ובידו מכתב אל ראשי הקהילה מאביו: **„כי בני יחידי ראוי לאותה איצטלא... ולא תבושו בו בעולם הזה ולא תכלמו בו לעולם הבא".** היה זה הצעד הראשון להזכניס נצר משושלת זו לסיגט. הוא נשאר בעיר, אולם זמן קצר אחרי בואו פרץ ריב, בין אוהדיו של הרב לבין חסידי קוסוב, ואנוס היה לעזוב, בשנת ת"ר, את סיגט. הוא נתקבל כרבה של דרוהביטש בגליציה, ואילו בסיגט נתמנה כאב"ד רבי יוסף שטרן, חתנו של רבי מנחם הנ"ל וחסיד של הצדיק רבי חיים מקוסוב.

הבעל „ייטב לב" ענק רוח

עם הסתלקותו של רבי יוסף (תרי"ח) הגיע לסיגט רבי יקותיאל יהודא טייטלבוים, בן רבי אליעזר ניסן, והוא היה למעשה האדריכל של חסידות זו. יסד ישיבה ונתפרסם כגאון וכאדמו"ר. אישיותו המזהירה ציינתי לעיל (ע' 8 — 11) ואוסיף כמה פרטים: להוציא מדעת הציבור כי האדמורי"ם לבית זה היו „קנאים" — אביא עובדא: ראשי קהילה אחת פנו אליו בבקשה, כי יחווה דעתו בנוגע לרב אחד, שלדעתם הוא פסול להורות. הם הטעימו, כי גדולה השפעתו בעירם וישמעו לפסק דינו. ברם, הרב מסיגט ענה להם: **„מכתבכם הגיעני, ואען ואומר מענינא דפרשה זו (= לך לך) שנאמר: „ואברכך ואגדלה שמך והי־ה ברכה". וברגע זו עלה בלבי פירושו דהכי קאמר: אם כי ואברכך ואגדלה שמך, ויהיו דבריך נשמעים למרחוק, בכל זאת „והי־ה ברכה", כלומר, שתהא בבחינת כוס של ברכה, שמצטרף לטובה ואינו מצטרף לרעה, כדאמר רבא בערבי פסחים דף ק"ט, ע"ב. אשר על כן אין דעתי נוטה להצטרף להרע לאדם לפוסלו, בשגם כבר אמרו זכין לאדם שלא בפניו ואין חבין וכו'. ומה גם על פי הדין אין לפסול אדם, אם נוגע לחיותו, בשביל עדות שלא בפניו", (שו"ת אבני צדק, יו"ד, ס' ה').**

כאביו־זקנו הבעל „ישמח משה" הרביץ תורה וחסידות בהונגריה. מחותנו רבי חיים מסאנץ (= בנו רבי ברוך השיא את בתו), שנחשב בשעתו כארי שבחבורה בין הרביים בדורו, מתארו: **„לידידי מחו' הרב הגאון הצדיק המפורסם, עמוד הימיני, נר ישראל, בוצינא קדישא, חסידא ופרישא, פאר הזמן, כקש"ת מו"ה יקותיאל יהודא נ"י ט"ב, האבד"ק סיגאט", (שו"ת דברי חיים אה"ע, ס' ג"ח).**

בלהט נפשו לחם נגד הרוחות החדשות שהחילו לנשב בשעתו. וכאשר ראשי החברא קדישא בעיר לבוב, ביקשוהו להשמיע את קולו בדבר שראשי הקהילה פעלו אצל השלטון, כי ימנו עליהם רב שיטיף בלשון העמים... הסביר להם, כי הקולר תלוי בצוואר של הבוחרים לאנשים כאלו לעמוד בראשם. הוא כותב: „אשר על כן חובה עמוסה על כל בר ישראל, אשר יראת ה' נגד לבבו ואהבת התורה עוד בוער בקרבו, בעת אשר יקרא לאסיפה לבחור ראשי ומנהיגי הקהלה, לבלי לישב תחת תנור וכירים באמרו, מה לי לעניני הקהלה... כי אם החרש יחרישו לעת כזאת מי יודע מה יולד יום... וחוץ מה שהורינו הנסיון בשאר מדינות, אשר על ידי מנהיגים כאלה נפלה חומת הדת ונפרצה... מבואר, על פי דין תוה"ק שאסור למנות את הפושעים להיות ראשים. לכן גם אני עומד ומזהיר... שכל אחד יתאמץ לבלי תת הממשלה להמינים, כי אם... לבני היראים והחרדים לדבר ה' לפקח בתקנות הקהל". (שו"ת אבני צדק, או"ח, פ"ח).

היה מחבר פוריה וספריו: ייטב לב, על התורה, ייטב פנים, על מועדים, רב טוב, עה"ת, שו"ת אבני צדק, על ד' ח' שו"ע, הם פנינים יקרים ומאירים. גם ספריו על התורה, הם מיזוג של הלכה ואגדה. סגנונו ותוכנו של מחברם מוכיחים, כי חסידות זו חבויה בתורת הנגלה, בש"ס ופוסקים, לאמור: גם אדמור"ם לומדים בעמקות, ותורת הנגלה והנסתר כרוכים ושלובים יחד.

אהבתו לתלמידיו לא ידעה גבול. היו קשורים אליו בכל נימי נפשם ותלמיד הבעל „ייטב לב" היה שם דבר. בספרו שו"ת „אבני צדק", ישנן הרבה תשובות לתלמידיו. ספריו היו להם כאורים ותומים. כאמור, גם אבי זקני, רבי יהודא יואל זצ"ל, היה מגדולי תלמידיו. את הסיפור כיצד ראה את רבו בחלומו מסרתי (ב„נרות", ע' 10 — 11) באריכות.

והנה עוד סיפור המבהיר את הקשר בין הרבי לתלמידיו. וכך היה המעשה: תלמידו רבי אברהם חיים איינהארין מאויבער־ווישיווע, שבמא־ראמאראש, שהוציא ספריו: „עצי העולה" (ב' חלקים, יו"ד) „ברכת הבית" ו„מקור הברכה", מספר בהקדמה ל„עצי העולה דבר פלא": **והאמת אגיד כי מתחלה התחלתי לעשות לצורך עצמי, מפני כי ראיתי כי על ידי חולשת מוחי ופגעי הזמן וטרדת הפרנסה ושאר טרדות, מה שעלה במצודתי היום בעת הלימוד, לאחר זמן מה אני שוכח... לכן עלה בדעתי לרשום... שיהיה נכון בידי למצוא תיכף... ולא עלה על לבי להתדמות**

לגדולים לבוא עם הספר בדפוס. אך לאחר פטירת אדמו"ר הה"צ הקדוש בעל ייטב לב זצוקלה"ה זי"ע, ספרו לי אנשי אמת, באשר כי אדמו"ר הנ"ל אמר עלי, קודם פטירתו, שאני עושה ספר טוב מאד, ושיאמרו לי שאביאני לבית הדפוס. ואני בשמעי זאת תסמר שערות ראשי, לאשר כי מעולם לא אמרתי לו דבר מזה, ולא ראה אותו וגם לא היה אז רק התחלה, ומה שעשיתי היה בצנעה. ואמרתי, אין זה כי אם רוח אלוקים היה בקרבו וברוח הקודש אמר זאת. ועל ידי זה מאז עלה בלבי להתחזק בדבר, כי בודאי מן השמים הוא, והשי"ת עזרני לגמור אותו בכי טוב..."

ואמנם, הצליח לחבר ספרים ולהדפיסם. מניין מצא את כספו? בחלק ב' של „עצי העולה" נמצא בין שמות המתנדבים... האדון השר הנכבד הצדיק המפורסם מו"ה שמעון זאב שליט"א בארן פאן ראטשילד מפראנקפורט. הסיפור הזה מזריע אור על אור הגנוז באותו גאון וצדיק.

הנה כי כן, אישיות מקיפה ורבגוונית היה. מי אנכי להעריך כהלכה את ענק הרוח הזה. ברם, יש להאיר את ה„הנקודות" הבולטות בחייו, שהוא בעצמו רמז עליהן, לפני הסתלקותו. ואלו הן: **א) אהב את האמת ולא סבל את השקר. ומשום כך גדולה היתה השפעתו ומפורסם היה שמו. ב) העמיד תלמידים הגונים בעלי שיעור קומה. ג) היה מחונן בעט סופר מהיר,** וספריו הם פנינים יקרים ומאירים. היה חתנו של הגאון רבי משה דוד מטולטשווא. כיהן כרבה של סיגט כ"ה שנים ושם מנוחתו כבוד. על מצבתו חקקו את שלשה דברים הנ"ל, כי ציווה שלא יכתבו עליו תואר גאון או צדיק, זי"ע.

השאיר אחריו שלשה בנים: רבי חנניה יום טוב ליפא (תקצ"ו־תרס"ד), רבי אברהם אהרן, רבה דקולבסוף (נפטר י"ב אלול תר"ע), ורבי משה יוסף (תרנ"ה־תרנ"ז), ובת אחת שנישאה לרבי ישראל יעקב יוקל מוולאווע, בן אחיו רבי שמואל מגורליץ (נפטר ט' חשון תרמ"ט בקראקא).

הבעל „קדושת יו"ט" לא נשא פנים לאיש

רבי חנניה יו"ט ליפא, חתן רבי יואל אשכנזי רבה דזשלאטשוב, כיהן בחיי אביו כאב"ד דטעטש, ועם הסתלקותו מילא את מקומו כאב"ד דסיגט. הוא נקרא בעל „קדושת יו"ט", ע"ש ספרו עה"ת ומועדים. ניהל משא ומתן בהלכה עם אביו והוא מתארו: **„שלום וברכה לאהובי בני**

הרב המאה״ג (= המאור הגדול), חריף ובקי המפורסם מו״ה חנני׳ יום טוב ליפא נ״י, אבד״ק טעטש״ (שו״ת אבני צדק, או״ח סי׳ ק.) ובמקום אחר: ,,**ובני החריף ר׳ ליפא שיחי׳ אמר לתרץ קושי׳ תוס׳ הנ״ל (שם יו״ד סי׳ קיט)**״ ומצטט את דבריו באריכות ומסכים עמו.

היה גאון בתורה ובחסידות, אהב את האמת ולא נשא פנים לאיש. מסופר: **פעם בשבת בשעת התפילה, בהיותו בטעטש, סיפרו לו כי בחצרו של אחד מראשי הקהילה, בעל חנות, נמצאים עגלונים נכרים, ויש לחשוש שקונים סחורה... ניגש הרב אל האיש המכובד, נזף וגער בו ברבים. טען הלה: החנות סגורה. אלא מאי, העגלונים משתמשים בחצרי כמקום חנייה, שלא ברשותי.** ענהו הרב: **אתה רוצה שגם אמת תהא, חס וחלילה. לא מספיק שחושדים אותך ומראית עין מילתא זוטא היא...?**

מובן מאליו, כי גם מתנגדים לא חסרו לו. סח לי ידידי המנוח, ר׳ דניאל אדלר ז״ל, שגר בטעטש, ששמע מזקני העיר: פעם זרקו אבן לביתו, ששברה את זכוכית החלון וכמעט שפגעה בהרב. לאחר מעשה אמר אחד: **הנה דבר פלא. האבן היא יותר גדולה מאשר החור בחלון ואיך נכנסה פנימה?** ענהו הרב בבדיחות הדעת: **הענין פשוט מאד. למעשה זרקו שתי אבנים קטנות. ברם, כאשר הגיעו לחדרי התחילו האבנים מריבות זו עם זו. אחת אמרה אני אניח על ראשו של אותו צדיק, ואחת טענה אני אניח... ולמען השלום עשו מהן אבן אחת גדולה...**

סח לי ידידי ר׳ יהודא פויגל מבעהאץ, שבמארמאראש, וכעת בבורו־פאַרק, עובדה שקרה עם אביו־זקנו, רבי מתתיה׳ ווינשטאַק. וכך היה מעשה: זקנו, תלמיד הבעל ,,ייטב לב״, נשא לאשה, על פי הצעת רבו, את בראנא, בת ר׳ אברהם גרינבערגער מטערנאווע. היא היתה נשואה מקודם, ובעלה הראשון גירשה כי לא זכו להקים בית בישראל. ברם, ה,,ייטב לב״ הבטיח לתלמידו כי לא יצטרך לחכות יותר משש שנים להפקד בזרע של קיימא. והנה עברו כמה שנים, ה,,ייטב לב״ הסתלק לעולמו, והוא לא זכה לבנים. רבי מתתיה׳ תבע את חובו מבנו וממלא מקומו, הבעל ,,קדושת יו״ט״... ביום הזכרון הראשון לפטירת הייט״ל ערכו ,,סיום״ בסיגט בהשתתפות קהל גדול ורבי מתתיה׳ דנן בתוכו. הבעל ,,קדושת יו״ט״ אמר ,,תורה״ והביע דאגה: **אבא הבטיח ישועות והשאיר אותנו באמצע...** העיר אחד מן המסובים, כי אשתו של רבי מתתיה׳ כבר באה בימים... ענה ואמר ה,,קדושת יו״ט: **מתות איז שוין געהאַלפען**

געוואָרען. וכך הווה. הוא וכמה מבניו נספו, הי״ד.

היה בין הלוחמים החריפים בציונות. הרב דוד צבי קאטצבורג, העורך של הדו־ירחון התורני ,,תל תלפיות״, בווייצען, שבהונגריא, כתב אליו בנידון, אולם הוא ערך את תשובתו לרבי ישעי׳ זילבערשטיין, אב״ד דווייצען ומפקח על הירחון. ואלו הם חלק מדבריו באיגרתו, יום א׳ בשלח תרנ״ח לפ״ק סיגעט. הוא כותב: **,,הגיעני מכתב בשם מעכ״ת מאת הרבני מו״ה דוד קאטצבורג נ״י ע״ד התנועה החדשה מקרוב באה אשר עוזבי התורה מתעוררים לעשות חבורות חבורות בשם חברת אהבת ציון וירושלים לקנות שדות וכרמים בארצינו הקדושה ולהושיב בהם אחב״י לעבוד את האדמה לאכול מפרי׳ ולשבוע מטובה, ויען ראיתי מכותלי המכתב כי עוד טרם התחבר הכותב בפועל עם הפושעים והכופרים... כבר זרקו בו שמץ מינות... שאומר כי אינו דומה במצרים כשהיינו בקיבוץ אחד היינו ראוי וכדאי לנסים משא״כ כשאנו מפוזר ומפורד זעיר (שם) זעיר שם נחוצים אנחנו להשתדלות טבעית, אמרתי אל תען וגו׳ (= כסיל כאולתו, משלי כו, ד.)... ולכן אך אל מעכ״ת אשים דברתי, ידוע ידע כי ממר לא יצא מתוק... אין כוונתם להטיב מעמד ומצב אחב״י אלא להסיר אמונת משיח מלבבם... וגם לפה עירנו בא משולח מהם... ובחלקלקות לשונו נסה ליסד חבורה אבל אני ב״ה עמדתי בפרץ לבל יפק זממו וכאשר בא כן הלך... לזאת יאבה נא כהד״ג להזהיר את הרבני המו״ל... ואל ידבר דבר אף חצי דבר בהעלה תל תלפיות מזה... חנני׳ יום טוב ליפא טייטלבוים״.**

אמנם, הרב קאטצבורג כתב בירחון (סיון תרס״ד) מאמר בנידון: ,,ראיתי לאחב״י היראים שגוף כל התנועה הציונית היא כקוץ מכאב וכאבן נגף בעיניהם והיה נוח להם יותר אם לא היתה ולא נבראה... נגד זה באתי להרים קולי לפני קהל הגולה.. ולפני רבותי הגאונים... המה ידונו בעים רוחם אם צדקתי... כי לענ״ד יש בתנועה הזאת סימן טוב...״. הוא כתב מאמר שני ושלישי ברוח זה. ברם, הגאון רבי ישעי׳ זילבערשטיין, כמובן, הפסיקו, והוא בעצמו לחם בתקיפות נגד הציונות על כל גווניה. (ראה מספרות ישראל באונגאריה, איגרות ציון, מתוך ארכיונו של ,,תל תלפיות״, מאת נפתלי בן־מנחם [פריד], איש המחוז). הבעל ,,קדושת יום טוב״ ניהל את עדתו כ״א שנה, ונפטר ער״ח אדר תרס״ד, בסיגט, ושם מנוחתו כבוד, זצוק״ל.

הבעל „עצי חיים" מבריק בשנינותו

בנו של הבעל „קדושת יו"ט", רבי חיים צבי (תר"ם — תרפ"ו) מילא את מקומו כאב"ד דסיגט, ואילו בנו הצעיר, רבי יואל (נולד בתרמ"ח) כיהן כרבה של קהילות אורשיווע, קראלי ונתמנה, בשנת תרצ"ה, כרבה דסאטמור, כעת זקן האדמו"רים וממשיך שושלת סיגט־סאטמור, לוחם קנאי נגד הציונות וראשי מדינת ישראל, שליט"א.

רבי חיים צבי, חתנו של הצדיק רבי שלמה אליעזר מראצפרד, בנו של הבעל „דברי חיים" מסאנץ זצ"ל, ירש את כסא הרבנות בגיל כ"ד ונפטר בדמי ימיו, בן ארבעים ושש. ספריו, שיצאו לאור אחרי הסתלקותו — בשם „עצי חיים", על התורה, מועדים, שו"ת על ד' ח' שו"ע, על ה' מקוואות, על כמה מסכתות והגהות לשו"ת השיב משה, לא"ז הבעל „ישמח משה" מאוהל, מעידים כי מחברם היה מוח חריף, מבריק בשנינותו, פוסק מובהק, ועמקן במשנת החסידות.

עוד בחיי אביו הצטיין בפסקי הלכות וכך הוא כותב (שו"ת עצי חיים, ס' א) אל הרה"ג רבי שאול בראך, לימים אב"ד דקאשוי: **„יקרת מכתבו הגיע ליד כ"ק אאמו"ר שליט"א במועדו. ומאפס הפנאי ורבו טרדותיו, אותיותיו נקנית לי במסירה, לעיין בדבריו ולהשיבו על דבר שאלתו..."** (ראה יותר עליו בפרק ב').

היה בעל השפעה וניצלה לטובת אלו שנעשה להם עוול. אביא דוגמא: רב גאון ומפורסם (= כך הוא מתארו) הוציא פסק דין, בדברי ריבות במקום אחד בין ראשי הקהילה לבין השוחט, שרצו להדיחו ממשמרתו ומצאו אמתלא: מעולם לא נתנו לו כתב התמנות כשו"ב, אם כי כבר שימש ג' שנים. לעומתם טען השוחט כי נתקבל למשרתו באסיפת הקהילה וגם תעודה בידו, מאת הרב מרא דאתרא, שהשתתף באסיפה זו, כי השו"ב נתמנה בהסכמת כל הקהל. ברם, הרב, אשר לפניו התדיינו, פסק לסלקו ממשמרתו ולתת לו סכום כסף.

הבעל „עצי חיים" פנה אל הרב הפוסק, מבאר שטעה בפסק־דינו ומבקשו שיחזור בו. הוא כותב: **„והנה מה שאין להשו"ב כתב התמנות, גם פה ק"ק סיגעט יש ד' שובי"ם ולכלם אין להם כתב, רק מה שנכתב בפנקס הקהל, ואם כן מה נעשה שבכפרים אין לקהל פנקס... ועתה על פי הפס"ד יתעוררו בכל הישובים, אם השו"ב יבקש הוספה... לכן לפע"ד יעשה כהדר"ג נ"י לתקן את הפס"ד... להעמיד את השו"ב על חזקתו וכנו**

הראשון, כי אין להזיזו משם. ומובן, דאם יעבירו, ח״ו, ממשמרתו, גם במקום אחר יחדלו מלקבלו... ואם כן בנפשו הוא, ומה לי קטלא כולה או קטלא פלגא... (שו״ת עצי חיים, יו״ד, סימן א).

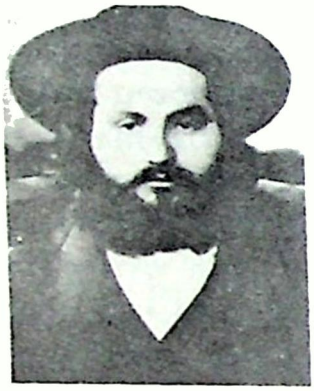
הוא שאף להוציא את חיבוריו בחייו. ברם, עלה השמימה בסערה ובאופן פתאומי. בנו וממלא מקומו, הה״צ מרן יקותיאל יהודא זצ״ל הי״ד, כותב בהקדמתו לספר שו״ת עצי חיים: **„והנה נודע שמגמתו וחפצו הי׳ להעלות על מכבש הדפוס חידושיו בעודו בחיים חיותו... אבל מחמת שנשארו הכתבי״ק בלתי מסודרים כל הראוי כי בדעתו הקדושה הי׳ להחזיר על משנתו ולשנות פרקו פעמיים, ובעוה״ר נקטף באביו ימיו ודרשו הכי״ק סידור ועבודה רבה... והנה החיבור הזה יוצא בעת אשר אנחנו בני ישראל נתונים בצרה גדולה, רחמנא ליצלן, כי הרבה אלפים בני עמינו נתונים בשבי׳ בים וביבשה, כספינה המטורפת בים, וצריכים כולנו לרחמים גדולים מן השמים, והשי״ת ברוב רחמיו וחסדיו בודאי ירחם על עם אשר בחר בו ונתן לו תוה״ק, ובפרט כי גם בצוק העתים הללו אנחנו מתחזקים ומתאמצים לקיים דברי תורתו ומצותיו ממש במסירת נפש, כי גם החיבור הזה... הי׳ עבודה קשה מאד, וע״כ בזכות זה נושע במהרה להנצל מפגעי הזמן... ה׳ וארא שנת התרצ״ט פה סיגוט יצ״ו. דברי בן המחבר הגה״ק זצללה״ה, יקותיאל יהודא טייטלבוים, אבד״ק סיגוט והגליל יע״א״.**

עשרים שנה ניהל את עדתו, והעמיק את חסידות סיגט והרחיבה. כאשר שבת את שבתו, פ׳ וארא, בעיר קליינוואַרדאן, התקיף בשתיתת דם במוחו. הידיעה המרה פרשה את כנפיה בכל המדינה ועד לירושלים הגיעה. רבבות השתפכו את לבבם בתפילות ובבכיות קורעות ומרקיעות שחקים, כי יחוס השי״ת על האי גברא רבא וצעיר. ברם, לא זכינו ובאור ליום ה׳, ו׳ שבט תרפ״ו החזיר את נשמתו למעלה. את ארונו הביאו לסיגט בעש״ק בבוקר. טרם שנטמן פעלו ידידיו לבחור את בנו, יקותיאל יהודא, גיל י״ד, כממלא מקומו, והוא נתקבל בהסכמת כל החוגים. הספידו בנו וממלא מקומו וחתנו רבי חיים יצחק אייזיק האלבערשטאם, אב״ד דסלאטפינא זצ״ל הי״ד — חריף ובקי, אוצר נחמד, קנקן חדש מלא ישן — כך מתארו חותנו, (שו״ת עצי חיים, יו״ד, י), ואילו בבית החיים הספידו גדולים ובראשם אחיו, האדמו״ר רבי יואל שליט״א. הרב הצעיר השתדך עם בת דודו, הגאון הצדיק רבי יואל שליט״א, והוסכם שלאחר שיקבל „סמיכה״ יכהן כרבה דסיגט, וכך הווה.

בנו וממלא מקומו, רבי יקותיאל יהודא, נולד בשנת תרע״ב. ניהל ישיבה והלך בדרכי אבותיו. היה בעל נפש חנינה ובשנות השואה מסר את נפשו לטובת הפליטים מפולין. החזיקם בביתו ועמד לעזרתם. ברם, הלשינו עליו ונאסר. ראשי הקהילה פעלו לשחררו, והוא עזב את סיגט

רבי חיים צבי טייטלבוים

רבי יקותיאל יהודא טייטלבוים הי״ד

והסתתר בעיר סעליש. יחד עם אנשי קהילתו הובילו אותו לאושוויץ ונספה שם בכ״ה אייר תש״ד הי״ד.

אחיו הצעיר, הרה״ג רבי משה טייטלבוים שליט״א משרידי השואה, תקע את ביתו בברוקלין ונקרא בשם ,,הרב מסיגט״. הוציא את ספר ,,עצי חיים״ (הוצאה ב׳) על מסכת חולין וב,,פתחא זעירא״ בראש הספר הוא כותב: ,,**קול דמי אחי הגדול והקדוש, הי״ד, הרב הגאוה״צ זצלה״ה, אשר בראשית שנות המלחמה הנוראה מסר נפשו על התורה הזאת להוציאה לאורה, מתוך פחד ובהלה. אבל אהה, נהיתה, כאשר אך יצוא יצא הספר הקדוש הזה מתחת מכבש הדפוס והנה בעתה, כי ניתן רשות למשחית, אשר מאז כבר ירד לבור שחת, והרגיז עולם מתחת, הנאצים הנועצים, ארורים הרשעים. וגם על הבית הגדול והקדוש, מקום משכן אבותינו הקדושים שלחו יד. ולא זו בלבד ששפכו חמתם בעצי ואבני הבית והרסו ולא חמלו, כי אם העבירו אש בכל הקודש קדושת עולמים, הספרים הקדושים, והשחיתו וחבלו את עצי החיים, כל כתבי קודש הנכתבים והנדפסים מאז, מעשי ידיו של אבינו הגה״ק זצלה״ה, והבא מן החדש הספר הקדוש הזה, והעלו על המוקד ארבעה וארבעים נפשות טהורות**

ויקרות מנפשות ביתו, יוצאי חלציו. ונפשות ביתי הרכים, האשה וילדיה, אם על בנים, הי״ד, ועליהם ועל גביהם בתוך האלפים ורבבות שהעלו עולות, לרבות אחי הגדול מרן יקותיאל יהודא הי״ד, זכר צדיק לברכה ולתחיה אמן.

נשבה ארון הקודש האדמו״ר מסטמור זצוק״ל

לאחר שהדפסתי את הפרק ,,הרביים לבית סיגט״ נפטר (כ״ו אב תשל״ט) זקן האדמורי״ם משרידי קדמאי, פאר הדור והדרו, מרן הגאון הצדיק רבי יואל טיטלבום, האדמו״ר מסטמור זצ״ל. הידיעה על פטירתו התפשטה במהירות ועם העברת הארון לביתו במונרו שבניו־יורק, החל מגיע זרם המוני של חסידיו ותלמידיו וגעו בבכי קורע לב על הסתלקותו.

רבבות איש מארה״ב ומחוץ לארץ, בראשות אדמורי״ם, רבנים, ראשי ישיבות וגדולי תורה, הלכו באותו יום אחרי ארונו. הם האזינו שעות ארוכות דברי הספד מפי רבנים חשובים ומשמשיו בקודש, שציינו כי עם הסתלקותו של כ״ק האדמו״ר מסטמור תמה תקופה בחסידות זו. אחרון המספידים היה הרה״ג רבי משה טיטלבום שליט״א, בן אחיו הבעל ,,עצי חיים״, אב״ד ואדמו״ר דסיגט זצ״ל. להלן חלק ממאמרי שפרסמתי ליום השלושים של המנוח הגדול זי״ע.

סיגעטער חסידות מיט סאַטמאַרער קנאות

די פטירה פון זקן האדמורי״ם רבי יואל טייטעלבוים זצ״ל, איז אַן אבידה פאַר״ן כלל ישראל און גרויסער פאַרלוסט פאַר זיין משפחה, חסידים און תלמידים. געווען אַ פילפאַרביגע פערזענלעכקייט: אַ גאון אין נגלה און נסתר, רב און פוסק מובהק, באַגאַבטער ראש הישיבה, וואונדערבאַרער ״דרשן״, אַ רבי פון מאַסן חסידים און בעל צדקה פון וועלט־פאַרנעם. און נאָך עפּעס: ער איז אויסגעוואַקסן מיט אייגענע כוחות, און האָט מוסיף געווען צו דער ״סיגעטער״ דינאַסטיע דעם ״יקוב הדין את ההר״ — קנאות. נאָך אין דער אַלטער היים האָט ער אַרויסגעזאָגט זיין מיינונג, וועגען ענינים אין אַ סך קהילות, וואו ער האָט געקענט, לכאורה ,שטיין מן הצד. אָט דאָס איז געווען אַ רעטעניש. זיינע גרויסע אבות זענען נישט געווען שאַרפע קנאים...

דער גרינדער פון דער דינאַסטיע איז געווען רבי משה טייטעלבוים, דער בעל ״ישמח משה״ פון אוהעל, אונגאַרן, (תקי״ט־תר״א). אָבער דער אַרכיטעקט פון

„סיגעטער חסידות" איז געווען זיין אייניקעל, רבי יקותיאל יהודא, סיגעטער רב (פון תרי"ח ביז זיין הסתלקות, ו' אלול תרמ"ג), באַוואוסט אַלס בעל „ייטב לב", אויפ'ן נאָמען פון זיין ספר.

פונוואַנען איז געדרינגען, אַז די אבות זענען נישט געווען קנאים? פון פאַקטן אין זייערע ספרים, אין פון וואָס איך האָב געהערט אין מיין טאַטעס הויז. מיין זיידע, דער גאון ר' יהודא יואל, אַ תלמיד פונ'ם בעל „ייטב לב", פלעגט דערציילן „סיפורים" פון אים, וועלכע מען האָט נאָך געוואָגט ביי אונז אין שטוב. אגב, וועָן עס איז דערשינען דער ספר „ייטב לב" (תרל"ה), האָט מיין זיידע, אַ אינגעל פון אַ יאָר 15, גענשיקט „הערות" בהלכה צום רבי"ן, און ער האָט אים געענטפערט: „שלום לאהובי תלמידי החריף ובקי מו"ה יהודא יואל דייטש נ"י" (זע זיין שו"ת ספר, אבני צדק, חו"מ, ט"ז).

די רביים פון „קאָסאָוו־ווייזניץ" זענען געווען די „ראשונים" צו פאַרשפרייטן תורת הבעש"ט אין מאַראַמאָראָש, און אין סיגעט גופא געהאַט השפעה. אין סיגעט איז געווען רב, רבי יהודה הכהן העליר, בעל „קונטרס הספיקות", ברודער פון „קצות החושן", און נאָך זיין פטירה (תקע"ט) האָט די קהילה אויפגענומען ר' מנחם שטערן, געבוירן אין דראגמירעטש, מאַראַמאָראָש, אַ תלמיד פון צדיק רבי מנחם מענדל פון קאָסאָוו. ער איז נפטר געווארן אין יאָר תקצ"ד, און דעמאָלס האָט דער „ישמח משה" גענשיקט זיין זון, רבי אליעזר ניסן, מיט אַ בריוו צו די פירער פון סיגעטער קהילה:

„מיין בן יחיד איז ראוי צו דער קרוין... איר וועט זיך נישט שעמען מיט אים, נישט אויף דער וועלט און נישט אויף יענער וועלט"...

ער איז געבליבן אין סיגעט, אָבער עס האָט נישט געמוטעט לאַנג און אַ מחלוקה האָט אויסגעבראָכן צווישן די פריינט פון רב און קאָסאָווער חסידים, און דער גאון האָט פאַרלאָזט סיגעט און געווארן רב אין דרוהאָביטש, גאַליציע. סיגעט האָט אויפגענומען פאַר רב, רבי יוסף שטערן, אַן אייניקל פון רבי מנחם און אַ חסיד פון צדיק רבי חיים פון קאָסאָוו.

נאָך דער פטירה פון רבי יוסף (תרי"ח), איז געקומען קיין סיגעט, רבי יקותיאל יהודה טייטעלבוים, זון פון רבי אליעזר ניסן, און ער איז געווען דער בויער פון סיגעטער חסידות. געגרינדעט אַ ישיבה און געווען מרא דאתרא, ראש הישיבה אין רבי פון טויזענטער חסידים. אַ מחבר פון קלאַסישע ספרים, אין הלכה, דרוש און חסידות. און נאָך עפעס: זיינע ספרים אויף תורה זענען אַ צוזאַמענגוס פון הלכה אין אגדה. דער סטיל און תוכן ווייזען, אַז די דאָזיגע „חסידות" איז באַהאַלטן אין נגלה, אין ש"ס און פוסקים, אזוי צו זאָגן: אויך רביים לערנען מיט טיפקייט און נגלה, ונסתר זענען פאַרבונדען אין געשלאָסן צוזאַמען. אָט דאָס איז די אייגענ־אַרטיגקייט פון „סיגעטער הסידות", געפורעמט פון דעם בעל „ייטב לב", דער זיידע פון אונזער גרויסן נפטר, רבי יואל, זצוק"ל.

ער איז געווען רב אין סיגעט 25 יאָר, ביז זיין פטירה, ו' אלול תרמ"ג. זיין עלטסטער זון, רבי חנני' יום טוב ליפע, האָט פאַרנומען זיין פלאַץ. אַ גאון און באַוואוסט אַלס דער „קדושת יום טוב", לויטן נאָמען פון זיין ספר אויף תורה.

אין זיינע יאָרן איז געגרינדעט געוואָרן די ציוניסטישע באַוועגונג און ער האָט זי באַקעמפט.

דער קדושת יו״ט איז נפטר געוואָרן כ״ט שבט תרס״ד, אין זיין זון, רבי חיים צבי, איז געקרוינט געוואָרן אויף זיין פלאַץ, אין עלטער פון 24 יאָר. דער יונגערער זון, רבי יואל, 17 יאָר, איז געוואָרן רב אין אַרשווע, קראָלע אזן אין יאָר תרצ״ה, אין סאַטמאַר.

רבי חיים צבי, איז געווען אַ שאַרפער מוח און באַליבט ביי אַלעמען. גרויסע רבנים האָבן צו אים געשיקט שאלות און זיין ספר שו״ת „עצי חיים״ איז אַ מייסטער־ווערק אין הלכה. גרויס איז געווען זיין השפעה און ער האָט נישט פאַרשווינגן עיולות. איך וועל ברענגען איין פאַקט: אין אַ קהילה איז געווען אַ מחלוקה, מיט׳ן שוחט, און אַ באַוואוסטער רב האָט געגעבן אַ פסק, אַז מען זאָל אים געבן אַ סכום געלט און אַוועקשיקן. פאַרוואָס? די קהילה האָט אים קיינמאָל נישט געגעבן אַ קאָנטראַקט, כאָטש ער איז דאָרט געווען שוחט דריי יאָר...

דער „עצי חיים״ האָט געשריבן צו יענעם רב, (זע שו״ת עצי חיים, יו״ד — א׳), אַז ער האָט זיך טועה געווען און בעט אים חרטה האָבן. ער שרייבט: „דאָס וואָס דער שוחט האָט נישט קיין קאָנטראַקט, ביי אונז אין סיגעט זענען דאָ פיר שוחטים און קיינער האָט נישט קיין קאָנטראַקט. איר דאַרפט דעם שוחט צוריק געבן זיין פאָסטן. אויב מען וועט אים אַוועקשיקן, חלילה, וועט מען אים אויך אין אַנדער אָרט נישט נעמען. גייט דאָס אין זיין לעבן. און וואָס איז דער אונטערשייד פון הרגענען אים אינגאַנצן, אדער האַלב...״ אָט דאָס איז טאַקע געווען זיין כאַראַקטער... חסד און רחמים.

ער איז נסתלק געוואָרן פלוצלינג, גאָר יונג, 46 יאָר. די תורה וועלט האָט שטאַרק באַווויינט די אבידה. זיין זון, יקותיאל יהודא 14 יאָר אַלט, איז באַשטימט געוואָרן אַלס זיין ממלא מקום. ער האָט גענומען „סמיכה״, חתונה געהאַט מיט דער טאָכטער פון זיין פעטער, רבי יואל, און אָנגעפירט מיט׳ן רבנות. ער איז אומגעקומען אין אוישוויץ, הי״ד.

ר׳ יואל׳יש, אַזוי האָט מען אים גערופן מיט ליבשאַפט און אַווינק, אַז דער יונגערמאַנטשיק קען אַליין באַשטיין זיין שטעטל, איז געווען רב אין אַרשאַווע, געגרינדעט אַ ישיבה און פאַרוואַנדעלט דעם פלאַץ אין אַ תורה־שטעטל. פון דאָרט אַווק קיין קראָלע, מיט די תלמידים און די ישיבה איז געוואָקסן. קיין סאַטמאַר איז ער געקומען, לכתחילה, פשוט וואוינען. דער מרא דאתרא איז געווען רבי אליעזר דוד גרינוואַלד, בעל „קרן לדוד״. נאָך זיין פטירה איז ער געוואָרן רב.

רבי יואליש האָט מיט פייערברען געפירט דעם קאַמף געגן ציוניזם, מזרחי און אגודה, געהאַט טויזנטער תלמידים און חסידים. מיטגעמאַכט די חורבן יאָרן, בדרך נס ניצול געוואָרן פון בערגן בעלזען און עולה געווען קיין ארץ ישראל.

עס האָט מיר דערציילט ר׳ חיים משה שאַפירא ז״ל, מזרחי מנהיג און ממונה אויף די „סערטיפיקאַטן״ בשעתו: עס איז געקומען צו אים אַ סאַטמאַרער־דעלעגאַציע און געבעטן דעלפן ברענגען דעם רבי קיין ארץ ישראל. איר דאַרפט וויסן — האָט אייגער געזאָגט — דער רבי האָט פיינט מער די אגודה ווי מזרחי...

שאַפּירא האָט זיך פֿערזענליך געטראָפן מיט'ן סאַטמאַרער רבי'ן דאָ, אין ברוקלין. איך בין געווען דאָ "שדכן" פון דער באַגעגעניש, מיט 25 יאָר צוריק. עס איז פּאַרגעקומען אַ דעמאָנסטראַציע, אויף ניו יאָרקער גאַסן לעבן ישראל קאָנסולאַט, געגן נעמען מיידלעך אין דער אַרמיי און ציווילן דינסט.

איך האָב טעלעפֿאָנירט צו ר' ליפּא פרידמאן ז"ל און אים געזאָגט, אַז עס וואָלט גוט געווען אַז שאַפּירא זאָל כאַפּן אַ שמועס מיט'ן רבי'ן. ער האָט מיך געפֿרופן און באַשטימט די צייט. האָט שאַפּירא מיך געבעטן, אַז איך זאָל קודם אַליין גיין צום רבי. איך בין אַריינגעקומען און נישט געוואוסט ווי אַזוי אָנצוהויבן דעם שמועס.

איז בין געווען צופֿריդן ווען דער רבי האָט געזאָגט: נו, יודא יואל, דו האַלסט אויך פון "זייער" מדינה? ער האָט מיר געגעבן אַ "פֿאַרציע" מוסר און געקרעכצט: וואָס וועט זיין מיט'ן חינוך? מיין ברידער האָט 2 קינדער און זיי גייען אין חדר. ווי, אין אגודה, מזרחי? ניין — אין סאַטמאַרער־חדר, אין נתניה, האָב איך געענטפֿערט. איך בין זיכער, אַז דיינע עלטערן וואָלטן מסכים געווען מיט מיר. די עלטערן זענען אומגעקומען אין אוישוויץ און עס איז גוט, אַז די שארית הפליטה האָט וואוהין צו גיין. דער שולחן ערוך האָט זיך נישט געענדערט. רבי, האָב איך געזאָגט מיט א שיואַכער שטימע: וועגן שולחן ערוך וואָלט מען געדאַרפט שמועסן מיט'ן ערשטן ר' יהודא יואל (מיין זיידע ז"ל)...

וואָס וויל שאַפּירא? ער וויל שמועסן מיט'ן רבי. די ראשי הישיבות האַלטן, אַז שאַפּירא איז אַ מוקיר רבנן. אויך ר' וועלוועלע (זצ"ל) דענקט אַזוי. מיר וועלן אים אויפנעמען מיט כבוד — זאָגט דער רבי. אָט אויף דעם האָב איך געוואַרט, וויל איך האָב מורא געהאַט, אַז דער רבי וועט זיך אויפרעגן...

מיר זענען געקומען צום רבי'ן, אויפ'ן טיש איז געווען "כיבוד" און דער רבי האָט מיט אַ שמייכל באַמערקט: איך פאַרשטיי, אַז איר זייט אַ מזרחי פון אינגעלווייז און איך וועל אייך נישט ענדערן. אונזער שיטה איז אייך באַקאַנט. נו, קען קיינער נישט פאַרפירט ווערן.

שאַפּירא: דעמאָנסטראַציעס זענען גוט אין ירושלים, אָבער נישט אין ניו יאָרק לעיני הגוים, וואָס צאַפּען אידיש בלוט.

רבי: זיי רעכענען זיך מער מיט גוים ווי מיט אידן. ווי אַזוי זיצט מען מיט פּושעים, אין כנסת און ממשלה, וואָס מאַכן חוקים געגן תורה הקדושה?

שאַפּירא: מיר זענען משפּיע פון אינוויניג.

רבי: דער אַלטער פּזמון...

שאפּירא: מיר פרעגן אונזערע רבנים און פאָלגן זיי.

רבי: דאָס איז דאָך טאַקע דער חסרון „אייערע" רבנים.

שאפּירא: אַלע ווייסן, אַז אונזער רב (הערצאָג זצ"ל) איז אַן ערליכער איד, ווייט פון זוכן געלט אָדער כבוד און לערנט ביז שפּעט אין אָוונט. אפשר איז דאָס אַזוי אָבער מיר פאַרשטייען אַנדערש ווי אַזוי אַ רב דאַרף זיין — האָט דער רבי געזאָגט.

דער שמועס איז געווען רואיג, מיט אַ צאָל שאַרפע ווערטער, און שאַפּירא האָט

געבעטן, אַז מען זאָל אָפשטעלן די דעמאָנסטראַציעס.

רבי: מען טאָר נישט שווייגן. דער אמת איז, אַז די יעצטיקע דעמאָנסטראַציע האָבן די ראשי ישיבות געיוואָלט, און אונז געבעטן צו זיין שותפים. זיי האָבן אונז פאַרפירט. אַ טייל פון זיי האָבן אייגענע חשבונות און נישט גרייט צו קעמפן.

שאפירא: וועלן קומט דער רבי, אי"ה קיין ירושלים?

רבי: מיר בויען דאָרט מוסדות חינוך. איר וואָלט געדאַרפט קעמפן צוזאַמען מיט אונז געגן זיי.

שאפירא: זאָל דער רבי מיט חסידים קומען קיין ירושלים, וועלן מיר אויך וועגן דעם שמועסן.

רבי: איר האַלט טאַקע באמת, אַז מיר האָבן נישט ליב ארץ ישראל אַזוי ווי איר...? דער רבי, רעדט אויסאי וועגן ארץ ישראל של מעלה, מיר העלפן בויען די

מרן רבי יואל האדמו"ר מסטמור זצוק"ל

איצטיגע ישראל, לויט תורת ישראל. אָט דאָס איז דער תמצית שבתמצית פון אַ שמועס פון העכער צוויי שעה.

וועלן מיר זענען אַרויס, זאָגט שאָפירא צו מיר: אַ שיינער בר־פלוגתא. ווי קומט צו אייך (אונגאַרישע) אַזאַ פיקח... די ""ליטוואַקעס" האָבן, ליידער, נאָך נישט דערקענט די עכטע אונגאַרישע רבנים — האָב איך געענטפערט...

אַ שטאַרקן כאַראַקטער און שטאַרמישע נאַטור האָט ער געהאַט. זיין גדלות אין תורה און מדות האָט קיינער נישט אָפגעפרעגט. אין אמעריקע האָט ער אויפ־

געשטעלט אַ נעץ פון ישיבות, און ממש געראַטעוועט די שארית הפליטה, וואָס האָט געבלאָנדזשעט צו טרעפן דעם וועג פון ישראל סבא. ער איז אַיועק פון דער וועלט זאָט אין יאָרן און זאָט מיט יסורים. די מוסדות און די חסידים תלמידים, דאַרפן האָבן אַ מנהיג.

פון דער תורה וועלט איז, ליידער, אַיועקגעריסן געוואָרן אַ גרויסער בוים — אַ „טייטעל־בוים". עס איז, בע"ה, איבערגעבליבן אַ נאָנט „צווייגעל" פון דעם בוים, וועלכער דאַרף זאָרגן, אַז דער בוים זאָל ווייטער וואַקסן און בליען. דער זכות פון די רבנים לבית טייטעלבוים און דער זכות פונ׳ם פעטער, דער סאַטמאַרער רבי זצ"ל, וועט אים באַשטיין ממשיך זיין די דינאַסטיע פון סיגעט־סאַטמאַר. האָט דאָך שוין דער רבן של ישראל, מרן החתם סופר געשריבן (שו"ת חת"ס, או"ח קצ"ז) צום ערשטן רבי משה טייטעלבוים פון אוהעל: צדיק כתמר יפרח. זי"ע.

אמנם כן, אחרי ויכוחים חריפים בין ראשי קהילת „ייטב לב", כאשר רבים מאנ"ש טוענים נגד התמנותו של רבי משה טיטלבום שליט"א, כממלא מקומו של דודו האדמו"ר מסטמור זצ"ל — ניצחו וותיקי החסידים, בעזרת השכל הישר, כי רבי משה, הרב מסיגט ישב על כסאו עד ביאת ינון במהרה דידן אכי"ר.

הרביים לבית ספינקא (ווייס)

העיירה הקטנה ספינקא, על שפת הנהר טיסו, היוותה פנינה יקרה בכתרה של החסידות ונתפרסמה בגלל הצדיקים שישבו בה. ראש ומיסד השושלת היה רבי יוסף מאיר וויס (י"ח אדר תקצ"ח — ו' אייר תרס"ט), הנקרא בעל „אמרי יוסף", על שם ספרו. נולד במונקאטש לאביו הרה"ג רבי שמואל צבי, תלמיד של הגה"ק רצ"א שפירא, הבעל „בני יששכר" מדינוב והרביים לבית זדיצ'וב, וכיהן כדיינא דמונקאטש.

מסופר: כאשר רבי שמואל צבי נשא לאשה את בתו של רבי צבי הירש מדרוהוביץ, תלמיד החוזה מלובלין, נזדמן למונקאטש הבעל „בני יששכר" והוא סידר את הקדושין להזוג. לאחר החופה העיר ה„בני יששכר": **אלמלא לא באנו לכאן אלא בשביל זה דיינו.** בשעתו לא הבינו את כוונת הרב מדינוב. ברם, באחרית ימיו העיר הדיין רבי שמואל צבי לבנו הבעל „אמרי יוסף": **אולי כיוון ה„בני יששכר" ביום חתונתי את דבריו... עליך, בני יקירי.** (ראה הקדמה „אמרי יוסף" מאמר ג')

הבעל „אמרי יוסף" ראש הבית

אכן, הילד יוסף מאיר הצטיין בכשרונותיו עוד בשחר נעוריו. שאף תורה וחכמה מדודו הגה"צ רבי יצחק אייזיק מסוואליווע ולמד בישיבות הגאונים מהר"ם אש ובנו מנחם באונגוואַר, רבי שמעלקי בסליש, והיה נוסע עם אביו אל הרה"ק שר שלום מבעלזא ועוד צדיקי דורו, שהוריקו את ברכתם עליו.

לאחר חתונתו עברו עליו זמנים קשים וקיבל את יסוריו באהבה. בשנת תרי"ד נשא את אשתו הראשונה והיה סמוך על שולחן חותנו בבורשא. ברם, אשתו נפטרה עליו והוא חזר לבית אבא. במונקאטש התחתן עם בת ת"ח מופלג ונגיד גדול והמשיך ביתר שאר בלימודיו. פתאום נחלה הוא במחלת הריאה והרופאים כבר התייאשו. אביו נסע אל הרה"ק מהרי"א לזידיצ'וב והפציר בו שיבקש רחמים להחלמת בנו. האדמו"ר הבטיח רפואה לבנו, והעיר: **שיהי־ה מהאנשים שלנו...** וכך הווה. נתקיימה ברכת הצדיק והוא חזר לאיתנו. חותנו נפטר בדמי ימיו והוא נשאר בלי פרנסה. נולדו להם שתי בנות. אולם גם האם וגם הבנות

נחלו והאברך ה„עילוי" סבל נורא. אשתו השנייה נפטרה בשנת תרכ"ח והוא נשאר מחוסר לחם.

בספינקא גר יהודי חסיד ונגיד ר' יעקב באש. הלה ידע את טיבו של האברך רבי יוסף מאיר, רוב גדלו ועשרו ברוחניות ומצבו השפל בגשמיות, וחשקה נפשו לקחתו לחתן בתו, פרל. ואכן, ביום ל"ג בעומר בשנת תר"ל התקיימה החתונה ורבי יוסף מאיר קבע את אהלו בספינקא. בימים ההם היה מסתופף בצל קדשו של הרה"ק מזדיצ'וב והאדמו"ר כיבדו מאוד. כאמור, היו לו שתי בנות מאשתו השנייה, אולם טרם זכה לבן זכר. בביקורו אצל רבו, בש"ק פ' שופטים תרל"ב, שפך לפניו את מר לבו על שלא זכה לבן. בשעת אמירת „תורה" רמז האדמו"ר כי יפקד בישועה. ואמנם כן, כעבור שלש שנים, בשנת תרל"ה, נולד לו בן ויקרא שמו בישראל, **יצחק אייזיק**, לימים ממלא מקומו, הידוע בשם בעל „חקל יצחק", ע"ש ספרו...

בספינקא ישב בכבוד ובהרחבת הדעת והטביע את חותמו על העיירה והסביבה (ראה ע' 7-8). אחרי פטירת רבו מזדיצ'וב נסע אל בעל „דברי חיים" מסנץ, שכיבדו מאד. בשנת תרל"ו בקע אורו והמונים באו לקבל את ברכתו. היה גדול בנגלה ובנסתר ופועל ישועות.

עדותו של רבי דוד שפרבר

וכך מעיד עליו הגאון הישיש רבי דוד שפרבר זצ"ל: **„ואני אומר בכלל מאשר הבנתי מדרכיו בקודש אשר מחמת כח אהבת ישראל, אשר בערה בקרבו, לא היתה שום בקשה מאיש נדכא כבדה עליו להניחו בלי הבטחת ישועה, וקודשא בריך הוא הסכים על ידו. וזאת ידעתי מעובדות שקרו לי כמה פעמים, הן ברוח קדשו אשר הגיד מראש, הן בהבטחת ישועות ורפואות, שאי אפשר לספרן אלא מפה לאוזן... אני מסתפק לספר זעיר שם רק ממה דבדידי הוה עובדה: והיינו כמו שנה או שנתיים אחר חתונתי נחליתי על עיני, והרופא הי' מטפל עמי כמה חדשים עד שאמר שאין לי שום תרופה, חס וחלילה, רק להפסיק את הלימוד. נסעתי לראש השנה לאדמו"ר זצוק"ל ובער"ה הי־ה כמעט אי אפשר, מחמת המון אדם רב, לבוא לפניו ולדבר עמו. אחרי ראש השנה הכינותי לי פתקא ולא הי־ה כתוב רק רפואה שלמה על העינים. בקושי גדול זכיתי לבא לביתו נאוה קודש. נתתי לו את הפתקא והי־ה בדעתי לספר את אשר אמר הרופא.**

והקדים הוא ז״ל ואמר: תאמינו לי, אני יודע, אני יודע. תלמדו ביורה דעה יפה, ואם תרגישו איזה חולשה בעינים תשימו את הציצית עליהם. ואל תישנו אצל נר דלוק. אל תשגיחו על הרופא. מניין הוא יודע? האם אמר פעם: רפאנו ד׳ ונרפא? וכדבריו כן עשיתי, ותלי״ת מאז ועד עתה עיני תחזינה מישרים״... (ראה, חסידות ספינקא ואדמורי״ה, ירושלים, תשי״ח, ע׳ י־יא).

ספרו ,,אמרי יוסף״ (על המועדים, ב׳ חלקים) הוא אוצר מלא וגדוש בתורת הנגלה והנסתר, חסידות, דרוש ומוסר. מזיגה נפלאה זו של תורה וחסידות, הקנה להמחבר שם עולם.

אם יש את נפשך לדעת את רוב גדלו בתורה ובחסידות, ראה ,,עשרה מאמרות״, מאת בנו יחידו, ברא כרעא דאבוהו, רבי יצחק אייזיק, בהקדמתו לספרו שו״ת ,,חקל יצחק״, שם הוא מגלה אפס קצהו מגדלותו של ענק רוח זה, אביו הגה״ק זי״ע

כאמור לעיל, נתקיימה בו ברכת הצדיק מהרי״א מזידיצ׳וב ונולד לו בן בשנת תרל״ה. הוא קרא לבנו: יצחק אייזיק, ע״ש האדמו״ר מזידיצ׳וב, שנפטר בשנת תרל״ג. הילד הצטיין בכשרונותיו המזהירים, למד אצל טובי המלמדים ושאב מים חיים מאביו הגה״ק. בהגיעו לגיל המצוות שם לילות כימים, למד בהתלהבות ש״ס ופוסקים ומיום ליום עלתה קרנו בתורה ובחסידות.

הבעל ,,חקל יצחק״ גאון בנגלה ובנסתר

כשהגיע פרקו נשא לאשה את מרים, בת הגה״ק רבי ישכר דוב אייכנשטיין מזידיצ׳וב. אחרי חתונתו ריכז אברכים יחידי סגולה וקבע ישיבה. עוד בחיי אביו עמד לימינו בהנהגת העדה ואביו ציווה לו לערוך ,,שולחן״ ולקבל פתקאות. עם הסתלקותו, ביום ו׳ אייר שנת תרס״ט בספינקא, עברה המנהיגות לידיו, שהיה ידוע לגאון בנגלה ובנסתר.

בזמן המלחמה העולמית הראשונה אנוס היה לעזוב את ביתו בספינקא, מאימת המציק, ועבר לבודאפסט. משם עבר למונקאטש. הבעל ,,מנחת אלעזר״, מרא דאתרא, העיד עליו שהוא גדול גם בתורת הסוד. משם עבר לסעליש וניהל ישיבה גדולה, ולמד את תלמידיו לא רק גמרא ותוס׳ ופוסקים, אלא גם כיצד להתפלל בהתלהבות. תפלתו היתה בקול חוצב להבות אש ויצאה לה מוניטין. הצטיין באהבת ישראל והכנסת אורחים. עובדא ידענו: ר׳ יחזקאל מילער, סופר סת״ם בגאניטש, היה

יושב בביתו בסעליש שבועות וחדשים וסעד על שולחנו. ואורחים כאלו היו לרוב ובקביעות בחצרות קדשו.

הוא עמד במשא ומתן של הלכה עם גדולי הדור והשיב לרבים שפנו אליו בשאלותיהם. צא וראה מה שכתב עליו הגאון הפוסק הישיש, רבי אליעזר דייטש זצ"ל. בנו של הרבי מספינקא, הגה"צ נפתלי צבי, אב"ד בילקע, הי"ד, הביע את ספיקו לפני הרב הנ"ל. והוא ענהו: **„מכתבו הגיעני, ולא היה מהראוי להשיב לו, הלא יוכל לשאול כל ספקותיו מאביו הגאון הצדיק שליט"א, אשר כל רז לא נעלם ממנו".** (שו"ת חקל יצחק, ע' רנ"ו).

העובדה דלהלן נותנת לנו מושג על חכמתו בפסקי הלכות. אביו הבעל „אמרי יוסף" נסע, אחרי פטירת רבו הגה"ק מזידיצ'וב לסנץ אל הבעל „דברי חיים" וקבל אותו בתור רבו מובהק. מובן מאליו את יחסם של האב והבן, הרביים לבית ספינקא, אל הבעל „דברי חיים".

והנה, רב אחד וראשי חברה „תלמוד תורה" בקהילה אחת פנו אליו בשאלה, בדבר תקנה שעשו, שהמלמדים מוכרחים להתקבל בהסכמתם, ואסור למלמד לעשות „חדר" משלו, בלי רשות מראשי חת"ת. ומלמד אחד עבר על התקנה ולצדו אנשים שטענו, כי תקנה זו נגד הדין המבואר ביו"ד רמ"ה, שאין מלמד מעכב על מלמד אחר. ובעלי התקנה טוענים: דוקא יחיד אינו יכול לעכב, אבל ציבור יכול לעכב.

הבעל „חקל יצחק" מבאר כי ה„דברי חיים" האריך בזה (שו"ת ד"ח חו"מ, ח"א, כג) ומביא דדעת רוב הראשונים, שהרוב יכול לתקן, אף בדבר שיש הפסד לאחרים, והמועט מחויב לקבל הגזרה. אכן, הרמב"ם ועוד פוסקים סוברים דדוקא בדבר שהסכימו כולם מתחלה, אבל אם המעוט לא הסכים אין הרוב יכול לכוף עליו, כיש הפסד לאחד וריוח לשני. ברם, המנהג ודעת הרמ"א (חו"מ סב) דהרוב יכול תמיד לכוף את המיעוט, אפילו במקום דאיכא פסידא. כך מסיק ה„דברי חיים".

אכן, דעת החתם סופר (חו"מ קיז) כדעת הרמב"ם הנ"ל. ואם כן בנידון דידן — מציין ה„חקל יצחק" — אע"פ שלדעת הד"ח יכולין הרוב לעשות תקנה **לכוף להמיעוט, מכל מקום קשה להורות נגד דעת החת"ס... ודעתי נוטה שיתפשרו ביניהם באופן שיקבלו גם את המלמד האחר לחברת ת"ת וילמוד כמו שאר המלמדים... אמנם אם לא יתרצה לזה, אז הרשות בידם להעבירו, אחר ב' התראות, כדעת רבינו „הדברי חיים".**

הבאתי דוגמא אחת מני רבות המוכיחות על חכמתו בהכרעת הדין, להלכה ולמעשה.

זכורני: בשנות הזעם, והשלטון ההונגארי הוביל המון משפחות מרוסיה הקארפטית לפולניה, באמתלא כי אין להם „תעודת אזרחית", ושם נהרגו רבבות — נסע האדמו"ר מסליש להשתטח על קבר אביו הבעל „אמרי יוסף" בספינקא. המונים יצאו לתחנות הרכבת לקבל פניו ולבקשו שיתפלל למען ביטול הגזירה. נענה האדמו"ר וניחם את היהודים המדוכאים: **אל דאגה, הימים הם ימי חבלי משיח.** אימרה זו פרשה לה כנפיים במחוז והפיחה תקווה ואמונה בלב כולם.

אמנם, בעוה"ר לא זכינו, ובעת שעלה הכורת על יהדות הונגריא, בשנת תש"ד, הובל הרבי וביתו, יחד עם המוני בית ישראל לאושוויץ, ונשרף בלהבות אש, בי"ג סיון תש"ד, הי"ד וזי"ע.

כשלושים וחמש שנים ניהל את עדתו ובן ס"ט היה כשנשרף עק"ה. גם בניו וחתנו הושמדו. בנו הבכור הגה"צ רבי ישראל חיים, רעייתו הרבנית וצאצאיהם. בנו השני הגה"צ רבי צבי נפתלי, אב"ד דבילקא, אשתו ויו"ח. חתנו הגה"צ רבי אברהם אביש הורוויץ, אב"ד דק"ק קראלי ויו"ח, הי"ד. כולם אהובים, גדולים בתורה ובחסידות, הלכו בעקבות אבותיהם־רבותיהם, קדושים בחייהם וקדשי קדשים במותם, הי"ד.

נשארו שרידים בעהי"ת מבית הגדול והקדוש הזה. נתקיימו ברכתו ורצונו של אותו צדיק, מיסד השושלת הבעל „אמרי יוסף" זצוק"ל. וכך מעיד עליו בנו וממלא מקומו רבי יצחק אייזיק (בהקדמתו ל„חקל יצחק" מאמר עשירי, אות ו): **וגלל כן השריש ענף נשמתו, ואור קדושתו, בבית תפלתו, ורצה והוריש לבניו גדולתו, למען ילכו בעקבתו ובסדרי עבודתו, להזריח אופני יראתו בלבב אנשי סגולתו, בבית מקדש מעט והראל עד ביאת גואל אכיה"ר...**

נכדו, רבי יעקב יוסף שליט"א, בן הגה"צ רבי ישראל חיים, ניצל בדרך נס והתחיל לשקם את הבית שנחרב. הוכתר כהאדמו"ר מספינקא וזכה להקים מוסדות תורה וגמ"ח, בארה"ב ובא"י. מחונן בכשרונות ובאהבת ישראל ריכז את המון שרידי חסידי ספינקא. ליקט כת"י, שניצלו, מאת זקנו, והוציא ספר שו"ת „חקל יצחק" (ניו יורק תשכ"ז), מצבת זכרון לזכרו ובאר מים חיים לבעלי הלכה והחסידות. הולך ומדליק את אש ספינקא, בארץ ובתפוצות, ורואה ברכה במעשי ידיו. העביר את ארון זקנו הבעל „אמרי יוסף" מספינקא לא"י, שהוטמן בפתח תקוה, ביום ו' באייר תשל"ב. המונים נוהרים לקברו.

נכדו, הרה״צ רבי שמואל צבי הורוויץ שליט״א, בן חתנו הגה״צ רבי אברהם אביש הי״ד, הגיע לארה״ב, בשנת תש״ח, וחצרו נמצא בוילימסבורג שבברוקלין. הקים ישיבה ומתיבתא ,,בית יצחק״ ורבים דבקו בו כאחד ממשיכי הבית. נחבא אל הכלים, עובד ה׳ בענווה יתירה ושמו הולך לפניו.

מבית הגה״צ רבי צבי נפתלי ניצלה בתו, חנה, רעיית הרה״ג ישכר דוב ברגמאן שליט״א, בן הרה״ג רבי שלמה ברגמאן ז״ל, אב״ד דק״ק יאסין. הם הקימו בית נאמן, בנים וחתנים למדנים מופלגים ופעילים כהוריהם, במוסדות התורה והחסד.

נשארו עוד לפליטה שתי בנות, של הגה״צ רבי ישראל חיים, הי״ד, אחת נשואה להרב שמואל הלוי פרידמאן, רבה של קהילת ,,בית ישראל״ בריגא פארק, נ. י. ואחת נשואה לידידי וחבר נעורי, הרה״ח ר׳ משה ברונשטיין, איש צדקה וחסד ומוקיר רבנן.

רבי יעקב יוסף ע״י קברו של הבעל ,,אמרי יוסף״ בספינקא.

הרביים לבית נדבורנה [לייפיר]

הרבי ר׳ מרדכי׳לה מנדבורנה (דער רבי ר׳ מרדכי׳לע פון נאדבורנא), כך היה נקרא בפי הבריות בחיבה ובהערצה, הרב הצדיק האדמו״ר רבי מרדכי, בן הצדיק מרן ישכר בער מנדבורנה זצוק״ל. מגליציה הגיע לעיר חוסט שבמארמאראש ולבסוף ימיו תקע את אהלו בעיירה בישטינא ונפטר שם, ביום א׳ דסוכות תרנ״ה. השאיר אחריו ששה בנים ממשיכי דרכו ומפיצי תורת החסידות ואלו הם: רבי יצחק (סטאניסלאוו), רבי בערצ׳י (סאטמור), רבי מאיר (קרעטשניף), רבי אהרן משה (אב״ד זולין), רבי ישראל יעקב (חוסט), רבי יוסף (נירעדהאז).

בנו רבי ישראל יעקב, האדמו״ר מחוסט, הוציא את הספר ,,מאמר מרדכי״ (סיגעט, שנת תר״ס), וצירף אמרות טהורות מאת אביו־זקנו הה״צ הקדוש מרן ישכר בער מנדבורנה. בהקדמתו הוא כותב: ,,**אלקים הבין דרכו ולא ידע אנוש גדלו וגודל קדושתו. שכינה מדברת מתוך גרונו, מאת כ״ק אאמו״ר הרב הצדיק המפורסם הקדוש אלקי, מרן מרדכי זללה״ה מנאדבורנא... ואך למותר להלל את כ״ק אאמו״ר זי״ע, כי מי לא שמע פרשת וגדולת מרדכי אשר שמעו הולך בכל המדינות ופעל ישועות בקרב הארץ...**״

רבי ישראל יעקב המשיך חסידות נדבורנה בחוסט וקהל רב הסתופף בצלו. כאביו, רבי מרדכי׳לה משך לחצרו את ,,עמך״ והתעניין בדאגותיהם של בני מארמאראש העניים והמפוזרים בעיירות, בכפרים ובישובים. ניהל את עדתו כשלושים שנה ונפטר ביום ט׳ אדר ב׳, תרפ״ט, והטמין בעיירה בישטינא, ליד קברו של אביו. מילא את מקומו בנו הצדיק רבי שמואל שמעלקי, למדן גדול שישב על התורה ועל העבודה בשקידה ובדבקות. נפטר כ״ט סיון תרצ״ד ומנוחתו כבוד ליד אוהלם של אבותיו הקדושים. על כסאו בחוסט ישב בנו הה״צ רבי אהרן משה שליט״א. הוא ניצל בדרך נס, בשנות השואה, ועם תום המלחמה הגיע לאמריקה. הקים את בית מדרשו בברוקלין וגם הוציא מחדש לאור את הספר ,,מאמר מרדכי״ (ברוקלין תשכ״ד ותשכ״ח).

רבי מאיר וביתו בקרעטשניף

בנו השלישי של רבי מרדכי — רבי מאיר, נשא לאשה את מרת שפרה מצאצאי הגה״צ רבי חיים מטשערנאָוויץ, מחבר ,,באר מיים חיים״ עה״ת, התישב בעיר יאס ומשם עבר לעיירה קרעטשניף, שע״י סיגט. ישב בתענית, רוב ימיו, וקיבל רשות מאביו לכתוב קמיעות. מפורסם כפועל ישועות והמונים נהרו אל חצרו. נפטר ביום א׳ דר״ח תמוז תרס״ח. בנו רבי אליעזר זאב הוכתר כממלא מקומו. בשנת תרע״ט עבר לסיגט והצטיין במצוות צדקה והכנסת אורחים. נשרף באושוויץ, הי״ד וזי״ע. בנו רבי דוד משה, משרידי השואה, חזר לסיגט וראה את חורבן הבית, והחליט לעלות לא״י. קבע את חצרו ברחובות והקים ישיבה בשם ,,שער אליעזר״, לזכרו של אביו. קירב רחוקים לדרך החסידות וקהל גדול בא לקבל את ברכתו. נפטר בי״ז תמוז תשכ״ט, באופן פתאומי, כאשר ביקר ברומניה. ארונו הוטמן ברחובות. חסידי קרעטשניף הכתירו את בנו, הה״צ רבי מנחם זאב, בגיל כ״א, כממלא מקומו, והוא ממשיך שושלת זו בארץ.

רבי מרדכי׳לה מנדבורנה היה מן הרבּיים הראשונים שקבעו את אוהלם במאראמאראש גופא. ממנו יצאו עשרות אדמו״רים שכיהנו במחוז, בהונגריא וברומניה.

רבנים גאונים מחברי ספרים ובעלי הלכה

כשם שמאראמאראש היתה מבצר עוז לתורת החסידות, על זרמיה וגווניה, כך הצטיינה ברבנים גאונים, ראשי ישיבות מחברי ספרי שאלות ותשובות ואגדה — בעלי שם עולם. חכמים וסופרים, ילידי המחוז, כבר הקדישו על תולדות חייהם: רשימות, קונטרסים וספרי זכרונות. ברם, מאליו מובן, כי טרם הוריקו אֶת המעיינות. יש צורך גדול ללקט ולקבץ בספר אחד את תולדות, מהותם וגדלותם של גדולי ישראל, הלמדנית הגאונית, שהורו להם דבר ה׳ — זו הלכה.

בפרקים אלו השתדלתי להביא קצת מחידושיהם, כמקורות לחיי היהודים במחוז. יגעתי ומצאתי, כי מכל פרק אפשר לחבר ספר שלם. יש באמתחתי שפע מקורות על חיי גדולי המחוז, שנספו בשואה. אולם בגלל סיבות שהזמן גרמן נבצר ממני להוציא את מחשבתי לפועל.

מריבות סוערות במחוז

עם סיום הפרקים האלו עלי להוסיף הערה קצרה: אחטא לאמת אם לא אציין, כי חיי היהודים במרמורוש לא התנהלו תמיד על מי מנוחות. מזמן לזמן פרצו מחלוקת שהסעירו את עולם התורה והחסידות. היו מריבות בין חסידי קוסוב־ויז'ניץ לבין חסידי סיגט וכל צד גרר אחריו גדולי תורה ובעלי הלכה, מרחוק ומקרוב. אין בדעתי, כמובן, להכניס את ראשי בין הרים גבוהים ואיני חושב שרצוי להרחיב את היריעה עליהן. מחלוקת אלו, כמריבות אחרות בין גדולי הלכה וחסידות, יש **להסיט** לקרן זווית ולראותן כתאונות שלא כדאי לעסוק בהן.

זאת ועוד: מגמתי היא, להבליט את חייהם היפים של „עמך" וגדלותם של מנהיגיהם הרוחניים. לא נעלם ממני העובדה, כי יש ויש אנשים שיהודי מרמורוש מצטיירת בעיניהם בצורה **שלילית.** אני מלמד זכות עליהם: **הם לא הכירו את מהותם של בני מרמורוש היקרים,** ודנו אותם מפי השמועה ולא מתוך הראייה והכרה מקרוב. בכל זאת, פטור בלי כלום אי אפשר ואצביע בקצרה על דברי ריבות אלו.

המחלוקת הראשונה פרצה בסיגט, עם הסתלקותו של הרה"ג רבי מנחם שטרן, יליד מרמורוש ומחבר ספר „דרך אמונה" (טשערנאָוויץ תרט"ז, ח"א — ותר"כ, ח"ב). ידידיו רצו למנות את חתנו רבי יוסף שטרן כממלא מקומו. חסידי קוסוב ובראשם הצדיק רבי חיים מקוסוב תמכו בו. אולם משפחת כהנא ובראשם ר' קלמן כהנא, רצו לבחור ברבי אליעזר ניסן, בנו יחידו של רבי משה טייטלבוים, הבעל „ישמח משה" מאוהל, והוא גם נתמנה, כאמור לעיל, כרבה של סיגט. ברם, ימי השלווה של הרב לא ארכו והמריבות התחילו. הסערה הגיעה לשיאה בפרשת השוחט ר' משה מעיירה קרעטשניוו הסמוכה. השוחט, חסיד לבית קוסוב, אינו בודק את הסימנים — טענו מתנגדיו. רבי אליעזר ניסן אסר את שחיטתו, אחרי חקירות ודרישות. הגאונים מהר"ם אש מאונגוואַר (ראה שו"ת אמרי אש, יו"ד ב'), ורבי יחזקאל פאנעט ועוד רבנים עמדו לימינו של רבה דסיגט. אולם חסידי קוסוב מצאו רבנים שהתירו את שחיטתו ובהשפעת רבם הצדיק רבי חיים האגר מקוסוב היתה ידיהם על העליונה. בגלל מריבות אלו אנוס היה רבי אליעזר ניסן לעזוב את העיר, בשנת ת"ר, ונתקבל כאב"ד בדרוהוביטש.

כעת נתמנה רבי יוסף הנ"ל כרבה דסיגט. אולם גם הוא סבל ממחלוקת וקמו עליו מתנגדים. עמד לימינו הגאון מסטריא (ראה שו"ת

מהרי״א ענזיל, מ״ט, ג׳). במיוחד הצטער על שהגאון רבי יהודה מודרן, השפיל את כבודו וטען שטעה בדבר הלכה (ראה שו״ת שואל משיב קמא, ח״א קמב). הוא לא זכה לאריכת ימים ונפטר, בגיל נ״ה בשושן פורים תרי״ח זצ״ל.

אז נתקבל כאב״ד, רבי יקותיאל יהודא טייטלבוים, בן רבי אליעזר ניסן — לימים מפורסם בשם הבעל **ייטב לב.** הוא דאג להשכין את השלום בעיר ובמחוז וגם נפגש עם האדמו״ר מויז׳ניץ רבי מנדלי הגר. אכן, בשעתו היו שנות שלום ושלווה, הקים ישיבה וביסס חסידות סיגט. ברם, בשנת תר״ל — תרל״ד שוב התחילו הסערות. בעיר בודאפסט היתה לשכת היראים של המדינה, וראשי־ה רצו שגם סיגט תצטרף אלי־ה. הרב, כנראה, היה מוכן לכך, אולם רבי יהודה מודרן ומשפחת כהנא טענו, כי סיגט אינה זקוקה להשתייך להלשכה ותקנותי־ה. חלוקי דעות אלו קיימו שנים רבות. בינתיים נפטר הרב, בנו רבי חנני־ה יו״ט ליפא מילא את מקומו וכעת פרצה המחלוקה בסערה גדולה ושני הצדדים גייסו את גדולי הדור למלחמת מצווה זו. הצד של משפחת כהנא יסדו קהילה לעצמם וקראו בשם **„ספרדים״**, ואנשי הרב קראו לעצמם **„קהל אורטודוקסים״.** בחרו ברבנים לפסוק בדברי ריבות, אולם לעמק השווה אף פעם לא הגיעו והקהילה נתחלקה. הכללים והפרטים של מחלוקה זו כתובים בקונטרסים „מלחמת מצווה״ — „אוהב משפט״, „כתב יושר״ ובשו״ת תשורת ש״י (רצג — שג).

המחלוקת האחרונה בין חסידי סיגט לבין חסידי ויז׳ניץ פרצה בשנת תרס״ח. הסיבה: נשיאות של כולל מרמורוש בא״י. האדמורי״ם לבית ויז׳ניץ היו מאז ומקדם נשיאי הכולל וגם הסבא קדישא רבי ישראל מויזניצא, היה הנשיא. ברם, כעת רצו חסידי סיגט שהבעל „עצי חיים״ יתמנה כנשיא הכולל. מובן מאליו כי חסידי ויז׳ניץ השיבו מלחמה סערה. גם עכשיו התערבו גדולי הדור והוחלט לברר את הענין לפני בי״ד של חמשה, כאשר כל צד בורר לו שניים והארבעה בחרו בהרה״ג רבי משה גרינוואַלד — הבעל „ערוגת הבשם״, אב״ד חוסט, בתור חמישי. הפסק־דין יצא לחלק את המחוז. הצדיק מויז׳ניץ נשאר נשיא על חלק אחד, והבעל „עצי חיים״ על חלקו. הרביים לבית ויז׳ניץ, אוהבי שלום, היו מבקו־ים בסיגט והלכו לבית המרא דאתרא, וה„עצי חיים״, ביקר באכסניא של הרביים דויז׳ניץ. וכאן המקום לציין: האדמו״ר רבי משה האגר מויז׳ניץ־בני ברק, והאדמו״ר מסיגט־סאטמור רבי משה טייטלבוים, שליט״א, התקשרו בקשר שידוכין.

פרק שישי

על החורבן ועל הפורקן

בפרק ראשון (ע' 74) כבר ציינתי: **„לא קלה המלאכה לכתוב על השואה האיומה. אין פשוט מילים להביע את האסון הנורא שקרה לבית ישראל בשנות הדמים. ברם, המטרה שלי היא: לגלות ולפענח את אורח חייהם של יהודי מארמאראש בשנים כתיקונן, כפי שהם משתקפים מתוך ספרי שאלות ותשובות ואגדה, פרי עטם של גדולי התורה והחסידות בסביבה"**. אכן, גם בפרקים הקודמים רשמתי בקצרה כיצד שפכו הרשעים דם נקי והכל על פי „חוק"... **תרצח יהודים!** ברם, נוכחתי לדעת עד כמה קשה לשריד החורבן להעלות על הכתב את אימת הטרגדיה. זו לי הפעם הראשונה שאני כותב מאמר מקיף על החורבן. כיון שעכשיו מלאו ארבעים שנה (ת"ש — תש"מ) כאשר הצרות תקפו על יהודי הונגריה בכלל ועל תושבי מחוזנו בפרט, והואיל ואני מסיים בזה את פרק האחרון בספרי, הנני מרגיש צורך לספר משהו.

תפסתי לשון קצרה מחמת חומרת הנושא. חסר לי כוח נפש להאריך בסוגיה זו. אמנם כן, אני מלא זכרונות כרמון מהחורבן, אולם אמסור רק כמה מאורעות, הוויות, אנשים חיים ומתים, המתאכלסים את זכרוני ולא נשרו מעל לוח לבי. אתחיל במספר הערות: אני מעדיף לציין את השמדת היהודים במילת **„חורבן"** מאשר **„שואה"**. חורבן מזכיר לנו את את קינת „איכה" בתשעה באב, בזמן שיקירינו־קדושינו ישבו על הרצפה וקוננו על חורבן הבית, ונחלי דמעות ירדו מעיניהם. איני גורס המספר העגול **„ששה מיליון יהודים"**, כי בנידון דידן הכלל צריך לפרט. יודע אני שאין דומה צרות וצער הרבים לצרות וצער היחיד ולא אבל של ציבור לאבל של יחיד, אף על פי כן נדמה לי, כי דווקא בתיאור **יסורי הפרט,** רואים בבהירות את **חורבן הכלל.** לאודים מוצלים מאש כמוני, אני מציע שנדאג לקיים אסיפות „יזכור" לקהילות קטנות וגדולות ולהעדיפן על „עצרת המונית". אכן, עצרת־המונית חשובה מאד, אולם הרי חייבים אנחנו למסור על ההווי וסגנון חייהם של קהילות שונות, להנציח דמויות, לספר פרטים על השמדת בני העדות — וכל זה לא ייתכן באסיפה־המונית. זאת ועוד: למרבה הכאב והצער באסיפות מעין אלו, גם המקום וגם הנואמים אינם מתאימים, על פי רוב, לגלול את: **פרשת קדושים...**

שני סוגי ספרים הולכים ורבים על החורבן: א) ספרים שנכתבו ברצון טוב על ידי סופרים בעלי מקצוע, שלא היו „שם" במחנות המוות, והם מתארים את ההשמדה כפי ששמעו מעדי ראיה, בתוספת גיבורים

ועובדות, פרי דמיונם. ב) ספרי־זכרון, פרי עטם של שרידי החרב שאין להם, ברובם המכריע, צביון ספרותי. אלו ואלו חשובים מאד. ברם, ישנם מחברים, מן הסוג הראשון, שרוצים לבאר בהסבר אנושי את פורענות החורבן. האמת ניתנת להיאמר: בשביל יהודי מאמין, שחי את אימת שנות הזעם וניצל, אין הסבר וקשה לצרף את המילים: **נושא־השואה.** הנושא הוא מעל למילים, למחשבות ולהגיון האדם, קל וחומר לב יהודי. השנים הללו היו שנות דממה, ככתוב „**ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא**" (דברים לא, יח)... אין הסבר לטרגדיה ויפה לה הדממה, כדממת אהרן הכהן, בשעה שנשרפו בניו „וידום אהרן", שתק... אכן, נדמה לי כי דווקא משום שאין הסבר לטרגדיה זו, מצווים אנו לספר את רשעות הגוים ולצייר את הדמויות הזוהרות של יקירינו, לאמר: **צאו וראו קדושי עליון אלו שנהרגו במיתות משונות על ידי חיות טרף, על לא עוול בכפם.**

קנוניה כלל עולמית

כל עיירה וקהילה במזרח אירופה שתתו מכוס התרעלה ומספרם הקטן של שארית הפליטה, מעיד על הכליון הגדול. להרוצחים היו זמנים שונים ואמצעים משונים כיצד לענות את קרבנותיהם ויש לצייר את המאורעות שבכל אתר ואתר. זאת ועוד: יש להבליט את העובדה כי החורבן לא היה ענין של שני צדדים לחוד, כלומר, הגרמנים הטמאים צד אחד, ולהבדיל, היהודים הקדושים צד שני, אלא קנוניה כלל עולמית עזרה להשמדתה ומנעה את הצלתה של יהדות אירופה. אפילו אמריקה החפשית שלחה בחזרה ספינות עם פליטים יהודים, בידעה שהם יפלו שוב בידי הקלגסים הנאצים.

היהודים בהונגריה, וחבל מאראמאראש בתוכה, היו, כידוע, האחרונים שהובלו לתאי־הגאזים לאושוויץ. בחדשי קיץ תש"ד. משפטו של הצורר איכמאן ימ"ש, בירושלים, המחיש לעיני כל את פרצופה של החיה הנאצית, והוכיח את האכזריות של העולם הנאור למצוקת היהודים, שעניבת החנק רבצה על צווארם — בשעה שאפשר היה להציל רבבות, לולא המכשולים במזיד ובדעת... והמסקנה לדורות: אסור לנו לבטוח על חסדי העמים. אין לנו להשען אלא על אבינו שבשמים, ויש להכין כלי מגן מפני האויבים שבכל דור ודור. מסופקני, למשל, אם אפילו יהיו היהודים במדינת ישראל מוכנים לענות לתביעות הערבים, ולוויתורים של מדינות המערב וארה"ב, הנקראות, לכאורה, „ידידי" עם ישראל —

לא ישלימו הערבים עם עצם קיומה של ישראל... שרידי החרב ניצלו נמות בדרכי ניסים וחסדי השי״ת, וכשם שחייבים אנו לספר על החורבן, כך מצווים אנו להודות על הפורקן. השמדת מרכזי תורה וחסידות באירופה, השאיר חלל בעולמנו ועלינו למלאו. אכן, הולכים וקמים בתי אולפנא לתורה ולחסידות, בא״י ובתפוצות, אולם אסור להסתפק במה שיש וזקוקים אנו להוסיף עליהם כהנה וכהנה.

רבנים כותבים על החורבן

כאשר התבוננתי בספרי רבנים גדולים, שרידי החורבן, נוכחתי לדעת כי הם סיפרו על החורבן, בלי שום הסבר. מורי ורבי המובהק, ידיד נפש של אבא מארי ואוהבי היקר, הגאון הפוסק רבי יהושע גרינוואלד זצ״ל, אב״ד דחוסט, הקדיש קונטרס ,,עין דמעה״, בספרו שו״ת חסד יהושע (ניו יורק תש״ח), על קורות החורבן, (ראה ע׳ 99 — 101).

הוא כותב: **,,אמרתי אספרה לדור האחרון את אשר עבר עלינו בימים ההם, ימים אין בהם חפץ למען ידעו הדורות הבאים, בנים אשר יולדו. רשעת הגוים נגדנו וילמדו לקח מהאסון הנורא אשר קרנו בעוה״ר. איך נהרסו ונחרבו קיבוצי ישראל הגדולים האדירים בפולני׳ והונגארי׳ ושאר מדינות אירופה, קהלות קדושות ומבצרי תורה שניבנו ונשתרשו במשך שנות גלותנו הארוכה, ביגיעה ועמל אין סופית ובעקשנות דקדושה של אלפי משפחות יראים וחרדים על דברו... ואם אמנם לא ראיתי רק מה שנעשה בעירנו קהלה קדושה חוסט, ומהנעשה סביב לי במחנות ההשמ־דה, אבל הלא ידענו כי הכל נעשה באופן אחיד ועל פי שיטה אכזרית נתונה מראש״...**

עיין ב,,פתח דבר״, מאת הרב הגאון רבי משה הלוי שטיינבער־ג שליט״א, אב״ד בראדי, שהוציא לאור ספר שו״ת מחזה אברהם, מאת זקנו הגאון החסיד שר התורה, מרן רבי אברהם מנחם הלוי שטיינבערג זצוק״ל, שכותב: **,,גורל עם ישראל באירופה, משנות השואה האיומה, ת״ש — תש״ה, כגורל כתבי קודש. עדיין לא נכתבה מגילת האש של דורנו, כי חורבן זה לא יתואר בחרט אנוש, ועדיין לא נשמע מפי נביא מקונן את קינת איכה על חורבן יהדות אירופה. צר פה גם המקום להעלות על הכתב אף יסורי היחיד, את הסבל והעינויים הבלתי אנושיים, יסורי גוף ונפש שסבלתי אני ואשתי הרבנית מרת רחל לאה תחי׳ בת כ״ק הרב הגה״צ מוה״ר יעקב פרנקל־תאומים זצ״ל, אבד״ק פאדגורז.**

רובא דרובא של משפחתי, משפחת רבנים גדולים ומפורסמים, אנשי שם, חסידים ואנשי מעשה הושמדו בידי הכורת האכזר"...

רבי משה שטיינבערג, תפס את חומרת המקום והסכנה וברח מן העיר. הוא ממשיך: **„כשכבשו הגרמנים את ברודי, הצעד הראשון של הגיסטאפו היה לביתי... כידוע, היה רבה של העיר השעיר לעזאזל. כאשר לא מצאוני, הכו את מנהיגי וראשי הצבור מכות רצח, עד זוב דם, בפקודה להביא אותי אליהם. ולטוב יזכרו שאף שידעו איה מקומי, עמדו בנסיון ולא הסגירו אותי לידי הרוצחים... עלה בידינו, באורח פלא, להמלט לכפר פאניקווא סמוך לברודי, שם היינו נחבאים במקומות שונים, בבור של תפוחי אדמה, ביער ובמחצבת אבנים, משך שבעה עשר חודש, יחד עם מר מרדכי ברוין ומשפחתו. סכנה גדולה רחפה עלינו ממש בכל רגע ורגע... אבל יד ד' היתה חופפת עלינו".**

הבאתי תמצית וקצת מדברי איש שארית הפליטה ומהפוסקים הבולטים בדורנו. הוא מגולל את אימת החורבן, מועט המחזיק את המרובה, ולדעתי זה „מסמך היסטורי", שנכתב על ידי אחד מבני העליה, (ראה, בראש ספר שו"ת מחזה אברהם, ניו יורק, תשכ"ד).

לא אמנע מלהביא את דברי מורי ורבי הגאון הקדוש רבי יהושע בוקסבוים זצוק"ל-הי"ד (תרל"ח — תש"ד), אב"ד דק"ק גאלאנטא שבסלובקיי. לא כאן המקום להערכת אישיותו של ענק רוח זה. אציין רק: בעל נשמה גדולה היה, שחבקה עולמות והרקיע שחקים. גדול בתורה וצדיק תמים. אדם המעלה שעלה ונתעלה במעלות התורה, המצוות והחסידות. עובד ה', במלוא המשמעות העמוקה של מושג זה.

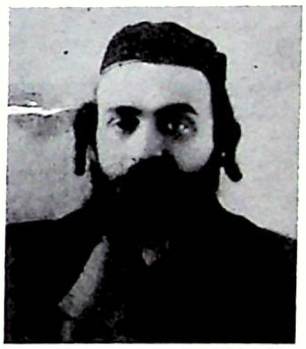
זכיתי ללמוד בישיבתו, כשנה לפני פרוץ המלחמה. כל ימי חיי לא אשכח את השבתות הנעלות במחיצתו, התפלל בהשתפכות הנפש והיה נלהב ומדליק את אור שבת מלכתא. כל תלמיד עבר לפניו לאמר: **„גוט שבת"** (שבתא טבא), והוא ענה לכל אחד, כאשר כל כולו היה לב ונפש. חדוות השבת ואור הגנוז לצדיקים הבריקו מעיניו העמוקות. ערך בבית המדרש „שולחן" חסידי, זמירות, ריקודים ודברי תורה, שעות ארוכות, וכולם הרגישו **„מעין עולם הבא יום שבת מנוחה".**

חקוק בזכרוני אותה השבת, כשהנאצים כבשו את מדינת אוסטריה הסמוכה. התלמידים מוינה היו אובדי עצות בידעם שאסור להם לחזור הביתה... האדמו"ר תפס את ישיבתו, במסירות נפש, בשנות המלחמה. אכן, בשנים אלו התלבט בשאלה העתיקה: **אם לעלות לארצנו הקדושה.** עמד בקשר מכתבים עם בן אחיו ותלמידו בירושלים, ר' מרדכי בוקסבוים,

ועוד תלמידים. מתוך האגרות הללו רואים את הרהורי לבו.

הוא כתב לר׳ מרדכי: **„והנוגע לי לעצמי ובני ביתי שי׳ אגיד לך את אשר עם לבבי — האמת כי זה רבות בשנים אשר חשקה נפשי לחצרות ה׳ בתוככי ירושלים תובב״א. אך תמיד שקלתי הדבר על פי דעת תורה. הנה הקב״ה בחסדיו חנני בתלמידים רבים והגונים — בשנה העל״ט למדו פה כשני מאות ושלשים בחורים שי׳, ויכלתי להרביץ תורה להרמת הדת ודברי היו נשמעים. על כן אמרתי שדבר זה דוחה העליה כמו שאמר רז״ל... אך עתה לא אדע מה יולד יום, כי אין מראה מקום שנוכל פה לתפוס ישיבה גדולה... הנה כעת נתחדש רעיון הנ״ל בראשי, אם לא הגיע הזמן לבצוע זממי. לעומת זה מתנגד דעת הפוסקים, שאם האדם אינו יכול לפרנס עצמו וצריך להטיל עול על אחרים אין בו מצות עליה...**

ועוד שורות קצרות ממכתבו אל תלמידו ר׳ אפרים פרידמאן בהונ־

רבי יהושע גרינוואַלד

רבי יהושע בוקסבוים

גרי׳: „גם אבקשך להודיעני אם כנים הדברים שהרה״ק מבעלז שליט״א רצונו ליסע לאה״ק. (= הצדיק מבעלזא ברח לבודפסט ושהה שם מיום ל״ג בעומר תש״ג עד סוף טבת תש״ד, ואז עלה ארצה). **יש אומרים שכבר יש בידו „צערטיפיקאט״ ויש אומרים שמבקש. מאד אותה נפשי לידע. כי אולי יהיה נפקא מינה גם לעצמי או לבני ביתי שי׳ כי זה כמה שבועות שהודיעו בניו של אחי, הדר בפאפא, שהם ישלחו „צרטיפיקאט״ לו, וגם לי. לו הייתי יכול לנסוע בקל, הייתי חפץ לשאול עצת קדשו של מרן הרה״ק מבעלז שליט״א... כי יש לי עיון הרבה. הנה מצדי, מעת אשר בטלו הישיבה כבר עלה בדעתי, כי מה לי כשאני לעצמי מה אני. טוב היה לשבת בבית ה׳ בעיר קדשינו להתפלל ולאמר תהלים ובקשות, כי מתי אעשה לביתי לתקן עצמי ונר״נ, אשר צריכה בעוה״ר תיקונים הרבה... ועתה נתוספו לי הרבה טעמים... לעומת זה יש טעמים כנגד, האיך אעזוב**

בני קהלתי... תלמידי היקרים. לכן אהובי תלמידי מאד היה נעים לי אם תוכל למצוא עת מוכשר לשאול עצת רבנו הקדוש שליט"א ולהודיעני על כל הנ"ל..."

מרן הצדיק מבעלזא מאוד חבבו ופעם התבטא לפני תלמידיו: **אני מכיר את הרב מגאלאנטא. הוא איש צדיק (ובלש"ק: ער איז אַ ערליכער איד)"**. אכן, השיג רשיון לעלות לא"י, אולם אמר כי אם יגרום, חס וחלילה, עגמת נפש לאחד מקהלתו בגלל שאינו נמצא עמהם, הוא מוותר על נסיעתו ומחויב למסור נפשו יחד עם בני עדתו. וכך הווה: **הוא לא עלה.** וכאשר אחד מעדתו בקשהו, בשעה שמכונת־ההשמדה פעלה בזריזות, שיתפלל לבטל את הגזירה, ענהו: **הפצרתי בתפלה כל זמן שהיתה תקוה, אבל עכשיו נקבל הגזירה מתוך שמחה.** ובדרכו לאושוויץ היו פניו מאירים בשמחה. וכאשר שאלהו לפשר הדבר? השיב: **שהוא נוסע לגן עדן...** ובני קהלתו, שנסעו אתו, התחזקו וקדשו יחד שם שמים בשמחה. נשארו לפליטה שני בניו מוה"ר רבי יונה ורבי שמואל שליט"א, שעלו ארצה לפני הכיבוש. מחד"ת נשארו קצת כתי"ק ותלמידיו הוציאו לאור הספר „אור פני יהושע" (ירושלים, תש"י). ראה שם בהקדמה תולדות חייו ואת האגרות דלעיל במלואם. אכן, ספר מעט הכמות ורב האיכות.

להלן כמה דוגמאות, עובדות, המזריעות אור על רציחות ורשעות הגוים מצד אחד, ועל הגבורה העילאית של אחב"י במצוקתם, מאידך גיסא. הצורר היטלר ויועציו ימ"ש הכינו את מכונת־ההשמדה, הצוות, הכלים והתכנית מראש. אולם בכל מדינה ומדינה שכבשו הכניסו „חידושים" — מתאימים לאותו מקום לבצע את תפקידם האכזרי. בהונגריה, למשל, חקק השלטון „חוקים יהודים" (= יודען געזעצען"), עוד בראשית המלחמה. חוק אחד היה: על היהודים להוכיח על ידי מסמכים, כי הם ואבותיהם מדורי דורות נולדו וגרו בהונגריה הגדולה, בכדי להשיג זכות אזרחית. ברם דא עקא, כי בסביבות אלו לא רשמו ב„פנקסי" השלטונות, תאריכי לידה, מיתה, נשואין וכו'. ובכן, מי שלא הצליח לרכז את המסמכים הדרושים למועד קבוע, נרשם כגר וזר, ואחת דתו להיגרש מהונגריה. החוק הזה עלה ליהודים בדמים, תרתי משמע, כסף ודם, ועל רבבות יהודים נפל הגורל להיגרש מביתם.

בחדשי הקיץ, שלהי שנת ת"ש, התחיל השלטון לבצע את חוק הגירוש. משפחות וחצאי משפחות קיבלו ע"י הדאר „צוו גירושין", מבלי לקבוע, כמובן, את התאריך מחמת החשש שמנהג אבותיהם בידיהם: **„ויברח יעקב מפני עשיו אחיו..."** אמנם כן, משפחות רבות ניסו לברוח

ולהסתיר עצמן בהרים ובגבעות, אולם הנכרים „הטובים" לא רצו לסייע לידי עוברי החוק. אדרבה, הם גילו לשלטון, ורק מעטים הצליחו להסתתר. וכך ביצעו השוטרים ההונגארים את גזירת הגירוש: הם הופיעו בחשכת הלילה לעיירה, וכעלות השחר אצו ודפקו על דלתות בתי ישראל בפקודה, כי עליהם לעזוב את המדינה, והובילו שיירות יהודים לעיר יאסין, שעל יד הגבול הונגריה־פולניה. הלילות הללו חקוקים בזכרוני: היהודים לא יצאו מבתיהם והיו ערים כל הלילה. כל אחד תפס מקום בקרן זוויות בבית, ליד החלון, והציץ החוצה. ומה נורא ואיום היה לראות, שוטרים צועדים ברחוב, ולפניהם משפחות וחבילות בידיהם. המאושרים, שנשארו בעיירה, פחדו לצאת ולהיפרד מאחיהם.

והנה, מעשה שהיה ואני עד לה: עלמה אחת בבית משפחה מיוחסת קיבלה צוו־גירוש. אולם הוריה ובני המשפחה — לא קיבלו צוו־מרושע זה, ומבוכה גדולה כעת. הבת, ידעה כי אם היא תרדי למחתרת, הרי המשפחה כולה בסכנה. השוטרים לא מבחינים ולוקחים מן הבא בידם... ברם, לא כך סברו ההורים: כיצד אפשר להפקיר בת ישראל כשרה ונאה לידי הרוצחים. גם ההורים וגם הבת לא הביאו את הענין על דל שפתם — מליבא לפומא לא גליא — למרות שהבעייה עמדה על הפרק חדשים רבים. תפילה חרישה רחפה על כותלי הבית הזה: **רבונו של עולם נא אל תביאינו לידי נסיון!** הבת עשתה „הכנות" לדרך, בגדי קיץ וחורף, מזון שיכול לקיים טרי, **וגם מצות אפו... בין המצרים.** בלילה ההוא נדדה שינת בני המשפחה... השוטרים בעיירה והם ממש על יד הבית. האבא, ציווה על הבת, להסתיר את עצמה... בבית. נראה, איך יפול דבר. אולי ירחם השי"ת. כל דקה ודקה נמשכה כשעה ארוכה...

ומה היה הסוף? השוטרים פסחו על פתח הבית... העלמה נשארה עם הוריה עוד ארבעה שנים (ת"ש — תש"ד), עד שהובלו לאושוויץ. ההורים נשרפו שם, הי"ד, ואילו הבת לקחו למחנות ההסגר, ניצלה, והיתה בין המשוחררים בברגן־בלזן. ברם, חלתה ועל יד מיטתה עמדו שלש אחיותיה, מזעיקים את הרופאים, אולם כבר גזרו ממרומים. לאחר כל היסורים שעברו עליה, במשך חמש שנים רצופות נפטרה שם. אחיה הגדול, כאשר התלבט בדעתו באיזה יום לקבוע את „יום הזכרון" (יאַרצייט) של נשרפי המשפחה באושוויץ ואת יום מותם לא ידעו — החליט לקבעו ליום שנפטרה אחות זו, שידעו מועד פטירתה...

אכן, שאלה זו: **אם מותר לברוח או לסייע לאחרים לברוח, בשעה שיש בזה סכנה להנשארים עמדה על הפרק גם מבחינת ההלכה.** בספרו

שו"ת חסד יהושע (סי' כ) מבארה רבי הגאון מחוסט וכותב: **זכור אזכור ותשוח עלי נפשי, בהיותי כלוא וסגור במחנה (געטו) תחת ידי הרשעים העריצים הנאצים הצוררים, עם כל בני קהלתנו ק"ק חוסט החריבה והשוממה, עלה ספק בלבנו אם מותר לברוח או לסייע לאחרים שיברחו כי ישראל ערבים זה לזה ואיש אחד יחטא על כל העדה יקצפו, והבריחה יכולה לגרום צער ונזק לרבים"...**

המחבר מביא המקור לדין זה (גיטין מה): **„אין פודין את השבויין יתר על כדי דמיהן וכו' ואין מבריחין את השבויים מפני תיקון העולם וכו'...** מבאר בטוב טעם את שיטות הפוסקים ומסכם: **„על כל פנים, הא ודאי דכל שבוי אם יכול לברוח מותר לברוח, אלא דבנידון דידן נראה ברור שהי' מותר גם לסייע לאחרים שיברחו... בחורבן הנורא שקרה אותנו בעוה"ר, שקשה יותר מחורבן בית המקדש, בודאי דלא שייך כאן תיקון העולם או תיקון שבויים, דבלאו הכי הי' נגמר דינם לקטלא... ובכל יום היו הגזירות מתחדשות, עקא על עקא, ולהחריב את ישראל ואת כל העולם כולו יצאו — אם כן מצוה רבה הי' לסייע להבריחה שיהי' הצלה פורתא ולא יאבד שארית ישראל, חס וחלילה. וכן עשינו הלכה למעשה לסייע להם בעצה ותושי', וכעת כבר איגלי:זי מילתא למפרע, שאותם רובם ניצלו והנשארים שם, אריות אכלו אותם ונאבדו מתוך הקהל ואין זכר למו, ונרצחו ע"י הזדים הארורים, והשי"ת יחבש עצבותינו ויגדור פרצותינו ופרצות ארצנו הקדושה, בהרמת קרן עמנו במהרה בימינו, כיה"ר"...**

אכן, יחידים וגם חבורות ברחו והסתירו עצמם ביערות ובהרים, ורובם ניצלו. ברם, רבים פחדו מהגוים השכנים „הטובים" שבלי עזרתם קשה היה להחזיק מעמד ועוד סיבות. על פרשה זו יש להרחיב את היריעה ואז, רק אז, נראה את רשעת הגוים וגבורת הנפש של יהודים במצוקתם.

והנה קטעים מהקונטרס „עין דמעה" שרשם בדמע הגה"צ הבעל שו"ת חסד יהושע: **„ואלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי. בשנת ת"ש לקחו באכזריות כשלושים אלפים נפשות מישראל, רובם ממחוזינו, והובילם למדינת פולאני' הכבושה תחת חיל האשכנזים... לקחום באמתלא של־משפחות אלו אין אזרחית הונגארית, אבל גם זה הי־ה שקר. והזשנדאר־מארים (= השוטרים) ההונגאריים עשו מלאכתם באכזריות גדולה... ואזכיר דבר אחד, אשר ראו עיני וממנו יכולים לשפוט על השאר: בעת הגירוש הביאו לעירנו מאחד הכפרים הסמוכים, אשה עם חמשה ילדי־ה**

הקטנים. אביהם לא היה אתם, כי נשלח מכבר על ידי ההונגארים לשדה המלחמה. והילדים נחלו בחום גדול והרופאים אמרו שנחלו במחלת „שארלאך", מחלה מדבקת. ודמינו בתומנו, שלפחות יניחו אותם ולא יגרשום עד שיתרפאו... אבל הם הוסיפו קרון מיוחד לרכבת... וגרשום.

המגורשים הובלו לעבר גבול פולין ומן הרכבת זרקו אותם על פני השדה. האוקריינים התיחסו אליהם בשנאה עמוקה... וכך נדדו חלשים ושבורים ממקום למקום, עד שהגיעו לעיר קאמניץ פודולסק ושם סבלו חרפת רעב והרבו מהם מתו. בסוף הקיץ נמסר ליהודים, בשם הצבא האשכנזי והמיליץ הפולאני, שעליהם להתאסף בשעה קבועה במקום קבוע כי מתכוננים לשלוח אותם הביתה... והיהודים התאספו, וכאשר היו כולם יחד, הרגו כולם ביריות, שהתחילו לעוף מכל צד. נקברו קרוב לעשרים אלף בקבר אחד. ומעט מן המעט שניצלו עפ"י נס ובאו בחזרה, סיפרו לנו את כל אשר נעשה, וקרעו בני ישראל את בגדיהם. והיחידים שניצלו ספרו, כי במשך שלשה ימים — אפשר היה לראות „קבר אחים" זה, איך שהעפר זז מלמעלה, כי כמה אלפים מהם לא מתו ונקברו חיים, רחמנא ליצלן, והם מפרפרים ומפרכסים בפצעיהם, ועוד בם נשמתם ניתנו לקבורה. ה' ינקום דמם בתוך דמי שאר צדיקים וקדושים. ביום א' דסליחות (= ת"ש) אמרתי על זה הספד מר בבית־הכנסת דקהילתנו חוסט".

פרשה זו — גירוש היהודים מרוסיה־הקרפאטית לפולניה, על ידי השלטון ההונגארי, טרם נתגוללה על כל פרטיה, וכנראה צרות האחרונות השכיחו את הראשונות. קולו של מורי ורבי הנ"ל היה קולו של שליח־ציבור. שורותיו נכתבו בדחילו רחימו, בשברון לב ובאהבה רבה לבני מארמאראש היקרים. הוא לא הסיח דעתו אף לרגע קט מהאסון הנורא. בכל שנה כשהתאספנו בברוקלין למסיבת **„מלוה מלכה"** השמיע דברי הספד על יקירינו, בבכי, על לשעבר ובתחנונים על להבא. מי לא זוכר כיצד התייפח וטען, כי אסור לשכוח את אשר עשו לנו הצורר היטלר־עמלק ובני־בריתו, ימ"ש. היה היה רב גדול, מקונן החורבן, ואיננו, כי לקח אותו אלקים בדמי ימיו, בגיל ס"ה, ביום ו' אב, תשכ"ט, אנא, רבנו הדגול, תהא נא לאב ולפה בשביל צאצאיך, תלמידיך אנשי קהלתך ובעד כלל ישראל, שנזכה לראות במפלת שונאי ישראל ובנחמת ציון וירושלים.

והנה עוד עובדה: היהודים היו פסולים, לפי החוק לשירות בצבא הונגארי, ונלקחו למחנות עבודה לאוקרינה ורוסיה. בראשית שנות

המלחמה נתקבלו אגרות מהם וגם באו הביתה לחופש קצר. הם סיפרו על העינוים הקשים וציינו את גבורת הנפש של יהודים תמימים שדווקא כאשר הרעב והקור תוקפים אותם ומייסרים את גופם ורוחם, הם מנחמים ועודדים איש את רעהו, כי אסור להתייאש, אלא קוה אל השי"ת שעוד יזכו לימים טובים, יחזרו הביתה, ישבו ליד שולחן המשפחה ויאכלו לשובע. לרובם לא באו — למרבה הצער — הימים הטובים האלה. עלי לציין: עם כל קיפוח זכות היהודים לשרות בצבא היו נחשבים לחיילים, וכל החובות והמשמעת הצבאית חלו גם עליהם. זכורני, כי הרבה שזכו להגיע הביתה לחופש קצר, נוכחו לדעת כי כמה מבני משפחתם נשלחו מעבר לגבול, מכוח חוק הגירוש. ימי החופש נהפוך להם לימי אבל וצער. עם תום החופש חזרו למחנה. אכן, עובדות מכאיבות וכאשר אני נזכר בהן, נפשי מתפרפרת ובשרי נעשה חידודין חידודין...

חקוק בזכרוני מעשה שהיה: למשפחה שני בנים. אחד, נשוי ובת יחידה לו, היה במחנה עבודה וסבל נורא, כי לא הגעיל נפשו במאכלות אסורות. הגיע תורו של הבן הצעיר להתגייס. ברם, הבן, בהסכמת ההורים עקר מן העיירה לעיר והסתתר בסביבת אחד הרביים במקום. האמא ליוותה את בנה לדרכו ונשארה שם ימים אחדים. היא ראתה שוטרים מסתובבים ברחובות העיר, חוקרים ודורשים עוברים ושבים, ובמיוחד צעירים, מה טיבם ומה עיסוקיהם...

האם נתנה עצות „טובות" לבנה כיצד להסתיר עצמו מעיני הרשעים ואין קץ ואין גבול להרהורי לבה. הגיע הזמן לחזור הביתה והיא נכנסה עם בנה לבית הרבי, לקבל את ברכתו, ובדמעות על לחיה הצהירה לפניו: **רבי, הנני מוסרת את בננו לרשותו ועל אחריותו! נאנח הצדיק והטעים הרי כולנו זקוקים לרחמי שמים. ובכן, נתפלל להשי"ת והוא ישמרהו.**

עם ברכה זו חזרה האם הביתה, תיארה לבעלה את מאורעות הימים שבילתה עם בנם בעיר, ומצב הפליטים במקום. התפללה שלש פעמים ביום והוסיפה פרקי תהלים בדמעות ובתחנונים לשומר ישראל. הספר תהלים היה רטוב מדמעותיה ופתאום הרגישה כי עיניה כהות מראות את המלים, שהיו שגורים עליה כמעט בעל פה. בני המשפחה הפצירו בה לבקר אצל רופא „מומחה" לעיניים והיא הסכימה לכך, כי הרי בלי אמירת תהלים — מה היא ומה חייה? ובכן, הרופא קבע, כי תרופות לחוד לא יעזרו. אמנם, מותר לה להמשיך באמירת תהלים, אולם בתנאי אחד... **בלי דמעות!** הן הן, הבכיות והדמעות, מזיקות וגרמו לחולשת הראיה. עז היתה רצונה לקיים צוו הרופא, אולם כנראה לעיניה רצון

משלהן והן זלגו דמעות בלי הרף, במיוחד בימים שהאגרת מהבן לא הגיעה... עברו שבועות וחדשים והיא כמעט והפסיקה לראות. והסוף: היא נלקחה יחד עם בעלה „לגיטו" ומשם לאושוויץ ונשרפו חיים, הי"ד.

ומה עם הבן? הוא ניצל בדרך נס. גם את הרבי חילץ השי"ת מצפרני הרוצחים, חזר לעירו ומצא את ביתו שומם. אזר עוז ונטע מחדש את „חצרות" קדשו בארצנו הקדושה. והבן־תלמידו זכה להיות מן הראשונים שעזרו בהקמת בית הצדיק.

האם יש המשך לסיפור דלעיל? בהחלט, כן! ברם, את המשכו לא נגלה, מחמת טעמים כמוסים ורק זאת נוסיף: **המון אמהות כאלו היו. אוי ואבוי, היו ואינן. מעטים הם הבנים שניצלו. מוטל עליהם לספר לדורות הבאים, ולצאצאיהם במיוחד, בכדי שידעו מקור מחצבתם ומאין באו.**

סח לי חמי המנוח היקר באדם, ר' חיים פנחס פיש ז"ל, מעיר לייפציג, את סיפורו האישי העגום. וכך היה מעשה: „ביום אחד, לאחר חג החירות תרצ"ח (1938), הופיעו אנשי ה„גיסטפו" בחנותי ושאלו וחקרו אותי בנוגע לעסקי וטלפנו למרכז־המשטרה. בקשתי את סליחתם ואמרתי, כי עלי לצאת לרגע קט. יצאתי וברחתי לתחנת הרכבת. הם חיכו לשובי והשמיעו באוזני רעייתי וגיסי, מר אפרים קלוזנר, דברי גידוף. למזלי היה בכיסי תעודת מסע ורשיון כניסה לצ'כיה, המדינה שביקרתי בה לעתים תכופות לרגל מסחרי, ועם הרכבת הראשונה נסעתי לצ'כיה. הודעתי לבני משפחתי על מקום מקלטי ובקשתם שיעשו הכל, בכדי להצטרף אלי. עברו כמה חדשים ועל ידי תחבולות שונות הצליחו לבוא אלי ולשמחתנו אין גבול.

בינתיים חיפשתי מקום מקלט בשביל משפחתי ומצאתי גואל בדמותו של הרה"ח ר' רפאל לעווי, ראש קהילה בעיר ברדיוב שבסלובקיה. ר' רפאל עסקן רב פעלים פעל במסירות למען הצלת פליטים מגרמניה ופולניה. עמדו לו הקשרים הטובים עם בעלי השלטון המקומי שנתנו, בעד מנה הגונה, רשיון לשהות במקום עם זכויות כתושבים...

הגענו: רעייתי והילדים, יחזקאל פיביש ובלומה, ואנכי לברדיוב בשלהי קיץ שנת תרצ"ח. שכרתי דירה קטנה, חדר ומטבח, אצל ר' אברהם משה אלטמאן הי"ד, והתחלנו להסתגל לחיים חדשים בנכר. בני הלך ל„חדר" ולמד הלכות תפילין, כי למחרת יום הכיפורים תרצ"ט, חל הבר־מצווה שלו. בשבת בראשית עלה וקרא בתורה ואמר את הפטרה כזקן ורגיל. זכורני, כי המתפללים האזינו בהתפעלות לצעיר־פליט מלייפציג,

יודע כל נגינה קורא בנחת ובנוסח אשכנז... בברדיוב גרנו כארבעה שנים ובינתיים, כידוע, כבשו הגרמנים גם את צ'כיהסלובקיה ולתושבי סלובקיה נתנו אוטונומיה. הסלובקים לא נפלו מרשעותם מן בני בריתם הגרמנים־הנאצים.

לפני פסח, תש"ב, התחילו הרשעים לאסוף חבורות בני הנוער באמתלא כי הם זקוקים לעבודה במקומות שונים. היהודים עשו הכל להציל ילדיהם. דברתי על לב נכרי אחד, בבאנסקא ביסטריצא, שיסתיר את בננו פיביש והלה הסכים לכך. ברם, כשהגענו לביתו והנכרי ראה את כיס התפילין, שאל: מה זהז הסברתי לו, ואז חזר מדבריו ונימוקו עמו: אם יתפסו אותו בקלקלתו, הרי לא יאמינו לו כי הצעיר אינו מזרע היהודים בגלל התפילין... כעת, דיברת עם בני מחמדי שעליו לוותר על התפילין בשעת סכנה. פיקוח נפש... שעה ארוכה חבקתיו ונשקתיו וברכה

רבי רפאל לעזוי

יחזקאל פיביש פיש

חרישה בלבי: **שעוד נזכה לראותו מתוך שמחה.** עזבתי המקום וכאשר צעדתי כברת דרך קצרה שמעתי קול קורא: **אבא, אבא!** חזרתי ובני טוען: אבא, רחימאי ,תסלח לי. נמלכתי בדעתי... בלי תפילין אינני נשאר פה. אקום בבוקר ולא אניח תפילין? נפלתי על צווארו ובכינו, וחזרנו יחדיו לברדיוב. בני נלקח לאושוויץ, עבד עבודת פרך, רעב וצמא, ונפטר שם, ביום כ"ד סיון תש"ב — כך מסר לי חברו לצרה שניצל. האסון הזה שבר את כולנו.

באותו הזמן תקפו הצרות ובשנת תש"ג עברתי עם רעייתי טשארנא ובתנו היחידה, בלומה, (היא רעייתי תחי') לגור בעיר קעזמארק. ושם הסתתרנו יחד עם עוד משפחות בהרים ובגבעות, ביערות ובבקעות, כששה

חדשים .סבלנו רעב וקור, באותו החורף, ובחסדי ה׳ ניצלנו״. זה הוא תמצית סיפורו של חמי וכל ימי חייו לא הסיח את דעתו מהבן־יקיר, יחזקאל פיביש ז״ל הי״ד, שהתחיל את הגלות עם מצוות תפילין ומסר את חייו בעד מצווה זו.

וכאן המקום לציין: ביזמתו של ר׳ רפאל לעווי הנ״ל דחו את מעצרם וגירושם של בני הנוער בברדיוב, כחודש ימים. רופא המקום קבע כי מספר ילדים סובלים ממחלת ,,טיפוס״ ויש לחכות עד שיבריאו... כאשר הגיע הדבר לאוזני שר הפנים הוציא צוו־מיוחד לעצור את ר׳ רפאל ולהביאו לעיר זשילינא. עינו אותו ושלחוהו לאושוויץ, בימי הספירה תש״ב. וכשם שהיה מן ,,הראשונים״ למצוות הצלה, כך היה מן ,,ראשוני״ הנשרפים בכבשן האש, כי יהודי ברדיוב הובלו לאושוויץ מאוחר בחדשי הקיץ, הי״ד.

זכה הקדוש רבי רפאל ושלשה בניו ניצלו: ר׳ מרדכי (לאֶס אַנג׳לס), ר׳ יעקב (מונטריאל), ור׳ בנימין (לאֶס אנג׳לס). כולם נדיבי לב ואנשי חסד, הולכים בעקבות אביהם המנוח הדגול, נרם יאיר.

חמי וחמותי ובתם בלומה עברו, לאחר שיחרורם, לעיר פראג ומשם לבוגוטה, שבקולומביה. חמי נפטר באופן פתאומי ובדמי ימיו (גיל 67), ביום י״ג תמוז תשכ״ז. ורעייתו־חמותי האשה הצנועה והיקרה, מרת טשארנא, נפטרה, אחרי מחלה אנושה ביום כ״ג אלול תשל״ג. שניהם מנוחתם כבוד בניו־יורק, זכרונם לברכה.

מסירות נפש של הנוער בסלאטפינע

והנה עוד סיפור עגום על קורות עיירה אחת בשנות הזעם. ידידי ורעי מנעורי, ר׳ מנחם ז. פולאק מסלאטפינע, מסר לי עובדות מעניינות המזריעות אור על מסירות נפשם של אנשי עיירתו למען עזרת אחיהם בצרה, מקפלות בתוכן תגובות נועזות כלפי הרוצחים, קידוש השם ואמונה בנצח ישראל. כשמונה מאות משפחות (כשלשהאלף נפש) גרו בסלאטפינע, ששכנה על יד הנהר ,,טאז״ (ראה שו״ת ,,דברי חיים״ ח״ב באה״ע ס׳ ק׳, כיצד לכתוב בגט : טאז, או טז, טהייז, טהאז, טייז) והסמוכה לעיר סיגט המעטירה. נוסף לבית המדרש הגדול ושני ,,קלוזים״, בהם התפללו מאות חסידי ויז׳נץ וסיגט, היו בה למעלה מ,,מנין״ בתי־כנסת מכל החוגים ואמרו עליה : **סלאטפינע יצאה מכלל עיירה ולשם עיר לא הגיעה.**

הרב הגאון רבי חיים יצחק אייזיק האלברשם, בנו של האדמו״ר

רבי יהושע מדאלינע ונכדו של הבעל „דברי חיים" מסאנץ, כיהן בה כמרא דאתרא. היה חתנו של מרן רבי חיים צבי טייטלבוים, אב"ד דסיגט, ובתור „נדוניה" קיבל את הרבנות בסלאטפינע, שהשתייכה לסיגט. עד היום זוכרים אנשי העיירה את השבת „הגדול", פ' שמיני תרפ"ה, כאשר הבעל „עצי חיים" שבת שם והוכתר את חתנו כרבה של העיירה. היה אישיות רבגוונית. התנהגותו עם הבריות היתה למופת, והראה יחס של חיבה לבני הדור הצעיר. תפס ישיבה, בה למדו למעלה ממאה תלמידים. חותנו מתארו: **„לכבוד אהובי חתני הרב החריף ובקי טובא, אוצר נחמד, קנקן חדש מלא ישן, בנש"ק כש"ת מו"ה חיים יצחק אייזיק האלבערשטאם"** (שו"ת עצי חיים, יו"ד ס' יד). גאון בתורה ובמדות היה הרב שעלה על המוקד עם רוב אנשי קהילתו, הי"ד.

כאשר השלטון ההונגארי התחיל בשנת ת"ש, כאמור לעיל, להציק ליהודים, החליט הנוער המבוגר (גיל י"ז-כ) להתארגן למען פעולות שהזמן גרמן. מספר גדול של ראשי המשפחות נלקחו למחנות עבודה ובני ביתם נשארו בלי מקור מחיה. בראש דאגתנו עמדה — מספר ר' מנחם פולאק — כי צעירי הצאן ימשיכו את לימודיהם ב„תלמוד תורה", יקבלו מזון והמלמדים את משכורתם הדלה. לשם כך הקמנו „מטבח" ומדי יום ביומו יצאו שיירות לעיירה, לישובים וכפרים הסמוכים

רבי חיים יצחק אייזיק הלברשטאם

ר' יצחק מאיר פולאק

ודפקו על דלתות יהודים, עניים בעצמם, לאסוף מזון והם לא השיבו את פנינו ריקם. זאת ועוד: אבא שלי, ר' יצחק מאיר הי"ד הביא מלמד בעל כשרון, רבי מיכל'ה מילר מגאניטש, ויסד „חדר" בשביל תלמידים מצוינים וכל ההוצאות על חשבונו הוא... נפלא היה לראות את מסירות

נפשם של התובעים והתורמים גם יחד. בראש המפעל עמדו: ר' אפרים הויך, ר' שמשון אייזיקאַוויטש, שתי אחיות לבית שימאנאוויטש ואנכי, והנוער לבית איינהאַרן, גליק ופויגל, כולם משרידי השואה, ועוד שנספו ואת שמם איני זוכר — מציין בצער ר' מנחם ז. פולאק. אחותי מלכה נצלה.

חקוק בזכרונו אותו הלילה — מספר איש שיחי — כאשר נודע לנו כי רכבת אחת עצרה בסלאטפינע ובתוכה כארבע מאות נפשות מאחב"י רעבים וצמאים, מובלים לפולניה ע"י הרוצחים באמתלא שאינם אזרחים הונגארים. יצאנו לתחנה ובמשך שעות ספורות ריכזנו „מנות" אוכל לאחינו האומללים ונסינו לנפח בהם רוח של תקווה ועידוד. וכאן המקום לציין, כי גם בעיירתנו קיבלו המון משפחות צוו־גירוש. ברם, אף משפחה אחת ויחידה לא הובלה לפולניה. וכך היה מעשה: אירגון הג'וינט יסד „לשכה" בעיירה למתן עזרה והדרכה לאלו שהשלטון דרש מהם להוכיח ע"י מסמכים כי הם אזרחים הונגארים. בראש הלשכה עמד העסקן רב פעלים, גיסי ר' שלמה פארקאש. מרחוק ומקרוב באו לבקש את עזרתו והוא פעל במסירות. עמד בקשר הדוק עם בעלי השלטון וכאשר ראה, כי באו מים עד נפש והגזירה יצאה לעצור את היהודים בעיירתנו השתדלו, הוא וחברו, ר' אליעזר (לייזער) שלומאוויטש, והציעו „שוחד", סכום גדול, לאנשי השלטון למען יעלימו את עיניהם מצווי־הגירוש בעיירה. וכך הווה. השוחד עצם את עיני הרשעים. ברם, כאשר הלשינו, באיחור זמן, לראשי השלטון בבירה, רצחו בדם קר את העסקן ר' אליעזר שלומאוויטש, ואילו ר' שלמה פארקאש ומשפחתו הובלו לאושוויץ, הי"ד.

השלטון ההונגארי המקומי הוציא צוו, כי על היהודים לגזוז את זקניהם ופאותיהם. עסקני הקהילה השתדלו לבטל את הגזירה ולא עלתה בידם. ר' יצחק מאיר פולאק, חסיד וותיק למרן האדמו"ר רבי חיים האגר מאוטיניע ובעל מרזח למשקאות סיפק מסחורתו גם לצבא ההונגארי במחוז, והוא הצליח להשיג „רשיון" שמותר לו ללכת עם זקנו ופאותיו. ברם, פעם הזמינו אותו ראשי הצבא למשרדם לסדר אתו את החשבונות, ואנשי צבא „שיכורים" גזזו לו „חצי" מזקנו. הוא הצטער מאד, אולם המשיך ללכת עם „חצי" זקנו. עובדה זו מצאה הד גם בעתונות הארצית ועתון אחד הקדיש מאמר־מערכת לכך: **האם אנחנו עוד מדינה תרבותית...?**

כאשר הנאצים כבשו את הונגריה עצרו את היהודים האמידים וראשי הקהילה. גם ר' יצחק מאיר היה בין העצורים ב'קלויז' ויז'ניץ

בסיגט. היכו אותם באכזריות בכדי שיספרו איפו נטמן הזהב והכסף וכו'. לאחר המלחמה מצא בנו, ר' מנחם, רשום בכתב יד של אביו על כותלי בית המדרש: **'הייתי פה עצור יחד עם נכבדי קהילתנו. הרוצחים עינו אותנו למעלה מן המשוער"...** הוא ורעייתו הובלו לאושוויץ ועדי ראיה סיפרו, כי במצעד המוות, מאושוויץ לדאכו, ירו הנאצים בו והרגוהו כשהוא אוחז בידיו את התפילין.

ר' יצחק מאיר היה מפורסם בהסביבה כאיש צדקה וחסד, תלמיד חכם ונוח לבריות. חינך את בניו בדרכי התורה וחמשה בניו למדו בישיבת גלאנטא, אצל הגה"צ רבי יהושע בוקסבוים. ואלו הם: אלתר יוסף ארי', הי"ד, ויבלח"א, שלמה זלמן, שמואל אבא, יעקב, ומנחם זיידא. ארבעה בניו, שרידי השואה, הקימו מחדש בתים נאמנים לה' ותורתו ומדקדקים בקלה כבחמורה. עם איש שיחי ר' מנחם, למדתי בגלאנטא וערכנו יחד „גלות" בגרויסווארדאן. הוא הכין „בונקר" בגרויס־וורדאן, אולם פתאום הגיעה ידיעה כי הצבא הרוסי כבש את העיר יאסין ומתקדמים, אז חזר הביתה, וכאשר נודע לו כי לא נכונה הידיעה, קפץ מן הרכבת וברח לחוסט ונעצר בגיטו. ברח משם והצטרף לפלוגת עבודה וכך ניצל. נשא לאשה את מרת חנה גיטעל, בת ר' ישראל פוכס איש צדקה וחסד, (נהרג בקולמייא) ורעיתו מרים ליבא (נהרגה באושוויץ), מוילחוביץ, ונכדת רבי מרדכי חנא — החסיד המפורסם לבית ויז'ניץ.

ר' מנחם הוא מן המדפיסים הכי גדולים של ספרי קודש באמריקה. לזכותו יש לציין, כי הוא אינו מסיח דעתו מן החורבן ומבית אבא, ומנציח את זכרונם. כאשר סיים את הדפסת הש"ס וילנה (ניו־יורק, שנת תשי"ח) הקדיש במאמר „**טוב אחרית דבר**" שורות ארוכות לזכר המשפחה: **מה נכבד היום, זה היום עשה ד' קוינו לו, ויביאנו עד הלום בזכות אבותינו הקדושים הי"ד... הנה בכל משך עבודתנו הפורי־ה לא הסחנו דעתנו אף כמעט קט, שכל הטובה והברכה לאבינו, ומאשר לאבינו הצלנו לנו את אשר בידינו וברוחנו. הם הם הורינו היקרים והנחמדים אבינו הישר והיקר באדם... הקדיש את הונו ואונו לגדל את צאצאיו על מבועי התורה והיראה, ה"ה הרבני החסיד מוקיר רבנן ורודף אמת, מוה"ר יצחק מאיר ז"ל הי"ד, בן מוה"ר אלתר יוסף ארי' ז"ל הי"ד ורעייתו העדינה — אמנו היקרה, האשה הכשרה הוצנועה, בתי' פיגא ז"ל הי"ד, בת מוה"ר שלמה זלמן כ"ץ ז"ל.**

בלב הומה וכואב ועינים נוזלות דמעה, מציגים אנחנו כאן ציון

לנפשות הורינו היקרים ולצאצאיהם... החותמים האחים: שמואל אברהם אבא. מנחם ז. פאלאק, (ראה סוף מסכת נדה).

אכן, ר' מנחם ובנו היקר, האברך המופלג ר' ישראל יצחק מאיר, ממשיכים בהדפסת ספרי קודש מועילים ונחוצים ללומדי תורה, מזכים את הרבים ומסייעים להמשכת שרשרת קדושינו־יקירינו, הי"ד.

את ימי עניי ומרודי לא אוכל לפרטם כי רבים הם. אציין רק כמה „פכים קטנים" שלא נשכחו ממני גם בסערת המאורעות הכבירים: אבא מארי זצ"ל־הי"ד מסר את נפשו ומאודו בכדי לשחררני מהגיוס בפלוגות העבודה ונשארתי בבית עד שלהי שנת תש"ג. מחשש עינא בישא אנוס הייתי בשעתו לעקור מבית אבי ועברתי לעיר גרויסווארדאן (ראה ע' 79 — 81). היה לי ידיד ואח לצרה מעיירתי, ר' יעקב יהודא יואל אינהורן־פייג נ"י, חיפשנו אכסניא ובקושי מצאנו יהודי אחד שהשכיר לנו חדר צר. חקר אמנם על מעשינו פה, והסברנו לו כי בגלל המצב הכלכלי הקשה במחוזנו באנו לעבוד כאן ולהחיות את נפשינו. לא עצמתי עין באותו הלילה כי הרי עלי להתייצב לפני המשטרה עם המסמכים (המזוייפים) שלי...

הבוקר אור קמנו ויצאנו לחפש בית־הכנסת בסביבה. עברנו כמה רחובות וראינו על בית אחד שלט: **„פה גר האדמו"ר מפאווע".** נכנסנו לבית המדרש שבחצר ומצאנו כעשרים מתפללים קשישים והצטרפנו לתפילה בציבור. פתאום הרגשתי כי איש נפל מאחורי על צווארי ולחש באוזני: **יודא יואל, יודא יואל, אני חי!** וכאשר הסתכלתי בפניו שמחתי לראות בן־עיירתי, הצעיר אלי' מנשה גרינברגר. וכל כך למה? אביו הרה"ח ר' שלמה אליעזר ובני ביתו כ„מנין" נפשות הובלו לאוקרינה, עוד לפני שנתיים, והם הצליחו לברוח ליערות וחזרו להונגריה, ובנו בכורו מצא מקום מקלט בביתו של הרבי מפאווע זצ"ל־הי"ד (נין ונכד להצדיק רבי מרדכי מנדבורנה). סיפרתי לו כי עלינו לגשת להמשטרה ולבי נוקף. הוא הרגיעני שאין לחשוש, כי הרי אנשי המשטרה חיים מ„צרות" היהודים. וכך הווה. נכנסנו למשרדם ושוטר אחד אישר את ה„מסמכים" שהם כדת וכדין... בחצר הרבי מפאווע מצאנו סביבה חמה. הרבי, בניו וחתניו (כולם נספו) הי"ד, הזמינו פליטים לסעוד על שולחנם בשבתות מסעודה שאינה מספקת לבעלה...

הגיע ראש השנה תש"ד. התפללתי במחיצתו של האדמו"ר מויז'ניץ. זכורני, כי הבית־המדרש הגדול לא היה מלא מקצה אל קצה כשנים קדמוניות. הסיבה: החסידים הקשישים פחדו לנסוע ברכבת. הצעירים

היו במחנות העבודה ומי יודע כמה כבר הושמדו. האדמו"ר הרעיש עולמות והרקיע שחקים בתפלתו: **„ידבר עמים תחתינו... מי יחיה ומי ימות... עשה, עשה, למען שמך..."** את רגשות לבו הפצוע היטיב לבטא באחת מ„תורותיו", שגם נדפסה בספרו „אמרי חיים" (מועדים, ח"ג ע' קצ"ג), ובדברי קדשו כתוב לאמר: **„קטע ממה שאמרתי בגוו"ד בזמן השואה הנוראה הנעשה לעמנו ע"י האכזרים ימ"ש. ובשופר גדול יתקע, צריכים להתריע ולהרעיש עולמות על האסון הנורא שקרה לנו, אשר — „וקול דממה דקה ישמע" — בגמטריא — „חיה רעה אכלתהו" (= 760). הרשעים אכלו והכחידו רבי רבבות מישראל, וקול דממה דקה ישמע, כי קולות המוני מתפללים חסרים. ואף הנשארים מתפללים בהחבא ותשות כוח". עיי"ש באורך.**

בסביבת האדמו"ר היו הרבה פליטים מפולניה ומהונגריה. זכורני, כי שניים קסמו את לבי: הראשון היה הרה"ג רבי מנחם פרידלנדר, בן מחותננו רבי אייזיק שו"ב בויזניצא. בעל הדרת פנים ומוח חריף לו, שעמל גם בגלותו לגלות „טמירין" באורייתא. שוחחנו אריכות על גורלנו המר. הכין לו ולביתו „בונקר", אולם נתפסו והובלו לאושוויץ. השני היה הגה"צ רבי אלתר משה אליעזר הורביץ, רבה דרימנוב. אחותו חוה תחי' (כעת רעיית הרה"ח רבי דוד קושיצקי שליט"א) סיפרה לי כי דודם, האדמו"ר רבי חיים מאיר האגר (אביהם הגה"צ רבי צבי חיים היה גיסו זצוק"ל) פעל להוציאם מן המיצר. גולה אחר גולה הוגלה הרב מרימנוב. נמוך קומה, עיניים פיקחות לו וים דמעות בתוכן. מכונס בתוך עצמו, אולם הכרת פניו ענתה בו כי לבו שבור ורצוץ. הסתתר ביער, אבל הלשינו עליו ונלקח לאושוויץ, זצ"ל־הי"ד.

עברו הימים הנוראים והגיע החורף. ידיעות צצו כפטריות וסותרות זו את זו. פליטי חרב מפולניה מסרו דברים מסמרי שער על השמדת אחיהם. מאידך גיסא, שמועות כי הרוסים התקרבו להרי הקארפאטים. במבט לאחור נדמה, כי יהודי הונגריה לא קלטו או לא רצו להאמין לבשורות איוב אלו. זאת ועוד: הם קיוו כי „ידידיהם" ההונגארים לא יתנו להחיה הנאצית לעולל להם כמו לשאר היהודים בארצות הכיבוש הגרמני... יהודי הונגריה, האחרונים שנפל עליהם הפור הוא הגורל להשמידם, היו ברובם המכריע, נדהמים, כאשר הגרמנים כבשו את המדינה (ב־15 במרץ 1944) ובני בריתם ההונגארים פעלו בזריזות ואכזריות למען ריכוז היהודים בגיטאות ומשם לאושוויץ.

בהיותי בגולה בגרוסווארדאן עמדתי בקשר מכתבים עם אבא מארי.

חקוק בזכרוני שורותיו האחרונות בערב פסח תש"ד. הוא כתב: **על המצב האומלל אין מה להוסיף. ישועת ה' כהרף עין. ואני תפלה למשה, השי"ת ישמרך בני. אביך אוהבך, משה.** האמת ניתנה להיכתב. הברכה של אבא עודדה אותי בעת צרה ולא הסחתי דעתי מזיו דיוקנו אף לרגע קט. היו לי תכניות שונות לברוח ולהסתתר וכו', אולם ההונגארים לא איפשרו כל סדק של הצלה ונלקחתי ל„גיטו". בערב חג השבועות הייתי כבר ברכבת לעבר אושוויץ וגם אז טענו הנוסעים, כי מסיעים אותנו לעבודה... למחרת החג הגענו לאושוויץ. זכורני, כי הדר. מנגלה, הידוע לשימצה, הצביע במקלו: **ימין (עבודה) ושמאל (למשרפה) וגם עלי צעק: שמאל.** בגלל עייפות לא צעדתי כדבעי. ברם, ידידי, ר' יעקב יהודא יואל פייג, תפס אותי בחזקה וטען, הרי הוא בריא ושלם ואין אנו נפרדים. וכך הסכים הרוצח שאלך ימינה...

צעדנו שורות שורות וכל אחד סחב חבילות עד שהכניסו אותנו לצריף גדול וכאן נבהלנו לשמוע פקודה: **„כל החפצים נשארים פה. מחויבים להחליף הבגדים בבגדי עבודה נקיים".** כמובן, לא קיימנו את הצוו במהירות. בחבילות היו רכוש וכיצד משאירים את הטלית ותפילין? הממונים התחילו להכות מכות רצח. זכורני, בתוך הצעקות והבהלות עמדו יהודים והניחו תפילין, ואז ניגש ה„ממונה" אל יהודי אחד והכהו באכזריות וצעק: **טיפש שכמוך, באת לכאן להניח תפילין? האם לא שמעת שפה שורפים יהודים. ישבת בהונגריה ועסקת במסחר. למה לא הצלת את נפשך?...** ה„ממונה" דיבר באידית ואנחנו לא תפסנו כיצד יהודי מכה את רעהו על שהלה רצה לקיים מצוות תפילין...

עשרה ימים שהיתי באושוויץ ושם פגשתי את גיסי הרה"ג מנחם קליין ועוד יהודים מעיירתי ושמעתי כיצד הובלו אנשי המחוז ל„גיטו" בעיר מאטאסאלקא. ראיתי לפני גיהנום של מטה. שמענו על כבשני המשרפות שהקימו בשביל זקנים, ילדים וחולים. לא טעמתי כמעט ולא כלום כל הזמן. פתאום קיבלנו ידיעה כי הצעירים והבריאים, נוסעים למחנות עבודה בגרמניה. אכן, יצאנו ברכבת וקיבלנו קצת מזון למספר ימים והגענו לבוכנוואלד. לפני עיני עמדה ברכת אבא: **„ה' ישמרך בני".** מבוכנוואלד עברנו לעיר מאגדבורג ושם עבדנו כל הקיץ עבודת פרך. בשעתו הגיעו מטוסים וזרקו פצצות לעתים תכופות וכשהלכנו לעבודה בבוקר ועברנו בקצה העיר ראינו אמהות וילדים עומדים בחוץ בלי קורת גג... הגיעו ימי אלול ובדרך לעבודה אמרנו סליחות בעל פה: **הנשמה לך, והגוף פעלך, חוסה על עמלך...** נחלי דמעות נפלו על הכביש

היה קר ואנחנו עטופים בגדי קיץ קרועים ובלואים ונעלי עץ. בלֵיל ראש השנה התפללנו בצריף אחד. ובכיות? עד לב השמיים! התפלה היתה כרוכה בסכנת נפשות, כי אסור היה להתאסף...

כיומיים לפני יום־כיפורים הודיעו הרוצחים: **מי שאינו בקוו הבריאות יופיע למשרד. האם זה טוב ליהודים?...** על כך נתחלקו הדעות. הוחלטתי לגשת למשרד. נודע כי החולים חוזרים לבוכנוואַלד ויצאנו ערב יום כיפור. צמנו והתפללנו ברכבת וחקוק בזכרוני המחזה: יהודים יושבים על הרצפה ביום הקדוש, שופכים דמעות, ואחד שזוכר קצת התפילות בעל פה אומר בקול את עשרה „הרוגי מלכות" והציבור עונה אחריו: **אלה אזכרה ונפשי עלי אשפכה... חנון הביטה ממרומים, תשפוכת דם הצדיקים ותמצית דמים. תראה בפרגודך והעבר כתמים. קל מלך יושב על כסא רחמים...**

הספקנו להתפלל „נעילה" ולטעום ברכבת ובמוצאי יום־כיפורים הגענו לבוכנוואַלד. היו לנו ימי מנוחה עד חג הסוכות ואז קיבלנו פקודה להתייצב לפני וועדת רופאים לבדיקה. נדהמנו לשמוע כי וועדה זו תקבע: **חולים שאינם מסוגלים לעבוד יחזרו לאושוויץ (כלומר למשרפה) והבריאים ימשיכו לעבוד...** כשהגיע תורי ונשאלתי מה מחלתי? עניתי: **אני בריא ואיני יודע מדוע שלחו אותי לכאן. „נכון, אתה עדיין מוכשר לעבודה"** — העיר רופא אחד, נשארתי שם והתחלתי לעבוד. בשלהי חודש תשרי הרגשתי כאבים בגרון כשכל גופי רועד מחום גבוה. הלכתי למרפאה שבבית־החולים וחיכיתי בפרוזדור שעה ארוכה. והנה עובר אסיר אחד ושואל אותי: **„אתה מהונגריה? „אני מרוסיה־הקרפטית שבצ'כיה"** — עניתי. **„גם אני מצ'כיה ועובד פה כשלש שנים כרופא, אשתדל לעזור לך"** — העיר. הוא חזר כשעה קלה, לקח אותי לרופא־נאַצי ולחש באוזניו, כי עלי להישאר בבית־החולים והלה הסכים לכך. קיבלתי מיטה ושני כדורים וישנתי כעשרים שעות רצופות. לא קיבלתי שום טיפול מיוחד, רק מזון לשובע, מפני שבכל בוקר הוציאו המתים ו„מנות" שלהם נשארו...

עברו כשבועיים, הרופא דלעיל, שאל לעתים תכופות לשלומי והעיר: „צריכים לחכות" עברו עוד שבועיים וסבלתי כאבים איומים ולא יכולתי לבלוע את המזון. הייתי נבוך מאד ואז הסביר לי הרופא, כי מחוסר תזונה, הדם שלי אינו בסדר. בלילה ההוא נרדמתי וחלמתי חלום: **„הנני ישן במיטתי בבית, ואבא עומד על ידי עטוף בטלית ותפילין ומעיר אותי. יודא יואל, יודא יואל, תקום כי אתה העשירי ל„מנין" ועלי לעבור לפני התיבה כי היום ה„היאַרצייט" של עטיא ז"ל (אחותי הבכירה), וגם אתה זקוק לישועה גדולה".**

כאשר התעוררתי משנתי נזדעזעתי כולי. חלום אמת חלמתי. זכרתי כי יום־הזכרון של אחותי עטיא ע"ה, חל בעשירי לחשוון, יום הולדת שלי. „לוח" לא היה לי אולם חשבתי ומצאתי כי יצאנו לבוכנוואלד ביום־כיפור, בעשירי לתשרי, ספרתי השבועות והימים ויצא לי כי... מחר, עשירי בחשוון. ירדתי מן המיטה רחצתי את ידי ולמדתי „משניות" שזכרתי בעל פה. **מאימתי קורין את שמע... היה קורא בתורה... מי שמתו מוטל לפניו...** ופרצתי בבכיות עד שנרדמתי שוב. ישנתי כנראה עד חצות היום, פקחתי עיני וראיתי לפני את הרופא־האסיר דלעיל, שלקחני לחדר הניתוחים. הצביע על רופא אחד והטעים: **„הוא מומחה במקצוע, אולם אין לנו התרופות הדרושות. נעשה כמיטב יכולתינו".** הרדימו אותי ועשו „ניתוח" בצוואר, וכאשר התעוררתי העירו: **מעשה ניסים...** החזירו אותי למיטתי ובמשך ימים אחדים יכולתי לאכול. כחדשיים שהיתי בבית החולים ושבתי לאיתני הראשון. כל הזמן עמדה לפני דמות דיוקנו של אבא מארי וברכתו: **„אלוקים ישמרך בני"...**

יצאתי מבית החולים וחזרתי שוב לעבודה מפרכת, עד סוף המלחמה, כחמשה חדשים, אולם הכוחות שצברתי בבית־החולים וחסדי השי"ת עמדו לי שניצלתי מידי הרוצחים הגרמנים. כאמור לעיל, חסר לי כוח נפש להאריך בפרשת החורבן האיום. אקצר ואסכם כדלקמן: דגלו של היטלר ימ"ש מורם שוב על ידי שונאי ישראל בדורנו. לכן, אסור לנו לחדול מלהפיק את לקחי החורבן. נדמה, כי כעת נחשף גם חלקן של המדינות הדמוקראטיות ששיתפו פעולה, או העלימו עיניהם מהשמדת היהודים. ומה יכלו היהודים באירופה לעשות כשהחיה הנאצית דורסת ושנאת העמים סובבת אותם? לברוח? לאן? הסיכון עלה על הסיכוי להצלה. בכל זאת, פעלו היהודים כפארטיזנים, מרדו בגיטאות וכו' ורובם עמדו במבחן כאדם שנברא בצלם אלוקים. זכינו ושערי ארץ ישראל נפתחו לרווחה עם תקומת המדינה. נשארו לפליטה מספר קטן רועים רוחניים שהדליקו והכניסו שוב את אור התורה וחסידות, בא"י ובתפוצות. עלינו למלא את החלל שהותירו אבותינו הקדושים ולהנציח את זכרם ומורשתם בהמשכת שרשרת הקדושה.

כזוהר הרקיע מזהירים

נשמות הקדושים והטהורים התמימים

והישרים שעלו על המוקד בשנות

החורבן והזעם

ה' ינקום את דמם !

✶

הבעש"ט אמר: לכך אוהב אני את הפשוטים בבני ישראל כי פשוטי כלי עץ אינם מקבלים טומאה ואין היצר הרע נוגע לפשוטים.

✶

בימים שהתבודד הבעש"ט בהרי הקרפטים היה חופר גומא ונותן שם הקמח ומים והיה נאפה מחום החמה וזה היה מאכלו לאחר התענית.

קהילה קדושה דאנילעוו

בגיל שבע עשרה עזבתי את העיירה **דאנילעוו,** בה נולדתי, ובשנת תרפ״א הגעתי לאמריקה. זכורני: כשישים משפחות חיו בכפר. חסידים ותמימים ובתוכם תלמידי חכמים מופלגים. הם עסקו במסחר ובעיקר בעלי מלאכה, סנדלרים, חייטים, נגרים וחקלאים.

ברכה מיוחדת בישוב ובו : **מעיינות של מים־מלוחים** (ראֶפע בלע״ז), ששימשו במקום **מלח.** משום כך נתרבו בעלי־העגלות בעיירה, ששאבו חביות מים מהמעיינות, ונסעו מישוב לישוב למכור את המים־המלוחים, שבשבילם היו... **מתוקים.** במרכז העיירה עמדו בית־המדרש ומקווה טהרה, שהיוו עורק החיים. צעירי הצאן למדו ב,,חדר״ והגדולים נסעו לישיבות. ר׳ ישראל יעקב השו״ב היה למדן מופלג ומטופל ב,,מנין״ ילדים. רובם הושמדו בשנות הזעם ומהקהילה לא נשאר זכר, הי״ד.

על אלה אני בוכי־ה

אבי מורי ר׳ דניאל קאפלאוויטש בן משה יהודא,
נספה באושוויץ, הי״ד
אמי הצנועה איטע בת שבתי׳ ע״ה
נפטרה כ״ג טבת, בבית.
אחי היקרים יעקב ז״ל
נפטר בארגנטינה
הענזעל
באושוויץ, הי״ד.
אחותי החשובה שרה
גרה בבלגיא ונספתה באושוויץ, הי״ד
ולזכר משפחת רעייתי ראצע היקרה תחי׳
אבא־חותני, חסיד וותיק לבית ויז׳ניץ, **חיים רזיאל** בן מנחם מגלאד
ושם מנוחתו, ז״ל.
אמא־חמותי, **רחל** בת יהושע, נספתה באושוויץ, הי״ד
אחותה, **חי׳ רייזע** ובעלה **חיים שלמה שטיינמעץ** מבורשא,
נהרגו באושוויץ, הי״ד
אחיה **משולם** ורעייתו **לאה** ובנם — נשרפו באושוויץ.
אחותה **פעסעל** ואחותה **מינדעל** ובעלה **מנשה שטערן** מסעלישט,
וחמשה ילדיהם — הושמדו באושוויץ, הי״ד
הילדה **רבקה** בת יעקב שלמה, הי״ד

הכותב בדמע: **שמעון קאפלאוויטש,** ניו יורק,
נשיא הפדרציה של יהודי מרמורוש באמריקה.

קהילה קדושה פאלען גלאד

לאבינו היקר ר׳ אליהו בן ר׳ שמשון גלאזער הי״ד
שנספה באושוויץ — יום הזכרון כ״ו אייר

ולאמנו היקרה באבע שפרינצע בת מנחם ע״ה
שנפטרה ביום ז׳ מנחם אב

אין אונזער שטעטעל **פאלען-גלאד** האבען געוואוינט פערציג פאמיליעס. והעגען יעדער משפחה וואלט מען געקענט שרייבען א בוך. זאלען די קורצע שורות זיין א „מצבה" צו זייער הייליגען אנדענק, הי״ד.

אונזער שוחט רבי **לייביש** הי״ד איז אויך געווען דער מורה־הוראה. ער האט געהאט א פערד און געפארען פון דארף צו דארף שעכטען. דאס פערד האט שוין אליין געוואוסט די וועגען און ער איז געפארען און געלערנט... ער איז געווען אונזער מחותן. אונזער פאטער׳ס ברידער ר׳ וואלף האט חתונה געהאט מיט זיין טאכטער. ר׳ דוד הערשקאוויטש (דוד דער לאנגער) איז געווען דער מלמד אין געהארעוועט תורה מיט קינדערלעך. א גרויסער ערליכער איד און די וויבער האבען געגלויבט, אז ער האט א ווארט אין הימעל...

אונזער פאטער ר׳ אלי׳ איז געווען א סוחר און שווער געארבעט צו דערציען ניין (9) קינדערלעך און חתונה מאכען. געווען א „תהלים" איד און שטארק געהאלטען פון די מצווה „הכנסת אורחים". יעדען שבת איז געווען א אורח ביי אונזער טיש. געווען פון די ערשטע ביים דאווענען פרייטאג־נאכט און געזעהן, אז מען זאל אים נישט אויסכאפען דעם אורח... אונזער מוטער — באבאלע — איז געווען א צדיקת. זי האט די אורחים פארזארגט מיט עסען, שלאפען און אויך אין אהדענונג געבראכט זייערע צעריסענע קליידער. געשיקט מילך פאר אריימעלייט...

אויף זייערע עלטערע יארען האבען זייערע קינדער, והעלכע זענען שוין געווען אין אמעריקע, געשיקט געלט מיטהעלפען צו זייער פרנסה. עס איז געקומען דער טשעק, יעדען חודש, און דעמאלס זענען אידען געקומען בעטען א גמילת חסד און דער פאטער ז״ל, הי״ד האט געגעבען. אט אזעלכע אידען זענען געווען ביי אונז — טייערע פרומע מענשען, וויזשניצער חסידים און געלעבט מיט בטחון און אמונה אין השי״ת.

כמעט אלע זענען אומגעקומען על קידוש השם — הי״ד !

געשריבען מיט וויייטאג פון די ברידער:

מנחם חיים (מאקס), משה און שלמה גלאזער, ניו יארק.

קהילה קדושה טרעבאָשאן

השורות דלהלן ישמשו **גל־עד** לעיירת ילדותי **טרעבאשאן,** שנוסדה למעלה ממאה שנה וחיו בה בשעתו כארבעים משפחות. ה„ראשונים" הקימו בה בית־חרושת לתוצרת זכוכית. לאחר מלחמת העולם הראשונה קנתה משפחת כהנא מסיגט את המפעל הזה. סבי, ר' אברהם פארקאש קנה אף הוא בית־רחיים מהשלטון, והקים מפעל לחטיבת עצים (זעג בלע"ז), שעברו לידי אבי בשנת 1929. מהמפעלים האלו ינקו משפחות רבות את מחייתם. נוסף לכך היו אנשי מסחר ובעלי־מלאכות. לפני השואה חיו 68 משפחות בעיירה.

יהודים לומדי תורה ושומרי מצוות, ובמרכז העיירה עמדו, בית־הכנסת, בנין עתיק ונאה, „חדרים", וחברות: ש"ס, משניות, קדושה, קנין־ספרים וכו'. רבי פיבל ווייס, שו"ב ומו"ץ, היה מפורסם כלמדן ופיקח, ובניו גדולים בתורה ויראה ואהובים על הבריות.

הרוצחים ההונגארים עצרו, בשנת 1941, 19 משפחות, באמתלא שהם ילידי פולין, והובילם לפולניה, בתוכם גם האח היחידי של אמי, ר' שלמה פארקאש — והרגו כולם בדם קר. זכורני: **כשנודע לנו על האסון הנורא, הלכנו להתפלל וכולנו הרגשנו כאבלים...**

הגרמנים הצוררים כבשו המחוז באדר תש"ד, זרקו את היהודים ב„גיטו" ומשם למשרפה באושוויץ. והעיירה טרעבאשאן חרבה ושוממה, הי"ד.

עיני עיני זולגות דמעות על:

אבי מורי הרה"ח עזרא בן ר' אשר זעליג מיארוביץ'
אמי היקרה והצנועה בתי' בת ר' אברהם
אחי ר' אלי' ורעייתו פריידע וילדיהם
אחיי: שלמה, יעקב שמשון, נתנאל, תלמידי הגה"צ רבי שלמה זלמן פרידמאן זצ"ל, אב"ד ראחאב
ואחי הנחמד הנער משה — כולם עלו על המוקד באושוויץ, הי"ד.

▽

דודי היקר שלמה בן ר' אברהם פארקאש מטרעבעשאן
ורעייתו ברכה וילדיהם — נהרגו בקאמניץ פודאלסק.

דודי החביב יעקב בן עביר גולדינגער מסעליש
ורעייתו רייזעל בת אברהם וילדיהם

דודתי אסתר בת אברהם — נספו באושוויץ, הי"ד.

הכותב בדמע ובכאב: **מרדכי מיארוביץ,** נתני־ה־ברוקלין.

לזכרון בהיכל ה׳

אבי מורי מו״ה ר׳ צבי הירש בן ר׳ שלמה סאבוי
מק״ק נאוואסעליצע
ואמי היקרה חנה עטיא
בת הרה״ח ר׳ יחיאל מיכל בערקאָוויטש, ש״ב של הגאון רבי יהודא יואל דייטש זצ״ל
אחי היקר הבחור המופלג בתורה ובמדות יחיאל מיכל
ואחיותי רייזעל, וסימה נשרפו באושוויץ הי״ד
יום הזכרון א׳ דשבועות.

הנני כותב השורות האלו לזכרון לדורות ולעילוי נשמות הורי האהובים וצאצאיהם שנספו עקד״ה. אבי נולד בעיירה בערבעשט שעל יד סיגעט ולמד בישיבת מרן הבעל ,,עצי חיים״, רבה דסיגט. הם מסרו את נפשם ומאודם לחנך את בניהם בדרכי התורה והיראה. אחי הצעיר יחיאל מיכל הי״ד — ויבל״ח אנכי — למדנו בישיבות מפורסמות. שאבתי תורה וחכמה ממעיינות רבותי הגדולים: רבי שאול בראך, בקאשוי, רבי שמואל גראס, בקרולי, ורבי יצחק אייזיק הלברשטאם, בסלאטפינא. כשלמדתי (בתרצ״ז) בישיבת הערמאנשטאדט זכיתי להוציא לאור (כת״י מאת רבי צמח גאון) קונטרס בשם ,,גורל עשיריות או גורל האמת״. הוספתי ,,הקדמה״ — דברי אגדה — ובהם מאמר ,,נאציס מן התורה מניין״? הייתי אז בגיל י״ט שנה. ,,הקונטרס״ הזה הוא יקר המציאות.

דברי אגדה נאצים מן התורה מנין?

[illegible]

הלא כה דברי ה״ק השפל המתאבק ומתנפל ליגלות כתהום רפשו ה״ק
שלמה חיים סאבוי תלמיד להנהו אשלי רברבי שליט״א
ה״ה ההו״ג רשכבה״ג המבא קרישא אב״ד דקהל יראים האשוי שליט״א
״ ״ המפורסם בחסידתו אב״ד דק״ק סלאטפינא והגלילות ״
״ ״ החכם אנ״ד דקהל יראים ספרד הרלי ״
וכעת אני לומד פה בקהל יראים ספרד הערמאנשטאדט תצובב״א.
ה׳ לסדר ותנה עליהם הרות והמה בכתובים ויתנבאי במהנה.

צילום מהקדמה להקונטרס

נשארו לפליטה אחותי הצעירה רבקה פעריל הנשואה לאיש האשכולות ר׳ דוד מאשקאָוויטש נ״י. וכותב הטורים האלו.

הכותב בדמע ובידיים רועדות:
שלמה חיים הייזלער־סאבוי, ומשפחתו היקרה, ברוקלין

אבינו היקר הרה״ח ר׳ ברוך צבי בן ר׳ שמואל ארי׳ זעלינגער
מק״ק חוסט, ממשפחת הגאון הבעל מהרש״ם מברעז׳אן
תלמיד הגה״צ רבי יהודא גרינוואלד, אב״ד סאטמור
וחסיד נלהב לבית ויז׳ניץ —

ורעייתו אמנו היקרה והחשובה שרה בת ר׳ יוסף
נשרפו באושוויץ, הי״ד׳

צאצאיהם הצעירים: משה חיים, יעקב בעריש, שלום מרדכי,
חנה בראנע

חתניהם : הרה״ח למדן מופלג חו״ב איש צדקה וחסד
ר׳ ישראל יעקב זולדאן בן ר׳ צבי ז״ל
(בעלה של אחותנו לאה תחי׳ משרידי השואה) וילדיהם

הרה״ח המו״מ בתורה ויראה ר׳ זאב בן ר׳ ברוך פרידמאן ז״ל
ורעייתו — אחותנו שרה וצאצאיהם

הרה״ח יראת ה׳ אוצרו רבי חיים יעקב ווייס בן ר׳ שרגא פיוויל ז״ל
ואשתו — אחותנו יוטא וב״ב

אחותנו זיסעל (אשת ר׳ דניאל ז״ל) וצאצאיהם

הרב ר׳ אברהם שמחה איצקאוויטש
ורעייתו — אחותנו פעריל וילדיהם

ה׳ ינקום לעינינו דמם השפוך עקד״ה !

הנצחה על ידי : **בנם — בנציון טענענבוים־זעלינגער וביתו**

בתם — רבקה אדלר ומשפחתה

חתנם — יצחק ורעייתו בלומה וואלדמאן ומשפחתו
לאַנג־ביטש, ניו־יורק

אבי מורי הרה"ח ר' אברהם אבא בן ר' אלתר פסח צבי
בערקאוויטש מסיגעט
ואמי מורתי האשה הצנועה רייזע בת מו"ה ר' שלום ז"ל
ובניהם ובנותיהם: אביגדור, שלמה יצחק, אליעזר זאב —
בריינא, חי' שרה, רייצע, רחל לאה
שנספו בשנות הזעם באושוויץ, כ"ה אייר תש"ד.

יזכרם ה' לטובה עם שאר צדיקים וקדושים וינקום את דמם.

הנצחה ע"י בנם:
משה חיים בערקאָוויטש ומשפחתו היקרה
מיאמי ביטש.

אבינו היקר באדם, איש האשכולות, איש חסד ומוקיר רבנן
בעל מדות נעלות ות"ח מפורסם
הרה"ח ר' יוסף בן ר' משה וואלדמאן ז"ל
נפטר במיטב שנותיו, ביום כ"ח טבת תשי"ז
ואמנו היקרה מרת יוטא בת ר' שמואל ארי' ע"ה
נפטרה ביום כ"ה אב תש"ל
זכרם לא ימוש ממשפחתנו לעולם!

הנצחה — בניהם: **שמואל, יצחק, משה וואלדמאן ומשפחותיהם**
בנותיהם וחתניהם וצאצאיהם
מיאַמי ביטש

דניאל איש חמודות
לזכרון בהיכל ה' נשמת הרה"ח למדן מופלג ואיש צדקה וחסד
ר' אברהם דניאל הלוי אדלר ז"ל
בן הרה"ח ר' משה ארי' ז"ל
שנקטף בדמי ימיו ומיטב שנותיו
ביום י"א כסלו תשל"ז בלונג־ביטש, ניו־יורק
והוטמן בהר המנוחות בירושלים
רוחו חי בתוכינו!

רעייתו — רבקה, בתו וחתנו — שרה וחיים יוסף בודנר
ובניהם: משה ארי', עזריאל אהרן, העניא ויוטא

הרה״ח ר׳ נחמן בן ר׳ דן איינהארן
מק״ק גאניטש, חסיד וותיק לבית וויז׳ניץ, ומנכבדי הקהילה

ורעייתו חי׳ אלטע בת עזרא

נהרגו באושוויץ, יום הזכרון ח׳ סיון תש״ד, הי״ד

ובניהם: ר׳ **יצחק** ואשתו **קריינדעל** וילדיהם,
ר׳ **אליקום געציל** וזוג׳ **רבקה** וצאצאיהם

חתנם: **מוה״ר זיידא בן ר׳ צבי שימשאָוויטש** מסיגעט
ורעייתו האשה הצנועה **טויבע**

חתנם: **מוה״ר שאול לייב** בן ר׳ יצחק אייזיק שו״ב **שטיינמעץ**
ורעייתו הח׳ **מלכה** וילדיהם
שעלו על המוקד באושוויץ, הי״ד.

בנם: ר׳ **זלמן** ז״ל, נרצח בביתו ביום צום גדלי׳, תרפ״ו.
רעייתו **שרה** והילדים: ישראל, לאה, אייזיל
נהרגו בשנות השואה, הי״ד.

בנם: ר׳ **יוסף** ז״ל, נרצח בביתו ביום צום גדלי׳ תרפ״ו.
אשתו **יענטע** ובתם
נשרפו באושוויץ, הי״ד.

חתנם: **ר׳ שלמה לייב בן ר׳ משה וויסקאָפף**
משרידי השואה, איש תם וישר ובעל מדות טובות,
בעלה של מרת רחל תחי׳
נפטר אחרי מחלה אנושה ביום י״א תמוז תשל״ו, בניו יורק
והוטמן בחיפה, באה״ק, תנצב״ה.

הנצחה:
ע״י ר׳ יעקב יהודא יואל איינהארן־פייג נ״י, ברוקלין
בן ר׳ נחמן ז״ל, הי״ד

הרבני החסיד ר' אלתר מרדכי בן טובי' מילער

מק"ק גאניטש, תלמיד חכם מופלג ומלמד תורה לתלמידים מצוינים, עשרות בשנים, מנכבדי הקהילה וידיד נאמן וחביב לבית הרב

ורעייתו הצנועה דבורה בת אברהם נספו באושוויץ בסיון תש"ד, הי"ד.

בניהם:

ר' ארי' לייביש ורעייתו מרים בת ר' ביניש וילדיהם

ר' יצחק ואשתו וילדיהם, שנהרגו בקאמעניץ-פאדאלסק

הבחור חיים אברהם — נשרף באושוויץ

חתנם:

הרה"ח שלמה אפעל מסעליש ז"ל, נפטר בא"י
ורעייתו שרה בת אלתר מרדכי וילדיהם נספו באושוויץ.
יום הזכרון נקבע ליום ט' סיון.

חותנו:

הרה"ח יעקב בן שלמה קליין מק"ק נערעסניצע
חסיד וותיק לבית ויז'ניץ, מראשי הקהילה

ורעייתו עטיא בת ר' פסח — נספו באושוויץ, הי"ד.
יום הזכרון נקבע ליום ט' סיון.

הנצחה: ר' דן בערקאוויטש נ"י בן ר' אלתר מרדכי, הי"ד
ורעייתו מלכה תחי'

אבי מורי הרה"ח ר' ישראל שלום בן ר' יוסף אדלר
מק"ק מאקרא, איש צדקה וחסד, מנכבדי הקהילה והסביבה ידיד נאמן להרה"ג ר' משה דייטש, אב"ד גאניטש

אמי היקרה חנה מלכה בת ר' משה

וצאצאיהם: יצחק זאב, נחמן יחזקאל, רוסי' שיינדיל, שעלו על המוקד בשנות הזעם, הי"ד.

הנצחה: ר' יוסף אדלר נ"י, מונסי, ניו יורק, בן ר' ישראל שלום, ז"ל-הי"ד.

אבינו הרה"ח המופלג בתוי"ש ר' משה בן ר' דן איינהארן
מגאניטש, נפטר בבית, ביום ז' חשון תרצ"ג — ושם מנוחתו, ז"ל
אמנו הצנועה — **מלכה בת אלי' מנשה**, נספתה באושוויץ, תש"ד
יום הזכרון נקבע — כ"ה אייר.
בתם וחתנם: **גולדה מאלי־ה ובעלה ר' שלמה ליב** בן ר' אברהם
ובנותיהם הרכות: מאשא, רחל, אביבה ופריידא
בניהם: מנשה, אפרים זלמן וצבי — נספו באושוויץ בסיון תש"ד, הי"ד.
הסבתא האשה הצנועה **שרה בת ר' שלמה אליעזר**
דודנו — **הרה"ח מו"מ בתוי' ר' שלמה אליעזר בן ר' אלי' מנשה**
גרינבערגער ורעייתו **אסתר בת ר' יואל**
וצאצאיהם: אלי' מנשה, דוד, שלימע, חנה אודל, זוסיא, ויואל
נספו באושוויץ, הי"ד.

הנצחק ע"י: דן גרינברגר — קרית שמואל, א"י. שמואל פישל גרינברגר —
ברוקלין, בני ר' משה איינהארן ז"ל.

בעלי ואבינו היקר באדם, איש חסד ובעל מדות נעלות
ר' שמואל פישל יונגער בן ר' שלמה אליעזר
משרידי השואה, נקטף בדמי ימיו ממחלה אנושה, א' דר"ה תשל"ז.

זכרו לא ימוש מאתנו ! תנצב"ה.

הרעייה — צפרה, והבנים שלמה אליעזר ואברהם יואל, ניו־יורק.

אבינו היקר ר' משה בן ר' נפתלי יעקב קאָפעל הערשקאָוויטש
מגאניטש, נפטר בדמי ימיו א' דר"ח אייר תרצ"ב
בבית־החולים במונקאטש, ושם מנוחתו, ז"ל
אמנו היקרה אסתר (עטיא) בת ר' אברהם
נספתה בסיון תש"ד באושוויץ, הי"ד.
הסבא — ר' נפתלי יעקב קאפעל בן ר' יצחק הערשקאָוויטש
מגאניטש, נרצח בשנת תש"ב באוקראינה, הי"ד.
דודנו — ר' שלמה בן נפתלי יעקב קאפעל מאפשיצא
נהרג באוקראינה, בתש"א, הי"ד.
דודתנו — מלכה בת ר' נפתלי יעקב קאפעל, נספתה באושוויץ, סיון, תש"ד

הנצחה האחים: בנציון נוימאן, ניו־יורק, יוסף נוימאן, ירושלים,
בני ר' משה ועטיא הערשקאוויטש.

בעלי ואבינו היקר באדם, איש צדקה וחסד, עסקן רב פעלים
שנקטף בדמי ימיו

ר' יהודה דויטש ז"ל

בן הרה"ח רבי יוסף דייטש מטרנובה
אחיו של הגאון רבי יהודא יואל דייטש זצ"ל, אב"ד גאניטש.

נפטר ביום י"ב חשוון תשכ"ט, בתל אביב.
יהי זכרו ברוך!

רעייתו זלדה ובנותיו: חסידה, אסתר, שושנה ובעליהם וצאצאיהם.

הרה"ח מאיר יעקב קופל בן שלמה הערשקאוויטש
מק"ק פודפלעשא, איש תם וישר, ובעל מדות טובות

ורעייתו פרל בת ר' מענדל
וצאצאיהם: מלכה, ונתן, נספו באושוויץ בסיון תש"ד, הי"ד.

הנצחה ע"י: מר מנדל הרשקוביץ נ"י, חדרה, בן ר' מאיר יעקב קופל, הי"ד

אבי מורי ורבי הרה"ח ר' שמואל בן ר' הלל ווייס
מק"ק חוסט, איש תם וישר, מכניס אורחים ובעל מדות טובות ונעלות

אמי היקרה אשת חיל — ביילא בת ר' שלמה ז"ל

ובתם הצנועה פעריל, רעיית ר' יעקב פוקס (שנפטר בבני־ברק ז"ל)
וחמשה ילדיהם, שנספו באושוויץ — יום הזכרון נקבע ליום ו' סיון, הי"ד.

הונצח ע"י: ר' דוד טעוולאוויטש־ווייס, ניו־יורק.

אבי מורי הרה"ח ר' מנחם מענדל בן ר' חיים ווערצבערגער
מק"ק דיביווע, חסיד וותיק לבית ויז'ניץ, איש האשכולות, ת"ח ונדיב לב

ואמי היקרה רעכיל בת ר' אברהם גאטמאן ז"ל
נהרגו באושוויץ, הי"ד.

הנצחה ע"י: ר' משה ווערצבערגער־גוטמאן, אנטוורפן.

אבי היקר ר' יצחק אייזיק מוסקאל בן ר' גדלי'
מק"ק דיביווע, נפטר ד' דחו"מ סוכות תרצ"ג, בדיביווע ושם מנוחתו ז"ל
אמי היקרה רבקה סעריל בת זאב כ"ץ מקאלין
נספתה באושוויץ — יום הזכרון נקבע ליום ב' דשבועות, הי"ד.
אחי האהובים: ר' נתן ואשתו אסתר בת אברהם
יצחק אייזיק, ושמואל, נהרגו באוקרינה
הבחור אברהם יעקב, אחותי שבע, ואחי שמואל נספו באושוויץ, הי"ד
אבי זקני — ר' זאב כ"ץ ורעייתו חנה פייגא מקאלין
ובתם שבע ובעלה בענדיט קליין ושתי בנותיהם
נהרגו בקאמניץ פאדאלסק, הי"ד.
יום הזכרון להנ"ל נקבע ליום ב' דשבועות.
אבי־זקני — ר' גדלי' מוסקאל, נפטר בתרצ"ב ז"ל.

הנצחה: גבריאל דרימער נ"י, אוישענסייד, ניו־יורק.

אבי היקר הרה"ח ר' מרדכי בן ר' יצחק אייזיק גרוסמאן
מק"ק גאניטש נפטר בבית, בשנת תש"ג, ז"ל
רוזה בת יחיאל מיכאל, נספתה באושוויץ בסיון תש"ד
חותנו:
הרה"ח ר' מנחם מענדל בן ר' יעקב מילער
למדן מופלג וראש הקהל בגאניטש
ורעייתו החשובה אודל בת ר' דן
אסתר בת ר' יעקב רפופרט
נספו באושוויץ, בסיון תש"ד, הי"ד.
גיסי:
ר' יוסף בן ר' מנחם מענדל מילער
נפטר בעיר בערגזאס, ט"ו כסלו תשל"ב, ז"ל

הנצחה: מיכל רזמוביץ־גרוסמן, רחובות, א"י.

אבי היקר ר' דוד יצחק אייזיק בן שמואל משה רוטנר
ורעייתו שבע ובתם רבקה — מק"ק דיליף, מחוז טעטש
מנחם מענדל בן ר' דוד יצחק אייזיק
ורעייתו חי־ה לאה וי"ח — טעטש
העני' רחל בת ר' דוד יצחק אייזיק
ובעלה ר' חיים וצאצאיהם
נהרגו בפולין, הי"ד.

הנצחה: אהרן צבי רוטנר — נתניה.

אבי היקר ר׳ יהודא ארי׳ (לייב) בן ר׳ צבי דאוויזאָוויטש ז״ל
מלמד תורה עם ילדי ישראל בדיבווע, היה גבאי דחבורה משניות ודאג לבני עניים שמהם תצא תורה.
נפטר ביום שמחת תורה תרצ״ח בדיבווע ושם מנוחתו כבוד.

אמי החשובה רחל בת אליעזר הויפמאַן ז״ל
אחיו של הרה״ח ר׳ משה יעקב, חותנו של הרה״ג רבי מנחם טאבאק דיינא בדיבווע ובנו של הבעל ,,ערך ש״י״ מסיגעט.
נפטרה כ״ב שבט תר״צ.

אחותי היקרה מלכה גיטעל ע״ה
נפטרה א׳ כסלו תרצ״ט בעיר בערעזאס

ובעלה ר׳ חיים דוד בן ר׳ אביגדור אינהורן
וארבע ילדיהם — נספו באושוויץ בסיון תש״ד, הי״ד

אחי המושלם ר׳ אליעזר דוד ז״ל
נפטר כ״ט שבט תשל״ח, ברעננה, ישראל.

רעייתי (בזיווג ראשון) צפרה בת ר׳ יעקב
וילדינו הרכים : יהודא ארי׳, סענדער, רחל ומלכה
נשרפו באושוויץ, ביום ב׳ דשבועות תש״ד, הי״ד.

חותני מז״ר: ר׳ יעקב בן ר׳ סענדער הערשקאָוויטש
ורעייתו החשובה יענטע ובנותיהם באבע לאה, צפרה וילדיהם.

חותני מז״ש: ר׳ אברהם בן ר׳ שלמה לייב מדיבווע
ורעייתו נעכא בת חי׳ שרה, ובנותיהם חנה, ופריידע וילדיהם
שנהרגו באושוויץ — בסיון תש״ד, הי״ד
ובתם **לאה** נפטרה בניו יורק, בר״ח ניסן תשל״ה

הנצחה: יוסף ופייגא הויפמאן, פארעסט הילס, ניו יורק

הרה״ח ר׳ מאיר אשר בן ר׳ יצחק ארי׳ טאבאק מגאניטש
ורעייתו פעריל בת ר׳ פנחס הלוי
בתם — ביילע בלומה, בנם — ר׳ יצחק ארי׳
נספו עקד״ה, יום הזכרון ז׳ סיון, הי״ד.

ר׳ בנציון בן ר׳ שלמה אדלר מברוסטער
הילד פנחס והילדה אלקה — נהרגו עקד״ה
יום הזכרון ז׳ סיון — הי״ד

הנצחה: מאיר אשר גרינברגר בן ר׳ חיים יוסף ז״ל, ירושלים.

אבי היקר **ר׳ משה בן ר׳ פנחס גרינבערגער** מגאניטש
ואמי היקרה **מינדעל** בת ר׳ אלתר אשר אנטשיל ז״ל
וצאצאיהם — נספו באושוויץ הי״ד

דודי **ר׳ משה איינהארן** בן ר׳ אלתר אשר אנטשיל
ורעייתו **מלכה** ובתם נהרגו עקד״ה הי״ד

דודי ר׳ **עזרא איינהארן** בן ר׳ אלתר אשר אנטשיל
ורעייתו ושני ילדיהם הי״ד

דודי **ר׳ ברוך איינהארן** בן ר׳ אלתר ורעייתו **שרה** הי״ד
דודתי **חי׳ דבורה** בת ר׳ אשר אנטשיל ויו״ח סעריל, אשר אנטשיל, ובראנע
נספו באושוויץ הי״ד.

הנצחה: פנחס גרינבערגער (ווייט) נ״י בן ר׳ משה — טאַראַנטאַ

אבינו־זקננו **הרה״ח ת״ח מופלג ר׳ צבי ארי׳ בן ר׳ יוסף זינדעל קליין ז״ל**
מנכבדי ק״ק גאניטש — נגווע באושוויץ, ב׳ דשבועות, ז״ל־הי״ד
ורעייתו **רחל ע״ה** נפטרה בגאניטש

הנצחה: הנכדים — יהושע קליין וב״ב, גולדה פרנקל וב״ב — ניו יורק

אבי היקר באדם **ר׳ אלתר יצחק קליין** בן ר׳ יעקב ז״ל — נגווע במחנה
דאכוי — יום הזכרון י״ד אייר
ואמי היקרה **שרה בת ר׳ צבי ארי׳** וצאצאיהם: חי׳, יוסף, יוכבד ושלמה
נשרפו באושוויץ — ב׳ דשבועות תש״ד, הי״ד.

הנצחה: **בתם — גולדה ובעלה ידיד חיים פרנקל,** ברוקלין

אבי היקר **ר׳ פנחס קליין** בן ר׳ צבי ארי׳ **ואמי היקרה חי׳**
נספו באושוויץ
ואחותי חוה ובעלה ר׳ שלם וארבעה ילדיהם
נהרגו בקאמניץ פודולסק — הי״ד.

הנצחה: **יהושע קליין וב״ב** — ניו יורק

אלה אזכרה ונפשי עלי אשפכה

אבי מורי היקר והחביב באדם **ר' יעקב שטערן** בן ר' יהודא ישראל ז"ל מק"ק נערעסניצא, ואמי היקרה **שרה** בת ר' זאב, אחותי **חי־ה ריזה** ובנה הילד דוד הי"ד.

אבי־זקני, איש צדקה וחסד **ר' זאב וואלף בן אברהם ברקוביץ,** ורעייתו הסבתא **פסיל בת יצחק צבי וואלף,** כולם ידידים מסורים בלב ונפש לבית הרב דגאניטש זצ"ל — נספו עקד"ה

זכרם לא ימוש ממני לעד !

הנצחה: בנם ונכדם — יהודא שטערן, ג'נף, שויצריה

הורי היקרים ר' **יהושע טאבאק** בן הרה"ג רבי מאיר דוד, דיינא בסיגט, ואמי **פנינה** בת ר' שלמה, ואחי **שלמה**
נספו עקד"ה הי"ד.

הנצחה: בתם — סערל גולדרינג־טאבאק, ניו יורק

אבי־זקני **הרה"ג רבי יעקב מאיר שנפלד** מו"ץ בבריסטער, בן הרה"ג ר' פסח אברהם מצאצאי ה„בעל בני יששכר" זצוק"ל
ורעייתו **חי' בת הרה"ח ר' שלמה אדלר ז"ל**
נגוועו עקד"ה, הי"ד.

הנצחה: נכדם — צבי אלימלך שנפלד וב"ב, לונג־ביטש, ניו יורק

אבי מורי **הרה"ח ר' מנחם מענדל גרינברגר** בן ר' אלטר חיים מק"ק מיהאלפאלווע — נפטר י"ד כסלו תש"ג ז"ל

ואמי היקרה **פריידא בת ר' חיים** — אחיי: **משה יוסף, שמואל, נח, נחמן זיידא** — נספו עקד"ה ג' סיון תש"ד, הי"ד.

הנצחה: בנם — ברוך גרינברגר וב"ב — תל אביב

משפחת ר׳ עזרא אדלר מק״ק דיביווע

ר׳ עזרא בן ר׳ שלמה אדלר ז״ל חסיד נלהב לבית וויזניצא ואיש חסד
ואשתו **אלטע האָגע** בת ר׳ אברהם, נספו באושוויץ —
יום זכרון ב׳ דשבועות, הי״ד.

צאצאיהם: **ר׳ צבי־הרשל,** נפטר בקרית שמואל ונטמן בחלקת ויז׳ניץ
בבני ברק ז״ל. ויעייתו החשובה **בתי׳** נספתה באושוויץ, הי״ד

ר׳ ארי׳־לייב, נפטר ב„גיטו״ בטעטש ע״ה־הי״ד
אשתו **רחל** וילדיהם: **שלמה, ישראל, צירעל —** נספו באושוויץ הי״ד

ר׳ ברוך ורעייתו גיטעל ב ת צבי — נהרגו באושוויץ, הי״ד.

האשה הצנועה יוטא זלדה בת ר׳ עזרא (רעיית ר׳ מאיר נ״י)
וצאצאיהם: **רעכיל, יוסף, מלכה, רבקה, אסתר —** נספו באושוויץ הי״ד.

חתנם — ר׳ אפרים אדלר בֶּן **ר׳ ברוך** מדיבווע, נפטר בביה״ח בסאטמור ז״ל
רעייתו מלכה בת ר׳ עזרא וילדיהם הרכים — נספו באושוויץ הי״ד

בתם היקרה — יוטא בת ר׳ עזרא (אשת ר׳ ישראל נ״י)
ובניהם — יעקב וברוך — נהרגו באושוויץ הי״ד.

הנצחה ע״י צאצאיהם משרידי השואה בחסדי השי״ת :

חתנם — מאיר מאשקאוויטש. שלמה מאשקאוויטש וב״ב, ברוקלין.
שלמה ברוך קעסט ורעייתו חי׳ וב״ב — לאַס אַנגי׳עלעס. שלמה שטרן
ומשפחתו, צירעל ובעלה שלמה נויפלד וב״ב, לאה ובעלה יעקב שטערן
וב״ב, יצחק אדלר ורעייתו, אברהם אדלר — ברוקלין. מיכל ויפה וב״ב
בני ברק.

הורינו היקרים ר׳ ישראל בן ר׳ יוסף מאשקאוויטש, מסקערניצע,
ורעייתו החשובה רויזע בת אליעזר וב״ב
נספו באושוויץ — הי״ד.

הנצחה: בתם — ליבא ובעלה שלמה מאשקאוויטש וב״ב
בנם אליעזר ורעייתו ראכיל מאשקאוויטש וב״ב — ברוקלין

לזכרון בספר

להלן רשימת האחים והאחיות של אא״ז **הגאון רבי יהודא יואל** בן הרה״ח רבי יעקב דייטש זצ״ל. הרשימה אינה מליאה.

אחיו — הרה״ח גדול בתורה ובמדות מנכבדי ק״ק טערנאווע **רבי יוסף דייטש** ורעייתו נפטרו שם ז״ל. צאצאיהם: **ר׳ זעליג** ואשתו, **ר׳ יעקב** ורעייתו וחלק מב״ב נספו באושוויץ הי״ד. בתם **העניא** ובעלה **ר׳ אייזיק** מקובא ז״ל. בנם **ר׳ יהודא דויטש** נפטר בתל אביב ז״ל.

אחיו — **הרה״ח רבי יחזקאל משה,** שו״ב ומו״ץ בק״ק בורסאניף, ורעייתו מינדעל, נפטרו שם ז״ל. צאצאיהם: **ר׳ ברוך ר׳ אברהם** ונשותיהם וחלק מב״ב, בנותיהם — **ברכה, חי׳, רחל** ובעליהם, **חיים ברוך, ישראל** וחלק מיו״ח — נספו עקד״ה הי״ד. נשאר לפליטה — **הרה״ח רבי יהודא דויטש,** שו״ב ברמלה, א״י, שליט״א.

אחיו — **הרה״ח רבי צבי (הירש) לייב** מרעמיט ורעייתו ובתם **פעריל** ובעלה **ר׳ מרדכי גאנץ** גרויסוורדאן, בנו יהודא יואל וב״ב — כולם נספו עקה״ד הי״ד.

אחותו — **חי׳** ובעלה **הרה״ח רבי דוד גדלי׳ איינהארן נפטרו** בסיגט ז״ל. בתם — **מרים** (אשת הרה״ח ר׳ יעקב הכט ז״ל) נהרגה באושוויץ כ״ז אייר תש״ד. בנם ר׳ ישעי׳ ורעייתו צפרה נפטרו בטראנסניסטער ז״ל, ובנם דוב נגווע בשבי ברוסיה ז״ל.

בנם — **הרה״ח למדן מופלג רבי לייב יוסף איינהארן,** שו״ב וש״ץ בק״ק קאפיש, אונגוואר ופרסבורג, ורעייתו עטיא, בת הרה״ג ר׳ מרדכי שווארץ, שו״ב בסיגט ומחבר הספר לוטה בשמלה על שמלה חדשה, וצאצאיהם: ר׳ יעקב ורעייתו ביילא, מרת יאכטע ובעלה ר׳ לייב פרערוי וב״ב, בנם הרב המופלג הבחור דוד גדלי׳, בתם אסתר רייזעל — נספו עקד״ה הי״ד.

מיו״ח של רבי לייב יוסף ניצלו בחסדי ה׳: בתם בלומה ובעלה הרב ברוך שטערן — סנט־דיאגא, ארה״ב. יוטא, רעיית הרה״ח ר׳ יצחק רוזנר.

מצאצאי רבי יעקב ומרים הכט נשארו לפליטה: הרה״ח ר׳ דוד גדלי׳ הכט שנשא לאשה את מרת שרה למשפחת אלפאנד ממיהאלפאלווע, הגרים בבני ברק, ולהם שלש בנות נשואות: מרים רחל — לר׳ אליה־ו הירש, בני ברק, (נולדו להם: ריזל, תמר, רות ובן יקיר נפתלי שיחי׳). רבקה — לר׳ בנימין זילברמן, בירושלים, (להם ג׳ ילדים: שמעי׳, מנחם, ענת). אסתר — לר׳ יעקב ערנפרוינט, אופקים. והבן אברהם יעקב נשא את חנה לבית סבג, רחובות — כולם ת״ח הולכים בדרכי האבות — נרם יאיר!

אחותו — **האלמנה אייגע** וב״ב מביטשקוב, הי״ד. אחותו **האלמנה גיטעל** נפטרה א׳ חשוון תרצ״ה בביטשקוב ע״ה. ניצל נכדה שלמה אליעזר ריזעל נ״י — ניו יורק.

המחבר ומו״ל

משפחת קעסט מק"ק ווילחוביץ

אבי היקר ר' יצחק אלימלך קעסט בן ר' אברהם זאב ז"ל

ואמי היקרה פריידא בת ר' שלמה לעבאוויטש ז"ל

וצאצאיהם : זאב, שרה, גולדה, חיים, רחל, משה

אשר זעליג, חוה

נספו באושוויץ, הי"ד

דודי ר' יעקב בן ר' אברהם זאב קעסט
ורעייתו רבקה בת ר' נחמן וחמשה ילדיהם, הי"ד

דודי ר' משה בן ר' אברהם זאב קעסט
ורעייתו יוטא רחל וששה ילדיהם הי"ד

דודי ר' יוסף בן ר' אברהם זאב קעסט מנערעסניצע
ורעייתו פעסיע בת ר' ארי' לייביש ציק וחמשה ילדיהם
נהרגו עקד"ה.

ה' ינקום דם הקדושים השפוך !

הנצחה : שלמה ברוך קעסט נ"י בן ר' יצחק אלימלך
ורעייתו חי־ה וב"ב
לוס אנג'לעס

אבי היקר ר' נחום צבי בן ר' אלי'
נהרג בפולין י"א אב תש"א, הי"ד.

אמי היקרה והצנועה חי' רייזע בת ר' ביניש צבי ז"ל
נפטרה ר"ח שבט תש"א בביטשקיב, ע"ה.

אחותי שרה (אשת ר' חיים סמאק נ"י) ובניהם **לייביש**, נספו באושוויץ יום הזכרון ערב שבועות. אחי **אלי'** נהרג עקד"ה — י"ב ניסן תש"ה.
אחיותי: יהודית, מאנצע לאה, העניא רבקה, ואחי אברהם — נהרגו בקאמניץ פודולסק, יום הזכרון י"א אב, הי"ד.

אבי־זקני ר' ביניש צבי ז"ל — נפטר בקרעטשניף.
רעייתו אמי־זקנתי גיטעל בת ר' יעקב, אחות הגאון רבי יהודא יואל דייטש זצ"ל, נפטרה א' חשוון תרצ"ה בביטשקיב, ע"ה

הנצחה: הבן והנכד — שמואל אליעזר ריזעל ומשפחתו, ניו יורק.

אבי היקר והאהוב ר' אפרים איינהארן בן ר' משה ז"ל
מק"ק דיביווע — נהרג עקד"ה בפולניה הי"ד

אמי היקרה פריידא בת ר' שבתי' פוכס וילדיהם הרכים
נספו באושוויץ הי"ד

הנצחה : בנם — שבתי' (סעם) פאקס ורעייתו רייזעל וב"ב, ניו יורק

אבי מורי היקר ר' שמואל יצחק הלוי ענגעלמאן
בן ר' ישראל ארי' ז"ל מק"ק קריווע

אמי היקרה בראנע בת ר' יוסף זאב ז"ל
וצאצאיהם: יוטא לאה, שרה רבקה, משה אלי', ישראל ארי'
נספו באושוויץ הי"ד

הנצחה: בנם שמעון אליעזר הלוי ענגעלמאן ורעייתו רחל וב"ב, ניו יורק

הרה״ח שלמה דוב שטיינמעץ בן ר׳ יוסף מבריסטער, ידיד נפש של אבא מארי, איש חסד ומפורסם בהכנסת אורחים, משרידי ה־שואה, נפטר ער״ה תש״ד, ז״ל.

ר׳ שלמה בן ר׳ צבי ברעבאן ורעייתו הי״ד.

ר׳ יחיאל בן ר׳ צבי ומשפחתו

ר׳ אברהם ארי׳ לייב בן ר׳ צבי נפטר באי״י ז״ל.

ש״ב הרה״ח ר׳ משה בן ר׳ שלמה קליין מנערסניצע ורעייתו רייזע וב״ב הי״ד.

ש״ב הרה״ח אלתר בן ר׳ שלמה קליין ואשתו שרה וב״ב, הי״ד.

ש״ב הרה״ח יעקב בן ר׳ שלמה ורעייתו עטיא וב״ב, הי״ד.

ש״ב הרה״ח חו״ב ר׳ גדלי׳ דוד בן רבי חיים ישראל בערקאוויטש שו״ב בנערסניצע וב״ב הי״ד.

הרה״ח ר׳ יוסף בן ר׳ נחמן ווייס וז׳ יוטא וב״ב מנערסניצע, הי״ד.

ש״ב הרה״ח רבי זינדעל בן ר׳ חיים איינהאָרן מווילחוביץ, הי״ד.

ש״ב ר׳ נחמן בן ר׳ בנימין דייטש וב״ב מגאניטש, הי״ד.

ש״ב ר׳ יצחק בן ר׳ בנימין דייטש וביתו, הי״ד.

הרה״ח ר׳ אלתר זאב ויזעל, בן ר׳ ברוך, מו״מ בתו״י כיהן כשו״ב בדיביווע שבע שמיטות, ונפטר שם ז״ל.

ש״ב הרה״ח ר׳ מאיר כהנא, בן ר׳ בנימין יצחק ז״ל, שו״ב דק״ק ווילחוביץ ולבית ויז׳ניץ, וב״ב הי״ד.

ש״ב הרה״ח ר׳ זלמן סענדראוויטש, חו״ב יראת ה׳ אוצרו, שו״ב ד־חוסט, וב״ב, ז״ל־הי״ד.

הרה״ח ר׳ מנחם שרייבער, מו״מ בתו״י, שו״ב דחוסט וב״ב ז״ל.

ש״ב ר׳ חיים יואל מאשקאוויטש בן ר׳ משה נפטר כ׳ שבט תשכ״א בניו יורק.

ידידי ר׳ משה הערשקאוויטש בן ר׳ יצחק אייזיק מגאניטש ז״ל, מש־רידי השואה, נקטף בדמי ימיו, בנתני־ה, א״י, ז״ל.

ר׳ אלתר איינהארן בן ר׳ דן מגא־ניטש, ורעייתו חי׳ דינה וב״ב, הי״ד.

ר׳ יצחק מילר מגאניטש בן ר׳ מנחם משרידי השואה — נפטר בגא־ניטש, וב״ב נספו באושוויץ הי״ד.

ש״ב ר׳ זלמן דויטש בן ר׳ יעקב חיים — נפטר באי״י ז״ל.

ר׳ שלמה מנשה מאשקאוויטש בן ר׳ יוסף ורעייתו פייגא בת ר׳ ישראל מגאניטש וב״ב הי״ד.

ר׳ זלמן מאשקאוויטש ורעייתו וב״ב מגאניטש, הי״ד.

ש״ב ר׳ אברהם מאשקאוויטש מגא־
ניטש, בן ר׳ יצחק מנחם ז״ל
ורעייתו אלטע, בת הה״ג מאיר
דוד טאבאק זצ״ל, וצאצאיהם:
ר׳ יעקב יואל וב״ב, חי׳ צבי׳,
יצחק מנחם, סעריל, וויצע, הי״ד.
ש״ב ר׳ מיכל בן ר׳ אפרים מילער
מגאניטש מצאצאי ה„ברוך טעם״
זצ״ל, ורעייתו, הי״ד.
ש״ב ר׳ יעקב בן ר׳ משה מעשיל וועג
ורעייתו יוטא בת ר׳ אפרים ובתם
עלא ובנה, הי״ד.
ש״ב ר׳ משה בן אפרים מילער מגא־
ניטש, ורעייתו ביילא, הי״ד. ובנם
שלמה ע״ה.
ש״ב הרב ר׳ אברהם יעקב קויפמאן
שו״ב בגאניטש ורעייתו דבורה
וב״ב, הי״ד.
ש״ב ר׳ זלמן פרייליך ורעייתו יוטא
וב״ב מגאניטש — נהרגו בפולניה
הי״ד.
ש״ב ר׳ זלמן בן ר׳ מנחם סנדרוביץ
הי״ד.
ר׳ יואל בן הרה״ח ר׳ משה הרש־
קוביץ הי״ד, ורעייתו רעכיל נפ־
טרה בא״י, ובתם דינה, הי״ד.
ר׳ מנחם בן ר׳ מאיר גוטמאן
ורעייתו הי״ד.
מחו׳ הרה״ח ר׳ משה בן ר׳ זלמן
אדלר ורעייתו פריידע מגאניטש
ז״ל
ר׳ דוד בן ר׳ משה ורעייתו וב״ב
הי״ד.
ר׳ קאפעל בן ר׳ מרדכי הערשקאָ־
וויטש ורעייתו מלכה ובתם בתי׳
הי״ד.
ר׳ סנדר בן ר׳ אהרן ברענער מדיבווע
ורעייתו וב״ב, הי״ד.
ר׳ קאָפעל בן ר׳ טובי׳ מילר, נפטר
בארה״ב ז״ל.

ר׳ יצחק בן ר׳ מאיר דוד פאליקא־
וויטש מגאניטש, ורעייתו ובניהם
מאיר דוד וסנדר, הי״ד.
ר׳ שלמה בן ר׳ מרדכי איינהארן
מגאניטש, ורעייתו וב״ב, הי״ד.
האשה חנה בת ר׳ מרדכי הערש־
קאוויטש ובתה חי׳ דבורה ובעלה
הי״ד.
ר׳ משה בן זאב הערשקאוויטש
נפטר בגאניטש, ז״ל, ורעייתו,
הי״ד.
ר׳ צבי בן ר׳ זאב הערשקאוויטש
ורעייתו וב״ב, הי״ד.
ר׳ שמאי בן ר׳ זאב הרשקוביץ
מגאניטש, נפטר בא״י, ז״ל.
ר׳ בנציון בן שלמה מאנדל מגאניטש
ורעייתו שרה בת דוד וב״ב, הי״ד.
ר׳ וואלף פוכס ורעייתו מגאניטש,
הי״ד.
ר׳ משה בן ר׳ מרדכי ורעייתו וב״ב
מגאניטש, הי״ד.
ר׳ זלמן בן ר׳ מרדכי וב״ב מגאניטש
הי״ד.
ר׳ אברהם בן ר׳ טובי׳ ז״ל
ר׳ יחזקאל סת״ם מילער מגאניטש,
הי״ד.
ר׳ אהרן בן ר׳ יצחק אייזיק גרוס־
מאן מגאניטש ובניו: ר׳ שלמה
אליעזר ורעייתו וב״ב; מר. חיים
אייזיק, הי״ד. ר׳ בנציון, נפטר
בא״י ז״ל.
ר׳ יעקב בן ר׳ אליעזר הערשקא־
וויטש מגאניטש, ורעייתו וב״ב,
הי״ד.
ר׳ זלמן בן ר׳ מרדכי איינהארן
מגאניטש ורעייתו וצאצאיהם,
הי״ד.
האשה רייזא — המילדת בגאניטש,
ע״ה.

מזכרת נצח לנשמות

גיסי היקר הרה"ג מוה"ר מנחם מענדל הכהן קליין ממונקאטש

בן הרה"ח המופלג בתו"י רבי יחיאל ז"ל-הי"ד

תלמיד מובהק של מרן האדמו"ר בעל „מנחת אלעזר" זצוק"ל

אוצר בלום בתורה ובחסידות — החזיר את נשמתו הטהורה למעלה

באדר, תש"ה, במחנה בוכנוואלד

ורעייתו — אחותי הצנועה והעדינה **לאה** וחמשה ילדיהם

נשרפו באושוויץ בסיון תש"ד

יזכרם ה' לטובה עם שאר צדיקים קדושים וטהורים.

■

מצבת קודש

לש"ב האי גברא רבא ויקירא, עטרת תפארת המשפחה, מימיו לא יצא מארבע אמותיו של הלכה, תלמיד **הגאון האדמו"ר מהר"ם מווישא** ושימש אצל **הגאון האדיר מהר"ש מראדימישלא-קאשוי זצ"ל**, עמד במו"מ של הלכה עם **אבא מארי זצ"ל** (ראה ע' 89-103) חריף ובקי, משנתו זך ונקי, השאיר כתבי-יד בכל מקצועות התורה, פנינים יקרים

הרב הגאון הגדול מוה"ר בנימין אבא וועג זצ"ל-הי"ד

בן הרבני, איש תם וישר, ר' יעקב, הי"ד, מגאניטש

וחתן הרה"ח איש צדקה וחסד מוה"ר ישראל איסר שוואַרץ, הי"ד

שו"ב בטאפאלטשאן

ורעייתו פייגא ושלשה ילדיהם נספו באושוויץ.

ינקום ה' לעינינו נקמת דם עבדיו הקדושים.

מפתח שמות האנשים לחלק שני

א

אדלר, בנימין 69
אדלר, ברוך 69
אדלר, דוד 66
אדלר, דניאל 31 32 145
אדלר, משה 66
אדלר, עזרא 122
אדלר, פריידע 66
אדלר, רבי נפתלי חיים 57 61 128 129
אדלר, שלמה 69
אהרנבורג, רבי יהושע 57
אויש, רבי משה 65
אויש, רבי עמרם 65
אונגאר, רבי שמואל דוד 66 68 69
איגר, רבי עקיבא 16
אייכנשטיין, רבי ישכר דוב 158
איינהארן, רבי אברהם חיים 143
איינהארן, רבי אלתר 34 37 113
איינהארן, ברוך 34
איינהארן, דוד 48
איינהארן, דן 113
איינהארן, יעקב יהודא יואל 177
איינהארן, יצחק 97
איינהארן, רבי לייב יוסף 47
איינהארן, מענדעל 113
איינהארן, משה 34 113
איינהארן, נחמן 113
איינהארן, עזרא 34
איצקאוויטש, יצחק לוי 61
איצקאַוויטש שמשון 180
אלטמאן, משה 175
אראק, רבי מאיר 40 138
אש, רבי מאיר 98
אשכנזי, רבי גרשון 115
אשכנזי, רבי יואל 144

ב

באש, יעקב 157
בוימל, רבי יהושע 122
בוקסבוים, רבי יהושע 169-171
בוקסבוים, יונה 170
בוקסבוים, מרדכי 168
בוקסבוים, שמואל 170
בערענפעלד, רבי ארי׳ לייב 40
בערקאוויטש, אברהם 35
בערקאוויטש, רבי אלתר 34 37
בערקאוויטש, ברוך בענדיט 70
בערקאוויטש, רבי גדלי׳ דוד 40
בערקאוויטש, דן 21 41
בערקאוויטש, וואלף 35
בערקאוויטש, משה יהודא לייב 70
בראַדי, יוסף 68
בראך, רבי שאול 39 147
ברענער, רבי אהרן 105 109
ברענער, סענדער 35
ברגמאן, חנה 161
ברגמאן, רבי ישכר דוב 161
ברגמאן, רבי שלמה 161
ברוין, מרדכי 168
ברוינשטיין, משה 1161

ג

גאנץ, משה 64
גוטליעב, רבי חיים מרדכי יעקב 96 107
גוטמאן, אברהם 109
גוטמאן, ברוך 109
גוטמאן, גרשון 35
גוטמאן, מאיר 92
גוטמאן, מענדעל 34
גולד, רבי צבי 65
גפני, ד״ר ראובן 55
גראבסקי, גבריאל 69
גראבסקי דניאל 69
גראבסקי, רבקה 69
גראהל, אברהם 96
גראסמאן, מרדכי 37
גראס, רבי דוד 45 46
גרינבערגער, אברהם 145
גרינברגר, גדלי׳ דוד 17
גרינבערגער, שלמה אליעזר 36
גרינוואלד, רבי אברהם יוסף 23 98 99
גרינוואלד, רבי אליעזר דוד 17 95 104 108
גרינוואלד, רבי יהושע 22 55 63 68 99 167
גרינוואַלד, רבי יקותיאל יהודה 17 67 69 77 98
גרינוואלד, רבי מאיר 32 65
גרינוואלד, רבי משה 17 82 96 99 165

מפתח שמות האנשים לחלק שני

גרינפלד, אלימלך 66
גרינפלד, דינה 66
גרינפלד, רבי יעקב משולם 63
גרינפלד, רבי משה 63

ד

דאווידאוויטש, שאול 37
דייטש-לעבאוויטש, אברהם — ברוקלין 66
דייטש, אייידעל — נתניה 44 46 56
דייטש, הרבנית איידעל 11 63
דייטש, אידעל 66
דייטש, אליהו 64 65
דייטש, אלימלך 66
דייטש, רבי אליעזר חיים מבאַניהאד 17 20 159
דויטש, אסתר 58
דייטש, רבי ברוך בן רבי יהודא יואל 10 22 63 64 68 109 112 113
דויטש, בלומה — ניו יורק 55 61
דויטש, הרבנית בלומה — נתניה 46 56
דייטש, ברכה — ברוקלין 66
דייטש, העניא 44
דויטש, זלדה — ת״א 53
דייטש-לעבאוויטש, זלמן 66
דויטש, טויבע רייזעל — נתניה 57
דייטש, טויבע-גאניטש 63
דויטש, יהודא — טרנובה-ת״א 35 54
דייטש, יהודא יואל בן רבי ברוך 22 63
דייטש, יוטא — ספינקא 7
דייטש-רויזנפלד, יוטא 63 64 67
דייטש, יוטא — גאניטש 24
דייטש, רבי יעקב — ספינקא 7 12
דייטש, יעקב בן רבי ברוך 22 63
דייטש, יעקב — טרנובה 35
דייטש, יעקב חיים — ברוקלין 66
דייטש, יצחק יעקב 64
דייטש-קליין, לאה 41
דייטש, מאיר בן רבי יהודא יואל 24 63
דייטש, הרבנית מלכה 20 27
דייטש, מלכה 63
דייטש, רבי מנחם מנדל 24 63 64
דויטש, מרדכי דוד 53 56 57 58
דייטש, מרים — ברוקלין 66
דייטש-לעבאוויטש, מרים — גאניטש 24
דויטש, מרים מלכה 49 56 58
דויטש, רבי משה — נתניה 49 50 51 52 56 57 61
דויטש, משה יחזקאל פייביש 55 61
דייטש-לעבאוויטש, משה — וינה 66
דייטש, עטיא 181
דויטש, פריידע — נתניה 44 45 46 53 56
דייטש, רבקה בת רבי יהודא יואל 24 63 67
דייטש-כ״ץ, שרה בת רבי יהודא יואל 24 63
דויטש, שרה — נתניה 20 44 45 56 60
דושינסקי, רבי יוסף צבי 23 38 39 44 65 68 70 90 99

ה

האגר, רבי אליעזר — ויז׳ניץ 14 124 126
האגר, רבי אליעזר — סרט-ויז׳ניץ-חיפה 57 137
האגר, רבי ברוך מויז׳ניץ 13 14 19 81 109 118 120 121
האגר, רבי ברוך מסרט-ויז׳ניץ 49 57 81 124 129 131 134 137 138
האגר, רבי דוד מזאבלטוב 115
האגר, רבי חיים מאוטיניע 18 19 23 39 119
האגר, רבי חיים מקוסוב 115 116 164
האגר, רבי חיים מאיר מוישא 61
האגר, רבי חיים מאיר ויז׳ניץ-בני ברק 14 49 50 61 68 79 81 110 123 124 125 127 131 178
האגר, רבי יוסף מראדיוויץ 116
האגר, רבי יחיאל מיכל מהורודינקא 119
האגר, רבי יעקב שמשון מקוסוב 116
האגר, רבי יצחק דוד מסטרוז׳ניץ 119
האגר, רבי ישראל מויז׳ניץ 13 14 23 37 38 76 78 79 88 110 114 118 119 120 122 124 131 138 165
האגר, רבי מנדל מויז׳ניץ 12 13 114 115 116 118 120 121 122 131 165
האגר, רבי מנדל מוישא 14 63 67 68 123 124
האגר, רבי מנחם מנדל מקוסוב 151

מפתח שמות האנשים לחלק שני

האגר, רבי מרדכי ויז'ניץ-מונסי 110 130 133
האגר, רבי משה סרט-ויז'ניץ-חיפה 57 137
האגר, רבי משה משאץ 119
האגר, רבי משה יהושע ויז'ניץ-בניברק 50 130 133 165
האגר, רבי פייביש מזעליטשיק 119
האגר, רבי פנחס מבורשא 119 120
האגר, רבי שמואל אבא מהורודינקא 119 121
האגר, רבי שלום מדאמישט 119
האגר, רבי שלם יוסף מטשערנאוויץ 119 121

הויך, אפרים 179
הויפמאן, אברהם 68
הויפמאן, ביילא 28 67
הויפמאן, בנציון 67 69
הויפמאן, בת שבע 67 68
הויפמאן, חיים נח — דיביווע 28 67 68
הויפמאן, חיים נח — מונטריאל 68
הויפמאן, חיים נח — נתניה 68
הויפמאן, יצחק ישראל — בורשא 20
הויפמאן, יצחק ישראל — נתניה 56 60 68
הויפמאן, מלכה — נתניה 68
הויפמאן, מנחם מנדיל 57 68
הויפמאן, משה יעקב — דיביווע 28
הויפמאן, משה יעקב — נתניה 61 68
הויפמאן-וועצבערגר, נחמן 68
הויפמאן, רבי נחמן זיידא 27 67
הויפמאן, עטיא 67 70
הויפמאן, פנינה 68
הויפמאן, פריידא עטיא 68
הויפמאן-וועצבערגער, צבי 68
הויפמאן-שנפלד, צבי אלימלך 69
הויפמאן, צפרה — נתניה 68
הויפמאן, צפרה — נתניה 69
הויפמאן, רחל 68
הויפמאן-וועצבערגר, רבקה 68
הויפמאן, רבקה 69
הויפמאן, רבקה שרה 69
הויפמאן-וועצבערגר, שלמה 68
הויפמאן-דויטש, שרה 67 69
הויפמאן, שרה 68
הויפמאן, שרה צפרה 68

הורוויץ, רבי אברהם אביש 160 161
הורוויץ, רבי אלתר משה אליעזר — רימנוב 183
הורוויץ, רבי לייביש — סטאניסלב 121
הורוויץ, רבי שמואל צבי 161
הלברשטם, רבי יהושע — דאלינא 37
הלברשטם, חיים בעל „דברי חיים" מסאנץ 116
הלברשטם, רבי חיים יצחק אייזיק — סלאטפינא 70 148 178
העליר, רבי יהודה הכהן 7 151
העליר, רבי יו"ט ליפמאן 28
העליר, רבי יצחק ישראל 28 67
העליר, צפרה 67
העליר, רבי שלמה — ראב"ד סיגט 28 39
הערשקאוויטש, יואל 34
הערשקאוויטש, מרדכי 113
הערשקאוויטש, משה — דיביווע 35
הערשקאָוויטש, רבי משה — פוטפלעשא 40
הערשקאוויטש, משה הירש הגדול 37
הערשקאוויטש, קאפעל 40
הערשקאוויטש, שמואל אבא — גאניטש-ירושלים 12 113 124
הרשקוביץ, רבי מאיר — ברוקלין-ירושלים 12 3
הרשקוביץ, מלכה 113
הרשקוביץ, צבי מאיר 56 113

ו

וויזעל, שלמה 31
וויס, רבי אליעזר 66
וויס, רבי יוסף מאיר 7 85 156 158 167
וויס, רבי יעקב יוסף 161
וויס, רבי יצחק אייזיק 23 156-161
וויס, רבי ישראל חיים 160 161
וויס, רבי נפתלי צבי 70 159 160 161
וויס, רבי שמואל צבי 156
וויינברגער, ישעי' מרדכי 67
וויינשטאק, אברהם 64
וויינשטאק, מתתי' 145
וועג, רבי בנימין אבא 42 47
וועג, יהודית 66
וועג, יוטא 66
וועג, יעקב 66

מפתח שמות האנשים לחלק שני

וועג, מעשיל 37
וועליטשקער, רבי יואל 32
ויזנער, אברהם 68
ורטהימר, אברהם יודא 58

ז

זושא, ,,הרבי ר' זושא מהאניפולי'' 121 122
זילבערשטיין, רבי ישעי' 20 23 146

ח

חודורוב, רבי חיים יהודא מאיר 120 125
חודורוב, רבי מנחם דוד 1 14 20 120 121 122
חודורוב, רבי מרדכי 1 2 14 109 118 119 121 124
חודורוב, רבי שמואל דוב 119

ט

טאבאק, רבי מנחם 28 29
טאבאק, משה 37
טאבאק, רבי שלמה יהודא 11 28 92 93 105
טייטלבוים, רבי אברהם אהרן 144
טייטלבוים, רבי אליעזר ניסן 8 142 151 164 165
טייטלבוים, רבי חיים צבי 17 23 86 87 97 147 151
טייטלבוים, רבי חנני' יו''ט ליפא, 144-146 151 165
טייטלבוים, רבי יואל 23 48 65 67 147 148 149 150
טייטלבוים, רבי יקותיאל יהודא 8 10 12 84 92 98 141 142 148 149 151 165
טייטלבוים, רבי משה מאוהל 8 141 150 164
טייטלבוים, רבי משה מסיגט 149 160 155 165
טייטלבוים, רבי משה יוסף 144
טננבוים, בנציון 80 101
טערקלטויב, ישראל יעקב 82

י

יאַדקאוויטש, אליעזר 35
יאדקאוויטש, דוד 35

כ

כהנא, זאב 109
כהנא, רבי חיים ארי' 7
כהנא, רבי נחמן 91
כהנא, קלמן 164
כהנא, רבקה 68
כ''ץ, רבי בנציון 22 23 24 63 65
כ''ץ, בתי' 65
כ''ץ, הירש אלימלך 34
כ''ץ, העניא 65
כ''ץ, זלמן 65
כ''ץ, יוטא 65
כ''ץ, רבקה 65
כ''ץ, שרה 65

ל

לוי, יצחק 69
לוי, לאה 69
לוין, רבי יצחק מאיר 127
לוין, רבי משה 6 53 54 57 61
ליבוביץ, רבי אברהם יעקב 58
ליבוביץ, רבי אלחנן 58
לייב, הרבי לייב בן שרה 88
לייפיר, רבי אהרן משה 162
לייפיר, רבי אליעזר זאב 163
לייפיר, רבי בערצ'י 162
לייפיר, רבי דוד משה 163
לייפיר, רבי יוסף 162
לייפיר, רבי יצחק 162
לייפיר, רבי ישכר בער 162
לייפיר, רבי ישראל יעקב 162
לייפיר, רבי מאיר 162 163
לייפיר, רבי מנחם זאב 163
לייפיר ,רבי מרדכי 162
לייפיר, רבי שמואל שמעלקי 162
לייפיר, הרבי מפאוועע-גרויסוורדאן 182
לעבאַוויטש, יהודא יואל מטעטש 65
לעבאַוויטש, יהודא יואל מגאניטש 66
לעבאַוויטש, רבי יעקב חיים 24 63 65 66
לעבאוויטש, מאיר 37 66
לעבאוויטש, מלכה 66
לעבאוויטש, רבי מרדכי 45 46
לעבאוויטש, מרדכי אנטשיל 65

מפתח שמות האנשים לחלק שני

לעבאָוויטש, עזרא 65
לעבאָוויטש, פריידא 65
לעבאָוויטש, רבי צבי 63 65
לעבאָוויטש, רבי שלם 65
לעבאָוויטש, שרה ריזא 65
לעווי, בנימין 178
לעווי, יעקב 178
לעווי, מרדכי 178
לעווי, רבי רפאל 176 177 178

מ

מאשקאָוויטש, אברהם 34 37
מאשקאוויטש, רבי אהרן 67
מגיד, רבי משה ליב 20
מודרן, רבי יהודא 98
מידאן יצחק 56
מילער, אלטר 112 113
מילער, יהודא יואל 67
מילער, רבי יחזקאל 7 59 158
מילער, יצחק 37
מילער, רבי מאיר 11
מילער, רבי מיכל 36 179
מילער, רבי מנחם מנדל 20 34 67
מילר-הויפמאן, פריידע 68
מערמעלשטיין, רייזל 69
מרגליות, רבי מנחם מענדל 19 28
מרמלשטיין, ברכה 70
מרמלשטיין, יוסף 70
מרמלשטיין, שיינדיל מלכה 70
מרמלשטיין, שרה גיטל 70

ס

סאמעט, ישראל חיים 96
סאסוב, הרבי משה ליב 115 127
סופר, חיים אלי' 37
סופר, רבי משה 16 155
סופר, רבי עקיבא 39 44 68
סופר, רבי שלמה 70
סנדק, אברהם 70
סענדעראוויטש, רבי זלמן 20
ספרן, רבי יצחק אייזיק 91

ע

עהרנרייך, רבי שלמה זלמן 116
ענגל, רבי שמואל 39

פ

פאליקאוויטש, הערצקא 36
פאליקאוויטש, יצחק 34 79
פאלאק, יעקב 107
פאנעט, רבי יחזקאל 164
פארקאש, אלתר 69
פארקאש, רבי חיים פסח 118
פארקאש, יעקב 35
פארקאש, משה 69
פארקאש, שלמה 180
פאסעוולער, רבי אבלי 16
פאסטערנאק-דויטש, אליהו 64
פאסטערנאק, גולדע 64
פאסטערנאק, זיסעל 64
פאסטערנאק, מנחם 65
פאסטערנאק פסח 65
פאסטערנאק, שמואל צבי 64
פויגל, יודא 145
פויגל, משה 109
פויגעל, משה דוד 40
פוכס, וואָלף 37
פוכס, חנה גיטל 181
פוכס, ישראל 181
פוכס, רבי מרדכי חנא 138 181
פולאק, יוסף ארי' 181
פולאק, יעקב 181
פולאק, יצחק מאיר 179-181
פולאק, ישראל יצחק מאיר 182
פולאק, מנחם ז. 178-182
פולאק, שלמה זלמן 181
פולאק, שמואל אבא 181
פוקס, אלתר 34
פייג-איינהאָרן, אנטשיל 21
פיש, חיים פנחס 61 175
פיש, טשארנא 61 176
פיש, יחזקאל פייבוש 175 176
פעטעני, שמעון 35
פעלדמאן, פישל 83
פערל, ישראל 108
פעפער, רבי אלטר 17
פראנקל-תאומים, רבי יעקב 167
פרוכטר, דוב 70
פרידלענדער, רבי אייזיק 68

מפתח שמות האנשים לחלק שני

פרידלענדער, בעריש 68
פרידלענדער, רבי מנחם 178
פרידמאן, אפרים 169
פרידמאן, רבי ישראל מריז'ין 116 131
פרידמאן, רבי ישראל חיים 92
פרידמאן, רבי מרדכי 124
פרידמאן, רבי שלמה זלמן 66
פרידמאן, רבי שמואל 161
פריינד, רבי משה ארי' 58
פריעד, הרשל 77

ק

קאטצבורג, רבי דוד צבי 146
קאמארניק, יצחק 65
קארלבאך, הרב בהאמבורג 69
קויפמאן, רבי אברהם יעקב 40
קושיצקי, רבי דוד 183
קושיצקי, חוה 183
קלוגר, רבי שלמה 84
קליין, יהודא יואל 41
קליין, יונה 68
קליין, רבי מנחם מנדל 35 36 41
קליין, רבי משה 35
קליין, רבי שמעלקא 98
קעסטנבוים, בצלאל 37
קראקאווער, אברהם 35

ר

ראטה, אברהם 69
ראטה, בנימין 69
ראטה, שרה 69
ראטשילד, רבי שמעון זאב 144
רוזנפלד, רבי חיים שמואל 64
רוזנפלד, רבי חיים שמואל 64
רוזנפלד, רבי יעקב 64
רוזנפלד, יעקב 64 80 81
רוזנפלד, לייביש 35 124
רוזנפלד, רבי משה 38 64
רוטנר, רבי בנציון 58
רוקח, רבי אהרן 179
רוקח, רבי יהושע 82 117
רוקח, רבי י"ד 134 140
רוקח, רבי שלום 124
רוקח, רבי שמואל 117

ש

שאנפעלד, רבי יעקב מאיר 28 34 40 69
שבדרון ,רבי שלום מרדכי 29 83 86
שוורץ ,רבי אברהם יהודא 116
שוואַרץ, מאיר 46
שוימר, א. נתניה 54
שטאקהאמער, רבי ישעכר דב 104
שטיין, יעקב 61
שטיינברג, רבי אברהם מנחם 138
שטיינברג, רבי משה 167
שטיינמץ, שלמה בער 34
שטרן, יעקב 35
שטרן, רבי מנחם 141 164
שטרן, רבי יוסף 142 151 164
שיק, רבי משה 89 92 98 99
שלאמאוויטש אליעזר 180
שמעלקיש, רבי יצחק 83
שניאורסאהן ,רבי מנחם מענדל 56
שנפלד, יוסף 69
שנפלד, רחל 69
שפרבר, רבי דוד 157
שפירא, חיים משה 152 153
שרעטיר, אהרן 109

מקורות ספרים, תמונות וכת"י לחלק שני

ספרים	עמוד
שו"ת אבני זכרון,	17
שו"ת אבני צדק,	11, 17, 84, 98, 142, 145
אהבת ישראל ויז'ניץ,	88
אהבת שלום ויז'ניץ,	144, 115
אוצר החיים קאמארנא,	91
אוהב צדק סיגט,	165
שו"ת אמרי אש,	164
אור פני יהושע,	170
אמרי ברוך ויז'ניץ,	19, 118
אמרי חיים ויז'ניץ	183
אמרי יוסף ספינקא,	156
ארחות חיים ספינקא,	91
במועדו,	121
דרך אמונה,	164
שו"ת דברי חיים,	142 178
החסידות — רקע	
שו"ת חסד יהושע — פרק שישי	
חיי אדם,	16
חסידות ספינקא,	158
שו"ת חקל יצחק,	159, 160, 161
שו"ת חתם סופר,	16, 91, 155
שו"ת יגל יעקב,	96, 107
ייטב לב,	9, 141
כתב יושר — סיגט,	165
ליקוטי מהרי"ח,	92
מאמר מרדכי — נדבורנה,	162
מדרגות — ר' מאיר אוריון — רקע	
שו"ת מהרי"א אנזיל,	165
שו"ת מהר"ם שיק,	89, 92
שו"ת מהרש"ם,	83, 86
שו"ת מחזה אברהם	168
מכתבים מגאוני וצדיקי זמנינו,	24
מספרות ישראל באונגריה,	146 — ורקע
מלחמת מצוה — סיגט,	165
מצבת קודש — רבי גרינוואלד,	17 — ורקע
משנת בית אבא,	105
ערוגת הבשם,	17, 82, 96, 99
קונטרס „עין דמעה" — פרק שישי	
ערך ש"י,	17, 92
עצי העולה,	143
שו"ת עצי חיים,	17, 86, 97, 147 179
עצי חיים — גיטין,	149
שו"ת פרי השדה,	17
צמח צדיק ויז'ניץ,	116, 117, 131
קול ברמה ויז'ניץ — חיפה,	140
שו"ת קרן לדוד	95, 104
שארית מנחם ויז'ניץ,	125
תולדות קול אריה,	116
תורת חיים ויז'ניץ,	115
תל-תלפיות,	146
תפארת שבמלכות ויז'ניץ — רקע	
שו"ת תשורת ש"י,	93, 105, 165
עץ אבות,	24

תמונות וכת"י	עמוד
אדלר ר' דניאל,	32
אדלר רבי נפתלי חיים,	60
בוקסבוים רבי יהושע — פרק שישי	
בערקאָוויטש רבי אלתר,	34
גרינוואלד רבי אליעזר דוד,	95
גרינוואַלד רבי יהושע,	22, 32, 100
גרינברגר ר' ברוך,	61
גולבסקי רבי חיים,	32
דיביווע פרטי-כל,	109 — 111
דייטש רבי יהודא יואל גאניטש,	7
דויטש ר' יהודא יואל, ניו יאָרק,	15, 22, 32, 60, 135
דייטש רבי ברוך בן איידיל,	112
דויטש רבי מאיר,	43, 47, 51
דייטש רבי משה גאניטש,	25, 38, 42, 59
דויטש רבי משה נתניה,	51, 57, 58, 60
דויטש משה ניו יורק,	15, 22, 61
דויטש ר' מרדכי חיפה,	58, 60
דושינסקי רבי יוסף צבי,	90
האגר רבי ברוך מויז'ניץ חתכי"ק,	120
האגר רבי ברוך מסרט-ויז'ניץ,	50, 135, 137
האגר רבי חיים מאוטיניע,	18
האגר רבי חיים מאיר,	49, 81, 129, 130
האגר רבי חיים יהודא מאיר מוישא,	60
האגר רבי פנחס מבורשא,	119
האגר רבי מנדלי מוישא,	125
האגר רבי משה יהושע,	58
האגר רבי ישראל,	13, 38, 81, 123
הויפמאן ר' חיים נח,	27
הויפמאן ר' מנחם,	57
הויפמאן ר' משה יעקב,	61
הרשקוביץ ר' משה,	61
הרשקוביץ ר' שמואל אבא,	113
הישיבה בחוסט לפני השואה,	100
וויס רבי יצחק אייזיק ספינקא,	87, 160
ווערטהיימער ר' אברהם יודא,	57
זלינגר ר' ברוך צבי מחוסט,	101
חודרוב רבי מנחם דוד,	15, 16, 125
חודרוב רבי מרדכי,	15, 125
חברה משניות גאניטש,	112
טייטלבוים רבי חיים צבי מסיגט,	87, 149
טייטלבוים רבי משה מאוהל,	141
טייטלבוים רבי יואל מסטמור,	154
טייטלבוים רבי יקותיאל יהודא,	149
לוין רבי משה נתניה,	51
מידן ר' יצחק נתניה,	60
פיש יחזקאל פיביש — פרק שישי	
פיש ר' חיים פנחס,	60
רויזנפלד ר' משה מחוסט,	38
רוקח רבי י"ד בעלזא,	131
שיק רבי משה — מהר"ם שיק,	89
שניארסון רבי מנחם ליובאָוויטש,	56
שפירא ר' חיים משה ירושלים,	55
שרפמאן רבי שלמה ברוקלין,	22

רב תודות

בעד תרומתם להדפסת הספר

ש״ב ורב חביבי הרה״ח ר׳ אברהם דייטש

ובניו המופלגים בתורה ובמדות

ר׳ אלימלך ור׳ יעקב חיים נ״י

מברוקלין, נכדי רבי יהודא יואל דייטש זצ״ל

ש״ב היקר עסקן רב פעלים ר׳ מנחם מנדל הופמאן

ובנו האברך המושלם ר׳ חיים נח שיחי׳

ממונטריאל

ש״ב היקר ר׳ צבי אלימלך שנפלד נ״י

חברי ורעי ידיד נפשי ר׳ אברהם בנציון טננבוים

לונג-ביטש.

ידידי הנאמן נדיב לב מר מנחם חיים (מקס) גלזר

ניו-יורק.

ידידי היקר מוקיר רבנן ר׳ מרדכי מיארוביץ נ״י

נתניח-ברוקלין.